

ISSN:
2181-3027

58

Volume-58 Issue-2 May - 2024

PEDAGOGS

International research journal

PEDAGOGLAR.UZ

Scientific Research Center

PEDAGOGS

Legal, medical, social, scientific journal

Volume-58

Issue-2

May – 2024

IN ALL AREAS

TAHRIRIYAT | EDITORIAL

Editor in chief

Saidova Mohinur Jonpo'latovna

Executive Secretary

Abdurahmonov Boburjon

*He is mathematic teacher at
Uzbekistan District 49 Secondary School*

Preparing for publishing

Kholikov Tokhirjon Shavkatjon ugli
CODEMI academy teacher

Bosh muharrir

Saidova Mohinur Jonpo'latovna

Mas'ul kotib

Abdurahmonov Boburjon

*O'zbekiston tumani 49-umumiy o'rta
ta'lim maktabi matematika fani o'qituvchisi*

Nashrga tayyorlovchi

Xoliqov Toxirjon Shavkatjon o'g'li
CODEMI akademiyasi o'qituvchi

TAHRIRIYAT KENGASH A'ZOLARI | EDITORIAL BOARD MEMBERS

Inobatxot Mirzaraximova*Rishton tuman XTB mudiri****Umida Barzieva****Farg'ona viloyat xalq ta'limi boshqarma metodisti****O'rinov Ahmadjon Qo'shaqovich****Farg'ona Davlat Universiteti, Matematika fanlari doktori, professor****Toshboltayev Muhammadjon****Toshkent mashinasozlik institute, Texnika fanlari doktori, Professor****Qodirov Nabijon O'lmasovich****O'zbekiston xalq ustasi, (usta kulol)****Turdiyev Azizbek Anvarovich****O'zbekiston madaniyat va san'at vazirligi, journalist****Ne'madaliyev A'zam Muhammadjonovich****Cyberlayn firmasi asoschisi, iqtisod fanlari nomzodi, PhD****Mohinur Saidova****Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent****Sharifaxon Xakimova****Farg'ona tumani 4-maktab matematika fani o'qituvchisi*

TAHRIRIYAT MANZILI | EDITORIAL ADDRESS

UZB: 712000. *Farg'ona viloyati, Rishton shahri, Istirohat bog'i ko'chasi 24-uy*
www.pedagogs.uz, E-mail: info@pedagoglar.uz Tel: +998 90 905-14-30

ENG: 712000. *Fergana region, Rishtan city, Park park street 24*
www.pedagogs.uz, E-mail: info@pedagoglar.uz Tel: +998 90 905-14-30

SELF-CONTROL WHEN EXERCISING KICKBOXING SPORTS

Abdumutalipov Asilbek Bahodirovich

Teacher of the department

Combat and Physical Training Academy of the

Ministry of Internal Affairs

e-mail: akrom.mir1988@gmail.com

Abstract: Self-control is a form of control over the state of health, physical development and subjective and objective indicators of the state of the body engaged in physical exercises related to the sport of kickboxing, using simple and convenient techniques. The results of self-monitoring are considered an addition to the results of medical control. Self-control Helps students to identify the negative effects of exercise on the body in a timely manner.

Keywords: *kickboxing, physical exercises, Physical development, self-control, physical qualities.*

All results are recorded in a self-control diary and must always be analyzed. Based on the state of health, indicators of tests and tests, it makes it possible to plan the processes of physical fitness. Self-control tests can be of 10-20-hil form. The types of controls can be selected according to the types of exercise or sports activities. When practicing cyclic sports, it will be advisable to carry out tests for assessment of YUUS, blood arterial pressure, ulcers, endurance. When performing exercises on trainers, however, it is also necessary to control changes in body weight and the development of strength qualities.

The results of self-control are divided into subjective and objective indicators. Subjective indicators can include self-esteem, mood, sleep, appetite, ability to work physically and mentally, pain sensations. Objective indicators include indicators of physical development, functional state of the body, number and quantity of physical training levels. These indicators are indicators of YUUS, oat, blood arterial pressure, respiratory frequency, body weight, anthropometric oat, as well as physical fitness assessment test tests.

Taking into account subjective indicators: after physical education and sports training, it is necessary to feel good, refreshed, to be in a high mood, there should be no head and other pain, there should be no relaxation and exhaustion. When discomfort is felt in the body – it is recommended to stop training in case of numbness, drowsiness, irritability, pain in the muscles. Mantazam in those who are engaged in exercise and sports, sleep should be good, clear and quiet. The inability to sleep well and nighttime restlessness can be seen from the fact that the physical loads on the person involved are not in accordance with the level of physical fitness. After training, the appetite should be good. Properly organized training has an effect on improving performance. It is recommended to reduce the effect of physical loads on mood drops, sleep disorders and loss of appetite. The pain that occurs when exercising can be caused by injuries, multiple seizures, or illnesses. Pain can occur in the muscles, in the area of the heart

and liver, in the head. Training should be stopped temporarily when rapid pain occurs. It is especially important to be attentive when pain or inhospitable sensations occur in the heart area.

Taking into account objective indicators: determination of the number of heartbeats YUUS and blood arterial pressure AB. Physical loads have a negligible effect on the functioning of the cardiovascular system in comparison with other organs. To study changes in the vascular system of the heart under the influence of physical loads, the number of heartbeats is measured in YUUS and blood arterial pressure AB. In practice, these techniques are widely used for the convenience and ease of inspection conditions and for the accuracy of the results obtained.

At the same time, YUUS is determined 5 minutes before training and at the end of training. If, at all times, after training, the YUUS is well restored, the development of functional capabilities of the body indicates that it is in a positive way. When acute changes are observed in the body, it is considered a sign of exhaustion or changes in the cardiovascular system.

Arterial blood pressure can also provide complete information on the functioning of the cardiovascular system. Under the influence of physical loads, the systolic of the blood increases more, and the diastolic pressure increases slightly. When determining the body and blood arterial pressure, it is necessary to identify and study the causes of changes in these indicators under the influence of physical loads. Under the influence of small physical loads, 5-15 should be enough for the load and arterial pressure to recover to the initial indicator. Recovery processes after heavy physical loads take some time.

The purpose of the competition period of the training is to prepare for competitions and successfully participate in it. The main tasks of this period are to have a high level of training, to strengthen and improve technical and tactical actions even later, to expand the knowledge of tactics of conducting competitions, to strengthen, to achieve a high level of physical, Will and spiritual qualities, to expand theoretical knowledge.

At this stage, athletes, depending on their qualifications, participate in responsible competitions.

The transition period of training is characterized by a decrease in training nagruzka. The main tasks of the period: strengthening health and conditioning the body, increasing the level of general physical fitness.

Basic tools: sports games, swimming, etc. A properly structured transitional period provides favorable conditions for the development of the functional capabilities of the body even later, improving the special training of the wrestler.

The General (Group) plan of sports training includes the following sections: a brief description of the group; the purpose and main tasks of multi-year training; the main direction of the preparatory stages and the training process by stages (main tasks, their share in each stage); Sports-technical indicators and control norms that characterize the training of athletes; pedagogical and medical supervision.

The promising planning of the training will certainly entail the development of annual plans. A detailed description of the tools and training nagruzkas applied to the

annual plans is included. In daily planning, scientific laws of the dynamics of Sports form (occurrence, stabilization and temporary decrease) are used. The structure of daily planning is influenced by various factors: the order of study and work, the content of training, the number and the total sum of the dimensions of the nagruzkas, the individual characteristics of the reaction to the nagruzkas of training and the qualifications of wrestlers.

Rapid planning is based on daily planning. Such a type of planning provides for the clarification of tasks, tools, methods, nagruzka khajmi and severity. The structure of training sessions is determined primarily by the fact that it is aimed at achieving the maximum training effect. In accordance with the operational plan of the training, a synopsis of training is drawn up, in which the preparation (body heating) describes the main and final parts, the number of repetitions, the duration of breaks and the nature of rest.

In the process of training, three periods are distinguished: preparation, competition, transition periods.

During the preparatory period, trainings are aimed at ensuring a gradual transition from active rest to intense special work, the further development of physical qualities, the acquisition of wrestling techniques and tactics, as well as improvements. During this period, it is necessary to create a solid foundation for the successful functioning of athletes in the period of competition ahead of them. The main tasks of the preparatory period are to increase the functional capabilities of the organism, improve general physical fitness and develop the physical qualities necessary for the wrestler, master and improve technical-tactical actions, eliminate shortcomings in their implementation, and educate Will and spiritual qualities.

Literature used:

1. Mirzakulov A.G. Jismoniy tarbiya va sport. // O‘quv qo‘llanma. T.: 2023 yil. B. 111.
2. Jammatov J., Ro‘zmetov N. Jismoniy madaniyat nazariyasi va metodikasi. O‘quv qo‘llanma. Urganch 2020 yil.
3. Goncharova O.V. Yosh sportchilarning jismoniy qobiliyatlarini rivojlantirish. O‘kuv qo‘llanma. – T., 2018. – 172 b.
4. Kuchkarov U.L. Jismoniy tarbiya va sport. // O‘quv qo‘llanma. Namangan 2020 yil.

GEMORAGIK ISITMALAR

Shoymardonova Dilorom Nuriddinovna
Chirchiq tibbiyot kollej yuqumli kasalliklar bosh o'qituvchisi

Annotatsiya: Gemorragik isitma bu - o'z nomidan kelib chiqib isitma ko'tarilishi, teri ostiga va ichki a'zolarga qon quyilishi bilan kechadigan virusli kasallik. Bu kasallik o'z navbatida kasallikning kechishi, rivojlanishi, epidemiologik jarayonning namoyon bo'lishi, qo'zg'atuvchilarining o'ziga xosligi, kasallik qo'zg'atuvchilarining manbalari va yuqish mexanizmlariga qarab bir necha turlarga bo'linadi.

Kalit so'zlar: Gemorragik isitma, Qrim-Kongo gemorragik isitmasi, Omsk gemorragik isitmasi, Sariq isitma, Denge gemorragik isitmasi, Chikungunya gemorragik isitmasi, Buyrak sindromi bilan o'tadigan gemorragik isitma, Argentina gemorragik isitmasi, Boliviya gemorragik isitmasi, Marburg gemorragik isitmasi, gemorragiya, isitma, dezintoksikatsiya, sklera, eritrosituriya.

Gemorragik isitma kasalliklarini arboviruslar, arenoviruslar va filoviruslar qo'zg'atadi. Bugungi kunda dunyo bo'yicha besh yuzdan ortiq arbovirus turlari aniqlangan, shularning 100 tasidan ko'prog'i odamlarda kasallik chaqiradi. Respublikamizda odamlarda kasallik chaqiradigan 20 turga yaqin arboviruslar aniqlangan. Gemorragik isitma kasalliklari qo'zg'atuvchilarining rezervuarlari qishloq xo'jalik hayvonlari, kemiruvchilar, qushlar, kaltakesaklar hisoblanadi va ularning organizmlarida bu kasallik subklinik yoki latent shaklida namoyon bo'ladi. Arboviruslar qo'zg'atadigan gemorragik isitmalar asosan transmissiv yo'l bilan, ya'ni qon so'radigan bo'g'im oyoqlilarning chaqish jarayonida yuqadi. Arenoviruslar, filoviruslar qo'zg'atadigan gemorragik isitmalar esa maishiy muloqot, havo va parenteral muolajalar orqali o'tadi. Er yuzida uchraydigan gemorragik isitma kasalliklarining epidemiologik va geografik belgilariga asoslangan holda M.P. Chumakov birinchi bo'lib o'z tasnifini taklif etgan. Bu tasnif bo'yiclia gemorragik isitmalar uch guruhga bo'lingan:

1. Kanalar orqali yuqadigan gemorragik isitmalar (Qrim-Kongo gemorragik isitmasi, Omsk gemorragik isitmasi).

2. Chivinlar orqali yuqadigan gemorragik isitmalar (Sariq isitma, Denge gemorragik isitmasi, Chikungunya gemorragik isitmasi).

3. Kontagioz zoonoz gemorragik isitmalar (Buyrak sindromi bilan o'tadigan gemorragik isitma, Argentina gemorragik isitmasi, Boliviya gemorragik isitmasi, Marburg gemorragik isitmasi va h.k). Gemorragik isitma kasalliklari ko'p jihatlari bilan o'xshash bo'lsada, kasallikning kechishi, rivojlanishi, epidemiologik jarayonning namoyon bo'lishi, qo'zg'atuvchilarining o'ziga xosligi, kasallik qo'zg'atuvchilarining

manbalari va yuqish mexanizmlari bilan bir-biridan farq qiladi. Qrim — Kongo gemorragik isitmasi Sinonimlari: Qrim gemorragik isitmasi, Oʻrta Osiyo gemorragik isitmasi, Oʻzbekiston gemorragik isitmasi va hokazo.

Kasallikning tarixi va geografik tarqalishi. Virusli gemorragik isitma kasalliklari qadimdan maʼlum boʻlgan 1110-yili buyuk alloma, tibbiyot asoschilaridan boʻlmish Abu Ali ibn Sinoning shogirdlaridan bin Jurjoniy oʻzining «Xorazm boyliklari» nomli asari oltinchi kitobining «Kichik kasalliklar» boʻlimida gemorragik isitma kasalligini eslatuvchi xastalik toʻgʻrisida yozib, uni aksariyat hollarda ogʻir kechib, oʻlim holatlariga olib kelishi mumkinligi toʻgʻrisida yozgan. Oʻsha zamonlarda ushbu kasallik xalq tilida, oʻzbeklarda «Qora halak» (qora oʻlim) va tojiklarda «xun gribta» (qon oqish), «xuni-muni» (burundan qon ketish) deb atalganligi ham Oʻrta Osiyoda bu kasallikning azaldan maʼlumligidan dalolat beradi. QKGI kasalligi toʻgʻrisidagi birinchi ilmiy maʼlumotlar manbalarda 1944— yildan berila boshlagan. Olimlardan P.V. Sipovskiy va Yu.V. Ioffelar Tojikiston (Dushanbe shahri)dagi oʻtkir kapillyarotoksikoz, ichak va burundan qon ketishi, qon qusish va gemorragik toshma bilan kechadigan kasalliklar toʻgʻrisida xabar berishgan. 1944-yili Qrimda bir guruh odamlarda virus tabiatli oʻtkir isitma kasalliklari qayd etilgan va ularni oʻrgangan mashhur rus virusologi M .P. Chumakov bu kasallikning hali tibbiyotda maʼlum bolmagan yangi bir kasallik ekanligini eʼtirof etib, Qrim gemorragik isitmasi deb nom bergan. 1956-1969-yillarda shunga oʻxshash kasallik oʻchoqlari Bolgariya, Yugoslaviya, Vengriya, Sharqiy va Gʻarbiy Afrikada, Pokiston va Hindiston davlatladda aniqlangan. Bu kasallik sobiq Ittifoqning Qrim, Krasnodar, Stavropol oʻlkalarida, Astraxan, Rostov, Donetsk va Xerson viloyatlarida, Qozogʻiston, Oʻzbekiston, Tojikiston, Turkmaniston, Ozarbayjon va boshqa davlatlar hududlarida roʻyxatga olinib boshlagan. Kasallik qoʻzgʻatuvchisi (virusi) birinchi boʻlib 1945-yilda isitma qilgan bemor bola qonidan shu virusga oʻxshash virus aniqlangan va unga Kongo virusi deb nom berilgan, virus keyinchalik Pokistonda (Xazar) ham ajratilgan. Tibbiyot adabiyotlarida «Kongo isitmasi» ni koʻp uchratish hisobga olinib, kasallikning geografik toponimi, yaʼni birinchi bolib kasallik va uning qoʻzgʻatuvchisi aniqlangan yarim orol va davlatning nomini inobatga olib, yuqumli kasalliklar tasnifida «Qrim-Kongo» gemorragik isitmasi (QKGI) degan kasallik nomi paydo boʻldi.

Etiologiyasi. QKGI qoʻzgʻatuvchisi oʻzida RNK saqlovchi arbovirus boʻlib, Bunyaviridae oilasiga, Navirovirus turiga kiradi, kasallik qoʻzgʻatuvchi virus yuqorida taʼkidlangandek, birinchi boʻlib 1945-yilda M.P. Chumakov tomonidan topilgan.

Keyinchalik Yevropa va O‘rta Osiyo davlatlarida aniqlangan bu viruslar bir xil viruslar bolib, bitta serologik turga mansub ekanligi ma’lum bo‘lgan. Virus sferik shaklida bo‘lib, diametri 92-96 nm keladi. Virus tashqi muhitda uncha chidamli emas, lekin yuqori haroratga juda sezgirdir. Virus ayniqsa cho‘chqa, Suriya olmaxoni va maymun embrioni buyraklari hujayralariga yaxshi o‘sadi. Virus asosan hujayralar sitoplazmasida joylashadi.

Epidemiologiyasi. QKGI virusining areali juda keng: Yevropadan Osiyo va Afrikagacha, hamdo‘stlik davlatlaridan Rossiya Federatsiyasining janubiy regionlarigacha, Ukraina, Moldova, Ozarbayjon, Armaniston, Qozogistonning janubiy viloyatlari va boshqa Markaziy Osiyo davlatlari, jumladan O‘zbekiston Respublikasining bir qator viloyatlari hududlari ham (Buxoro, Navoyi, Qashqadaryo, Sirdaryo, Jizzax) QKGI bo‘yicha endemik hududlardan hisoblanadi (I.K Musabayev, 1980). QKGI virusi ma’lum tur kanalarida saqlanadi. Bugungi kunda 8 avlodga mansub bo‘lgan 27 xil kanadan QKGI virusi ajratilgan. QKGI virusi har xil endemik hududlardan turli xil kanalarda saqlanadi, ko‘pincha bu virus Hyalomma avlodiga kirgan iqsod kanalari organizmida saqlanadi. QKGI qo‘zg‘atuvchisining tabiiy rezervuari va manbalari qishloq xo‘jaligi hayvonlari hamda yovvoyi sut emizuvchilar (quyon, kemiruvchilar, tipratikan va boshqalar) hisoblanadi, virusning tabiatdagi saqlovchisi va tashuvchisi turli xil iksod kanalaridir. QKGI virusining yuqish mexanizmi transmissiv, ya’ni virus kanalar ning chaqishi natijasida odamga yuqadi. Odamga kasallik muloqot orqali ham yuqadi, ya’ni bemor qonini so‘rgan kanani ezib o‘ldirganda hamda QKGIga chalingan bemorning qoni sog‘lom odam terisi va shilliq qavatiga tushganda yoki bo‘lmasa parenteral muolajalar amalga oshirilganda, kasallik yuqishi mumkin. Bunday holatlarda QKGIga chalingan bemor kasallik qo‘zg‘atuvchi manbaga aylanadi va atrofdagi sog‘lom odamlar uchun xavf tug‘diradi. Adabiyotlarda QKGI kasalligining QKGI virusi (kulturas) bilan ishlaydigan laboratoriyalarda aspiratsion, ya’ni nafas olish organlari orqali yuqish holatlari qayd etilganligi to‘g‘risida ham ayrim ma’lumotlar berilgan. QKGI o‘ziga xos epidemiologik mavsumiylikka ega bo‘lib, kasallik asosan aprel-sentyabr oylarida qayd etiladi (90-95 % aprel - iyun oylarida). Kasallikning bunday epidemiologik mavsumiylikka ega bo‘lishi bevosita iksod kanasi faolligining oshishi bilan bog‘liqdir. QKGI kattalar, ayniqsa mehnat faoliyati cho‘l hududlari bilan bog‘liq bo‘lganlar o‘rtasida (cho‘ponlar va ularning oila a‘zolari, qirqimga vaqtinchalik jalb etilganlar, molga qarovchilar, boquvchilar, endemik hududlarida ishlovchilar) ko‘proq qayd etiladi. Kasallikning asosiy salmog‘i (80% dan ko‘proq) 20-60 yoshdagi odamlarga to‘g‘ri keladi, kasallikning 85-90 % erkaklarda uchraydi. Yuqumli kasalliklar o‘rtasida QKGIning salmog‘i uncha katta bo‘lmasada, kasallikning keng tarqalganligi, yuqori yuquvchanligi (kontagiozligi), kasallikda o‘lim darajasining yuqori bo‘lganligi, borgan

sari kasallikning faollashuvi kuzatilayotganligi bu kasallikka ko'proq e'tibor qaratilishini taqozo etadi.

Klinikasi. QKGI kasalligining klinik kechishida 4 davr farqlanadi: a) yashirin davri, b) boshlang'ich yoki umumtoksik davri, v) avj olish va gemorragik alomatlar namoyon bo'lgan davri, g) rekonvalessensiya davri. QKGI gemorragik belgilar bilan va gemorragik belgilersiz o'tadi. Kasallik kechishiga qarab esa, yengil, o'rta og'ir, og'ir shakllariga bo'linadi. **A.** Kasallikning yashirin davri kasallik kana chaqib yuqqanida, o'rtacha 3-6 kun, qon va qon ajratmalari bilan muloqotda bo'lib yuqqanida esa, 2-4 kunni tashkil etib, bu davrda bemorda hech qanday shikoyat ham, kasallik alomatlari ham bo'lmaydi. **B.** Boshlang'ich yoki umumtoksik davri bir necha soatdan 3 kungacha davom etadi. Kasallik o'tkir boshlanib, prodromal belgilar kuzatilmaydi. Kishi to'la sogiom paytida tanasi qaltirab, harorati 38,5 — 40,5 °C ga ko'tarilib ketadi. Bemorda ich ketish, boshning peshona sohasida kuchli og'riq, belda, bo'g'im va mushaklarda og'riq, umumiy holsizlik, juda ham tez charchash belgilari sodir bo'ladi. Bundan tashqari, 30-35% bemorlarda ko'ngil aynishi, qusish qayd etilib, bu holat ovqat iste'moli bilan bog'liq bo'lmaydi. Bemoring ichi suyuq o'tishi va qorning turli sohalarida og'riqlar bolishi mumkin. Obyektiv ko'rganda, kasallikning birinchi kunidan bemorning yuzi qizarib, bu qizarish bo'yin va ko'krak qismiga tez tarqaladi. Ko'zlari qizarib, bu qizillik asosan ko'zning lateral qismida uchwurchaksimon shaklda aniqlanadi. Teri quruq, issiq, periferik limfa tugunlari biroz kattalashadi. Isitmalash 1-5 kun, ayrim bemorlarda 5-10 kun va 10-15 kungacha davom etadi. Isitma xarakteri noto'g'ri yoki doimiy bo'lishi mumkin. **V.** Avj olish va gemorragik alomatlar namoyon bo'lgan davri — kasallikning 3-6 kunidan boshlab, avj olish davri boshlanadi. Gemorragik sindrom qon ketish va qontalash bilan namoyon bo'ladi. Eng ko'p uchraydigan gemorragik belgi— gemorragik toshmalaridir. Teri, shilliq qavatlar, in'eksiya joylarida qon talash, burundan qon ketishi, milk, og'iz shilliq qavatidan qon ketishi, qonli qusish, ichakdan qon ketishi kuzatiladi. Toshma xarakteri bo'yicha petexial bo'lib, yassi, teridan ko'tarilmaydi, bosib ko'rganda yo'qolmaydi. Rangi dastlab to'q-qizg'ish, keyinchalik qora rang tus oladi. Toshmalar soni bir nechta bo'lishi mumkin. Toshmalar ko'krak qafasi, qorning yonbosh sohasi terisida, yelka sohasi, bilak sohasi ichki yuzasi, son terisida, kam hollarda bemor bo'yin terisida uchrashi mumkin. O'lchami bo'yicha nuqtasimon toshmadan diametri 2,0-3,0 sm gacha etadi. Shakli bo'yicha yumaloq yoki oval bo'lib, chegarasi aniq, uning atrofidagi terida o'zgarish bo'lmaydi. Gemorragik elementlar 5-8 kun saqlanib, so'ngra oqara boshlaydi va kasallikning 9-14 kunida yo'qoladi. Barcha hollarda in'eksiya o'rinlarida turli o'lchamlardagi qon talashlar hosil bo'ladi. Toshma hosil bo'lishi bilan bir vaqtda, ayrim paytda undan bir-ikki kun oldin yumshoq va qattiq tanglayda nuqtasimon qontalash aniqlanadi. Shuni takidalash lozimki, kasallik qon orqali odamdan — odamga yuqqanida gemorragik sindrom kuchli va tez rivojlanadi. Bu virusning odam

organizmda virulentligining oshishiga bog'liq. Bu davr 3-7 kundan 10-15 kungacha, o'rtacha 7-9 kun davom etadi. Ayrim bemorlarda kasallikning ikkinchi isitma to'liqini qayd etiladi. Bunda birinchi isitma to'liqini so'ngandan keyin, 2-3 kun o'tgach yana isitma ko'tariladi, lekin u dastlabki isitma darajasiga yetmaydi. Obyektiv ko'rganda bemorning yuzlari, bo'yin sohasi terisi qizargan, terisi quruq, in'eksiya joylari ko'kargan. Periferik limfa tugunlari kattalashgan. Nafas olish majmuasida: burundan tomchilab yoki oqim bilan qon kelishi, bu qisqa yoki uzoq, o'rtacha 3-4 kun davom etishi mumkin. O'pkada tarqalgan quruq xirillashlar (10-13%) kuzatiladi. Kasallik og'ir o'tayotganda o'pkada mayda o'chog'li bronxopnevmoniya belgilari yuzaga keladi. Yurak, qon-tomir majmuasida: tomir urishi tezlashgan, sust to'lalilik va taranglikda, A/B— 90-70/50-30 mm simob ustunida kollaps holati ham bo'lishi mumkin. Ovqat hazm qilish majmuasida: ishtahasizlik, qon yo'qotilayotganda esa og'iz qurishi, chanqash, qorinning turli joylarida og'riqlar, ko'ngil aynishi, qonli qusish kuzatiladi. Bu belgilar kasallik yengil o'tsa 1-2 kun davom etadi. Ayrim payt bemorlarda to'xtovsiz qonli qusish kuzatiladi. Ularda milklarning qizarishi va bo'rtganligi aniqlanib, bu belgi asosan pastki jag' milkining kesuvchi tishlari atrofida yaqqol ko'rinadi. Milklar yumshaydi va qon keta boshlaydi, qon ketishi bir necha soatdan 4-8 kungacha davom etishi mumkin. Kasallikning avj olish davrida bemorning lablari quruq, yorilgan, qonashga moyil, tili quruq, oqish-sarg'imir karashli, ko'pincha «zangsimon» bo'lib, bu og'iz shilliq qavatidan, milklardan qon ketishga bog'liq bo'ladi. Og'izdan qo'lansa hid keladi, bu davrda tanglay murtaklari qizargan bo'lib, tilcha, tanglay murtaklari ravog'i biroz shishadi va bemor yutinganda, og'riq sezishiga sabab bo'ladi. Yumshoq tanglayda (asosan til ildizi sohasida), qattiq tanglay shilliq qavatida enantema paydo bolib, kasallikning 3-5 kunida yaqqol rivojlanadi. Enantema gemorragik, mayda nuqtasimon chegarasi aniq bolib, 5-7 kungacha saqlanadi. Qorni yumshoq, epigastral soha va kindik atrofida og'riq sezadi. Jigar va taloq aksariyat bemorlarda 1-2 sm ga kattalashadi. Siydik ajratish majmuasida: bel sohasida og'riq, Pasternatskiy belgisi musbat bo'lishi, oligouriya, makro- va mikro-gematuriya, albuminuriya, anuriya, azotemiya bilan namoyon bo'ladi. Siydikda 0,99 promilligacha oqsil aniqlanadi. Ayollarda bachadondan qon ketish kuzatiladi. Homilador ayollarda homila tushishi yoki vaqtdan oldin tug'ruq sodir bo'lishi mumkin. Kasallikning hamma hollarida bemorlarda birdan yuzaga keluvchi kuchli bosh og'rig'i, qaltirash va yuqori isitmalash qayd etiladi. Ayrim paytda bosh aylanishi kuzatiladi. Bemorning uyquchanligini, adinamik holatini e'tiborga olish lozim. Og'ir holatlarda bemorlarda, aksincha, qo'zg'alish, alahsirash, gallutsinatsiya, meningeal belgilar paydo bolib, keyinchalik hushini yo'qotadi, bradikardiya, gipotoniya, qorinda og'riq, ich qotishi yoki ketishi, ko'z qorachilarining nisbatan torayishi, yorug'likga sust reaksiyasi bilan namoyon boladi. Kasallikning avj olish davrida periferik qon taxlilida quyidagi

o'zgarishlar kuzatiladi: 90 % hollardagi gipoxrom anemiya, 75-80% hollarda 1 m 3 m qonda eritrotsitlar 2,0-3,0 min ta aniqlanadi.

Kasallik og'ir o'tayotganda, uzoq vaqt qayta qon ketishi bilan davom etsa, eritrotsitlar soni 1,0 mln gacha, gemoglobin 20-25 g/l gacha kamayadi. Rang ko'rsatkichi ko'pincha 1,0 dan past boiadi. Bu davrda qon tahlilidagi xarakterli belgilardan biri trombositlar miqdorining kamayishi bolib, bu 25-33% tekshirilgan bemorlarda 50 minggaacha kamaygani kuzatiladi. Kasallik qancha og'ir o'tsa, trombositopeniya shunchalik kuchli boiadi. Kasallikning avj olish davrida oq qon tanachalaridagi o'zgarishi leykopeniya (1mm³ qonda 1100- 4000 gacha) bilan namoyon boiadi. Leykotsitar formulada nisbiy limfotsitoz, neytropeniya, aneozinofiliya yoki eozinopeniya, monotsitopeniya, EChT 30-60 mm/soatgacha tezlashadi. Gemorragik isitma kasalligi 80-95% hollarda o'rta og'ir yoki og'ir shaklda o'tadi. G. Rekonvalesstensiya davri bemorda klinik belgilaming so'nishi, hosil boigan gemorragik toshmalaming rangi kundan-kunga yo'qola boshlashi, ishtahasining ochilishi bilan xarakterlanadi. Gemorragik isitma kasalligi asoratlari: ko'p miqdorda qon yo'qotish natijasida gemorragik karaxtlik, ikkilamchi infeksiya qo'shilishi tufayli o'choqli yoki bo'lakli pnevmoniya, sepsis, o'pka shishi, o'tkir buyrak etishmovchiligi, otit, tromboflebit bo'lishi mumkin.

Tashxisoti. Bemorni erta aniqlash, uni samarali davolash hamda epidemiyaga qarshi chora-tadbirlarni o'z vaqtida tashkil etish uchun ahamiyatlidir. Ammo gemorragik isitmaning boshlang'ich davrida, ya'ni umumtoksik belgilar paydo bo'lganda, bemorga tashxis qo'yish juda qiyin. Shuning uchun ham bu kasallikda tashxis ko'pincha gemorragik davrda qo'yiladi. QKGI kasalligi tarqoq (sporadik) qayd etilganda, 90- 95% holatlarda “o'tkir respirator infeksiya” va “noma'lum etiologiyali isitma” tashxislari bilan yotqiziladi. Shu bilan birgalikda bu kasallikning boshlang'ich davrida dastlabki tashxis qo'yishda ayrim klinik va epidemiologik mezonlar mavjud. Epidemiologik anamnezda bemorning tabiiy o'choqdan ekanligi, kana chaqqanligi, kanani qo'li bilan ezib o'ldirganligi, qo'llari mayda shoxli hayvonlarning junini qirqayotganda kana qoni bilan ifloslanishi va hokazolar surishtiriladi. Laboratoriyaviy tashxisoti. Gemorragik isitmalarda bemor qonida virus yoki unga qarshi paydo bo'lgan spetsifik antitela serologik usulda aniqlanadi. Virusni ajratish faqat virusologiya ilmiy tekshirish institutlarining ruxsatnomasi bo'lgan tahlilxonalarda o'tkaziladi. Buning uchun kasallikning o'tkir davrida, yuqori isitma paytida, bilak venasidan qon olinadi.

Olingan qon ikkiga bo‘linib, bit virusni ajratish uchun, ikkinchisi esa serologik reaksiya uchun foydalaniladi. Serologik tekshiruviga olingan qon steril penitsillin yoki insulin flakoniga solinib, yorliqlanib, maxsus muz solingan konteynerga yoki keng og‘izli termosga solinadi. Serologik tahlil uchun kasallikning boshlang‘ich davrida va 2-3 haftadan keyin juft zardob olinadi. Tahlilga qon olinayotganda, uning sachrashidan, ter va shilliq qavatlamining ifloslanishidan ehtiyot bo‘lish kerak. O‘lim holati qayd etilganda, laboratoriya tekshiruviga murda organlari bo‘laklari (miya, jigar, taloq, buyrak, o‘pka) steril flakonlaiga solinib, maxsus laboratoriyaga yuboriladi. Kasallikning birinchi haftasida o‘lim yuz bersa, murdadan olingan seksion materiallardan hamma hollarda virus ajratiladi.

Davosi. O‘zbekiston gemorragik isitmasida maxsus davo maqsadida rekonvalesentlarning qoni va qon zardoblari kasallik kechim og‘irligiga mos holda vena ichiga tomchilab yuboriladi. Hozirgi kunda viruslariga qarshi preparatlar (amiksin, tsikloferon)ning bu kasalliklarda samaradorligi o‘rganilayapti (Obloqulov A.R., Narziev I.I. 2001). Davo choralari asosan zaharlanish, gemorragiyani bartaraf etish va yurak—qon tomir tizimi faoliyatini yaxshilashga qaratilgan bo‘ladi. Bemor 2-4 hafta davomida o‘rnida yotadi. Oson hazm bo‘ladigan kaloriyali, vitaminlarga boy ovqat beriladi. Mineral suvlar, ho‘l meva va sabzavot sharbatlari ko‘p beriladi. Vitamin C, B va P preparatlari tayinlanadi. Qusishga qarshi yalpiz preparatlari, anestezin va novakainning 0,5 % eritmasi osh qoshiqda uch mahal ichiriladi. Me‘da 2-3 % li soda eritmasi bilan qayta-qayta yuviladi. Venaga 10%li osh tuzi eritmasi va teri ostiga 1,0 mi, 2,5 %li aminazin yuboriladi. Zaharlanish kuchli bo‘lganda, qon quyiladi, kortikosteroidlar tavsiya etiladi. Gemorragiyaga qarshi kaltsiy xloridning 10%li eritmasidan 10 mi, natriy xloridning 10%li eritmasidan 10-50 mi, jelatinaning 10%li eritmasidan 10 mi, kaltsiy glyukonatning 10%li eritmasidan 5-10 mingdan venaga yuboriladi. Gemostatik dozada qayta-qayta qon quyiladi. Giperimmun immunoglobulin foydali ta’sir ko‘rsatadi. Bemorning ahvoli bir qadar yaxshilanib qolganidan keyin kam qonlikka qarshi 100 mgdan vitamin B12 mushak orasiga, 2,0 mldan kam yoki antianemin mushaklar orasiga in’eksiya qilinadi, 0,5 gdan 3 mahal kalsiy glitserofosfat ichiriladi. Mabodo qandaydir asoratlar paydo bo‘lsa, antibiotiklar tayinlanadi.

Profilaktikasi. Profilaktik chora tadbirlar tabiiy o‘choqlarda kemiruvchilarni yo‘qotishga qaratilgan. Shuning bilan birga turar joylarda va ular atroflarida sanitariya-

gigiyena qoidalariga qat’iy rioya qilishdan iborat. Gemorragik isitma kasalligining kasalxona ichi infeksiyasi sifatida qayd etilishining oldini olish maqsadida quyidagilarga e’tibor qaratilishi qat’iyan talab etiladi: 1. Gemorragik isitma kasalligiga chalingan yoki shu kasallikka gumon qilinganlar hamda kana chaqqanlar yuqumli kasalliklar kasalxonasining (bo‘limining) maxsus jihozlangan xonasiga (boksiga) «Epidtashuv» yoki «Tez yordam» avtotransportlarida olib kelinib yotqiziladi. 2. Bemorga tibbiy yordam faqat maxsus tayyorgarlikdan o‘tgan vrach va o‘rta tibbiyot xodimlari tomonidan beriladi. Kichik tibbiyot xodimlarining bemorga xizmat ko‘rsatishi ta’qiqlanadi. 3. Bemor parvarishiga, unga yordam ko‘rsatishga oila a’zolari, qarindoshlari va yaqinlarining ishtiroki qat’iyan man etiladi. 4. Qo‘llari jarohatlangan, yiringli jarayonlari bolgan tibbiyot xodimlariga bemorlariga tibbiy yordam ko‘rsatish, parvarish qilish ruxsat etilmaydi. 5. Bemorlaiga tibbiy yordam ko‘rsatishda va parvarish qilishda tibbiyot xodimlari birinchi tur o‘latga qarshi kostyumdan foydalanadi. Qo‘llariga ikki juft rezinali qolqop ustma-ust kiyilishi, og‘iz burunga 4 qavatli doka niqob va ko‘zga ko‘zoynak taqilishi shart. 6. Bemorga tibbiy yordam ko‘rsatish va parvarish etishda bemorlar qoni bilan ifloslanishdan juda ehtiyot bo‘lishi kerak. Tibbiyot xodimlari bemorlarning qoni orqali o‘ziga bu kasallikni yuqtirib olishi mumkinligini har soniyada yodlarida tutishlari shart. 7. Bemorlarga parenteral muolajalarni tayinlash masalasiga juda jiddiy qarash kerak, va imkon qadar bu muolajalarni kamaytirish lozim. 8. Vrach bemorlarni ko‘rgandan so‘ng, o‘rta tibbiyot xodimi muolaja va bemorlar parvarishi bilan shug‘ullangandan keyin qollarini 3%li xloramin eritmasida ho‘llangan sochiq bilan artishi kerak. 9. Bemorlarga faqat bir marta foydalaniladigan shpritslar, igna va boshqa ayrim tibbiy uskunalar ishlatiladi, ular ishlatilgach, 3%li xloramin eritmasiga solinib, bir soat davomida saqlanadi, so‘ngra yo‘qotiladi (mufel o‘chog‘ida yoqiladi). 10. Foydalanilgan rezinali qolqop, niqob echilib, 3%li xloramin eritmasiga cho‘ktirilib, 1 soat davomida saqlanadi, so‘ngra yuviladi. Ko‘zoynak 70 % li etil spirtida ho‘llangan bint bilan artiladi. Bemor qoni va boshqa chiqindilari bilan ifloslangan kiyimlari ham 3%li xloramin eritmasida ivitiladi va so‘ngra yuviladi. 11. Bemor chiqindilariga (qon, siydik, najas, qusuq massalari, so‘lagi) xlorli ohak yoki gipoxlorit kaltsiy kukuni (1:2 nisbatda) sepilib aralashtiriladi, 2 soat davomida ekspozitsiya qilinadi va kanalizatsiyaga oqiziladi, kanalizatsiya bolmagan taqdirda maxsus xandakka tashlanadi. 12. Bemor chiqindilari bilan ifloslangan yumshoq jihozlar, tibbiy asbob-uskunalar 3%li xloramin eritmasida yuqumsizlantiriladi, idish— tovoqlar esa 2%li so‘dali eritmaga solinib, 20 min qaynatiladi. Bemor chiqindilari bilan ifloslangan salftkalar, paxtali shariklar, bintlar, qog‘oz va hokazolar maxsus idishga solinib, mufel o‘chog‘ida yoqib yuboriladi. Bemorni davolashda va parvarishida ishtirok etgan tibbiyot xodimlari olti kun davomida tibbiy kuzatuvga olinadi. Uzoq Sharq gemorragik isitmasi yoki gemorragik nefrozonefrit Etiologiyasi. Bu isitmani ham arbovirus avlodiga kiradigan virus

qo‘zg‘atadi. Virusning rezervuari mayda kemiruvchi hayvonlardir (sichqonlar va kalamushlar). Kasallik odamlarga kemiruvchilarning ektoparazitlari orqali transmisiv yo‘l bilan yuqadi. Kemiruvchilar najasi bilan ifloslangan har xil buyumlar orqali ham yuqishi mumkin (kontakt yo‘li), lekin odamga yuqmaydi. Bu kasallik Uzoq Sharq, Koreya, Rossiyaning Yaroslavl, Kalinin va Tula viloyatlarida uchraydi.

Klinikasi. Yashirin davri 11-26 kun davom etadi. Kasallik to‘satdan boshlanadi. Bemor eti uvishib, harorati 39-40 darajaga ko‘tariladi va 3-5 kun davomida shu holda turadi. Bemorning boshi, mushaklari, beli og‘riydi, darmoni quriydi. Ishtahasi yo‘qoladi, ko‘ngli aynib, qusadi, ko‘zi hiralashadi. Keyin harorat sekin-asta pasayib, kasallikning 4-9 kunlariga borganda, normal darajagacha tushadi. Kasallik yengil o‘tganida, harorat ko‘tarilmasligi mumkin. Bemorlar atrofga e‘tibor bermay xayol surganday bolib yotadi. Bemor tanasining yuqori qismi va yuzi qizargan boladi. Ko‘zlari ham qip qizarib, shilliq pardalari shishib turadi. Kasallikning 2-3 kuni ko‘krak kafasining yon tomonlari, yelkaning ichki tomonida va qoltiqda petexial toshma ko‘rinadi. Tanglayda enantema paydo bo‘ladi. Toshmalar 1-2 haftadan so‘ng yo‘qoladi. Ukol qilgan joylaiga qon quyilib qoladi. Ba‘zan uchuq toshadi. Bemor me‘da sohasida og‘riq sezadi, ba‘zan ketma-ket qusaveradi. Qusuq qon aralash boladi. Bemorni hiqichoq tutishi juda holdan ketkazadi. Bemor tili karash bilan qoplanadi, tomoq shilliq pardasi qizaradi, ba‘zan enantema va gemorragiya ko‘rinadi. Ichak shilliq pardasi va qorin pardasi orasidagi to‘qimalariga qon quyilishi, qorin og‘rigiga sabab boladi. Jigar shishadi, og‘riydi. Bu isitmada buyrakning zararlanishi xarakterlidir. Siydikda oqsil va eritrotsitlar topiladi. Kasallikning 5-7 kunlaridan boshlab Pasternatskiy belgisi yaqqol aniqlanadi, siydik kamayib, anuriyagacha boradi. Oliguriya 9-12 kungacha davom etadi, so‘ngra poliuriya bilan almashinadi, bemorlar bir kecha-kunduzda 3-5 l gacha siyadi. Shu vaqtda bemorni tashnalik bezovta qiladi. Poliuriya yaxshi alomat hisoblanadi. Tekshirishlar buyrakning konsentrlash funksiyasi buzilganini ko‘rsatadi. Qonda qoldiq azot ko‘payadi. Ba‘zi hollarda bemorning es hushi kirdi-chiqdi bo‘lib turadi, gallutsinatsiya, infeksiyon psixoz va meningizm alomatlari ko‘rinadi. Bemorning ko‘zi xiralashadi, buyumlar qizg‘ish bo‘lib ko‘rinadi. Bunday holat 2-3 kun davom etadi. Bu darddan sog‘ayish davri 2-3 oyga cho‘ziladi.

Asoratlari. Eng og‘ir asorati azotemik uremiyadir. Kamdan-kam hollarda buyrak po‘stloq qavati yorilishi mumkin. Zaharlanish kuchli bo‘lganda, o‘tkir tomirlar yetishmovchiligiga xos alomatlar uchraydi. Ba‘zan ikkilamchi infeksiya qo‘shilish natijasida otit, parotit, tromboflebit, pnevmoniya boshlanadi. Laboratoriyaviy tashxisoti. Kasallik virusini jo‘ja embrionida urchitish yo‘li bilan ajratib olish mumkin. Kasallikning ikkinchi haftasidan boshlab KBR musbat natija bera boshlaydi. Tashxis uchun siydikni tekshirish muhim ahamiyatga ega. Hamma vaqt albuminuriya aniqlanadi. Siydik cho‘kmasida eritrotsitlar, gialin va mumsimon tsilindrlar, buyrak epiteliyasi hujayralari topiladi. Kasallikning birinchi kunlarida gemoglobin va

eritrotsitlar miqdori ko'payadi va leykotsitlar soni kamayadi. Kasallik avjiga chiqqanida, leykotsitoz (30- 50 ming) boshlanib, qonda mielotsitlar, promielotsitlar va megaloplastlar paydo bo'Madi. Ba'zan ulkan neytrofillar ko'rinadi. Sog'ayish davrida yanada qaytadan leykopeniya bo'ladi, limfotsitlar kamayib, monotsitlar ko'payadi, ba'zan gisteotsitlar paydo bo'ladi, eozinofillar yo'qoladi, Tyurk hujayralari topiladi. EChT boshlanishda sekinlashadi, keyin tezlashadi.

Davosi. Buyrak sindromi bilan o'tadigan gemorragik isitmaning davosi boshqa xil gemorragik isitmalar davosi bilan bir xil, agar azotemiya holati yuz bersa, gemodializ yoki peritonial dializ tavsiya qilinadi. Poliuriya davrida suv — elektrolitlar muvozanatini saqlashga qaratilgan davo choralari ko'riladi. Profilaktikasi. Bemor albatta kasalxonaga joylanadi va kasailikning tibbiy xodimlarga yuqmaslik choralariga aihoda e'tibor qilinadi. Endemik o'choqlarda kemiruvchilarni yo'q qilishga qaratilgan choralar ko'riladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shodiev N.SH, Shodieva S.X.Yuqumli kasalliklar fanidan amaliy mashg'ulotlar bo'yicha o'quv – uslubiy qo'llanma. Toshkent 2009- yil.
  2. E.I.Musaboyev, A.K.Bayjanov. Yuqumli kasalliklar epidemiologiya va parazitologiya.Toshkent 2006 yil.
  3. Sh. Sh. Shovaxobov. Yuqumli kasalliklar va epidemiologiya asoslari.Toshkent,1997 yil
  - 4.Yu. T. Umarova.Hamshiralik ishi.Toshkent 2003 yil.
  5. YUNISEF ma'lumotlari.
Internet saytlari
1. [http: //www. Ziyo. Net. uz/](http://www.Ziyo.Net.uz/)
  2. [http: //www. lex. uz/](http://www.lex.uz/)

BODRING YETISHTIRISH, UNING ZARARLI VA FOYDALI XUSUSIYATLARI

Norboyeva Nodirabegim
Qoraqalpoq Davlat Universiteti
885051752

Annotatsiya. Bodring urug‘larini ekishdan oldin issiqxona tuprog‘ini ekishga tayyorlash lozimdir. Bunda avvalgi ekindan qolgan o‘simlik qoldiqlari issiqxonadan chiqarib tashlanadi. Issiqxona tuprog‘i tekislanadi, kasallik va zararkunandalardan hamda begona o‘tlardan tozalanadi va dizinfektsiya qilishni, uch kun tuproq yuzasiga plyonka yopib, qoldiriladi. Issiqxona tuprog‘i tekislanadi va tomchilatib sug‘orish quvurlari yotqiziladi. Shu yo‘sinda issiqxona tuprog‘i ekishga tayyorlanadi. Biz ushbu maqolada bodringni yetishtirish va uning foydali va zararli xususiyatlari hamda yuqoridagi ma’lumotlar haqida fikr yuritdik.

Kalit so‘zlar: Bodring, issiqxona, sabzavotchilik, hosildorlik, orzu Fi, multisar FJt Cucurbitaceae, shoxlanuvchan, qirrali, tukli.

Абстрактный. Прежде чем сажать семена огурцов, необходимо подготовить тепличную почву для посадки. Растительные остатки предыдущего урожая удаляются из теплицы. Почву теплицы выравнивают, очищают от болезней, вредителей и сорняков и дезинфицируют, накрывают пленкой поверхность почвы на три дня и оставляют. Почва теплицы выравняется и прокладываются трубы капельного орошения. Таким образом почва теплицы готовится к посадке. В этой статье мы подумали о выращивании огурца, его полезных и вредных свойствах, а также вышеизложенной информации.

Ключевые слова: Огурец, теплица, овощеводство, продуктивность, желание Fi, multisar FJt Cucurbitaceae, ветвление, остроконечное, опушенное.

Abstract. Before planting cucumber seeds, it is necessary to prepare the greenhouse soil for planting. Plant residues from the previous crop are removed from the greenhouse. The soil of the greenhouse is leveled, cleaned of diseases and pests and weeds and disinfected, covered with a film on the surface of the soil for three days and left. The soil of the greenhouse is leveled and drip irrigation pipes are laid. In this way, the soil of the greenhouse is prepared for planting. In this article, we thought about the cultivation of cucumbers and its beneficial and harmful properties, as well as the above information.

Key words: Cucumber, greenhouse, vegetable growing, productivity, desire Fi, multisar FJt Cucurbitaceae, branching, pointed, hairy.

Kirish

Bodring – bir yillik, o‘t o‘simlikdir. Vatani — Hindiston hisoblanadi, ammo hozir dunyoning ko‘pgina mamlakatlarida yetishtiriladi. Issiqsevar o‘simlik hisoblansada, vegetatsiya davrining qisqaligi sababli yer kurrasining shimoliy o‘lkalarida ham yetishtiriladi. O‘zbekistonda sabzavot ekini sifatida keng ekiladi, yetishtirish maydonlari bo‘yicha pomidor, piyoz, sabzi, oq bosh karam sabzavotlaridan keyingi o‘rinda turadi. O‘zbekistonda taxminan 8000-10000 gektar maydonda yetishtiriladi.

Bodring madaniy holda 3 ming yil ilgari yetishtirila boshlangani haqida ma’lumotlar bordir. Vatani Hindistonning tropik va subtropik rayonlari hisoblanib, Himolay tog‘ yonbag‘irlarida haligacha tabiiy holda o‘sadi. Hindistondan Gresiya va Italiyaga tarqalgan va keyinroq Xitoyga ham yetib borgan. Evropaning boshqa qismlariga rimliklar tomonidan olib kirilgan. Bodring Fransiya hududiga 9-asrda, Angliyaga 14-asrda, Shimoliy Amerika qit‘asiga 16-asr o‘rtalarida kirib borgan. Rossiyaga bodring Sharqiy Osiyo davlatlaridan 16-asrlarda kirib borgan degan taxmin bor (olmon elchisi Gerbershteynning Fors o‘lkasi va Moskovyaga bo‘lgan safari xotiralari), lekin ayrim tarixchilarning fikriga qaraganda bodring Rus o‘lkalarida 9-asrlarda ham ma’lum bo‘lgan.

Poyasi yer bag‘irlab o‘sovchi, palakli o‘simlik, gajaklari oddiydir. O‘simligi 4-5 ta barg hosil qilgach, yerga yotib, yoyilib palak otadi yoki gajaklari yordamida atrofdagi narsalarga chirmashib o‘sadi. Poyasi shoxlanuvchan, yumaloq, yumaloq-qirrali yoki qirrali, tuklar bilan qoplangan bo‘ladi. Asosiy poya, so‘ngra uning barg qo‘ltiqlaridan birinchi tartibli va ikkinchi tartibli yon shoxlar hosil bo‘ladi. Bodring o‘simligi naviga, oziqlanish maydoni va haroratga bog‘liq holda sust, o‘rtacha va kuchli shoxlanuvchan bo‘ladi. Shoxlanish turiga qarab bodring navlari bir poyali, kuchli- (yon shoxlari 8 dan ko‘p), o‘rtacha- (5-8 tagacha yon shoxlar) va sust- (1-4 tagacha yon shoxlar) shoxlanuvchan poyali navlarga bo‘linadi. Poyaning uzunligi nav va yetishtirish shart-sharoitlariga qarab belgilanadi: ochiq maydonda asosiy poya 1-1,5 metr, qulay sharoitlar tug‘ilganda 3 metrgacha, issiqxonalarda 5 metrgacha o‘sadi. Poyasi ingichka (diametri 0,5 cm kam) va qalin (0,5 cm dan ko‘p) bo‘lishi mumkin. Kalta palakli bodring navlari odatda tezpishar, mevasi nisbatan kalta, vegetatsiya davri qisqaligi bilan xarakterlanadi. Naviga qarab bodring o‘simligi sust, o‘rtacha va kuchli barglangan turlarga ajratiladi.

Barglari poyada navbatma-navbat joylashadi. Barg plastinkasi butun, yuzasi tekis yoki ajinli, barg qirrasi ham odatda tekis. Shakli naviga qarab yumaloq panjasimon yoki oval panjasimon bo‘lishi mumkindir.

Ildiz tizimi sterjensimon, kuchli tarmoqlanadi. U 1 metrgacha o‘sovchi asosiy ildiz va ko‘p sonli qo‘shimcha ildizlardan tashkil topgan. Tuproqdan oziq moddalar eritmasini so‘rish kabi fiziologik funksiyani tukchalar bilan qoplangan kichik so‘ruvchi

ildizlar amalga oshiradi. Ildiz tizimining asosiy qismi tuproqning 20-25 cm qatlamida rivojlanadi, ildizning yon tomonga tarqalib o‘shish radiusi 1,5 metrgacha bo‘lishi mumkin. Yuqori namlikda asosiy va yon shoxlari tuproqqa tegsa qo‘shimcha ildizlar hosil bo‘lishi mumkin.

Bodringning ko‘pchilik nav o‘simliklari bir uyli ikki jinsli, ya’ni erkak va urg‘ochi gullar bitta o‘simlikning o‘zida joylashgan bo‘ladi. Erkak gullari poyada odatda 5-7 ta bo‘lib, to‘p gul hosil qiladi, bir uyli bodring navlarida ko‘pchilik hollarda erkak gullarning soni urg‘ochi gullarnikiga nisbatan ko‘p bo‘ladi. Urg‘ochi gullar poyada 1 ta yoki juft, ayrim hollarda 3 ta bo‘lib joylashadi. Asosan urg‘ochi gullar hosil qiluvchi bodring navlari oldiga changlanish uchun yetarli darajada erkak gullar hosil qiluvchi navlar birga ekiladi. Gultojibarglari yorqin sariq rangli, erkak gullarida 5 ta changchi bo‘lib shundan 4 tasi juft xolda bittasi yakka holda bo‘ladi. Bodring gullari ko‘p yashamaydi: erkak gullari 1-2 kundan so‘ng, urg‘ochi gullar esa gullagandan keyin 3-4 kundan keyin so‘lib qoladi. Faqatgina changlangan urg‘ochi gullaridan meva hosil bo‘ladi, changlanmaganlari to‘kilib ketadi. Bodring chetdan changlanuvchi o‘simlikdir. Partenokarpik navlarida gullari changlanishga muhtoj emas, ammo bunday gullardan meva hosil bo‘lsa-da, mevalarida urug‘ bo‘lmaydi.

Bodring mevalari soxta rezavor bo‘lib, 3-5 urug‘ kameralari hosil qiladi. Shakli, rangi, o‘lchamlari va vazni navlariga qarab o‘zgaradi. Bodringning pishmagan barra mevalari iste’mol qilinadi. Naviga qarab sirti tekis, notekis yoki cho‘tir bo‘lishi mumkin. Meva uzunligi barraligida 5-70 sm gacha, rangi yashil yoki to‘q yashil bo‘lishi mumkin, biologik pishganida esa meva kattalashadi, rangi och sariq, to‘q sariq yoki jigarrang tusga kiradi. Mevalari biologik pishganida urug‘lik deb ham yuritiladi. Bitta mevada 100-400 tagacha urug‘ hosil bo‘ladi. Urug‘lari uzunchoq-ovalsimon, oq tusli och sariq rangli, 1000 tasining vazni 16-35 gramm keladi. Unuvchanligini 6-8 yilgacha saqlaydi. 2-3 yillik urug‘lari yaxshi hosil beradi.¹

Tadqiqot metodologiyasi

Bodring sabzavotlar ichida eng sersuvi bo‘lib, inson organizmi uchun juda foydali ne’matlardan biridir. Bodring tarkibining 90 foizdan ortig‘ini suv tashkil etadi. Ushbu sabzavotda kraxmal, shakar, oqsil, kletchatka, organik kislotalar, efir moyi, bir qator darmondorilar, kaliy, kalsiy, natriy, magniy, temir, fosfor, yod, oltingugurt, qalay, mis, ftor, xrom, alyuminiy kabi moddalar mavjud.

Shuningdek, bodring ovqat hazm qilish bezlarining faoliyatini va so‘lak ajralishini me’yorlashtirib, oqsil moddasini yanada yaxshiroq o‘zlashtirilishini ta’minlaydi. Shuning uchun bodringning suvli bo‘lakchalari taomni nafaqat chiroyli va xushta’m qiladi, balki hazm qilish jarayonini ham yaxshilaydi.

---

¹ <https://uz.wikipedia.org/wiki/Bodring>

Bodring qondagi xolesterin miqdorini kamaytiradi va buyraklar salomatligini mustahkamlaydi. Muntazam ravishda iste'mol qilinsa, saraton xavfini bartaraf etadi. Ovqat hazm qilish tizimiga yaxshi samara ko'rsatadi va ortiqcha vazndan xalos bo'lishga ko'maklashadi.

Sharbati isitma tushirish xususiyatiga ega, yo'tal, bo'g'im kasalliklari, yurak bilan bog'liq shishlarda foyda beradi. Bodring po'stlog'i yuzning rangi va tiniqligini saqlashda, teri kuyishi hamda shishlar paydo bo'lganda yordam beradi. Po'stning quritib ezilganidan teri kasalliklari va toshmalarda foydalanish tavsiya etiladi. Bodring allergiya chaqirmaydi, shu sababli uni allergik kasalliklarga chalingan bemorlar bemalol iste'mol qilishlari mumkindir.

Uzluksiz davom etgan mehnat faoliyati sabab ba'zan ko'z atrofida, pastki qovoqlarda qorayish kuzatiladi. Bu holatda bodring parrak shaklda kesib, 3-5 daqiqa davomida muzlatkichda sovuting va 10 daqiqaga qoraygan joyga qo'ying. Xuddi shu usul yuzdagi husnbuzar va qora dog'larni ketkizishda, quyosh nuri sabab kuygan joylarni zararsizlantirishda ham samarali bo'ladi.

Bundan tashqari, ko'p miqdorda tuz tufayli tuzlangan bodringning zarari bosimning oshishi, shishish, tanadagi suyuqlikni ushlab turish bilan ifodalanishi mumkin bo'ladi. Mutaxassislarning aytishicha, tuzlangan bodringni tez -tez ishlatish bilan ular yuqori kislotalilik tufayli tishlarning emalini yo'q qiladi. Shifokorlar, shuningdek, jigar kasalliklari, podagra, yurak xastaliklari bilan og'rigan odamlarga mahsulotni suiiste'mol qilishni tavsiya etmaydi. Homilador ayollar uchun bodringni tuzlashning zarari bor. Ular toksikoz ko'rinishini qo'zg'atishi, ko'ngil aynishi va yonish sabab bo'lishi mumkindir.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili

Amerikalik professor va klinik farmakologiya bo'yicha mutaxassis Ayk S. Arakelyan hozirda bodringni o'rganish bilan shug'ullanadigan va bir nechta ilmiy maqolalar chop etgan kam sonli kishilardan biridir. Mutaxassisning fikricha, unda ba'zi vitaminlar saqlanib qolgan. Misol uchun, K vitamini suyaklarni mustahkamligida alohida ahamiyatga ega. Bir dona o'rtacha bodringda 8,5 mikrogram K vitamini mavjud, ayollarga kuniga 90 mikrogramm, erkaklar esa 120 mikrogramm iste'mol qilish tavsiya etgan.

Tahlil va natijalar

Bodring ko'p suv talab qiladigan o'simlik hisoblanadi. Asosan o'simlikni yoshligida ko'chat atroflari yumshatiladi. Bodring yotib o'suvchi o'simlik shu sabab 90x25 sxemada ekish maqsadga muvofiqdir.

Tuproqni tayyorlash. Bodring ko'chatlarini ekishdan oldin issiqxona tuprog'ini ekishga tayyorlanadi. Eng avval issiqxona tuprog'i tekislanadi. Ekishga mo'ljallangan maydon kasallik va zararkunandalardan hamda begona o'tlardan tozalash maqsadida shaffof polietilen plyonka bilan yopib qizdiriladi. Bunda tuproq usti yopilgan holatda

1-1,5 oygacha turadi. So‘ngra plyonka olib tashlanib, issiqxona tuprog‘i tekislanadi va tomchilatib sug‘orish quvurlari yotqiziladi.

O‘zbekiston Respublikasi hududida ekish uchun tavsiya etilgan qishloq xo‘jaligi ekinlari Davlat reestriga 2020-yilda issiqxonalar uchun mahalliy “Navbahor”, “ToshDAU-70”, “Elegant”, “Samar” kabi birinchi avlod duragaylar va chet el duragaylaridan “Roki”, “Fokus”, “Eliza”, “Sultan”, “Majestik”, “Seydra Alamir”, “Alanis”, “Adrian”, “Barxan, Valeystar”, “Kristina”, “Multistar”, “Melen”, “Nail”, “Orzu”, “Passandra”, “Pikolino”, “Pontiya”, “Seray”, “Superdelta”, “Jazzer”, “Xarman”, “Luna”, “Tristan” kabi bir qancha duragaylar tavsiya etilgan.²

Xulosa va takliflar

Xulosa qilib aytganda, bodringni innovatsion usulda bochkalarda yetishtirish o‘zining bir muncha afzalliklari bordir ulardan bodringni parvarishlashda ularni oz joy egallashi qolaversa ozuqa moddalar bilan birday ta‘minlashning osonligidir. Qolaversa noqulay ob havo sharoitida o‘simliklarni himoyalashning qulayligi bilan ajralib turadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Yunusov S.A Abdiyev Z.T “Issiqxonalarda sabzavot ko‘chatchiligi” 2020.
2. Zuyev V.I Abdullayev A.G “Sabzavot ekinlari va ularni yetishtirish texnologiyasi” 1997.
3. Zuyev V.I, Ataxodjayev A.A Sh.I Asatov, A.K Kadirxodjayev U.I Akramov “Himoyalangan yer sabzavotchiligi” Toshkent – 2018
4. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Bodring>
5. <https://uz.pastureone.com/25858-an-unusual-way-to-grow-cucumbers-in-a-barrel>

---

² Zuyev V.I Abdullayev A.G “Sabzavot ekinlari va ularni yetishtirish texnologiyasi” 1997.

MAKTAB O'QUVCHILARIDA TADQIQOTCHILIK KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHNING USTUVOR JIHLTLARI

Hamzayeva Aziza Faxriddin qizi

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti 1kurs magistrant

Annotatsiya (Abstrakt)

Ushbu maqolada maktab o'quvchilarida tadqiqotchilik ko'nikmalarini shakllantirishning ustuvor jihatlari o'rganiladi. Maqolada o'quvchilarda qiziqishni uyg'otish va motivatsiyani oshirish, ilmiy-tadqiqot metodlarini o'rgatish, amaliy faoliyatni rivojlantirish, tanqidiy fikrlash va ijodiy yondashuvni rag'batlantirish, texnologiyalardan foydalanish, hamkorlik va jamoaviy ishlarni tashkil etish, shuningdek, natijalarni baholash va taqdim etish kabi ustuvor jihatlari tahlil qilinadi. Ushbu jihatlari ta'lim jarayonida o'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish va ularni kelajakdagi muvaffaqiyatli kasbiy faoliyatga tayyorlashda muhim rol o'ynaydi. Maqola ilmiy-tadqiqot metodlarini maktab o'quvchilari orasida keng tatbiq etish yo'llarini ko'rsatib beradi.

Kalit so'zlar; Tadqiqotchilik, metodik mazmun, kompetensiya, maktab o'quvchilari, rivojlanish, individual yondashuv, ko'nikma;

Kirish qism (Introduction)

Darslarni o'zlashtirishda mavzularni kichik tadqiqotlar shaklida o'quvchilarga o'rgatilishi bevosita ularda tadqiqotchilik ko'nikmalarini shakllanishiga yordam beradi. Bu esa darslarini o'zlashtirishni ilmiy-tadqiqotchilikka yo'naltirish imkonini yaratadi. O'quvchilarning sinfdan sinfga o'tish davomida ularning tadqiqotchilik faoliyatiga tayyorlashning metodik mazmunini to'g'ri tashkil etish bosqichma-bosqich yuqori sinf o'quvchilarining mustaqil ishlarini, kichik loyiha ishlarini bajarish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Asosiy qism (Main part)

Ta'lim bilan bog'liq adabiyotlarda kompetentlilik tushunchasiga juda ko'p olimlarning tadqiqiy fikr-mulohazalari keltirilgan. Kompetensiya – bu egallangan nazariy bilim, amaliy ko'nikma va malakalarni kundalik hayotida duch keladigan amaliy va nazariy masalalarni yechishda foydalanish va uni amaliyotda qo'llay olish imkoniyatidir. Kompetentlilik (lot: competens – layoqatli, qobiliyati bor) shaxs bilim, ko'nikma va tajribalarining uning ijtimoiy professional mavqei va o'ziga tegishli vazifalar bajarish, muammolar hal qilishga yetarliligi ham haqiqiy moslik darajasi hisoblanadi.

Tadqiqotchilik kompetensiyasi mohiyatini tushunish uchun olimlar tomonidan turli yondashuvlar mavjud bo'lib, ularning bir guruhi tadqiqotchilik kompetensiyasi

kompetentlikning asosiy tarkibiy qismi sifatida qabul qilishni ta’kidlaydi, ikkinchi bir guruh mutaxassislar esa tadqiqotchilik faoliyatni tashkil etish uchun zarur bo’lgan bilim va ko’nikmalar bir butun majmuidir deb hisoblashadi.

Maktab o’quvchilarida ko’nikmalarni kompetensiya darajasiga aylantirilishi biroz qiyin masaladek tuyuladi, maktab o’quvchilarining bevosita tadqiqotchilik kompetensiyasini egallashi bosqichma-bosqich davom etadi. Ya’ni o’quvchi kichik tadqiqotlarni amalga oshirish davomida o’rganilayotgan ob’ektni tadqiq etish uni mustaqil o’rganish, izlanish, adabiyotlarni o’qish, internet ma’lumotlarini saralash kabi ilmiy faoliyatga yo’nalitirish o’qituvchi hamkorligida bajarilganligi bois, o’quvchi har doim o’qituvchisidan ma’naviy ko’makka va e’tiborga ehtiyoj sezadi. Shu ma’noda ta’kidlash joizki, tadqiqotchilik ko’nikmalari har bir sinf o’quvchilari orasida juda ko’pchiligini tashkil etmasligi mumkin, lekin shunday bo’lsada aynan fanga qiziqishi bo’lgan yoki tadqiqot qilishni xohlovchilar bo’lishi mumkin. Agar o’qituvchi tomonidan o’z tajribasi davomida o’quvchini to’g’ri yo’nalitirishi kelajakda o’quvchida fan doirasida sof bilim, ko’nikma va malakalardan tashqari, tashabbuskorlik, hamkorlik, guruhda ishlash layoqati, kommunikativ qobiliyati, ularni real baholay olish, mantiqiy fikrlashi, axborotni saralash va foydalana olish ko’nikmalarini ham birgalikda samarali rivojlantiriladi.

Yuqori sinf o’quvchilarini tadqiqotchilik ko’nikmalarini rivojlantirishda bajarilgan tadqiqot vazifasiga ham bog’liq bo’ladi. Ya’ni har bir o’quv predmeti maqsad va vazifalaridan kelib chiqib, o’quvchilarning qiziqishlarini qamrab oladi. Biologiya darslari ham o’quvchilarni ko’p tomonlama o’ziga jalb etadi.

Tadqiqotchilik Ko’nikmalari haqida umumiy ma’lumot

Tadqiqotchilik ko’nikmlari, o’quvchilarning o’zlarini o’rganish, tushunish va yaratish qobiliyatlarini rivojlantirish uchun tashkil etilgan.

Bu ko’nikmlar o’quvchilarning fikr-mulohazalarini tushunish, masalalar yechish va ijodiy yondashuvlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Ustuvor Jihatlar

Amaliyotga asoslangan tadqiqotlar: O’quvchilarning ko’nikmlari amaliyotda rivojlantirish uchun, darsliklar va qo’llanmalar orqali amaliyotlarni o’tkazish juda muhimdir.

Individual yondashuv: Har bir o’quvchi o’zining maxsus ko’nikmlari va qobiliyatlariga muvofiq individual yondashuvni qabul qilishi kerak.

Texnologiyalardan foydalanish: Interaktiv darsliklar, onlayn platformalar va texnologik vositalardan foydalanish, o’quvchilarning tadqiqotchilik ko’nimlarini rivojlantirish uchun juda foydali bo’ladi.

O’quv jarayonini boshqarish: O’quv jarayonida tadqiqotchilik ko’nikmalariga aloqador mashg’ulotlar, vazifalar va loyihalar tuzish, o’quvchilarning fikr-mulohazalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Bu jihozlar o'quvchilarning tadqiqotchilik ko'nikmlarini shakllantirishning ustuvor yollari sifatida ko'rsatiladi. Bu mavzuga oid tajribalar va yangi ilmiy tadqiqotlar esa davom etib kelmoqda.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining tadqiqotchilik faoliyatini turli mazmun va ko'rinishda tashkil etish mumkin: bolaning oilasi yoki mahallasi haqida hikoya qilish, uyidan maktabgacha bo'lgan masofada qanday obyektlar borligini aytish topshirig'i, berilgan mavzu asosida mustaqil axborot tayyorlash, berilgan hikoya syujetiga yoki obrazlar xarakterini teskarisiga tasvirlash [orqali hikoya tayyorlash](#), ob-havoni kuzatish va maxsus kundalik tutish va qayd etib borish, buziq o'yinchoqlarni ta'mirlash yoki madelini yig'ish, berilgan so'zlar orqali hikoya tuzish, qiziq ertak yoki hikoya tayyorlash, hikoyaga rasm chizish va ulardan multfilm yaratish, qaysidir fikrning isbotini mustaqil topish, dars jarayonida mavzu yuzasidan savolnomalar tayyorlash, matnga mavzu topish, yangi ma'lumotlarni rasmlar, chizma va jadvallar asosida tayyorlash va boshqalar.

Tadqiqotchilik usulini qo'llashda bolalarning kuzatuvchanlik qobiliyati alohida o'rin egallaydi. Kuzatuvchanlik qobiliyatini rivojlantirish uchun amerikalik pedagog Sandra Kaplan qo'llanma tayyorlagan va quyidagilarni rivojlantirish zarur ligini ko'rsatib o'tgan:

1. Ilmiy tadqiqot yoki kashfiyotga taalluqli atamalarni aniqlash;
2. Tadqiqotni yo'naltiruvchi tayanch so'zlarni [ajratish](#);
3. Tadqiqot savollarini qo'yish;
4. Axborotni topish va tavsiflash.

Ushbu qobiliyatlarni rivojlantirish uchun maxsus tadqiqotlarni doimiy olib borish talab etiladi va u quyidagi bosqichlardan iborat bo'lishi mumkin:

- O'quvchi tadqiqot o'tkazish uchun tadqiqot mavzusini yoki o'zi qiziqtirgan mavzuni tanlash. O'qituvchining vazifasi mavzuni tahrirlash va ko'lamini belgilashdan iborat.

- Mavzuning qaysi jihatlari tadqiq qilinayotganligini aniqlashtiruvchi savolnoma tuzish. Bunda o'qituvchi va o'quvchilar birgalikda aniqlangan tayanch so'zlar asosida savollarni belgilashadi.

- Tadqiqotni o'tkazish. O'quvchilar to'plangan ma'lumotlarni kartochkalarga yozib borishadi va tahrirlashadi, ya'ni qo'yilgan savollar asosida tizimlashtirishlari kerak.

Ilm fan va texnologiyalar rivojlanayotgan bir davrda ertangi kunimiz, kelajagimiz bo'lgan yoshlar ta'lim tarbiyasi kun tartibidagi muhim masalalardan biri hisoblanar ekan, ta'lim tizimi xususan boshlang'ich ta'lim mazmunini zamonaviylashtirish, yangi usul va vositalarni olib kirish, o'quvchining dunyoqarashini kengaytiradigan, fikrlash qobiliyatini o'stiradigan, yangicha yondashuv va takliflarni bera oladigan kashfiyotchi bolalarni tarbiyalash har

qachongidan ham muhim hisoblanadi. Buning uchun esa dars mazmunini yanada boyitish, tadqiqotchilik faoliyatiga yo'naltirish, bola ongida bilimlarni obrazli ifodalash, kuzatuvchanlik, diqqatlilik, amalda foydalana olish ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirish zarurligini ko'rsatadi. Ta'limning vizual usullari esa borliq olamni qisqa fursatda tez, oson va samarali egallashlariga, amalda qo'llashning imkoni bo'lmagan tajribalarni ham ko'rish orqali tushunchalar hosil qilishning asosiy vositasi sanaladi.

Natijalar va muhokamalar (Results and Discussions).

Maktab o'quvchilarida tadqiqotchilik ko'nikmalarini shakllantirishning ustuvor jihatlari muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Ushbu jarayon ta'limning samaradorligini oshirish, o'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish va ularni kelajakda muvaffaqiyatli kasbiy faoliyatga tayyorlash uchun zarurdir. Quyida maktab o'quvchilarida tadqiqotchilik ko'nikmalarini shakllantirishning ba'zi asosiy ustuvor jihatlari keltirilgan:

1. Qiziqishni uyg'otish va motivatsiyani oshirish

✓ Mazmunli mavzular tanlash: O'quvchilarga qiziqarli va dolzarb mavzularni taklif etish orqali ularning tadqiqotga bo'lgan qiziqishlarini uyg'otish mumkin.

✓ Motivatsiya yaratish: Rag'batlantiruvchi omillarni qo'llash (masalan, tanlovlar, mukofotlar va tan olingan natijalar) orqali o'quvchilarni tadqiqot olib borishga undash.

2. Ilmiy-tadqiqot metodlarini o'rgatish

✓ Tadqiqot metodologiyasini o'rgatish: O'quvchilarga ilmiy tadqiqot metodlarini (masalan, eksperimentlar o'tkazish, ma'lumotlarni yig'ish va tahlil qilish) o'rgatish.

✓ Kuchli nazariy asos yaratish: Tadqiqotchilikning nazariy jihatlarni o'rganish uchun o'quv dasturlarini boyitish.

3. Amaliy faoliyatni rivojlantirish

✓ Loyihaviy ishlar va laboratoriya ishlari: O'quvchilarga amaliy loyihalar va laboratoriya ishlari orqali tajriba o'tkazish imkoniyatlarini taqdim etish.

✓ Ilmiy to'garaklar va klublar: Maktablarda ilmiy to'garaklar va klublar tashkil etish orqali o'quvchilarning tadqiqotchilik faoliyatini rivojlantirish.

4. Tanqidiy fikrlash va ijodiy yondashuv

✓ Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish: O'quvchilarga muammolarni tanqidiy tahlil qilish va yechimlarni izlash ko'nikmalarini shakllantirish.

✓ Ijodiy fikrlashni rag'batlantirish: O'quvchilarning ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga yo'naltirilgan mashg'ulotlar o'tkazish.

5. Texnologiyalardan foydalanish

✓ Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari: Tadqiqot jarayonida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanishni o'rgatish.

✓ Onlayn resurslar va ma'lumotlar bazalari: O'quvchilarga ilmiy tadqiqotlar uchun zarur bo'lgan onlayn resurslar va ma'lumotlar bazalaridan foydalanish ko'nikmalarini o'rgatish.

6. Hamkorlik va jamoaviy ishlar

✓ Jamoaviy tadqiqot loyihalari: O'quvchilarni jamoaviy tadqiqot loyihalarida ishtirok etishga jalb qilish.

✓ O'zaro yordam va maslahatlar: O'quvchilarning bir-birlariga yordam berish va maslahatlar almashish uchun imkoniyatlar yaratish.

7. Natijalarni baholash va taqdim etish

✓ Tadqiqot natijalarini taqdim etish: O'quvchilarga o'z tadqiqot natijalarini taqdim etish, himoya qilish va baholash imkoniyatlarini yaratish.

✓ Obyektiv baholash mezonlari: Tadqiqot natijalarini baholash uchun obyektiv va adolatli mezonlarni ishlab chiqish.

Ushbu ustuvor jihatlar maktab o'quvchilarida tadqiqotchilik ko'nikmalarini samarali shakllantirishga xizmat qiladi va ularning ilmiy-texnikaviy salohiyatini rivojlantirishga yordam beradi.

Xulosa (Conclusion).

Maktab o'quvchilarida tadqiqotchilik ko'nikmalarini shakllantirish ta'lim jarayonida alohida ahamiyatga ega. Ushbu maqolada tadqiqotchilik ko'nikmalarini rivojlantirishning qator ustuvor jihatlari ko'rib chiqildi. O'quvchilarda qiziqish va motivatsiyani oshirish, ilmiy-tadqiqot metodlarini o'rgatish, amaliy faoliyatni rivojlantirish, tanqidiy va ijodiy fikrlashni rag'batlantirish, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish, hamkorlik va jamoaviy ishlarni tashkil etish kabi yondashuvlar tadqiqotchilik ko'nikmalarini shakllantirishda muhimdir.

O'quvchilarning tadqiqotchilik ko'nikmalarini rivojlantirish orqali ularning mustaqil fikrlash qobiliyati, muammolarni hal qilish qobiliyati va ijodiy potentsiali ortadi. Natijada, o'quvchilar kelajakdagi kasbiy faoliyatlarida muvaffaqiyatli bo'lish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Ushbu ustuvor jihatlarni ta'lim tizimiga tatbiq etish orqali maktablarda ilmiy-tadqiqot faoliyatining samaradorligini oshirish va ta'lim sifatini yangi bosqichga ko'tarish mumkin bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar (References).

1. Abdullaeva q. Ochilov M., K.Nazarov, S.Fuzailov, N.Bikbaeva «Boshlang'ich maktab darsliklarini yaratish mezonlari. T.: 1999.

2. R.A.Mavlonova N.Raxmonqulova “Boshlang'ich ta'limning integratsiyalashgan pedagogikasi” T.: Ili-Ziyo 2009 y.

3. O‘zbekiston Respublikasining «Boshlang‘ich sinf tarbiya va port to‘g‘risida» qonuni (Yangi taxrirda). 2000.
4. Educational issues in the works of enlightened intellectuals F Rahmatova, K Abrorkhonova. Boshlang'ich ta'limda innovatsiyalar 1 (Архив № 2)
5. VIRTUAL TOUR IN PRIMARY SCHOOL K Abrorkhonova, S Khudoyberdieva European International Journal of Multidisciplinary Research and Management
6. Organization of excursions in primary school classes K Abrorkhonova, S Khudoyberdiyeva International Scientific and Current Research Conferences.

MA'LUMOTLARNI MASHINAGA O'QITISHDAGI FOYDALANILADIGAN TEXNOLOGIYALAR

M.U.Olimov

*Andijon davlat universiteti, Axborot texnologiyalari
kafedrasida o'qituvchi*

Kalit so'zlar: Mashinani o'rganish, Deep Learning modellari, TensorFlow, Pytorch, Keras, OpenNN, Theano, Microsoft Cognitive Toolkit, MXNet

Ключевые слова: Machine Learning, Deep Learning Models, TensorFlow, Pytorch, Keras, OpenNN, Theano, Microsoft Cognitive Toolkit, MXNet

Keywords: Машинное обучение, модели глубокого обучения, TensorFlow, Pytorch, Keras, OpenNN, Theano, Microsoft Cognitive Toolkit, MXNet

Chuqur o'rganish - bu mavjud ma'lumotlardan **foydali shablonlar va ma'lumotlarni olish** uchun ko'p qatlamli treningga ega neyron tarmoqlarni o'qitish uchun ishlatiladigan mashinani o'rganishning kichik sohasi. Ushbu tarmoqlar yirik kompaniyalar tomonidan **qarorlar qabul** qilishda juda foydali bo'lgan bashoratlarni yaratish uchun ishlatiladi. Chuqur o'rganish ishlaydigan eng keng tarqalgan ilovalardan ba'zilari tabiiy tilni qayta ishlash va nutqni aniqlashdir.

Chuqur o'rganishdan bashorat qilish uchun nazorat ostida, nazoratsiz va mustahkamlashni o'rganish kabi usullarda foydalanish mumkin. Bular mashinani o'rganish usullari va biz undan foydalanishimiz mumkin, chunki chuqur o'rganish Mashinani o'rganishning o'zi ham kichik sohadir. Ammo mashinani o'rganish va chuqur o'rganish o'rtasida ba'zi farqlar mavjud

- Chuqur o'rganish mashinani o'rganish bilan solishtirganda katta hajmdagi ma'lumotlarni talab qiladi.
- Chuqur o'rganish ma'lumotlarni o'rgatish uchun ko'proq vaqt talab etadi.
- Chuqur o'rganish mashinani o'rganish bilan solishtirganda GPU bilan yuqori ishlov berish kompyuterini talab qiladi.
- Murakkab vazifalar uchun chuqur o'rganish afzaldir.

Chuqur o'rganish vositalari - bu model yaratish, ma'lumotlarni yuklash, o'qitish, baholash va bashorat qilish kabi barcha bosqichlarni o'z ichiga olgan **Deep Learning modellarini** yaratish jarayonida foydalaniladigan dasturiy ta'minot.

Quyida ishlab chiquvchilar tomonidan modellarni yaratish va o'rgatish uchun foydalaniladigan eng yaxshi **chuqur o'rganish vositalaridan** ba'zilari keltirilgan. Yaxshiroq AI ilovalarini yaratish bo'yicha chuqur o'rganishni o'rganish uchun siz quyidagi chuqur o'rganish vositalarini o'rganishingiz kerak edi.

1. TensorFlow

Tensorflow bu Python va C++ tillarining bepul va ochiq manbali kutubxonasi bo‘lib, u mashinalarni o‘rganishda qo‘llaniladi, lekin u asosan chuqur o‘rganishda qo‘llaniladi va AI ilovalarini yaratish uchun eng yaxshi chuqur o‘rganish vositalaridan biri hisoblanadi. Tezroq kompilyatsiya vaqti tufayli bir necha qatlamli keng ko‘lamli neyron tarmoqlarni yaratish uchun foydalaniladi. U asosan tasvirni aniqlash kabi ob‘ektlarni aniqlash uchun ishlatiladi va kompyuterni ko‘rish, matnni tasniflash, tasvirni qayta ishlash va nutqni aniqlash uchun ANN va CNN modellarini yaratishga imkon beradi . U keng jamoatchilik tomonidan qo‘llab-quvvatlanadi. Ko‘pgina yirik kompaniyalar **Airbnb** , **Uber** va **eBay** kabi TensorFlow-dan foydalanadilar .

Qo‘shimcha ma‘lumot olish uchun ushbu maqolaga qarang - TensorFlow

Xususiyatlari

- Murakkab va katta hajmdagi ma‘lumotlarni qayta ishlash uchun **miqyoslilik**
- Samaradorlik va hisob-kitoblar uchun yuqori mahsuldorlik tezdir
- Turli xil foydalanish holatlari uchun dizayn va amalga oshirishda moslashuvchanlik
- Joylashtirishning qulayligi va turli muhitlarga integratsiyalashuvi
- Katta **jamoat yordami**

2. Pytorch

Pytorch - bu Mashinani o‘rganish va chuqur o‘rganishda ishlatiladigan Torch kutubxonasiga asoslangan bepul va ochiq manba **Python ramkasidir** . U kompyuterni ko‘rish va tabiiy tilni qayta ishlash kabi chuqur o‘rganish dasturlarida qo‘llaniladi. Pytorh tensorlarni oladi va AI ilovasini yaratish jarayonida model yaratish va neyron tarmoqni o‘rgatishda tezroq ishlov berish uchun ularni GPU-larga ko‘chirishni osonlashtiradi. Ushbu chuqur o‘rganish vositasi Python va Numpy steklari bilan yanada moslashuvchan.

Qo‘shimcha ma‘lumot olish uchun ushbu maqolaga qarang - Pytorch

Xususiyatlari

- Dinamik hisoblash grafik
- Foydalanuvchi uchun qulay API
- Jamiyatni qo‘llab-quvvatlash va katta resurslar
- Boshqa kutubxonalar bilan uzluksiz integratsiya
- Tarqalgan trening uchun foydalanish oson

3. Keras

Keras - Python- ning ochiq manbali kutubxonasi bo‘lib , **chuqur o‘rganish modellarini** yaratish uchun ajoyib interfeysni taqdim etadi . U o‘zining orqa tomonida Tensorflow yoki Theano-dan foydalanadi. U neyron tarmoqlarni qurish va aniqroq va tezkor modellarni yaratish uchun yuqori darajadagi abstraksiyani ta‘minlaydi. Uning interfeysi sodda va xatolar haqida fikr-mulohazalarni taklif qilishda foydaliroq. Ushbu

chuqur o'rganish vositasi takrorlanuvchi neyron tarmoqlar va konvolyutsion neyron tarmoqlarni qo'llab-quvvatlaydi. Keras kutubxonasi shuningdek, turli xil kompyuter ko'rish vazifalari uchun Keras ilovalari deb nomlangan oldindan o'rgatilgan modellarni o'z ichiga oladi.

Qo'shimcha ma'lumot olish uchun ushbu maqolaga qarang - Keras

Xususiyatlari

- Bir nechta backend va arxitektura bilan ishlash uchun moslashuvchanlik.
- Turli vazifalar uchun oldindan tayyorlangan modellarning katta to'plamlari.
- Tensorflow va boshqa ramkalar bilan oddiy va oson integratsiya.
- Chuqur o'rganish modellarini yaratish uchun foydalanuvchilarga qulay va yuqori darajadagi API.
- Resurslarga va jamoat yordamiga boy.

4. OpenNN

OpenNN - bu neyron tarmoqlarni amalga oshirish va yaratish, chuqur o'rganish uchun modellarni o'rgatish va qaror qabul qilish usullarini topish uchun bepul va ochiq manbali C++ kutubxonasi . Bu xotirani tezroq taqsimlash va bajarishda ham ancha samarali. Ushbu **chuqur o'rganish vositasi** har xil turdagi neyron tarmoqlarni qo'llab-quvvatlash uchun keng imkoniyatlarni taqdim etadi, masalan, oldinga neyron tarmoqlari va radial asosli funktsiyalar tarmoqlari. Bunday xilma-xillik foydalanuvchilarga tasniflash, regressiya va vaqt seriyalarini bashorat qilish kabi mashinalarni o'rganish bo'yicha keng ko'lamli vazifalarni qamrab olish imkonini beradi.

Xususiyatlari

- Har xil turdagi sun'iy neyron tarmoqlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash.
- Optimallashtirish orqali yuqori samaradorlik va samaradorlikka urg'u berish.
- Turli xil mashinalarni o'rganish vazifalarini qamrab olishda moslashuvchan.
- Ma'lumotlarni oldindan qayta ishlash va keyingi qayta ishlash.
- Katta hamjamiyat va resurslarga boy.

5. Theano

Theano Python kutubxonasi bo'lib, matematik ifodalar va matritsa-qiymatli ifodalarni baholash uchun ishlatiladi. Va bu hisob-kitoblar NumPy-esque sintaksisi yordamida ifodalanadi. U odatda chuqur o'rganishga asoslangan ilovalarni yaratishda qo'llaniladi. CPU bilan solishtirganda GPUda tezroq ishlaydi. Ushbu chuqur o'rganish vositasi juda mashhur, chunki u yirik neyron tarmoq algoritmlarida talab qilinadigan har xil hisoblash turlarini boshqarish uchun keng qo'llaniladi.

Qo'shimcha ma'lumot olish uchun ushbu maqolaga qarang - Theano

Xususiyatlari

- Samarali va moslashuvchan ramziy matematik ifoda kutubxonasi.
- Raqamli hisoblar uchun NumPy bilan uzluksiz integratsiya.

- Yuqori unumdorlikdagi hisoblash uchun GPU tezlashuvini qo'llab-quvvatlaydi.
- Chuqur o'rganish va neyron tarmoqlarni amalga oshirish uchun optimallashtirish.
- Ochiq manbali mashinani o'rganish tizimi.

6. H2O.ai

H2O - bu H2O.ai ochiq kodli mashinani o'rganish platformasining bir qismi bo'lgan kengaytiriladigan va ochiq kodli chuqur o'rganish vositasi. U asosiy texnologiya sifatida **Java** yordamida qurilgan . **Biz H2O.ai-ni Apache Hadoop va Spark** kabi boshqa mahsulotlar bilan birlashtira olamiz . Uni ishlatish juda oson va har kimga mashinani o'rganish va bashoratli tahlilni amalga oshirishga imkon beradi va korxonalar eski ma'lumotlardan namuna topib, kerakli qarorlarni qabul qilish orqali o'zlarining qiyin va murakkab muammolarini hal qilishlari mumkin. Bu real vaqtda ma'lumotlarni baholash uchun juda foydali.

Xususiyatlari

- Masshtabli va samarali taqsimlangan mashinani o'rganish platformasi.
- Mashinani o'rganish algoritmlari va vositalarining to'liq to'plami.
- Interaktiv ma'lumotlarni vizualizatsiya qilish.
- Katta ma'lumotlar bazalari va ma'lumotlar manbalari bilan uzluksiz integratsiya.
- Foydalanuvchi uchun qulay interfeys.

7. DeeplearningKit

DeeplearningKit - bu bir nechta operatsion tizimlar bilan mos keladigan va GPU tezlashtirish uchun metallardan foydalanadigan chuqur o'rganishning ochiq manbali tizimi. Ushbu chuqur o'rganish vositasi Swift -da ishlab chiqilgan va past kechikishli chuqur o'rganish hisoblarini amalga oshirishi mumkin. U konvolyutsion neyron tarmoqlarni ham qo'llab-quvvatlaydi. Kelajakda u boshqa chuqur o'rganish vositalarini ham qo'llab-quvvatlashi mumkin.

Xususiyatlari

- Mashhur neyron tarmoq arxitekturalari va modellari uchun keng ko'lamli yordam.
- Tezroq hisoblash uchun CPU va GPU bo'yicha samarali trening.
- TensorFlow, Keras va PyTorch bilan uzluksiz integratsiya.
- Modelni kuzatish va tahlil qilish uchun interaktiv vizualizatsiya vositalari.

8. Kofe

Caffe - bu C++ da yaratilgan ochiq manbali chuqur o'rganish tizimi, lekin Pythonda interfeysga ega. U kompyuterni ko'rish, tabiiy tilni qayta ishlash va multimedia kabi chuqur o'rganish dasturlarida qo'llaniladi. Caffe juda tez va bitta NVIDIA K40 GPU bilan kuniga 60 milliondan ortiq tasvirni qayta ishlay oladi. Foydalanish juda oson va ko'p hollarda kodlash uchun hech qanday talab yo'q.

Ko'pgina hollarda tarmoqlarning oldindan o'rgatilgan modellari va foydalanishga tayyor shablonlari mavjud.

Xususiyatlari

- GPU tezlashirishni qo'llab-quvvatlaydigan yuqori samarali chuqur o'rganish tizimi.
- Turli xil kompyuter ko'rish vazifalari uchun oldindan o'rgatilgan modellarning keng to'plami.
- Oson model dizayni va tajriba uchun moslashuvchan va modulli arxitektura.
- Jamiyatni faol qo'llab-quvvatlash.
- Samarali rivojlanish uchun C++ va Python bilan uzluksiz integratsiya .

9. CNTK

CNTK, shuningdek, Microsoft Cognitive Toolkit nomi bilan ham tanilgan , foydalanuvchilar chuqur o'rganish tizimlarini o'rganishi mumkin bo'lgan bepul va ochiq manbali, tijorat darajasidagi asboblar to'plamidir. Ushbu chuqur o'rganish vositasi yordamida ma'lumotlar olimlari qarorlar qabul qilish uchun bir nechta va samarali neyron tarmoqlarni yaratishlari mumkin, ularning ba'zilari konvolyutsion neyron tarmoqlari va oldinga uzatiladigan neyron tarmoqlardir. Microsoft AI bozorida ishlab chiquvchilarga aniqroq modellar va tarmoqlarni yaratishda yordam beradigan keng qamrovli vositani taqdim etadi.

Xususiyatlari

- Microsoft tomonidan ishlab chiqilgan kengaytiriladigan chuqur o'rganish ramkasi
- Yuqori unumli hisoblash uchun samarali Multi-GPU va taqsimlangan trening
- Bir nechta dasturlash tillari va operatsion tizimlarni qo'llab-quvvatlash
- O'rnatilgan neyron tarmoq qatlamlari va optimallashtiruvchilarining boy kutubxonasi
- Microsoft Azure va boshqa Microsoft xizmatlari bilan silliq integratsiya

10. MXNet

Apache MXnet - bu keng ko'lamli sun'iy intellekt dasturlarini yaratish jarayonida neyron tarmoqlarni o'rgatish va joylashtirish uchun ishlatiladigan ochiq manbali chuqur o'rganish tizimi . Korxonalar ushbu chuqur o'rganish vositasi yordamida tarmoqlarni katta hajmdagi o'tmishdagi ma'lumotlarga o'rgatish orqali muhim qarorlar qabul qilish uchun ushbu ilovalarni yaratadilar, shunda modelni topish oson bo'ladi. U modellarni yaratish uchun bir nechta dasturlash tillarini qo'llab-quvvatlaydi, shuningdek, oldindan o'rgatilgan modellarni ham o'z ichiga oladi.

Xususiyatlari

- Samarali ishlash bilan miqyoslilik.
- Ko'p tilni qo'llab-quvvatlash.
- Bir nechta platformalarda o'rnatilishi mumkin.

- Turli arxitektura uchun moslashuvchan neyron tarmoq.
- Modelni oson o'rgatish uchun avtomatik farqlashni qo'shing.

Adabiyotlar

1. **Стивенс Эли, Антига Лука, Виман Томас** C80 PyTorch. Освещающая глубокое обучение. — СПб.: Питер, 2022. — 576 с.: ил. — (Серия «Библиотека программиста»).
2. Маккини У.М15 Python и анализ данных / пер. с англ. А. А. Слинкина. — М.: ДМК Пресс, 2020. — 540 с.: ил.
3. Deep Learning with PyTorch ELI STEVENS, LUCA ANTIGA, AND THOMAS VIEHMANN FOREWORD BY SOUMITH CHINTALA 2020 by Manning Publications Co. All rights reserved
4. Natural Language Processing in Action Understanding, analyzing, and generating text with Python HOBSON LANE COLE HOWARD HANNES MAX HAPKE
5. Practical Natural Language Processing with Python ISBN-13 (pbk): 978-1-4842-6245-0 ISBN-13 (electronic): 978-1-4842-6246-7
6. Тоуманен Б. Программирование GPU при помощи Python и CUDA / пер. с англ. А. В. Борескова. — М.: ДМК Пресс, 2020. — 254 с.: ил.
5. <https://www.cs.princeton.edu/courses/archive/fall19/cos484/lectures/pytorch.pdf>
6. <https://www.cs.cmu.edu/~muli/file/mxnet-learning-sys.pdf>
7. <https://blog.buflow.com/deep-learning-library/>
8. <https://www.netguru.com/blog/deep-learning-frameworks-comparison>
9. <https://project.inria.fr/deeplearning/files/2016/05/DLFrameworks.pdf>

**GLOBAL IQLIM O'ZGARISHI SHAROITIDA CHUCHUK SUV
TANQISLIGI MUAMMOSI VA UNING OLDINI OLISH
CHORA TADBIRLARI**

Toshturdiyev Nurbek Nurali o'g'li

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy Universiteti

Gidrometeorologiya fakulteti 2-kurs talabasi

Telifon: +998 (88) 910 42 46

E-mail: nurbektoshturdiyev86@gmail.com

Ilmiy rahbar: Geografiya fanlari doktori

Adenbayev Baxtiyor Yembergenovich

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy Universiteti

Gidrometeorologiya fakulteti Hidrometeorologiya va

atrof muhit monitoringi kafedrasini mudiri

Telifon: +998 (90) 359 72 19

Anotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada global iqlim o'zgarishi tufayli vujudga kelayotgan muammolar xususan chuchuk suv tanqisligi haqida ilmiy ma'lumotlar berib o'tildi. Bugungi kunda global iqlim isishi eng kata muammoga aylanib ulgurdi, va bu turli oqibatlariga olib keldi. Bu sabab yuzaga kelayotgan muammo va ularning oqibatlari va ularni oldini olish bo'yicha fikrlar berib o'tilgan.

Kalit so'zlar: chuchuk suv tanqisligi , qurg'oqchilik , iqlim, sug'orish , global isish, aholi salomatli, ichimlik suvi.

Abstract: In this scientific article, scientific information was given about the problems arising due to global climate change, in particular, the shortage of fresh water. Today, global climate warming has become the biggest problem, and it has caused various consequences. This problem and its consequences and their prevention are discussed.

Key words: freshwater shortage, drought, climate, irrigation, global warming, healthy population, drinking water.

Аннотация: В данной научной статье дана научная информация о проблемах, возникающих из-за глобального изменения климата, в частности, нехватки пресной воды. Сегодня глобальное потепление климата стало самой большой проблемой и повлекло за собой различные последствия. Обсуждается эта проблема, ее последствия и их предотвращение.

Ключевые слова: нехватка пресной воды, засуха, климат, орошение, глобальное потепление, здоровое население, питьевая вода.

Birlashgan Millatlar Tashkiloti iqlim o'zgarishini tabiiy sabablarga ko'ra harorat va ob-havo sharoitlarining uzoq muddatli o'zgarishi sifatida belgilaydi. Biroq, 1800-yillardan boshlab, o'rmonlarni kesish va havoning ifloslanishi kabi inson faoliyati iqlim o'zgarishining muhim sabablari bo'lib kelgan. Iqlim o'zgarishidan eng ko'p ta'sirlanadigan manba suvdir. Suv o'simliklar va hayvonlarning hayoti uchun zarur bo'lgan resurslardan biridir. Biroq, iqlim o'zgarishi dunyoning ko'p qismlarida suv mavjudligiga tahdid solmoqda. Suv insoniyat va boshqa tirik organizmlar iqlim o'zgarishi ta'sirini his qiladigan asosiy vositadir. Bu ta'sirlar odatda suv tanqisligiga olib keladi, bu ikki shaklda namoyon bo'ladi. Odamlar qurg'oqchilik yoki suv toshqini tufayli suv tanqisligini boshdan kechirishi mumkin, bu esa mavjud suv manbalarini ifloslantiradi va suvni iste'mol qilish uchun yaroqsiz qiladi. Suv tanqisligidan qat'i nazar, oqibatlar har doim yomon sanitariya sharoitlari tufayli mahsuldorlikning yo'qolishi va odamlar salomatligining yomonlashishi kabi salbiy oqibatlarga olib keladi. Iqlim o'zgarishi tufayli suv tanqisligining hayotga xavf soladigan oqibatlarini hisobga olgan holda, alohida tashkilotlar va hukumatlar barqaror suv ta'minotini ta'minlash uchun iqlim ta'sirini yumshatish uchun birgalikda harakat qilishlari kerak.

Birlashgan Millatlar Tashkilotining Suv ma'lumotlariga ko'ra, iqlim o'zgarishi suv aylanishidagi o'zgaruvchanlikning sababi bo'lib, bu suvning mavjudligi, talabi va sifatini bashorat qilish imkoniyatini pasaytiradi, suv tanqisligini kuchaytiradi va bu butun dunyo bo'ylab barqaror rivojlanishga tahdid soladi. Iqlim o'zgarishi tufayli suv tanqisligi nomutanosib ravishda kambag'al va zaif aholiga ta'sir qiladi. Aholi sonining ko'payishi, qashshoq tuproqlar, nazoratsiz migratsiya, erdan foydalanishning o'zgarishi, biologik xilma-xillik, atrof-muhitning ifloslanishi, er osti suvlarining haddan tashqari qazib olinishi kabi omillar allaqachon yomon ahvolni yanada yomonlashtirmoqda.

Iqlim o'zgarishi sababli suv tanqisligi sanitariya sharoitlarining yomonligi tufayli aholi salomatligining yomonlashishiga olib keladi. Iqlim o'zgarishi oqibatida suv tanqisligining murakkab hisoblanadi, chunki u sog'liqdan tashqari boshqa omillarni ham qamrab oladi. Dunyo bo'ylab infeksiyalarning 80% dan ortig'i qurg'oqchilik yoki suv toshqinlari tufayli toza suv tanqisligi tufayli yuzaga keladi, bu ko'pchilik rivojlanayotgan mamlakatlarda suv manbalarini ifloslantiradi. Infeksiyalar asosan suv havzalarida uchraydigan suv orqali yuqadigan kasalliklar tufayli yuzaga keladi. Iqlim o'zgarishi sababli xavfsiz bo'lmagan ichimlik suvi ko'rinishida suv tanqisligi muammosini boshdan kechirayotgan ba'zi mamlakatlar Bangladesh, Hindiston va Sahroi Kabirdagi Afrikaning aksariyat mamlakatlaridir. Iqlim o'zgarishi sababli suv tanqisligining kattaligi barqaror rivojlanishga to'sqinlik qiladigan global muammodir. Shuning uchun barcha xalqaro manfaatdor tomonlar birlashib, inqirozga yechim topishlari kerak.

Birlashgan Millatlar Tashkilotining Suv ma'lumotlariga ko'ra, iqlim o'zgarishi suv aylanishidagi o'zgaruvchanlikning sababi bo'lib, bu suvning mavjudligi, talabi va sifatini bashorat qilish imkoniyatini pasaytiradi, suv tanqisligini kuchaytiradi va bu butun dunyo bo'ylab barqaror rivojlanishga tahdid soladi. Iqlim o'zgarishi tufayli suv tanqisligi nomutanosib ravishda kambag'al va zaif aholiga ta'sir qiladi. Aholi sonining ko'payishi, qashshoq tuproqlar, nazoratsiz migratsiya, erdan foydalanishning o'zgarishi, biologik xilma-xillik, atrof-muhitning ifloslanishi, er osti suvlarining haddan tashqari qazib olinishi kabi omillar allaqachon yomon ahvolni yanada yomonlashtirmoqda.

Ma'lumki global iqlim isishi barcha davlatlarda kuzatilgani kabi Markaziy Osiyo davlatlari xususan O'zbekistonda ham ro'y bermoqda. Bu esa o'z navbatida yuqorida qayd etilgan muammo – chuchuk suv tanqisligini keltirib chiqaradi. Jahon Resurslari Instituti tomonidan 2019-yilda e'lon qilingan suv tanqisligidan aziyat chekayotgan davlatlar reytingida O'zbekiston 164 davlat orasida 25-o'rinni egalladi va mamlakat suv tanqisligi yuqori deb baholandi. Ha, bunday reytinglarda yetakchilar qatorida bo'lish hech kimni xursand qilmaydi. Aksincha, ertasi kuni befarq bo'lmaganlarni ko'proq tashvishlantiradi. Ammo tan olish kerakki, Jahon Resurslari Institutining tadqiqotlari havodan tashqarida emas. Ma'lumotlarga qaraganda, so'nggi yillarda Markaziy Osiyo mamlakatlarida, xususan, O'zbekistonda suv kam bo'lgan yillar tez-tez takrorlanmoqda. Agar 2000-yilgacha har 6-8 yilda suv tanqisligi kuzatilgan bo'lsa, keyingi paytlarda bu holat har 3-4 yilda takrorlanmoqda. Shu tufayli 2018 yilda O'zbekistonda umumiy suv tanqisligi 3 mlrd.m³ ni tashkil etdi.

2030 yilga borib dehqonchilik mavsumida suv tanqisligi 7 milliard m³ ga yetishi, 2050 yilga kelib esa 13-15 milliard m³ ga yetishi ehtimoli yuqori. Bundan tashqari, havo haroratining oshishi natijasida qishloq xo'jaligi ekinlarini sug'orish normalari 2030-yilga borib 5 foizga, 2050-yilda esa 7-10 foizga oshishi taxmin qilinmoqda. Bularning barchasi oldimizga tubdan muhim vazifalarni qo'yimoqda. suv resurslariga munosabatni o'zgartirish, undan foydalanishda iqtisodiy texnologiyalardan intensiv foydalanish, intensiv sug'orish usullarini joriy etish, eng muhimi, yerlarning degradatsiyasi va cho'llanishining oldini olish. To'satdan iqlim o'zgarishi Markaziy Osiyo mintaqasida suv resurslarini boshqarish va xavfsizlik masalalari katta ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi.

So'nggi ma'lumotlarga ko'ra, dunyo tez sur'atlar bilan urbanizatsiya qilinmoqda. 1950 va 2020 yillar oralig'ida dunyo aholisi mos ravishda 0,8 milliarddan 4,5 milliardga ko'paydi va 2050 yilga kelib aholi soni 7 milliardga yetishi kutilmoqda, bu esa 60 foizdan ko'proq o'sishni anglatadi. Shunday qilib, suvga bo'lgan talab taklifdan oshib ketishi mumkin. Ya'ni, suv xavfsizligi noaniq, shuning uchun shaharlardagi odamlarning sog'lig'iga, shahar atrof-muhit sifatiga va shaharlarning rivojlanishiga salbiy ta'sir qiladi. Ayni paytda shaharlarning bir qancha aholisi allaqachon suv

tanqisligidan aziyat chekmoqda. Aholi sonining ko‘payishi, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish va urbanizatsiya yaqin 20-30 yil ichida suvga bo‘lgan talabni 50% dan 80% gacha oshirishi kutilmoqda. Aksincha, iqlim o‘zgarishi suvning fazoviy mavjudligi va tarqalishiga ta’sir qiladi. Vaziyatni bartaraf etish uchun hech narsa qilinmasa, shahar hududlari kelajakda suv tanqisligiga duch kelishi mumkin. Agar shaharlar suv tanqisligini boshdan kechirayotgan bo‘lsa, bu o‘zgarishlarga erishib bo‘lmaydi.

Suv tanqisligining asosiy muammosi suvning isrofgarchiligi va ifloslanishini nazorat qilishdir. Bunday vaziyatlarda axloqiy me‘yor barqarorlikni ta‘minlashdir. Ushbu tamoyilga amal qilgan holda, insonning suv iste‘moli, yo‘qolishi yoki ifloslanish darajasi suv resurslarining o‘zini to‘ldirish va tozalash qobiliyatidan oshmasligi kerak. Hukumatlar va nodavlat tashkilotlar kelajak avlod manfaati uchun o‘rmonlar, yer osti va yer usti suvlari kabi suv resurslarini muhofaza qilish orqali barqarorlikni ta‘minlashi mumkin.

Iqlim o‘zgarishi suv tanqisligining asosiy sabablaridan biridir. Suv barqaror rivojlanish uchun zarur resursdir. Suv yetarli bo‘lmasa, aholi sanitariya sharoitlari yomonligi sababli sog‘liq muammolariga duchor bo‘ladi. Xuddi shunday, jamoatchilik dehqonchilik va ishlab chiqarish kabi iqtisodiy faoliyat bilan shug‘ullana olmaydi, shuning uchun aholining iqtisodiy farovonligiga ta’sir qiladi. Shunday ekan, hukumat, xalqaro tashkilotlar va shaxslar kabi barcha manfaatdor tomonlar iqlim o‘zgarishi oqibatlarini yumshatish uchun mas‘uliyatni o‘z zimmalariga olishlari muhim. Yana shu o‘rinda mamlakatda chuchuk suv tanqisligini oldini olish uchun mavjud suv resurslaridan samarali va to‘g‘ri foydalanish tizimini joriy qilish kerak. O‘zbekistonda suv resurslaridan tejamkorlik bilan foydalanish yuzasidan olib borilayotgan ishlar sirtidan qaraganda unchalik sezilmayapti. Ammo yurtimizda odamlarning ortiqcha qurbonlarini oldini olish, tejamkor va innovatsion usullarni amaliyotga tatbiq etish borasida keng ko‘lamli ishlar boshlanganini sohadan xabardor odamlar yaxshi biladi. Aniqrog‘i, sug‘orishda innovatsiya davri boshlandi. Bu esa tez orada yuqori natijalarni bera boshlaydi. Bu jarayonda artezian quduqlari qazilib, yer osti suv zahiralaridan imkon qadar foydalanishga yo‘l qo‘yilsa, nur ustiga a‘lo nur bo‘lardi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. P.S.Sultonov “Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish asoslari” «Musiqqa» nashriyoti Toshkent -2007
2. Abedin, Md. A., Collins, A. E., Habiba, U., & Shaw, R. (2018). Climate change, water scarcity, and health adaptation in southwestern coastal Bangladesh. *International Journal of Disaster Risk Science*, 10(1), 28–42. Web.
3. Dolan, F., Lamontagne, J., Link, R., Hejazi, M., Reed, P., & Edmonds, J. (2021). Evaluating the economic impact of water scarcity in a changing world. *Nature Communications*,
4. <https://sustainability.tsue.uz/water-shortage-what-measures-are-being-taken-to-mitigate-its-negative-effects-in-uzbekistan/>

О НЕКОТОРЫХ ОСОБЕННОСТЯХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИДЕЙ ЯНУША КОРЧАКА

Исмаилова Саодат Рихсибаевна - ТГЭУ

Аннотация: в данной статье предпринята попытка раскрытия педагогических идей и наследия Януша Корчака. Идеи Нового воспитания во многом определили взгляды Корчака и стали причиной создания его собственной педагогической концепции, в которой основное внимание уделяется идеям самооценности детства, уважения прав ребенка, обсуждается важность приближения дистанции педагога и ребенка, рассматривается роль воспитателя в педагогической деятельности, анализируется опыт создания условий для развития ребенка.

Ключевые слова: педагогика, воспитание, Януш Корчак, самооценность, роль педагога.

ABOUT SOME FEATURES OF JANUSZ KORCZAK'S PEDAGOGICAL IDEAS

Abstract: this article attempts to reveal the pedagogical ideas and legacy of Janusz Korczak. The ideas of the New Education largely determined Korczak's views and became the reason for the creation of his own pedagogical concept, which focuses on the ideas of the intrinsic value of childhood, respect for the rights of the child, discusses the importance of bringing the distance between the teacher and the child closer, examines the role of the educator in pedagogical activity, analyzes the experience of creating conditions for child development.

Key words: pedagogy, education, Janusz Korczak, self-worth, role of the teacher.

YANUS KORCZAK PEDAGOGIK G'OYALARINING BA'ZI XUSUSIYATLARI HAQIDA

Annotatsiya: Ushbu maqola Yanush Korchakning pedagogik g'oyalari va merosini ochib berishga harakat qiladi. "Yangi ta'lim" g'oyalari ko'p jihatdan Korchakning qarashlarini belgilab berdi va uning shaxsiy pedagogik kontseptsiyasini yaratishga sabab bo'ldi, u bolalikning ajralmas qadriyati, bola huquqlarini hurmat qilish g'oyalari qaratilgan, bolalar o'rtasidagi masofani oshirish muhimligini muhokama qiladi. o'qituvchi va bolani yaqinlashtiradi, pedagogik faoliyatda tarbiyachining rolini o'rganadi, bolaning rivojlanishi uchun sharoit yaratish tajribasini tahlil qiladi.

Kalit so'zlar: pedagogika, ta'lim, Yanush Korchak, o'zini o'zi qadrlash, o'qituvchining roli.

Януш Корчак (22 июля 1878г., Варшава, – 6 августа 1942 г., Трешлинка) – польский педагог, детский писатель, публицист и общественный деятель. Один из выдающихся педагогов всех времен, «учитель учителей», великий гуманист. Его идеи, описанные в трудах, оставили неизгладимый след в истории педагогики. Особенная система воспитания Януша Корчака вошла в золотой фонд не только европейской педагогики, но и педагогики всего мира. А в 1978 ЮНЕСКО объявил годом Я. Корчака. Он внес огромный вклад в защиту прав детей, утверждая незыблемость права ребенка на уважение, на сегодняшний день, на ошибку, права быть самим собой, активно участвовать в собственном воспитании.

В основном, в своих трудах, Корчак поднимал вопросы о гуманизации воспитания, детского самоуправления, прав детей, демократизации школьной жизни и т.д.

Вопросами теории и практики воспитания в педагогической концепции Я. Корчака занимались в своих исследованиях И.Д. Демакова, И. Неверли, А. Левин, Р.А. Валеева и др. Ученые отмечали, что педагогические идеи Я. Корчака могут быть использованы в разработке теоретических концепций и моделировании технологий воспитания подрастающего поколения в современном социокультурном и образовательном пространстве [9, С. 39].

Исследователь И.Д. Демакова отмечает, что Я. Корчаком была создана одна из уникальных концепций детства, в которой речь идет о взаимоотношениях двух неравных в своих правах классов: «класса взрослых» и «класса детей». Я. Корчак отмечал, что в обществе властью владеет «класс взрослых», считающих детей своей собственностью, не понимающих их и не умеющих любить. Дети, по Я. Корчаку, выступают для взрослых в качестве «малорослого народа», «порабощенного класса», не имеющего прав, собственности, людей с тяжелой судьбой. Отношение взрослых к детям Я. Корчак характеризует как демонстративное покровительство, желание им помогать постоянно, зачастую делая все за них [2, С. 15]. Отсюда исходит основополагающий тезис его педагогической концепции – ребенок и его благо. Ребенок – самостоятельная, независимая от другой воли личность. Вопреки представлению, что ребенок – лишь будущий человек, а детство – подготовительный этап взрослой жизни, Корчак утверждал идеи полноценности ребенка как человека, самоценности детства как подлинного, а не предварительного этапа «настоящей» жизни [3, С. 21]. Вытекающая отсюда равноценность ребенка и взрослого означала признание права ребенка быть тем, кто он есть, – права на индивидуальность, права на уважение его человеческого достоинства. А это требует полной и решительной ломки существующего неравноправного отношения к ребенку, пренебрежения к

нему, манипулирования его личностью, проявляющихся как в бесцеремонности родителей, так и в тотальной нивелировке детей государством.

Исследователь Р.А. Валеева отмечает, что Я. Корчак является сторонником «разумного воспитания», для которого разумное воспитание связано с бескорыстием, учетом психологии ребенка и его индивидуальности, основанных на тщательном его изучении. Я. Корчак писал, что педагог должен быть «разумным воспитателем», который в деле воспитания ребенка должен опираться на принцип уважения личности ребенка и его прав. Я. Корчак готовил «разумных воспитателей» для работы с детьми, в своих сиротских домах он руководствовался принципом взаимодействия «разумности воспитания» и самовоспитания детей [1, С. 206]. Я. Корчак пишет о разумном, компетентном воспитателе, указывая на то, чтобы он был самим собой, искал собственный путь, познал себя прежде, чем познать детей: «Прежде, чем намечаешь круг их обязанностей и прав, отдай себе отчет в том, на что ты способен сам. Ты сам тот ребенок, которого должен раньше, чем других, узнать, воспитать, научить» [4, С. 43]. Отсюда вытекает следующая идея педагогической концепции Корчака: основной целью воспитания является полное, свободное и гармоничное развитие внутренних сил и способностей каждого конкретного ребенка, формирование его личности в духе идеалов добра, красоты и свободы, личности, обладающей внутренней самостоятельностью и чувством собственного достоинства. Необходимым условием этого является создание (в семье или в детском коллективе) атмосферы доброжелательности, взаимной откровенности и доверия, гарантирующей защищенность ребенка от насилия, стабильность его положения и свободу, удовлетворение его интересов и потребностей (особенно эмоциональных). Стержнем воспитательной системы Корчака было пробуждение в ребенке потребности к самопознанию, самооценке, самоконтролю и воли к самоусовершенствованию. Ребенок рассматривается как субъект воспитания: «воспитания без участия в нем самого ребенка не существует» [3, С. 24]. Условие и мощный фактор эффективности этого процесса – демократически организованный самоуправляемый детский коллектив, обеспечивающий полноту жизни ребенка; включение его в нормы коллективной социальной жизни, коррекцию его поведения (через общественное мнение), направление его самовоспитания.

Важнейшей задачей педагога Я. Корчак считал помощь детям стать собой, а также поддержку их в повседневном труде роста, созревания, развития и познания. Достижение «общественного договора» с детьми – еще одна важная задача воспитателя. Модель «договорных отношений» применялась Я. Корчаком в Доме сирот. Данная модель строилась на законах, единых для взрослых и детей [5]. Отсюда вытекает следующая особенность педагогической концепции

Корчака – основной задачей педагога является умение наблюдать за ребенком, понимать мотивы его поведения (вживаться в мир детских переживаний), строить свои отношения с ним на основе разумной любви и уважения. В детском коллективе усилия воспитателя направлены на организацию его на демократических принципах, создание положительной психологической атмосферы, организацию воспитывающих ситуаций.

Еще одной идеей, которая прослеживается во всех его педагогических трудах является реформа системы образования и ее поэтапное выстраивание в русле демократизации. Так Корчак пишет о старой системе: «На фоне огромных заслуг следует подвергнуть критике деятельность школы и осторожно пытаться реформировать ее. Учреждение, которое охватывает жизнь всех граждан, нельзя пускать на самотек. Каждый шаг необходимо тщательно обдумать, так как речь идет о самом главном» [6. С. 189].

Наиболее полное отражение концепция Я. Корчака нашла в его книге «Как любить ребенка». «Детей нет – есть люди, – утверждал Я. Корчак, – но с иным масштабом понятий, иным запасом опыта, иными влечениями, иной игрой чувств». В этой работе. Я. Корчак писал, что «ребенка мало любить – его необходимо уважать, дети заслуживают уважения, доверия и дружеского отношения» [5].

Я. Корчак – человек не только «своего» времени, как пишет О. Медведева. Я. Корчак поднимает актуальнейшие современные вопросы о воспитании как основе реформирования общественной системы; о национальной идентичности – сохранении своей тождественности и принадлежности стране, в которой живешь, и ощущения себя частицей вселенной [8].

Педагогическое наследие Я. Корчака, став мировым достоянием, получило распространение далеко за пределами его родной Польши. На сегодняшний день по всему миру существуют десятки организаций имени Я. Корчака, которые не только изучают его наследие, но и воплощают идеи педагога в жизнь.

На сегодняшний день актуальным становится следующее высказывание выдающегося педагога Я. Корчака: «Никакая война не стоит того, чтобы лишать детей их естественного права на счастье. Дети важнее какой бы то ни было политики» [7, С. 271].

Таким образом, в каждой своей работе Корчак раскрывает суть своей концепции воспитания и педагогики, а именно: следует уделять большое внимание психическому состоянию ребенка; ребенок – полноправная личность, у которой есть свои права и обязанности; создание всех необходимых условий для самостоятельного развития ребенка; защита прав детей.

Литература:

1. Валеева Р.А. Педагогическое кредо Януша Корчака / Р.А. Валеева // Народное образование. – 2003. – №10. – С. 205–213.
2. Демакова, И.Д. Понятие «детство» в психологии и педагогике / И.Д. Демакова // Ценности и смыслы. – 2012. – №3 (19). – С. 14–22.
3. Корчак Я. Как любить ребенка? – М.: Знание, 1991. – 190 с.
4. Корчак Я. Наедине с Богом [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.koob.ru/korczak_janush/naedine_s_bogom
5. Левин А. Януш Корчак – мыслитель и педагог / А. Левин // Памяти Корчака: сборник статей, 1992 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.jerusalem-korczak-home.com/p-k/lev.html>.
6. Левин А. О педагогическом наследии Януша Корчака (Перевод с польского Е. С. Рубенчик) – Варшава, 1978. – 274 с.
7. Лифтон Б. Д. Король детей // Жизнь и смерть Януша Корчака = The King of Children. The life and death of Janusz Korczak [пер. с англ. И. Гуровой и В. Генкина]. М.: Рудомино. – 2004. – 397 с
8. Медведева О. Почему Корчак? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.jerusalem-korczak-home.com/p-k/om1.htm>
9. Шипова А.В. Основные идеи педагогической концепции Я. Корчака / А.В. Шипова // Научное обозрение: гуманитарные исследования. – 2013. – №10. – С. 39–42.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING ONA TILIDA YO‘Q QO‘YADIGAN XATOLIKLARI VA UNI BARTARAF ETISH YO‘LLARI

Narbayeva Gulasal Sharof qizi

Ajiniyoz nomidagi NDPI Ellikqal'a Pedagogika fakulteti

Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi 1-bosqich talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada, boshlang'ich sinflarda ona tili fanini o'qitishda foydalaniladigan metodlar haqida batafsil ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: ta‘lim metodlari, bayon qilish metodi, suhbat metodi, analizsintez metodi, deduksiya metodi, induksiya metodi.

АННОТАЦИЯ

В данной статье представлена подробная информация о методах, используемых при преподавании родного языка в начальных классах.

Ключевые слова: методы обучения, метод изложения, метод беседы, метод анализа и синтеза, метод дедукции, метод индукции.

ANNOTATION

This article provides detailed information about the methods used in the teaching of mother tongue science in primary grades.

Key words: educational methods, method of presentation, method of conversation, method of analysis and synthesis, method of deduction, method of induction.

KIRISH

Maktablarda til o‘rgatish mazmuni hozirgi kunda ta‘lim tizimimiz oldiga qo‘yilgan vazifaga hamohang bo‘lib, jamiyat taraqqiyotiga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Bu vazifalar rang-barang bo‘lib, o‘quvchilarning intellektual, axloqiy, estetik, mehnat tarbiyasini oshirishga, shu orqali dunyoqarashini mustahkamlashga qaratilgan. Til o‘rgatish natijasida o‘quvchilar o‘z fikrlarini grammatik jihatdan to‘g‘ri, uslubiy jihatdan aniq, mazmunan boy va ritm hissi bilan ifodalash, uni to‘g‘ri yozish ko‘nikmalari bilan qurollanadi. Bu vazifa o‘quv predmeti sifatida o‘zbek tiliga xos bo‘lgan o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lib, o‘quvchilarni shaxs sifatida shakllantirishga qaratilgan umumta‘lim vazifalariga muvofiq holda yaxlit tarbiyalashga xizmat qiladi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Til kurslarining mazmuni fonetika va og‘zaki va yozma nutqda grafik tasvirlash (fonetik va grafik) bilimlarini o‘z ichiga oladi; so‘zlardagi o‘zgarishlar va ularning gaplardagi bog‘lanishi (grammatik, ya‘ni morfologik va sintaktik); so‘zlarning morfemik tuzilishi va so‘z yasash usullari (so‘z yasash); so‘zlarning leksik-semantik

guruhlari (leksik); to'g'ri imlo qoidalari va tinish belgilaridan foydalanish (orfografik va tinish belgilari). Bu sohalar birinchi navbatda grammatika, fonetika va so'z yasalishi bilan bog'liq tushunchalarda, ikkinchidan, grafik, orfografik va punktuatsion qoidalarda namoyon bo'ladi. Bundan tashqari, til kursi fonetik, grafik, morfologik, sintaktik va boshqa ko'nikma va malakalarni o'z ichiga oladi.

Tilni o'rganish jarayonida o'quvchilarning boshqa ko'plab fanlarga taalluqli umumiy ko'nikmalarini (fanlararo ko'nikmalar) rivojlantirishga harakat qilinadi. Pedagogikada bunday fanlararo malakalar tahlil, sintez, abstraksiya (til hodisalarini kontseptual tarzda tasavvur qilish), umumlashtirish, taqqoslash va baholashni o'z ichiga oladi. Talabalar o'rtasida ushbu ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan ish ularning o'quv faolligini oshirish va bilimlarni muvaffaqiyatli o'zlashtirishga qaratilgan. Til kurslaridan olinadigan o'ziga xos ko'nikmalar fanlararo ko'nikmalar bilan bir qatorda o'quv jarayonida maktab o'quv dasturlari va davlat ta'lim standartlariga muvofiq shakllantiriladi.

Asosiy ko'nikmalar boshlang'ich sinflarda o'rganish uchun tilni o'zlashtirishni osonlashtirish va o'quvchilarda grafik va imlo qobiliyatlarini rivojlantirish uchun tanlanadi. Fonetika va grafika fanidan o'quvchilar so'zlarning fonetik tarkibi, unli va undoshlarning xususiyatlari, so'z ma'nolarida talaffuzni farqlashning ahamiyati, so'zlarning tovush va grafik shakli o'rtasidagi bog'liqlik (bog'lanish)ni tushunish; shunday qilib so'zlarni to'g'ri yozish qobiliyatini yaratadi. Morfologiya so'zlarni tushunish va to'g'ri ishlatish ko'nikmalarini rivojlantirish uchun tanlanadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari turli kontekstdagi so'z turkumlarini (ot, sifat, son, fe'l) o'rganadilar.

O'quv dasturida alohida sanab o'tilmagan bo'lsa-da, “Leksika” bo'limi mavjud bo'lib, unda o'quvchilar so'z yasalishi va gap tuzilishini o'rganish jarayonida so'zlarning leksik-semantik guruhlari (sinonimlar, antonimlar), ularning ma'nolari, so'z tarkibi bilan tanishadilar.

Boshlang'ich sinflarda 1-4 sinflarda til o'rganish kursi tilning barcha jabhalarini har tomonlama o'rgatish uchun mo'ljallangan bo'lib, har bir sinf fonetika, lug'at, grammatika va so'z yasalishi haqida boshlang'ich bilimlarni beradi. O'quv dasturining bunday tuzilmasi o'quvchilar uchun tilning barcha jihatlarini yaxlit hodisa sifatida tushunishni osonlashtirishga qaratilgan. Ushbu yondashuv o'quvchilarga nutq ifodasini samarali o'zlashtirishga imkon berish maqsadini qo'llab-quvvatlaydi.

“Grammatika, imlo va nutqni rivojlantirish” bo'limi har bir sinfda “Tovush va harflar”, “So'z”, “Gap”, “Bog'langan nutq” kabi mavzularni qamrab olgan. Asosiy mavzular bosqichma-bosqich o'qitish rejasiga asoslanadi va har bir bosqichda o'qitiladi. 1-2-sinflarda fonetika va grafikaga katta e'tibor beriladi, chunki o'quvchilar o'qish va yozish ko'nikmalarini egallamoqda. 3-sinfda so'z va gaplarning morfemik tuzilishini tushunish muhim hisoblanadi. Grammatik qoidalar haqidagi bilimlar asosida

o‘quvchilarda so‘zlarning lug‘aviy ma‘nosi va nutqda qo‘llanilishi haqida tushuncha hosil bo‘ladi. 4-sinfda so‘z yasashini o‘rganish boshlanadi (morfologik tadqiqotlar chuqurlashadi, ot va fe‘llarning qo‘shimchalari va prefikslari, fe‘llarni to‘g‘ri yozish qoidalari ishlab chiqiladi).

To‘rt yil davomida o‘quv dasturi ketma-ket ishlab chiqilgan bo‘lib, asosiy e‘tibor bog‘langan nutq bilan bog‘liq grammatik va orfografik materiallarni o‘rganishga qaratilgan.

Til darslarida til hodisalari, ularning ma‘nolari (semantikasi), tuzilishi va vazifalari turli nuqtai nazardan o‘rgatiladi.

“Ta‘lim to‘g‘risida”gi qonunda “Boshlang‘ich ta‘lim umumiy o‘rta ta‘lim uchun zarur bo‘lgan ko‘nikma, bilim va malakalarni shakllantirishga qaratilgan” deb belgilangan. Shundan kelib chiqib, Davlat ta‘lim standartida (DTAS) boshlang‘ich maktab tilini o‘rgatishning vazifalari quyidagilardan iborat:

... tafakkur faoliyati ko‘lamini kengaytirish, mustaqil fikrlashni tarbiyalash, o‘zgarlar g‘oyalarini idrok etish, o‘z fikrini og‘zaki va yozma ifodalash, jamiyat a‘zolari bilan mustaqil muloqot qilish ko‘nikma va malakalarini shakllantirish.

... o‘z fikrini izchil va mantiqiy ifodalashga o‘rgatish.

... talaffuzda yozma nutq belgilarini ifodalash va matnlarni samarali o‘qish qobiliyatini rivojlantirish.

... o‘qish tezligini oshirish va ta‘limning ushbu bosqichi uchun moslashtirilgan matnlarni o‘qishda ravonlikka erishish.

Bu maqsadlarga erishish ta‘lim mazmunini to‘g‘ri belgilash bilan chambarchas bog‘liqdir. Til ta‘limi mazmuni ilmiy-nazariy nuqtai nazardan aniq belgilab berilganda, belgilangan talablarni to‘liq amalga oshirish imkonini berganda samarali bo‘ladi.

Ma‘lumki, DTSda belgilangan aniq mavzular va til materiallari asosida til ta‘limi mazmuni darslik va o‘quv qo‘llanmalarda o‘z ifodasini topadi. Ular bir-birini to‘ldiradi, biri manba, ikkinchisi esa amalga oshiruvchi bo‘lib, kerak bo‘lganda bir-biriga mos keladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinflarda til ta‘limi metodist va pedagoglarning keng ko‘lamli izlanishlari, tajribalari va tahlillari asosida muntazam takomillashtirilmoqda. Ayniqsa, til o‘rgatishning amaliy ahamiyatiga alohida e‘tibor beriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. R.Qosimova, Boshlang‘ich sinflarda imlosi qiyin so‘zlarni o‘rgatish, T.: 1964.
2. R.Qosimova, S. Fuzailov, A. Ne‘matova, Ona tili (2-sinf uchun darslik). T.: Cho‘lpon, 2005.
3. K.Qosimova, A. Ne‘matova. 2-sinfda ona tili darslari. Cho‘lpon, 2004
4. M.Xudoyberganova, M.Muxtorova. 3-sinfda ona tili darslari T.: „O‘qituvchi“, 2005.

ТЕНДЕНЦИИ СОВРЕМЕННОГО ПРОГРАММИРОВАНИЯ В СОЗДАНИИ ЦИФРОВЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ИНСТРУМЕНТОВ

Искандарова Зиёда Абдумаджидовна

ст.преподаватель Джизакского политехнического института

номер ORCID:0000-0001-5054-6018, ziyoda3337@mail.ru

Annotasiya: Ta’lim texnologiyalarining innovatsion tendentsiyalari ta’limga bo’lgan o’sib borayotgan ehtiyojlarni qondirish uchun imkoniyatlar yaratadi. Ular ta’limning o’sishi va sifati uchun asosdir.

Kalit so'zlar: raqamli texnologiyalar, raqamli sinf, ta'lim

Аннотация: Инновационные тенденции в образовательных технологиях открывают возможности для удовлетворения растущих потребностей в образовании. Они имеют основополагающее значение для роста и повышения качества обучения.

Ключевые слова: цифровые технологии, цифровой класс, образование

Abstract:

Innovative trends in educational technologies offer opportunities to meet the growing needs in education. They are fundamental to the growth and quality of learning.

Keywords: digital technologies, digital class, education

Новые технологии меняют образовательный опыт. Цифровые инновации оказали значительное влияние на каждый элемент обучения, в том числе на то, как учителя представляют учебный план и на то, как учащиеся участвуют в нем. За последние несколько лет появилось множество новых устройств и программных инструментов, от подключенных классов до иммерсионного обучения.

Технологические усовершенствования в сфере образования облегчили жизнь учащихся. Вместо ручки и бумаги студенты в настоящее время используют различное программное обеспечение и инструменты для создания презентаций и проектов. По сравнению со стопкой ноутбуков iPad относительно легкий. В отличие от увесистой книги, серфинг в электронной книге проще. Эти методы способствуют повышению интереса к исследованиям. В этом документе кратко рассказывается о необходимости цифровых технологий в образовании и обсуждаются основные приложения и проблемы в образовании.

Внедрение новых средств обучения с помощью технологий, таких как мобильные устройства, смарт-доски, MOOC, планшеты, ноутбуки, симуляторы, динамическая визуализация и лаборатории, изменило образование в школах и

учреждениях. Доказано, что Интернет вещей (IoT) является одним из наиболее экономически эффективных методов обучения молодых мозгов. Это также надежный механизм для интеграции опыта обучения мирового класса для всех

С сегодняшним технологическим ростом инструкторы должны научиться использовать различные гаджеты, такие как смартфоны и компьютеры. Учителя также должны использовать все доступные онлайн-ресурсы, чтобы их материалы были живыми, интересными и актуальными.

Технологии — это больше, чем просто видеоигры и просмотр анимационных фильмов. Преимущества определяются тем, как учащиеся, родители и учителя используют технологии для улучшения образования. Когда технология эффективно используется в учебных целях, образовательный опыт улучшается, и учащиеся проявляют интерес. Создание систем электронного обучения, совместимых с новыми интеллектуальными устройствами, такими как телефоны и планшеты, стало важным элементом упрощения доступа и более быстрого внедрения цифрового обучения. Специализированные обучающие товары, такие как анимация, игры или системы с искусственным интеллектом, предназначенные исключительно для образовательных и развлекательных целей. Технологические инновации помогли облегчить обучение в разных возрастных группах и по разным темам. Важность больших данных и применения аналитики к обучению была важной, но обычно упускаемой из виду частью образовательных технологий. Образовательные учреждения осознают ценность исчерпывающих данных об успеваемости учащихся и преподавателей, поскольку они расширяют использование виртуальных классов, платформ электронного обучения и онлайн-экзаменов.

Некоторые причины кризисов обучения широко известны. Одним из решающих факторов является низкое качество обучения. Учителям часто не хватает специальных знаний по предмету, и они недостаточно подготовлены. Для этого существуют технологические решения, и они могут быть полезны как при обучении инструкторов, так и при обучении студентов. Технологии могут обеспечивать обучение без отрыва от производства или сочетание онлайн-обучения и обучения в очной форме. Кроме того, есть свидетельства того, что инструкторам требуются более эффективные стимулы. Они могут обучать, но им не хватает мотивации для этого. Несмотря на то, что образование всегда выходило за рамки обычного класса, меняющиеся обстоятельства и масштаб цифрового и удаленного контекста требуют значительной адаптации, подготовки, поддержки и участия. Ограниченный или отсутствующий контакт со студентами, переосмысление взаимодействия, охвата, подходов к обучению, учиться

Цифровые технологии позволяют учащимся исследовать земной шар и отправляться в далекие места, не выходя из своих компьютеров. Приглашение приглашенного докладчика рассказать классу об их опыте — это потрясающе, чтобы оживить любой план урока. Системы видеоконференцсвязи упрощают встречу эксперта в предметной области лицом к лицу с нашим классом, где бы он ни находился. Мы можем легко организовать классную видеоконференцию с детьми из другого учреждения. Онлайн-опросы и другие цифровые технологии привлекают всех учащихся, робких детей, которые обычно не поднимают руки в классе. Онлайн-инструменты взаимодействия позволяют регулярно связываться со студентами, чтобы запрашивать их мнения по материалам курса и заданиям. Информация учащихся также может быть использована для выявления областей, в которых учащиеся могут испытывать трудности. Системы реагирования, учащихся продвигают цифровое гражданство в классе, позволяя учащимся участвовать в занятиях, а также получать вознаграждение. Школы играют важную роль в жизни наших сообществ, и их закрытие имеет далеко идущие последствия для психологического благополучия многих семей и детей. Цифровые технологии легко справятся с этой задачей. Онлайн-обучение позволяет учащимся учиться со своей скоростью, ставить на паузу и пересматривать видео, а также самостоятельно изучать содержание курса.

В будущем начали расти малые, средние и крупные образовательные технологические компании, которые предлагают академическим учреждениям различные новые цифровые решения. Это улучшит качество цифровой инфраструктуры по всей стране, сделав инновационные образовательные технологии более доступными для широких масс. Программы электронного обучения и мобильного обучения предоставляют учащимся и преподавателям доступ к огромному количеству информационного контента. Хотя технологии будут играть важную роль в формировании будущего образования, для обеспечения эффективного использования новых средств обучения потребуется новое поколение педагогов, понимающих важность человеческого общения в классе. Это может привести к удовлетворительной и привлекательной карьере в сфере образования. Студенты получают знания и навыки, необходимые для использования новых образовательных технологий, чтобы максимизировать свои преимущества сегодня и в будущем.

Цифровые технологии в классе относятся к различному программному обеспечению и гаджетам, предназначенным для помощи учащимся с особыми потребностями в доступности. Самый эффективный способ сократить количество повторяющихся и трудоемких обязанностей учителя — это использовать технологии в классе. Образовательные технологические приложения могут сэкономить много времени и энергии за счет автоматизации

или частичной автоматизации повседневных операций, таких как отслеживание посещаемости и мониторинг производительности. Студентов учат, как использовать технологии ответственно и стратегически, что может помочь им принимать решения и развивать самодисциплину.

Технологии в образовании могут помочь учащимся подготовиться к обучению на протяжении всей жизни. Эти технологии предоставляют учащимся виртуальный мир и свободу доступа к цифровым знаниям в соответствии с их стилем обучения. Благодаря инструментам для создания цифрового контента, которые настраивают преподавание и обучение, учащиеся могут учиться в своем собственном темпе. Цифровой класс использует электронные устройства и программное обеспечение для обучения учащихся и внедряет технологии в процесс обучения. Традиционный класс превращается в цифровой класс с помощью компьютеров и Интернета. Студенты могут учиться более эффективно и отслеживать свои успехи с помощью технологий и сложного оборудования. В ближайшие дни эти технологии будут успешно внедрены в образование для улучшения цифровой среды обучения и повышения успеваемости учащихся. Они направлены на резкое снижение экологических и экологических проблем при производстве долгосрочного продукта. Эти технологии уменьшают деградацию, загрязнение и другие негативные воздействия на окружающую среду.

Список использованной литературы

[1]. Искандарова, З. ПРЕПОДАВАНИЕ И ОБУЧЕНИЕ С ПОМОЩЬЮ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ.

ЭКОНОМИКА, 912-918.

[2]. Iskandarova Ziyoda Abdumajidovna. TEACHING AND LEARNING USING INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES. *European Journal of Humanities and Educational Advancements*, 3(5), 133-136. Retrieved from <https://scholarzest.com/index.php/ejhea/article/view/2283> . (2022).

[3]. Iskandarova Ziyoda Abdumajidovna. (2022). The Role of Learning in Personal Development. *Czech Journal of Multidisciplinary Innovations*, 11, 32–38. Retrieved from <https://peerianjournal.com/index.php/czjmi/article/view/370>

REZERV VA ZAXIRADAGI OFITSERLARNI TAYYORLASHDA TEXNOLOGIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH

Saparov Bobir Xudayberdievich

Dotsent podpolkovnik. O‘zbekiston Milliy universiteti

Harbiy tayyorgarlik o‘quv markazi

Maxsus tayyorgarlik sikli boshlig‘i

E-mail: bobirsaparov2@gmail.com

Tel.: +998 (90) 912-65-01

Tel.: +998 (90) 912-65-01

Annotasiya. Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim muassasalari bo'lajak rezerv va zaxiradagi ofitserlarlarining texnologik kompetentligini rivojlantirishning dolzarb muammolari va ularni hal etish yo'llari ko'rsatilgan. Shuningdek, maqolada rezerv va zaxiradagi ofiserlarni tayyorlashda texnologik kompetentligini rivojlantirish hamda axborot-kommunikasiya texnologiyalaridan savodxonlik darajasining oshirish yuzasidan fikrlar yuritilgan.

Tayanch so'zlar: bo'lajak rezerv, zaxiradagi ofitser, mustaqil ta'lim, oliy harbiy-ta'lim muassasasi, harbiy xizmatchi kasbiy va texnologik kompetentlik, rivojlantirish.

РАЗВИТИЕ ТЕХНОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПРИ ПОДГОТОВКЕ ОФИЦЕРОВ И ОФИЦЕРОВ ЗАПАСА БУДУЩИХ РЕЗЕРВОВ И ОФИЦЕРОВ В ЗАПАСОВ

Дотцент подполковник Сапаров Бобир Худайбердиевич

Начальник цикла специальной подготовки учебного центра Военной подготовки Национального университета Узбекистана

E-mail: bobirsaparov2@gmail.com

Тел.: +998 (90) 912-65-01

Аннотация. В данной статье показаны актуальные проблемы развития технологической компетентности будущих офицеров запаса и офицеров запаса высших учебных заведений Республики Узбекистан и пути их решения. Также в статье рассматривается развитие технологической компетентности при подготовке офицеров запаса и офицеров запаса, а также повышение уровня грамотности в области информационно-коммуникационных технологий.

Ключевые слова: будущий запас, офицер запаса, самостоятельное образование, высшее военное учебное заведение, профессионально-технологическая компетентность военной службы, развитие.

DEVELOPMENT OF TECHNOLOGICAL COMPETENCE IN THE TRAINING OF RESERVE AND RESERVE OFFICERS

Associate Professor Lieutenant Colonel Saparov Bobir Khudaiberdievich

Head of the special training cycle of the Military Training
Training Center of the National University of Uzbekistan

E-mail: bobirsaparov2@gmail.com

Tel.: +998 (90) 912-65-01

Abstract. This article shows the current problems of developing the technological competence of future reserve and reserve officers of higher educational institutions of the Republic of Uzbekistan and ways to solve them. Also, the article discusses the development of technological competence in the training of reserve and reserve officers, as well as increasing the level of literacy in information and communication technologies.

Key words: *future reserve, reserve officer, independent education, higher military educational institution, military service professional and technological competence, development.*

Kirish: Hozirgi kunda harbiy ta'lim sohasiga zamonaviy bilim, ilg'or xorijiy tajribalar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish asosida bo'lajak rezerv va zaxiradagi ofitserlarning bo'lajak texnologik kompetentligini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xalqaro miqyosda harbiylarning kompetentlik darajasini rivojlantirish va baholash strategik ahamiyat kasb etib, harbiy ta'lim tizimini modernizatsiyalash, ijtimoiy muhit talablariga integratsiyalash, kompetensiyalarga asoslangan davlat ta'lim standartlarini joriy etish, oliy ta'lim muassasalarida ta'lim jarayoni samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi ilg'or innovatsion mexanizmlarni ishlab chiqishni taqozo etmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti, Qurolli Kuchlar Oliy Bosh Qo'mondoni Sh.M. Mirziyoyev o'zining "Yangi O'zbekiston strategiyasi" kitobida "...Ta'lim sohasining yana bir eng asosiy vazifasi bugungi kun uchun zarur bo'lgan yangi avlodni, ilm-fan va o'z ixtisosligi asoslarini puxta egallagan, bilimli yoshlarni tarbiyalashdan iboratligi shubhasiz...", - deb ta'kidlagan.

Asosiy qism: Bo'lajak rezerv va zaxiradagi ofitserlarning xalqaro standartlar asosida texnologik kompetentligini rivojlantirish, ularda strategik mobillik, harbiy vatanparvarlik, millatlararo bag'rikenglik, tolerantlik tafakkurini hamda ijodiy fikrlashni rivojlantirish masalalari hal etilmoqda. Oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak rezerv va zaxiradagi ofitserlarning texnologik kompetentligini rivojlantirish mexanizmlarini takomillashtirish harbiy ta'lim tizimini modernizatsiyalash, eng ilg'or innovatsion yondashuvlarga asoslangan davlat ta'lim standartlarini joriy etish, o'quv

jarayoniga zamonaviy pedagogik texnologiyalarni tatbiq etish va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarning imkoniyatlaridan keng ko'lamda foydalanishni yangi sifat darajasiga ko'tarishni talab etmoqda. Mamlakatimizda olib borilayotgan harbiy islohotlar tufayli Qurolli Kuchlarimiz uchun yuqori malakali mutaxassislarni, yuksak intellektual, ma'naviy-axloqiy salohiyatga ega bo'lgan rezerv va zaxiradagi ofitser kadrlarni tayyorlashga alohida e'tibor qaratilmoqda. "Ayni vaqtda, aytish joizki, ko'rilayotgan chora tadbirlarga qaramasdan, harbiy kadrlarni tayyorlash tizimi zamon talablariga to'liq javob bermaydi,...harbiy o'quv yurtlarida zamonaviy shart-sharoitlarni xo'jako'rsinga yaratganimiz yo'q.... Aksincha, kursantlarimiz va tinglovchilarimiz ta'lim sohasida eng ilg'or, innovasion bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishi zarur. Mana, bizning asosiy maqsadimiz" [1]. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasida ham "oliy ta'lim muassasalari faoliyatining sifati hamda samaradorligini oshirish, O'zbekiston Respublikasining konstitusiyaviy tuzumi, suvereniteti, hududiy yaxlitligini muhofaza qilish, fuqarolik, millatlararo va konfessiyalararo tinchlik hamda totuvlikni mustahkamlash, davlatning mudofaa qobiliyatini mustahkamlash, O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining jangovar qudrati va salohiyatini oshirish" kabi muhim vazifalar belgilangan.

Hozirgi kunda yuqori darajada kasbiy mahoratga ega bo'lgan ofitser kadrlarni tayyorlash bo'yicha tayyorgarlik tizimining turli ko'rinishlari va strategiyasi mavjud bo'lib, zamonaviy armiya, harbiy kadrlar ta'minot tizimining shartli elementlari mutaxassislarning ma'lumoti va ilmiy darajasiga bog'liq bo'lib qoldi. Harbiy kadrlarni tayyorlash tizimi har bir mamlakatning o'z imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda, turli xil ko'rinishda amalga oshirilib, dunyoda yuzaga kelayotgan harbiy siyosiy vaziyatga qarab takomillashtirilib borilmoqda. Mamlakatda safarbarlik e'lon qilinganda, qurolli kuchlarni harbiy holatdagi shtat bo'yicha ofiserlar bilan to'ldirish uchun barcha qurolli kuchlar tizimida rezerv va zahiradagi ofitserlarni tayyorlab borish yo'lga qo'yilgan.

Butun dunyoda kuzatilayotgan pandemiya ham respublikamizdagi ijtimoiy tizimning barcha jabhalariga o'zining salbiy ta'sirini ko'rsatdi. Jumladan, mudofaa tizimi, iqtisod, xizmat ko'rsatish, tibbiyot, ta'lim tizimi, shaxslar tafakkurida ham tizimli o'zgarishlar sodir bo'ldi. O'zbekiston, dunyoning aksariyat mamlakatlari singari, hayotning barcha sohalarida bilim, fan, texnika va axborotning muhim roli bilan ajralib turadigan boshqa texnologik inqilob, yangi sivilizasiyaning paydo bo'ldi. Yangi O'zbekistonning rivojlanishi va uning taraqqiyoti, shuningdek, Uchinchi Renessans taraqqiyoti va strategiyasining istiqboli uchun poydevor qo'yishimiz bugungi kunning o'ta muhim masalalaridan biridir. Zero, hozirgi jadal sur'atlar bilan shiddat bilan o'zgarayotgan jamiyatda O'zbekiston uchun an'anaviy iqtisodiyotni imkon qadar zamonaviy axborot, intellektual, raqamli iqtisodiyotga aylantirish juda muhim masalalardan biri sanaladi. Shu bilan bir qatorda, bugungi kunda qurolli kuchlarimiz tarkibini sifat jihatidan butunlay o'zgartirish va ularni bugungi kun talablariga javob

beradigan zamonaviy fikrlash qobiliyatiga ega bo'lgan bo'lajak rezerv va zaxiradagi ofitserlarni tayyorlashdir. Shu boisdan oliy harbiy ta'lim muassasalari faoliyatini texnologik kompetentlik yondashuv asosida yanada jadallashtirish zarurati ko'zga tashlanmoqda. Shundan kelib chiqib, bo'lajak rezerv va zaxiradagi ofiser kadrlarni tayyorlash sohasida olib borilayotgan tizimli o'zgarishlar asosida oliy harbiy ta'lim muassasalari bo'yicha texnologik kompetentligini mustaqil ta'lim jarayonida rivojlantirishni taqozo etmoqda.

Zamonaviy texnologik kompetentlik ofiserning mahorati faqat darslikda mavjud bo'lgan bilimlari bilan cheklanmasdan, bo'lajak rezerv va zaxiradagi ofitserlarga mantiqan fikrlashga o'rgatishdir. Chunki globallashtirish jarayonida axborotlar oqimining tez sur'atlar bilan kengayib borayotgani va texnika taraqqiyotida bo'layotgan o'zgarishlar yangiliklar kursant va tinglovchilarning axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan savodxonlik darajasining oshib borishi barcha ma'lumotlar faqat dars jarayonida ular ongiga singdirish imkoniyatini bermaydi, ushbu masalani optimal hal etishning asosiy shakli mustaqil ta'lim hisoblanadi. Shu jumladan, eng asosiysi, bo'lajak rezerv va zaxiradagi ofitserlarning texnologik kompetentligini oshirishda turli texnika va texnologiya vositalaridan bema'lol foydalana olishlari uchun, avvalo, qulay sharoit hamda imkon yaratish, shuningdek, yetarlicha bilim va ko'nikmalarini amalga oshirish muhim sanaladi.

Texnologik kompetentligini rivojlantirishning innovatsion yondashuv asosida o'qitishning maqsadi tinglovchilarning intellektual, kommunikativ, texnologik va ijodiy qobiliyatlarini, fikrlash usullarini rivojlantirish, bilim, ko'nikma, malakalari, bir so'z bilan aytganda, texnologik kompetensiyalarini shakllantirishdan iborat. Yuqorida bayon etilgan maqsadlar asosida texnologik kompetentlik innovatsion yondashuv asosida o'qitishning quyidagi vazifalari belgilandi: o'quv-tarbiya jarayonini maqbullashtirish, o'qituvchi va o'quvchining hamkorligi uchun shart-sharoitlar yaratish, o'quvchilarda o'qishga doimiy ijobiy munosabat shakllantirish, ularni kreativ faoliyatga jalb etish, o'quv materiallarni va uni uzatish usullarini to'g'ri tanlash. Texnologik kompetentlik innovatsion yondashuv asosida o'qitishda rivojlantiruvchi, muammoli o'qitish, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, o'qitishga yangicha yondashuv, darsda muvaffaqiyatga erishish uchun sharoit yaratish va boshqalar yotadi. Innovatsion yondashuv asosida o'qitishning asosiy tamoyillari kreativlik (ijodkorlikka yo'nalganlik); tizimdagi bilimlarni o'zlashtirish, darslarning noan'anaviy shakllari, ko'rgazmalilik metodidan foydalanishdan iborat [4].

Oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak rezerv va zaxiradagi ofitserlarning texnologik kompetentligini rivojlantirish darajasiga sezilarli ta'sir etuvchi asosiy omillar tizimli tahlil asosida aniqlanadi. Texnologik (rasmiy, tezkor-taktik va maxsus vazifalarni rejalashtira olish tajribasi; zamonaviy qurol-aslahalardan samarali foydalanish va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari imkoniyatlaridan foydalanish ko'nikmalari);

diagnostik (jangovar va yakka tartibda bajariladigan vazifalar sifatini obyektiv va ishonchli baholash tizimidan foydalanish; tayyorgarlikning barcha bosqichlarida texnologik kompetentlikni takomillashtirishning uzluksiz diagnostikasini amalga oshirish; bo'lajak ofitserlarning shaxsiy sifatlarini rivojlantirish darajasini baholashda test usullaridan foydalanish va boshqalar); muhim xizmat vazifasi (bo'lajak rezerv va zaxiradagi ofitserlarda psixologik va axloqiy tarbiyaning yuqori darajasi, ma'naviy-axloqiy, kuchli iroda va vatanparvarlik fazilatlarini; muloqotchanlik, ijodkorlikning zarur darajada rivojlanganligi va boshqalar) shular jumlasidandir. Belgilangan asosiy omillarning o'zaro bog'liqligi va ta'sirining baholanishi bo'lajak rezerv va zaxiradagi ofitserlar o'rtasida kasbiy bilimlarni takomillashtirish uchun zarur pedagogik va psixologik shart- sharoitlarni yaratishni ta'minlaydi.

Shu nuqtai nazardan, bo'lajak rezerv va zaxiradagi ofitserlarning texnologik bilimlarini rivojlantirish quyidagi zarur pedagogik va psixologik shartlarni vujudga keltiradi. Bular: zamonaviy fanlar bo'yicha maxsus bilim, ko'nikma va malakalarni egallashlarida yuqori darajadagi motivatsiyani shakllantirish; bo'lajak rezerv va zaxiradagi ofitserlarning mustaqil o'zlashtirish faoliyatini faollashtirish imkonini beruvchi usullarni qo'llash; harbiy sohada xizmat ko'rsatishda muhim shaxsiy sifatlarini faol rivojlantirish usul va vositalaridan to'g'ri foydalanish; tashkiliy boshqaruv vazifalarini, turli topshiriqlarni va tezkor-taktik vaziyatlarni hal qilish tajribasini egallashda amaliy tayyorgarlikning ustuvorligi; zamonaviy usullar va didaktik vositalar, shuningdek, axborot-kommunikasion texnologiyalar va simulyatsion dastur vositalarining imkoniyatlaridan samarali foydalanish; bo'lajak rezerv va zaxiradagi ofitserlarning texnologik kompetentligini takomillashtirishda o'quv-tarbiyaviy jarayonni ijodiy texnologik jarayon bilan almashtirish; bo'lajak rezerv va zaxiradagi ofitserlarning texnologik kompetentligini takomillashtirish texnologiyasining barcha bosqichlarida uzluksiz tashxis tadbirlarini amalga oshirish muhim vazifalardan hisoblanadi.

Texnologik kompetentlik innovatsion yondashuv asosida o'qitishning dolzarbligining ilmiy asoslari ta'limni insonparvarlashtirish kontseptsiyasini, o'qitishda mualliflik uslub, shaxsga yo'naltirilgan ta'limni joriy etish, ta'limda rasmiyatchilikni bartaraf etish, talabalarning ijodiy imkoniyatlarini rivojlantirish shart-sharoitlarini yaratish, hozirgi zamon jamiyatining ijtimoiy-madaniy ehtiyojlarining talabalarning mustaqil ijodiy faoliyatiga mosligini ta'minlash bilan izohlanadi.

Xulosa: Yuqoridagilarga asoslanib, bo'lajak rezerv va zaxiradagi ofitserlarning texnologik kompetensiyalarni rivojlantirish amaliy faoliyatning har xil turlarini o'zlashtirish bilan bog'liq deb quyidagilarga asoslanib aytish mumkin: o'quv mashg'ulotlari mazmuniga materiallarni qayta ishlashning turli texnologiyalarini joriy etish; o'quv jarayonini o'qituvchining rahbarligida talabaning mustaqil ishlashiga ustuvorlik berish asosida amalga oshirish; o'quvchilarning amaliy faoliyatini

texnologiyalar va buyumlarni tayyorlashni o'rganish jarayonlarining birligi asosida tashkil etish; mashg'ulotlar harbiy texnika qurol aslaha bilan ishlashning individual va jamoa shakllarini birgalikda qo'llash; o'qitish metodlarini tinglovchilarning mustaqil faoliyatini faollashtirishga yo'naltirish; talabalarda harbiy texnika va qurol-aslahada ishlash usullarining muqobillarini izlashga qiziqish uyg'otish va uni rivojlantirish metodlarini qo'llash maqsadga muvofiq bo'ladi.

Yuqorida sanab o'tilgan texnologiyalar oliy ta'lim tizimi ichida kechadi, lekin bu tizim faoliyatini samarali bo'lishi uchun uni o'rab turgan muhit, talab darajasida bo'lishi zarur.

Adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Xavfsizlik kengashi majlisidagi "Qurolli kuchlarimiz mamlakatimiz barqarorligi va taraqqiyotining mustahkam kafolatidir" mavzusidagi nutqi // Xalq so'zi. - T., 2018. 3-son.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-son "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni.

3. Ahrorov S. Yu. Harbiy xizmatchilar shaxsida deviant xulq namoyon bo'lishining ijtimoiy xususiyatlari: Sots. fanl. nomz.... Dis. T.: O'zMU, 2008. - 180 b.

4. Eshnayev N.J. O'zbekiston Respublikasida professional harbiy kadrlarni tayyorlashning ijtimoiy-falsafiy asoslari: Fals. fanl. nomz. Dis. T.: I.Mo'minov nomidagi Falsafa va huquq instituti, 2008. 164 b.

THE STATE, PROBLEMS AND PROMISING AREAS OF SCIENTIFIC RESEARCH IN VOLLEYBALL

Abatova Gulzar Nurlanovna

Uzbekistan State University of physical education and sports

Teacher of the Department "volleyball, basketball theory and methodology"

e-mail: akrom.mir1988@gmail.com

Abstract: Volleyball in modern sports firmly occupies a leading position in popularity and entertainment. The mass distribution of volleyball is facilitated by television, the Internet and other sources of information. The increased level of technical equipment of sports competitions affects the quality of the game itself.

Keywords: volleyball, student, youth, training. volleyball, student, youth, trained.

The search, development and implementation of the most necessary solutions in practice is based on already conducted research, which requires their analysis and reflection. In this aspect, research presented in English-language databases can be very useful.

Considering that today one of the strongest teams in world volleyball is the Russian men's national team, it makes quite some sense to analyze publications in the Russian-language scientific and information space. The search directions can be focused on various aspects of problem research. However, it seems most appropriate to search and analyze research on the problems of children's and youth volleyball as the main source of education for talented athletes. The authors' research focused on solving the problems of a healthy lifestyle in volleyball, sports selection, the development of physical qualities, the history of volleyball, modeling, biomechanics, sports training, the functional state of athletes, teaching techniques of the game and others.

Such a variety of research areas of volleyball problems allows us to identify the most promising ones, which requires a deeper analysis and appropriate classification. Research conducted in related fields of knowledge can also be useful for the theory and practice of volleyball.

The purpose of the work is to analyze publications on various problems of volleyball and identify the most promising areas of research.

Journals from various databases, as well as catalogs of full-text libraries, were selected as sources of information.

The solution of volleyball problems in the context of the selection and organization of the training process of young volleyball players largely determines the

level of club and national teams. In this case, the use of modern methods, systems and approaches to conducting research is a key component of the success of the team and the level of training of talented volleyball players. An equally important component is the solution of youth health problems through volleyball classes. This combination of sports orientation and the quality of life of young people through their passion for volleyball contributes to the education of a conscious attitude to their health and the pursuit of high professional achievements.

First of all, it is necessary to identify theoretical areas of research. In the work of Pashkova N.V., the improvement of the methodology of teaching motor skills in sports is considered on the example of volleyball based on a system of developmental learning using the theory of educational activity.

The initial stage of the formation of a volleyball player is characterized by the ability of the coach and teacher to properly select children for classes. In this aspect, Serdyukov O.E. and Selezneva O.V. consider the features of the selection of tall girls who start playing volleyball at the age of 13-14. The authors highlight the requirements for young volleyball players. These are morphofunctional indicators and the level of physical development of female athletes. Akchurin N.A. and co-authors suggest paying attention to the physique and constitution of schoolchildren. The authors note that the external manifestations of this phenomenon are changes in anthropometric parameters, physiometric indicators, the consequence of which is a modification of the adaptive capabilities of the organism in changing environmental conditions. As a result of the research conducted by the authors on a sufficient number of observations, the main morphofunctional features of the body have been identified, which should be taken into account when conducting professional selection of schoolchildren for volleyball.

At the selection stage, the diagnosis of mental conditions becomes important. It allows you to successfully build a "coach-athlete", "athlete-athlete" relationship and more effectively carry out sports and training activities [18]. The next stage of selection is the selection of the role of a volleyball player. In the study by Begmetova M.H. and co-authors, brief characteristics of psychological and constitutional features that affect the choice of roles in volleyball at the initial stage of player training are given. The authors attempt to create a model for a more successful role selection in volleyball.

Initial training in basic volleyball techniques is presented in several directions. Selezneva O.V. provides data on changes in the body length of female athletes in volleyball, reveals the issues of the peculiarities of initial training in the technique of basic volleyball techniques for tall girls starting classes at 13-14 years old.

The historical aspects of the development and formation of volleyball are reflected in the study of Ermakov S.S. and Zborovets I.V. The authors consider the period of mass dissemination of physical culture and the formation of a human athlete, and also show the role and importance of volleyball in the lives of millions of people.

Among other areas of this research, we can highlight such as: the position of volleyball in improving society and raising its cultural level; mass enthusiasm for volleyball. The authors highlight the position of the state regarding the support of the mass character of volleyball as a folk game. At the same time, the high authority of volleyball and its importance in the physical development of young generations are noted.

The physical qualities of volleyball players are among the priorities in the education of talented youth. M. Stekh presents the results of an analysis of the factors that most affect the effectiveness of jumping actions in women's volleyball. The author establishes the most important indicators and their significance for the manifestation of optimal jumping ability of volleyball players.

The solution of volleyball problems, taking into account the biomechanical patterns of athletes' movements, is shown in the work of I.A. Zyubanova and co-authors. Using the methods of tensometry, optoelectronic registration and electromyography, the authors studied the defining biomechanical model characteristics of the performance of an offensive strike in volleyball. It is proved that an indicator of the technical and tactical skill of an athlete in sports games, associated with the successful implementation of operational and tactical decisions, can be the performance of technical techniques with an optimal value for the stability of kinematic characteristics (forms of movement), as well as a certain sequence of inclusion in the work of the necessary muscles and the stability of their indicators (mechanism of movement). The authors note that when performing precise attacking strikes, the highest coefficients of variation in electrical activity indicators are observed in the main phase of movements. Consequently, the internal mechanisms of the cognitive program of the game action are formed in the preparatory phase, and are implemented in the main phase through a motor program under the control of the higher departments of the central nervous system.

The health-improving orientation of volleyball is investigated by Prozar N.V. The author considers the state of the problem and prospects of using volleyball to solve educational problems and improve the physical condition of students, and also focuses on the presence of low motor density of most physical education lessons. The paper substantiates the need to introduce a new technology for the formation of volleyball skills among students. This technology takes into account alternative traditional approaches and is aimed at improving the physical condition of students in the process of physical education. The reviewed studies provide an opportunity to identify the most priority areas for further research.

References:

1. Akchurin N.A., Shankin A.A., Malyshev V.G., Kosheleva O.A. Fundamental'nye issledovaniia [Fundamental research], 2012, vol.9(2), pp. 265-267.

2. Antonova E.V., Chernysheva E.N., Vlasova E.M. Fizicheskaia kul'tura v shkole [Physical Education in school], 2009. № 5. С. 26-28.
3. Baklanov N.I. Fizicheskaia kul'tura v shkole [Physical Education in school], 2011, vol.8, pp. 10-13.
4. Begmetova M.KH., Demanov A.V., Lenskaia N.P. Vestnik Astrakhanskogo gosudarstvennogo tekhnicheskogo universiteta [Bulletin of Astrakhan State Technical University], 2007, vol.3, pp. 107-114.
5. Bokhanov G.S. Fizicheskaia kul'tura v shkole [Physical Education in school], 2008, vol.6, pp. 63-64.

FEATURES OF VOLLEYBALL LESSONS IN PHYSICAL EDUCATION

Abatova Gulzar Nurlanovna

Uzbekistan State University of physical education and sports

Teacher of the Department "volleyball, basketball theory and methodology"

e-mail: akrom.mir1988@gmail.com

Abstract: Volleyball is one of the most effective health-improving educational means that have a complex positive effect on the body of those who practice this sport. In line with the concept of physical education in schools, the main attention is paid to improving the quality of classes, various physical education and sports events in terms of introducing effective technologies based on a personality-oriented approach, differentiated and individual learning. Volleyball classes satisfy various physical education and wellness interests, as well as the requirements of the physical education program.

Keywords: *volleyball, sports, training, physical qualities, exercises, load.*

Volleyball is an effective means of comprehensive physical development, with the help of which the tasks of improving health and improving the performance of schoolchildren are implemented. The athletic achievements of volleyball teams at school largely depend on the level of their technical skills. The tactical equipment of the player depends on his technical readiness, it is necessary to observe the unity of technical and tactical training. The search for ways to optimize the process of technical and tactical training is one of the most important problems of the training system for school volleyball teams.

The analysis of the studies that address this problem makes it possible to assert that the system of technical and tactical training of volleyball players of school teams should be developed based on taking into account their playing and physical fitness. It is necessary to take into account the ability to master the technique of the game, the ability to tactical thinking, the level of mastering the skills of playing volleyball.

The level of training of volleyball players varies, which complicates the organization of classes. Therefore, it is necessary to constantly look for ways to optimize the training process, new training methods. The main principles of building educational and training work with the school team are versatility in setting tasks, choosing means and methods of training in accordance with the contingent of students, compliance with the requirements of individual learning. In each type of training, the sequence of tasks to be solved is important, the nature of tasks can change in one type of training while creating the basis for another type of training. Preparatory exercises in volleyball can reflect in general terms the structure of the technique being studied,

as well as summing exercises make the technique accessible without distorting it. The playing potential of the team depends on the technical readiness of the players. The versatility of technical preparedness is determined by the degree of diversity of technical actions that a volleyball player owns and uses in competitions. Training in technical actions and their initial improvement lies in the fact that the material and means of training depend on the level of mastering the material passed, which is determined in game conditions.

The solution to the problems of sports and technical training should be based on the methodology of program-oriented management of the educational and training process. This is explained by the fact that the most rational and affective patterns of technical actions, as a rule, have in their structure a multi-purpose, multi-level, hierarchical organization of elements, therefore, the very methodology of their development in the training process should reflect this phenomenon, and the training and motor improvement program should have a targeted multi-stage character.

The effectiveness of funds in volleyball training largely depends on the methods of their application. Coaching skills allow you to purposefully determine the most optimal ratio of quantity and quality of training exercises, taking into account the level of physical and technical training of volleyball players. The choice of methods is carried out taking into account the tasks and the level of training of those involved. The training system for school teams should have a clear sequence of training in technical actions, depending on their complexity. When selecting summing exercises close to a technical technique or tactical action, the success of the technical training of young volleyball players may depend.

It is advisable to carry out technical and tactical training of school teams in progressively more complex conditions, at first relatively standard, unchanged, then partially changing, then infinitely changing game conditions. In the process of competitive activity, a volleyball player needs to use an arsenal of game techniques and their methods in various game situations, consistently perform game techniques, possess a set of techniques most often used in the game, respectively, performed functions in the team. The training system for school teams should have a clear sequence of training in technical actions, depending on their complexity. Given the different level of training of schoolchildren, it is advisable to periodically conduct a special lesson, in which a lot of time is devoted to individual work on improving technology.

It is necessary to find a balance in training, including all its elements, which are parts of a complex complex of physical, technical, tactical and psychological training, to observe the unity of technical and tactical training. It is necessary to use the experience of training school teams accumulated by specialists, improving the quality of the entire pedagogical process. Improving the effectiveness of the technical and

tactical preparedness of school volleyball teams should be ensured on the basis of a meaningful selection and use of the most advanced technologies in the practice of the training process, which would take into account the strategy and development trends of modern volleyball. E.V. Fomin writes in his works: "volleyball is characterized by the complexity of performing technical elements. A significant difference in the volleyball technique is the direct short-term contact with the ball, which absolutely eliminates throws and grabs. In the process of training, a volleyball player has to master a whole system of motor skills, which consist of a large number of defensive and offensive techniques. The actions of the players are directly dependent on the actions of the partners and especially the opponent. The creation of situations in which the best opportunity for the implementation of conceived techniques manifests itself places high demands on the tactical thinking of volleyball players in order to perform technical and tactical actions without mistakes, the athlete must be well oriented and have a high level of development of coordination abilities. The dexterity required when performing various falls and rolls while receiving far-flying balls, on the one hand, contributes to making bold decisions, on the other hand, eliminates serious injuries.

Playing skills in volleyball are fundamentally different from other playing sports, the optimal ratio in the development of physical qualities of volleyball players, as well as the improvement of technique can create the maximum possible conditions for effective mastery of this sport. The development of dexterity is carried out during the entire period of training and training. Special outdoor games that develop this quality in the shortest period of time should be used during all periods of work. As special outdoor games, games can be used that educate the ability to quickly assess the situation and respond to it by performing appropriate actions. A large number of games used in the lessons should follow in a certain sequence so that the completion of the task is feasible for the students. Otherwise, the opposite phenomenon occurs, when the student cannot complete tasks and, embarrassed by the awkwardness of his movements, turns out to be even more constrained and less dexterous.

The effectiveness of a player's actions depends on how skillfully and effectively he applies technical and tactical techniques, taking into account the current game situation at each moment. Therefore, it is important to ensure that all aspects of training are reflected in the actions of the volleyball player in the game. The implementation of the theoretical foundations of learning and training directly in practice is one of the most important problems. The playing skills of volleyball are fundamentally different from those in other sports. In volleyball, the optimal balance in the development of qualities and the improvement of technique only create favorable prerequisites for effective mastery of the skills of the game. The most important thing here is the relationship between technical and tactical training, thanks to which technical skills are successfully implemented in the game.

LIST OF USED LITERATURE

1. Бахтина, Т.Н. Физическая культура: учебное пособие. / Т.Н. Бахтина, И.И. Александров, Н.В. Курова. — СПб. : СПбГЛТУ, 2012. — 128 с.
2. Беженцева, Л.М. Основы методики физического воспитания: Учебное пособие. / Л.М. Беженцева, Л.И. Беженцева.— Томск : ТГУ, 2009.
3. Бомпа, Т. Периодизация спортивной тренировки. / Т. Бомпа, К. Буццичелли.— М. : Спорт, 2016. — 384 с.
4. Верхошанский, Ю.В. Основы специальной силовой подготовки в спорте.— М. : Советский спорт, 2013. — 216 с.
5. Виноградов, П.А. О состоянии и тенденциях развития физической культуры и массового спорта в Российской Федерации (по результатам социологических исследований). / П.А. Виноградов, Ю.В. Окуньков. —М. : Советский спорт, 2013. — 144 с.

SEMANTIC CHARACTERISTICS OF DIFFERENT TYPES OF FORMULAIC EXPRESSIONS

Sheraliyeva Dildora Abduvaxob qizi

English teacher of Namangan State Institute of Foreign Languages

Abstract: In linguistics, we can explore our knowledge about meaning by studying semantics. Semantics is in linguistics that studying about meaning of words, phrases, sentences, or larger units of discourse. Several disciplines and approaches have contributed to the often contentious field of semantics. One of the crucial questions which unites different approaches to linguistic semantics is that of the relationship between form and meaning. Semantics as a linguistic theory that investigates word meaning. This theory understands that the meaning of a word is fully reflected by its context. For example, proverbs and idioms can be proper samples of analyzing semantically. Proverbs and idioms, as metaphoric expressions or as cultural discourse, are condified on semantic structures. Clearly, proverbs have discursive autonomy and are quoted as “texts”, idioms instead are reproduced as lexical units and they are full of wisdom provide to people, while an idiom is a phrase that has its own meaning. Another difference is that proverbs verbalize general truth and fall back on shared knowledge of the people whereas idioms are fixed phrases with a figurative meaning.

Keywords: Semantics, formulaic expressions, linguistic analysis, word phrases, phraseological units, proverbs, idioms, different meanings

INTRODUCTION

Semantics is the scientific study of meaning of words, word phrases and sentences. The term is one of a group English word formed from various derivatives of the Greek verb *semainein* (to mean or to signify). The word semantic has ultimately prevailed as a name for the doctrine of meaning, in particular of Linguistics meaning. Semantics is one of the branches of linguistics studying about meaning and it is considered as a major branch of linguistics devoted to the study of meaning in a language. It is stated also by the researchers that semantics is technical term used to refer to the study of meaning, and since meaning is a part of language, semantics is a part of linguistics. In addition, he states that meaning here covers a variety aspect of language and there is no general agreement about the nature of meaning, what aspect of it may properly by included in semantics, or the way in which it should be describes. In order the meaning to be successfully studied, of course, it must be made clear just what the meaning is. According to what has long been the most widely accepted theory of semantics, meanings are ideas or concept

that can be transferred from the mind of the speaker to the mind of the hearer by embodying them, as it were, in the form of one language or another. Because semantics deal with the meaning of language used by the people in order to convey their intended meaning of speaking, or message of a language used. Consideration of formulaic expressions in terms of semantics is of interest to further continuation of our research. Though there are various types of formulaic language, they can be included in the same groups. We find that it is more preferable to classify them in terms of different semantic fields. To be more exact, they are proverbs and idioms that are often used by people in certain situations. We often tend to give advice to someone through by utilizing them in our daily lives. We come across a lot of these set expressions in English but most of them cannot be known their expressed meaning by looking at the structure, so one should analyze the meaning of these formulaic expressions before using them. For this reason, we should begin by understanding the meaning of these two terms.

MATERIALS AND METHODS

Proverbs, are considered one of the types of formulaic expressions, reflect the most powerful resources in language. They are defined as a short sentence that is mostly used to give advice to someone. Shaping the language figuratively and non-literally may touch a level beyond language itself. In fact, proverbs would be described as one of the most important utilizations in English getting an increased consideration at the basic levels of language understanding. In fact, they are the precious products of human thoughts, realities, attitudes, feelings and beliefs. The reason behind quoting various kinds of proverbs is to elaborate and enhance the validity that proverbs have indeed communicative significance and value when used in communication being an impressive and widely used tool of expression in language. According to Whiting, a proverb is “An expression which owing its birth to the people, testifies its origin in form and phrase. It expresses what a fundamental truth is apparently in a homely language, often ornamented, however, with alliteration and rhyme”.

Idioms are known as the main line of units of language. They exist at the different levels, beginning from words, finishing with steady combinations, being the proof that this characteristic is inherent in the majority of units of a lexicon of English. Idioms are defined as a phrase that comprises of its own meaning but this meaning cannot be understood if we translate word by word in language. The lexical idiom can have an appearance of a word or represent his lexico-semantic option having full or partial semantic integrity. It is specified in one of definitions of the term “idiom” that it is one of types of phraseological units. Idiomatic phrases are the peculiar expressions of the existing languages which are on the use integral and

uniform on sense, usually not giving in to exact transfer on other languages and demanding when translating replacements of similar stylistic coloring.

A wide range of proverbs, idioms are used in everyday life and they express different meaning such as life, family, friendship, wisdom, wealth, health, education and others. We will analyze these types of formulaic expressions in the following:

ANALYSIS

Proverbs about “Friendship”: There a lot of proverbs about friends and friendship. As we know, having faithful friends is quite important in our lives and increases our chances of being happy. Additionally, friendship, a state of enduring affection, esteem, and trust between two people. In all cultures, friendships are important relationships throughout a person’s life span. We will give some examples of these set expressions related to the friendship in the below. For example: 1. “Prosperity makes friends and adversity tries them”. – Meaning: Prosperity attracts friends but you come to know who your real friends are only in times of adversity. 2. “A friend in need is a friend indeed”. – Meaning: Someone who helps you in difficult time is a true friend. 3. “Books and friends should be few but good”. – Meaning: If you have too many books, you cannot read them at all. If you have too many friends, you cannot find them to build deeper bonds with most of them. Therefore, have few but good friends. 4. “Lend your money and lose your friend. – Meaning: Lending money to a friend can lead to souring of friendship. If you ask you to repay, he may feel offended and if he fails to repay, you will be offended. 5. “Friendship is like money, easier made than kept”. – Meaning: It is relatively easier to reach a milestone than to hold on to it. It is easier to make money and friendship but difficult to keep them. You have to invest time and effort to nurture them.

Proverbs about “Healthy lifestyle”: There are more groups of proverbs which can be used in the situations connected with the healthy lifestyle and we mostly use them to describe healthy body and eating to keep fit. For example: 1. “You are what you eat”. – Meaning: If you eat healthy, you stay healthy. If you eat junk, you may develop health problems in the medium to long term. 2. “The best doctors are Dr. Diet, Dr. Quiet and Dr. Merryman”. – Meaning: To lead a healthy life, we need good diet (to beat poor eating habit), rest (to beat hectic work) and some enjoyment (to beat stress). 3. “After lunch, rest: after dinner, walk a mile”. – Meaning: After lunch take a rest to aid digestion since lunch is usually a heavy meal. After dinner, take a walk since it is usually a lighter meal. 4. “A good laugh and a long sleep are the best cures in the doctor’s book”. – Meaning: Laughter and adequate sleep are the best cures as well as preventions as they boost immunity and wellbeing; 5. “Health is not valued till sickness comes”. – Meaning: We go through robotically, not eating healthy and not exercising regularly, which inevitably leads to one or the other health problem. That is when we realize the importance of good health.

Proverbs about “Happiness”: These set expressions can be also used to say about happiness or to describe the condition of being happy. It is clear that happiness is emotional state characterized by feelings of joy, satisfaction, contentment and fulfillment. In fact, this emotional situation is expressed in the following proverbs. For instance: 1. “Being happy is better than being a king”. – Meaning: You may have all the riches and power of the world, but it is not of much use if are still unhappy. Some do not realize but it is true that money, fame and power do not necessarily bring happiness. 2. “Happiness is the best cosmetic”. – Meaning: If you happy, it will show on your face. You will glow. 3. “Self-love and body positivity”. – Meaning: Love yourself despite what others think about you is a must for your happiness. What is important is who you are as a person and not what you look like or what your background us. 4. “Live in the present”. – Meaning: Unless we are deeply engaged in something, we spend our time reminiscing past or planning for future. But life is in the present. Happiness is in savouring what is around. 5. “If you want happiness for an hour – take a nap. If you want happiness a day – go fishing. If you want happiness for a month – get married. If you want happiness for a year – inherit a fortune. If you want happiness for a lifetime – help someone else”. – Meaning: If you want happiness, help others. Research has clearly established the role helping others in enhancing own happiness.

Proverbs about “Money”: In our living different types of proverbs expressed money are used to express, save, earn it. Obviously, money is any object that is generally accepted as payment for goods and services and repayment of debts. There are illustrated examples of money in the below. For example: 1. “A penny saved is a penny earned”. – Meaning: Saving money is as good as earning money the net result is money is hand. 2. “Look after the pennies the pounds will look after themselves”. – Meaning: If you save small amounts regularly, you will have large sum in due course. 3. “Money talks”. – Meaning: Money can influence, make things happen. 4. “Money is a good servant but a bad master”. – Meaning: If you money and if you can put it to good use, then it is a good servant. But if you owe others money, it will control you and affect you adversely. 5. “Money cannot buy happiness”. – Meaning: More money does not translate into more happiness. We can buy every items such beautiful clothes, delicious meals, expensive houses or cars that we want but we cannot purchase happiness.

Idioms about “Family”: Here are some essential idioms for talking about family and other more complicated family matters. It is true that family, a group of people united by the ties of marriage, blood or adoption, constituting a single household and interacting with each other in their respective social positions. There are given common examples in the following idioms. For example: 1. “Like father, like son”. – Meaning: This idiom means that sons tend to be similar to their fathers.

We normally use this idiom to talk about personality, interests and character. For example: Jimmy is tall just like his father, and they have the same simile. Like father, like son”. 2. “The apple of one’s eye”. – Meaning: People use this idiom to talk about the most cherished or favourite family member such as a parent and child in a family. For example: Our grandson is the apple of our eye. We absolutely adore him”. 3. “Family man”. – Meaning: It describes a man who is devoted to his wife and children and enjoys spending time with them. For example: Carl never goes out with his coworkers after work. He is a true family man, and always rushes home to be with his wife and kids. 4. “Blood is thicker than water”. – Meaning: It means that relationships with family members are stronger and more important than relationships with people outside of the family. For example: Actually, Karen is going to side with her sister in this argument. Blood is thicker than water. 5. “A chip off the old block”. – Meaning: It means the person is very similar in character and personality to one of their parents. For example: Tiffany is an accomplished pianist just like her mother. She is a chip off the old block.

Idioms related to “Education”: Studying is very important in human life, especially in modern life of the people. They have many expressions which belong to education. Some of these set expressions in which each of them points to pronounced value are given below. For example: 1. “To pass with flying colours”. – Meaning: It means to accomplish something easily. We often use this expression to talk about tests or exams. For example: Sally managed to pass the exams with flying colours. 2. “To breeze/sail through”. – Meaning: This idiom describes to succeed at something. For example: “I do not think you will be able to breeze through college if you are majoring in chemical engineering”. 3. “A bookworm”. – Meaning: This is a type of person who loves to read. For example: My son is into sports and video games, but my daughter is more of a bookworm”. 4. “A class clown”. – Meaning: This is a type of idiom to describe a student who is a disruptive student who often makes jokes instead of paying attention and doing their work. For example: Brett is a college professor now. Ironically, he was the class clown of our elementary school. 5. “To hit the books”. – Meaning: It means to study very hard. For example: Finals are next week and I have not even started studying yet. I would better hit the books tonight.

Idioms about “Job”: There are various idioms expressing various types of job in the workplace. Here are some of the most common phraseological units depicted different occupation. For instance: 1. “Soft job”. – Meaning: This idiom describes a type of job that is relatively very easy to get around or complete. For example: Blowing up all the balloons at the party was a soft job for him. 2. “Snow job”. – Meaning: This idiom describes a type of job that involves concealing an individual’s real identity to try and frame or persuade someone into doing something on their behalf. For example: We are surely need to do a snow job on him, if he does

not keep his mouth shut. 3. “On the job”. – Meaning: This idiom describes a situation where an individual is currently working on a job. For example: I was on the job when you called; and I am sorry I did not pick up. 4. “Odd the job”. – Meaning: This idiom describes a type of job that is located in a deserted place and usually operates at odd hours. For example: He got his hands on an odd job and he does not want to leave because he needs money. 5. “Nine-to-five job”. – Meaning: This idiom describes a type of job in which an individual works from 9 to 5 pm in the evening. For example: I really want a nine-to five job so that I can work on another job later at night.

Idioms about “Mood”: It is apparent that there are a lot of idioms described mood in English. They express different kinds of feelings as well as emotions related to mood. For instance: 1. “On a cloud nine”. – Meaning: It means that he or she is feeling extremely happy. For example: When he finally proposed to her, she was on a cloud nine. 2. “Under the weather”. – Meaning: In English, people only tend to use this expression to describe being slightly sick rather than being seriously ill. For example: John’s feeling a bit under the weather tonight, so he will not be joining us for dinner. 3. “On pin and needles”. – Meaning: When people say they are on pin and needles, they are not talking about sewing or injections. It really means that they are feeling anxious or nervous. For example: The movie was so suspenseful, I was on pins and needles the whole time. 4. “Full of the joys of spring”. – Meaning: This idiom is used to express the mood of being energetic, cheerful and delight. For example: James must have had some good news, he is full of the joys of spring today. 5. “Happy camper”. – Meaning: This is said about a person who is completely satisfied with his life or with a certain situation in life. Everything is fine with him, he never complains, and he simply enjoys life. If the word “not” is added, it has the opposite meaning. For example: My friend just got a new job and also bought a new car. He is such a happy camper at the moment.

RESULTS AND DISCUSSION

It can be seen in the above, every language has its own unique collection of formulaic expressions. These expressions contain meanings that may not be obvious by simply looking at the individual words. They express commonly shared or universal ideas related to people’s daily life. There are many concepts of various topics in linguistics and they also describe different conditions of our living. To be more clearly, proverbs are a bit of wisdom provided to people, while idioms are the phrases that have their own meanings to express any situations in life. The meanings of them cannot be understood by a common man. Both proverbs and idioms have deep and vivid meanings. Idioms and proverbs are unique cultural components of a language. They are fixed expressions that they are used in day to day communication and proverbs are characterized to give advice. They mostly come up all the time in

both written and spoken English. These English idioms and proverbs are familiar and easily understood by native English speakers, but they are not usually used in everyday conversation. The combinatory possibilities of words or multi-word chunks and expressions like proverbs and idioms help attaining automaticity and fluency in language, making the users sound natural. Idioms and proverbs in English are sets of words that have specific meanings, draw out the essence of the English culture. These types of formulaic expressions have some basic different meanings which provide a sense of deep thought and emotion. Therefore, it can be summarized that various types of formulaic expressions are characterized by the special features of semantics in linguistics.

REFERENCES

1. Leech G. Semantics. – Harlow: Penguin, 1981.
2. Whiting, Bartlett J. Proverbs in Earlier English Drama with Illustration from Contemporary French Plays. – Cambridge Mass: Harvard University Press, 1983.
3. Fernando C. Idioms and idiomaticity. – Oxford: OUP, 1996.
4. Fraser B. Idioms within a transformational grammar. – Foundations of Language, 1970. – P. 22-42.
5. Gibbs R.W. Semantic analyzability in children’s understanding of idioms. – Journal of Speech & Hearing Research 34, 1991. – P. 613-620.
6. www.ziyonet.uz

HARBIY KADRLARNI TAYYORLASHDA VATANPARVARLIK TARBIYASINING DOLZARBLIGI

(Chirchiq oliy tank qo‘mondonlik - muhandislik bilim yurti misolida)

Mirhamid Gafurovich Fayziyev

O‘zbekiston Milliy Universiteti Harbiy tayyorgarlik o‘quv markazi

boshlig‘ining o‘quv ishlari bo‘yicha o‘rinbosari,

Toshkent, O‘zbekiston

+ 998997120929

Annotatsiya

Dunyo shiddat bilan o‘zgarib borayotgan bir sharoitda mintaqalar va mamlakatlar o‘rtasidagi siyosiy, iqtisodiy va mafkuraviy kurash tobora keskinlashib bormoqda. Respublikamizda zamon talablariga javob beradigan raqobatbardosh, vatanparvar harbiy kadrlarni tayyorlash eng muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Shunday ekan, zamon talablariga javob beradigan raqobatbardosh, vatanparvar harbiy kadrlarni tayyorlash eng muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ushbu maqolada Vatan himoyasi, Qurolli Kuchlar uchun bir asrdan ortiq tarixga ega bo‘lgan “Chirchiq oliy harbiy tank qo‘mondonlik-muhandislik bilim yurti”ning harbiy kadrlarni tayyorlashdagi hissasi qayd etilgan. Harbiy kadrlar tayyorlashda turli tarixiy davrlarda vatanparvarlik tarbiyasining dolzarbligi o‘rganildi va qiyosiy tahlil qilinib, ularni takomillashtirish bo‘yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqish rejalashtirildi.

Kalit so‘zlar: bilim yurti, fuqarolar urushi, qizil armiya, ulug‘ vatan urushi, vatanparvarlik, tank, kursant, Sovet Ittifoqi Qahramoni.

АКТУАЛЬНОСТЬ ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ В ПОДГОТОВКЕ ВОЕННЫХ КАДРОВ

(на примере Чирчикского высшего военного танкового
командно-инженерного училища)

Аннотация

В ситуации, когда мир стремительно меняется, политическая, экономическая и идеологическая борьба между регионами и странами становится все более и более напряженной. В нашей Республике подготовка конкурентоспособных и патриотичных военнослужащих, отвечающих требованиям времени, является одной из наиболее важных задач. В данной статье отмечен исторический вклад «Чирчикского высшего военного танкового командно-инженерного училища», имеющего вековую историю в подготовке военных кадров Вооруженных Сил по защите Родины. Изучено и сопоставлено

актуальность патриотического воспитания на различных исторических периодах в подготовки военных кадров, а также планирование разработки предложений и рекомендаций по их совершенствованию.

Ключевые слова: военное училище, гражданская война, Красная Армия, Великая Отечественная война, патриотизм, танкист, курсант, Герой Советского Союза.

RELEVANCE OF PATRIOTIC EDUCATION IN MILITARY PERSONNEL TRAINING

(using the example of the Chirchik Higher Military
Tank Command and Engineering School)

Annotation

In a situation where the world is rapidly changing, the political, economic and ideological struggle between regions and countries is becoming more and more intense. In our Republic, training competitive and patriotic military personnel who meet the requirements of the time is one of the most important tasks. This article notes the historical contribution of the “Chirchik Higher Military Tank Command and Engineering School” which has a century-long history in training military personnel of the Armed Forces for the defense of the Motherland. The relevance of patriotic education in various historical periods in the training of military personnel has been studied and compared, as well as planning for the development of proposals and recommendations for their improvement.

Key words: military school, civil war, Red Army, Great Patriotic War, patriotism, tanker, cadet, Hero of the Soviet Union.

Kirish. Qurolli kuchlar uchun harbiy kadrlarni tayyorlash Mamlakat hayotidagi eng dolzarb masalalardan, ayniqsa, tobora rivojlanib borayotgan barcha sohalaridagi texnologiyalar, davlatlararo qurolli to‘qnashuvlar va mahalliy urushlar harbiy kadrlarni tayyorlashda o‘zining sezilarli ta‘sirini ko‘rsatishi harbiy ta‘lim va tarbiyaning ham sifat darajasini oshirishga, vatanparvar harbiy kadrlarni etishtirib chiqarishga zamin bo‘lib xizmat qilmoqda. Bugungi kunda, davlat rahbari boshchiligidagi O‘zbekiston hukumatining oldida turgan muhim vazifalardan biri Mamlakat tinchligi va xavfsizligini to‘la to‘kis ta‘minlay oladigan Qurolli kuchlarga ega bo‘lishdan iborat. Qurolli kuchlar safida xizmat vazifasini o‘tayotgan shaxsiy tarkibning ongida chin ma‘nodagi vatanparvarlik tuyg‘ularini shakllantirish maqsadida jahon sivilizatsiyasida o‘zlarining munosib xizmatlari bilan tanilgan buyuk sarkarda bobolarimiz, shuningdek, O‘zbekiston mustaqillikka erishish davrida qahramonlik namunalarini ko‘rsatgan harbiy xizmatchilarning bosib o‘tgan jangovar, shonli yo‘llarini o‘rganish

harbiy kadrlarni tayyorlashda hal qiluvchi omil hisoblanadi. Davlatimiz rahbari, vatanparvarlik tushunchasiga to‘xtalib, “Barchamizga yaxshi ma’lumki, vatanparvarlik har bir davlat hayotining ma’naviy asosi hisoblanadi va jamiyatni har tomonlama rivojlantirish borasida eng muhim safarbar etuvchi kuch sifatida namoyon bo‘ladi” deb ta’kidlagan edi¹. Yoshlar, bo‘lajak vatan himoyachilarining qalbida o‘z Vatanga, xalqi va millatiga, o‘z tug‘ilib o‘sgan go‘shasiga nisbatan mehr muhabbat tuyg‘usini uyg‘otib, uni yanada kuchaytirish, hozirgi kunning kechiktirib bo‘lmaydigan dolzarb vazifasi hisoblanadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi, Chirchiq oliy tank qo‘mondonlik muhandislik bilim yurti tashkil etilish tarixini, turli davrlarda yuzaga kelgan harbiy siyosiy vaziyatni barqarorlashtirish maqsadida harbiy ta’lim muassasasi o‘quv jarayonini zamon talablariga mos ravishda o‘zgartirib borilganini, davlatlararo urushlar, mahalliy qurolli to‘qnashuvlarda muassasa bitiruvchilarining jalb etilganligi va ularning ko‘rsatgan qahramonliklarini o‘quv adabiyotlari, ijtimoiy tarmoq materiallari hamda bir safda xizmat vazifasini o‘tagan harbiy xizmatchilar, Qurolli Kuchlar faxriylari bilan muloqot qilish orqali olingan ma’lumotlar asosida yoritishdan iborat.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature review)

Bilim yurti, Gorkiy piyodalar maktabi sifatida o‘z faoliyatini dastlab 1918 - yil 18-oktyabrda boshlagan. Ushbu bilim yurtining ilk kursantlari «Красное Сормово» zavodining yosh ishchilaridan iborat bo‘lib, o‘qituvchilar tarkibi esa jangovar tajribaga hamda harbiy mutaxassislikka ega bo‘lgan rus podsholik armiyasining generallari I.Jilinskiy, B.Moravskiy, K.Bussovlar bo‘lgan. Kursantlar bilan o‘quv jarayonini tashkil etish rejasiga ko‘ra o‘tkazilishi ko‘zda tutilgan amaliyot bevosita fuqarolar urushining frontning jangovar harakatlar olib borilayotgan hududlarida amalga oshirilgan. 1919-yilning yozida Janubiy frontda Qizil komandirlarning ilk bitiruv tadbirlari bo‘lib o‘tgan. Bitiruvchilardan F.Smexotvorov, M.Kraynov, P.Berezin, I.Xoxlov, T.Dudorov, G.Zaysev, I.Komarovlar keyinchalik general mayor, kursantlar vzvodining komandiri M.Volkov esa tank qo‘shinlari general leytenanti harbiy unvonini olishga muvaffaq bo‘lgan. “Gorkiy piyodalar maktabi” sifatida o‘z faoliyatini olib borayotgan bilim yurtining nomi 1921-yilga kelib “Nijegorodskiy piyodalar maktabi”ga o‘zgartirilgan, hamda ushbu bilim yurtida Qizil Armiya uchun kichik komandirlar tayyorlash yo‘lga qo‘yilgan, o‘qish muddati esa 3-yilgacha uzaytirilgan. 1924-yilning 22-sentyabrda ushbu ta’lim muassasasiga 1922-1925-yillar davomida Rossiya (bolsheviklar) kommunistik partiyasi bosh kotibi lavozimida faoliyat olib borgan davlat arbobi I.V.Stalin (Iosif Vissarionovich Djugashvili) nomi berilgan². Bilim yurti 1932-yilning 15 - martida qayta tashkil etildi va u “Stalin nomidagi Gorkiy

¹ O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy majlisga murojaatnomasi 2020 yil 24 yanvar.

² (<https://ria.ru/20130305/925746620.html>)

zixli texnikalar maktabi” nomini oldi. Bilim yurtida yangicha o‘quv moddiy-texnik baza, tankodrom, avtodrom, tanklar uchun poligonlar qurildi. Kursantlar mahobatli mashinalarni o‘rganishni boshladi. Maktabda birinchi bo‘lib tashkil etilgan tank batalonira M.Teryoxin komandir etib tayinlangan edi, keyinchalik u tank qo‘shinlari general – leytenanti hamda Sovet Ittifoqi Qahramoni unvonlarini olishga munosib deb topilgan. 1938–1940-yillar davomida esa Toshkent harbiy tankchilar bilim yurtining boshlig‘i sifatida faoliyat olib borgan. Zixli tank qo‘shinlari ofitserlarining birinchi bitiruv tadbiri 1934-yilning kuz faslida bo‘lib o‘tdi. Ushbu tadbirda Ispaniyada bo‘lib o‘tgan janglarda qahramonlik ko‘rsatganligi uchun tankchilar tarixida birinchi bo‘lib Sovet Ittifoqi Qahramoni unvonini olishga sazovor bo‘lgan bitiruvchi leytenant G.Skleznyov, Sovet Ittifoqi Marshali, Sovet Sotsialistik Respublikalar Ittifoqining mudofaa vaziri leytenant S.Sokolovlar ham safda turgan edi. Georgiy Mixaylovich Skleznyov 1911-yilning 20-yanvarida Gomel shahrida xizmatchi oilasida tug‘ilgan, millati Belarus. 1929-yilda o‘rta maktabni tugatgan. 1931-yilning sentyabr oyida Moskva shahridagi Bauman oliy texnika bilim yurtiga o‘qishga kirgan va unda bir yil davomida o‘qishni davom ettirgan. 1932-yilning may oyida Qizil Armiya safiga xizmatga chaqirilgan va maxsus saralashdan muvaffaqiyatli o‘tganidan keyin “Nijegorodskiy tankchilar bilim yurti”ga yuborilgan, ushbu bilim yurtini 1934-yilda tamomlagan. Skleznyov Ispaniyada bo‘lib o‘tgan fuqarolar urushi qatnashchisi, 1937-yilning 27-iyunida Sovet Ittifoqining Mudofaa salohiyatini mustahkamlash hamda qo‘yilgan maxsus vazifalarni vijdonan namunali tarzda bajarishda ko‘rsatgan qahramonligi uchun kapitan Georgiy Mixaylovich Skleznyovga Sovet Sotsialistik Respublikalar Ittifoqi markaziy ijroiya komitetining qarori bilan Sovet Ittifoqi Qahramoni unvoni berilgan. Sovet Ittifoqi Qahramoni unvoni-Sovet Sotsialistik Respublikalar Ittifoqidagi eng yuqori va oliy unvon bo‘lib harbiy harakatlarda, tinchlik davrida ko‘rsatgan qahramonliklari hamda el-yurt oldidagi buyuk xizmatlari uchun fuqarolarni taqdirlash uchun mo‘ljallangan. Ushbu oliy unvon birinchi bo‘lib 1934-yilning 20-aprelida, oxirgisi esa 1991-yilning 24-dekabrda berilgan, xuddi shunday maqomga Rossiya Federatsiyasi Qahramoni unvoni ega bo‘lgan.

Afanásiy Pavlántevich Beloboródov (1903-yil 18 (31) yanvarda, Irkutsk guberniyasida tavallud topgan — 1-sentyabr 1990 -yil 1-sentyabr kuni Moskva shahrida vafot etgan) — harbiy sarkarda, armiya generali (1963), ikki marotaba Sovet Ittifoqi Qahramoni (1944, 1945), Toshkent tankchilar bilim yurti bitiruvchisi. Sergey Leonidovich Sokolov 1911-yilning 18-iyunida Yevpatoriya shahrida xizmatchi oilasida dunyoga kelgan. 1932-yildan boshlab Qizil Armiya saflarida xizmat qilishni boshlagan. 1934-yilda Gorkiy zixli tank bilim yurtini tugatgan. 1984-yildan 1986-yillargacha bo‘lgan davrda S.L.Sokolov sovet sotsialistik respublikalari ittifoqining mudofaa vaziri lavozimida faoliyat olib borgan.

Afanásiy Pavlántevich
Beloboródov

Sergey Leonidovich Sokolov

S.L.Sokolov Sovet Ittifoqi Qahramoni, 3 marotaba Lenin ordeni, 1-darajali Suvorov ordeni, ikki marotaba Qizil Bayroq ordeni, Jukov ordeni, ikki marotaba Qizil Yulduz ordeni, uchinchi darajali “vatan oldidagi xizmatlari uchun” ordeni, “Sovet Sotsialistik Respublikalar Ittifoqi Qurolli Kuchlar safida Vatanga xizmat qilish” ordeni, SSRLar Ittifoqi hamda xorijiy davlatlar medallari bilan taqdirlangan. 1935-yilga borib 700 nafar kursantlarni T-26 rusumli tanklarda leytenant-vzvod komandiri lavozimiga tayyorlash uchun o‘qitilgan. 1937-yil 16-martdan boshlab ushbu maktabning nomi “Stalin nomidagi Gorkiy zirxli tank ta’lim muassasasi”ga o‘zgartirildi. 1938-yilning martida ta’lim muassasasi Xarkov shahriga ko‘chirildi va unga “Stalin nomidagi Xarkov zirxli texnikalar harbiy bilim yurti” nomi berildi. Ushbu bilim yurtining bitiruvchilari Hasan ko‘li, Xalxin-Gol va Fors ko‘rfazidagi bo‘lib o‘tgan qurolli to‘qnashuvlarda ishtirok etdilar. 1940-yilning sentyabr oyidan boshlab yangi tuzilgan 17/936 shtat mutaxassisligi bo‘yicha T-34 rusumli va T-26 rusumli tanklar uchun (har birida ikkitadan batalon) ofitserlarni chiqara boshladi. Ushbu davrga kelib ta’lim muassasasining o‘zgaruvchan tarkibi soni 1600 nafarga etgan edi. 1941-yilning iyul oyida ta’lim muassasasining bitta bataloni mayor Grishin qo‘mondonligi ostida (29 dona T-34 rusumli va 4 dona KV rusumli tank bilan) 14-tankchilar diviziyasi tarkibida G‘arbiy frontga harbiy harakatlarda ishtirok etish uchun safarbar qilingan. 1941-yilning 22-sentyabrida bilim yurti Ukrainaning Xarkov shahridan Toshkent viloyatining Chirchiq shahriga evakuatsiya qilingan, hamda uning nomi “Toshkent harbiy tankchi komandirlar bilim yurti”ga o‘zgartirilgan. Bilim yurti to‘liq joylashishga ulgurmasdan ko‘chib kelganidan ikki oy vaqt o‘tib, navbatdagi tank-komandirlari harbiy ixtisosligi bo‘yicha mutaxassislar chiqarilgan. Shafqatsizlarcha davom etayotgan urush, kichik komandirlarning bo‘shab borayotgan o‘rnini uzluksiz

ravishda to‘ldirib borishni taqoza qilar edi. Ushbu bo‘sh o‘rinlarni o‘z vaqtida to‘ldirish maqsadida bilim yurtida o‘qish muddati 6 oydan 9 oygacha bo‘lgan muddatga qisqartirilgan edi. Qanchalik murakkab va mashaqqatli bo‘lmasin baribir g‘alaba kuni etib keldi. Uning etib kelishiga Toshkent tankchilar bilim yurtining bitiruvchilari o‘zlarining munosib hissalarini qo‘shdilar.

Tadqiqot metodoliyasi (Research Methodology)

Chirchiq oliy tank qo‘mondonlik-muhandislik bilim yurti faoliyatini o‘rganish uchun olib borilgan tadqiqotlar natijasida 1918-1945-yillar davomida sobiq Sovet Ittifoqi va dunyoda yuzaga kelgan harbiy siyosiy vaziyat natijasida sodir bo‘lgan qurolli to‘qnashuv va mahalliy urushlar uchun harbiy kadrlarni tayyorlash asosan vaziyatdan hamda mavjud imkoniyatlardan kelib chiqqan holda amalga oshirilgan. ДУНИДАГИ ИККИ ХАРБИЙ-СИЙОСИЙ КОАЛИТСИЯ О‘RTASIDAGI KURASH OXIR OQIBATDA INSONIYAT TARIXIDAGI ENG KATTA FALOKATGA SABAB BO‘LGAN IKKINCHI JAHON URUSHNING BOSHLANISHIGA OLIB KELDI. Ushbu urushda 61 mamlakat qatnashgan bo‘lib ularning 37 tasi harbiy harakatlarda bevosita ishtirok etgan mamlakatlar butun er sharining 80% ini qamrab olgan. Harbiy harakatlar 40 ta mamlakat hududida bo‘lib o‘tgan qurolli to‘qnashuvlarda Toshkent harbiy tankchi komandirlar bilim yurti Ulug‘ Vatan urushi yillari mobaynida 7000 mingdan ortiq tankchi-komandirlarni tayyorlab berdi. Ushbu davrga kelib Ittifoqda harbiy bilim yurtlarining soni 147 taga etgan edi. 1943-yilning 2-sentyabrida Toshkent harbiy tankchi komandirlar bilim yurti “zirxli tank va mexanizatsiyalashgan harbiy qismlar uchun ofitser kadrlarni tayyorlashdagi erishgan yutuqlari, Vatan oldidagi jangovar hamda buyuk xizmatlari uchun” Mamlakatning eng oliy mukofoti hisoblangan Lenin ordenini olishga muvaffaq bo‘lgan yagona bilim yurti hisoblanadi. Ushbu sanada bilim yurti tashkil etilganligiga ham 25 yil to‘lgan edi. Ulug‘ Vatan urushining Jangovar vaziyatlarida ko‘rsatgan jasoratlari uchun ushbu ta‘lim muassasasining 74 nafar bitiruvchisi Sovet Ittifoqi Qahramoni unvoniga sazovar bo‘lishdi. Vasiliy Ivanovich Novikov (16 aprel 1921-21 fevral 1945 yil) 1921 yilning 16 aprelida Moskva viloyati Pushkin tumani Lepyoshki qishlog‘ida tug‘ilgan. 1945 yilning 19 yanvar kuni Velyun shahri uchun bo‘layotgan janglarda dushman tomonidan berilgan zarba Novikov jang qilayotgan tankka sezilarli darajada talofat etkazdi va tank komandiri juda og‘ir holatda gospitalga jo‘natildi. 1945 yil 21 fevralda olingan jarohatlar oqibatida 24 yoshida hayotdan ko‘z yumdi. 1945 yilning 10 aprelida Sovet Sotsialistik Respublikalari Ittifoqi Oliy Soveti Prezidiumining qaroriga ko‘ra gvardiyachi leytenant Vasiliy Novikov (marhum)ga Sovet Ittifoqi Qahramoni unvoni berildi. Sovet Ittifoqi Qahramoni unvoniga sazovar bo‘lgan bitiruvchilarning 5 nafari G. Skleznyov, V. Shalandin, V. Kraev, I. Konorev, N. Malyugalar harbiy qism shaxsiy tarkibining ro‘yxatiga abadiy kiritildi. 1946 yilda bilim yurti kursantlari bilan olib boriladigan mashg‘ulotlar qisqartirilgan muddatdan ikki yillik muddatga o‘tkazildi. Keyingi yili

urushdan keyingi birinchi marta yosh ofitserlarning oliy ta’lim muassasasini bitiruv tantanasi bo’lib o’tdi. 1949 yilda Toshkent tankchilar bilim yurtida ikkita tarixiy voqea yuz berdi, bular ta’lim muassasasining zirxli tank ta’lim muassasalari ichida o’quv jarayoni bo’yicha erishgan natijalari uchun birinchi o’rinni egallashi hamda ta’limning uch yillik muddatga uzaytirilganligi. 1961 yilning dekabr oyida bilim yurtiga ikki marta Sovet Ittifoqi Qahramoni unvonini olishga musharraf bo’lgan zirxli tank qo’shinlar marshali Pavel Syomenovich Ribalko nomi berildi. 1966 yilning aprel oyidan boshlab jangovar texnikalarning takomillashuvi hamda ofitser kadrlarni tayyorlashga bo’lgan talabning oshib borishi natijasida 4 yillik ta’limga o’tildi.

Шаландин Волдемар Сергеевич

Конорев Иван Алексеевич

O’quv dasturlari tubdan o’zgartirildi. natijada ta’lim muassasasini tugatgan bitiruvchi ofitserlar leytenant unvonini oliy harbiy maxsus ma’lumotga ega bo’lganligi to’g’risida diplom va injenerlik mutaxassisligiga ega bo’lishdi. Insonlarning boshiga tushgan turli xil ofatlar, Armanistondagi kuchli er silkinishlari, Uzoq Sharq hududida yuzaga kelgan suv toshqinlari, 1966 yilning aprel oyida kuchli er silkinishlari natijasida Toshkent shahrining 75 foiz aholisining boshpanasiz qolishi, tabiiy ofatlar va katastrofalarni bartaraf qilish bo’yicha harbiylar, jumladan Toshkent bilim yurti kursantlari va ofitserlari ishtirok etib kelishgan. 1945 yildan keyingi davr urushdan keyingi davr deb yuritilsada, lekin harbiylar turli xil qurolli to’qnashuvlar, mahalliy urushlarda ishtirok etib kelganlar. Afg’oniston Demokratik Respublikasi hudidida juda uzoq yillar davom etgan qurolli to’qnashuvlar davomida bilim yurti bitiruvchilari o’zlarining baynalminal burchlarini a’lo darajada bajarganliklari uchun Sovet Ittifoqi Qahramoni unvoniga sazovor bo’lishdi, bular Sovet Ittifoqi marshali S. Sokolov, general-polkovnik Ye. Vysoskiy, general-mayor V. Karpuxin, polkovnik F. Pugachyov. Shuningdek, ko’plab bitiruvchilar “Qizil Bayroq” va “Qizil Yulduz”

jangovar ordenlarini olishga loyiq deb topildi³. Bilim yurti o‘zining faoliyati davomida qo‘yilgan o‘quv jangovar va jangovar vazifalarni to‘la-to‘kis bajarib, Qurolli Kuchlar uchun etuk mutaxassis qo‘mondon kadrlarni tayyorlab kelgan. Bilim yurti bitiruvchilarining “qaynoq nuqtalar”da olib borilgan jangovar harakatlarda ishtirok etib ko‘rsatgan qahramonliklari buning yorqin dalili bo‘lib xizmat qiladi. Shimoliy Kavkazda terrorchilarga qarshi o‘tkazilgan operatsiyalar davomida ko‘rsatgan qahramonliklari uchun bilim yurtining 6 nafar bitiruvchisiga Rossiya Qahramoni unvoni berilgan, bular general-polkovnik V. Bulgakov, general-polkovnik V. Shamanov, general-leytenant M. Ashurov, polkovnik Z. Ivanov, mayor S. Kurnosenko, katta leytenant S. Firsovlar. Bundan tashqari bilim yurtining 250 nafardan ortiq bitiruvchilari general unvoniga ega bo‘lishdi bular armiya generallari A. Beloborodov, A. Gribkov, V. Arxipov, V. Shuralyov, general pokovniklar V. Moltenskoy, B. Shein, N. Zvinchukov, Yu. Bukreev, general leytenantlar V. Borjko, V. Konstantinov, Ye. Churaev, A. Osetrov, Yu. Бычков, S. Skokov, A. Xrulyov, V. Rojko, V. Afonin va boshqalar. Uzoq yillar davomida harbiy akademiyada tinglovchilarga dars bergan pedagog ofitserlar sovet ittifoqi qahramoni, tank qo‘shinlari general-mayori F. Loxmatikov, general-mayor A. Beregovoy, general-mayor B. Suvorov, polkovnik A. Bolotov, polkovnik A. Yelizarlar ham turli xil davrlarda Toshkent harbiy tank qo‘mondonlik bilim yurtining bitiruvchilari bo‘lishgan. O‘zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishish yillaridan hozirgacha bo‘lgan davr ichida Chirchiq oliy tank qo‘mondonlik muhandislik bilim yurti bitiruvchilari turli xil lavozimlarda faoliyat olib borib mamalakatimiz mudofaa salohiyatini oshirishda o‘zlarining munosib hissalarini qo‘shib kelmoqdalar. General polkovnik Rustam O‘rmonovich Axmedov, 1991 yilning 6 sentyabridan 1997 yil 29 sentyabrigacha O‘zbekiston respublikasining birinchi Mudofaa vaziri, 1997 yildan 2000 yilgacha O‘zbekiston favqulodda vaziyatlar vaziri lavozimlarida faoliyat olib borgan. Harbiy xizmatni 1962-1965 yillarda Toshkent oliy tank qo‘mondonlik bilim yurtida kursant lavozimida boshlagan. General mayor Aleksandr Vladimirovich Shishlyannikov 1993 yilning yanvar oyida Tojikiston Respublikasining birinchi mudofaa vaziri lavozimiga tayinlangan va ushbu lavozimda 1995 yilning 7 aprelegacha faoliyat olib borgan. 1971 yilda Toshkent oliy tank qo‘mondonlik bilim yurtini bitirgan.⁴

---

³ "Герои огненных лет. Книга 3", Москва, 1978, с. 232-237., "Герои Советского Союза - узбекистанцы", Ташкент, 1984.

⁴ [CHAPTER TWO Consolidating a Weak State after Civil War: A Tajik Fable.](#)

Ахмедов Рустам
Ўрмонович

Александр Владимирович
Шишлянников

General polkovnik Tursunov Hikmatulla Kuchkarovich 1997 yilning 29 sentyabridan 2000 yilning 20 fevraligacha O‘zbekiston respublikasining Mudofaa vaziri lavozimida faoliyat yuritgan. 1977 yilda Toshkent oliy tank qo‘mondonlik bilim yurtini bitirgan. Mahmudjon Jalilov 1975-yil 6-iyunda Andijon viloyatining Izboskan tumanida tug‘ilgan. 1993-yilda harbiy litseyni, 1997-yil Chirchiq oliy tank qo‘mondonlik-muhandislik bilim yurtini tamomlab, ofitser sifatida Mudofaa vazirligi qo‘shinlarida xizmat qilgan. 2000-yil 1-avgustda Surxondaryo viloyatining tog‘li hududlarida xalqaro terrorchi jangari to‘dalarga qarshi kurashda qahramonlarcha halok bo‘lgan. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2000-yil 25-avgustdagi Farmoniga ko‘ra, mamlakatimiz sarhadlari daxlsizligini va milliy xavfsizligini ta‘minlashda mardlik, jasorat va fidoyilik namunasini ko‘rsatgani uchun Mahmudjon Jalilov vafotidan so‘ng II darajali «Shon-sharaf» ordeni bilan mukofotlangan. Asilbek Mirzayev 1976-yil 30-martda Andijon viloyati Chinobod shahrida tug‘ilgan. 1997-yilda Chirchiq oliy tank qo‘mondonlik-muhandislik bilim yurtini bitirib, Mudofaa vazirligi qo‘shinlarida ofitser sifatida xizmatni boshlagan. 2000-yil 16-sentabrda Surxondaryo viloyatining tog‘li hududlarida xalqaro terrorchi jangari to‘dalarni qidirish va ularni yo‘q qilish bo‘yicha desant-ishg‘ol harakatlarini bajarayotgan vaqtda jangda qahramonlarcha halok bo‘lgan. Shuhratbek Sobirov 1975-yilda Andijon viloyati Izboskan tumanida tug‘ilgan. 1990-yilda tumandagi 2-umumta‘lim maktabini bitirib, Farg‘ona shahridagi harbiy litseyda tahsil olgan. 1993-1997 - yillarda Chirchiq oliy tank qo‘mondonlik muhandislik bilim yurtida o‘qigan. Sh. Sobirov harbiy-desant qo‘shinlari taktik qo‘mondonligi mutaxassisligi bo‘yicha xizmatni boshlab, parashutchi

desant alohida batalyoni komandirining o‘rinbosari lavozimiga tayinlangan. 2000-yildan boshlab Davlat xavfsizlik xizmati chegara qo‘shinlari safida xizmat qila boshlagan. 2000-yil 17-avgust kuni Sh. Sobirov mamlakatimizga suqilib kirgan jangarilar to‘dasiga qarshi lib borilgan jang vaqtida mardlarcha halok bo‘lgan. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2001-yil 30-avgustdagi Farmoniga ko‘ra mamlakatimiz sarhadlari daxlsizligini va milliy xavfsizlikni ta‘minlashda mardlik, jasorat va fidoyilik namunasini ko‘rsatgani uchun Shuhratbek, Sobirov vafotidan so‘ng «Jasorat» medali bilan mukofotlangan⁵.

Tahlil va natijalar (Analysis and results)

Chirchiq oliy tank qo‘mondonlik-muhandislik bilim yurti tashkil etilishi va rivojlanish jarayoni bir asrdan ortiq tarixga ega bo‘lib uni shartli ravishda quyidagi davrlarga, ya‘ni I davr 1918 - 1938 yillar oralig‘i, II davr 1939 - 1945 yillar oralig‘i, III davr 1946 - 1966 yillar oralig‘i, IV davr 1967 - 1990 yillar oralig‘i, V davr 1991 - 2001 yillar oralig‘i, VI davr 2001 yildan hozirgi kungacha bo‘lgan tarixiy voqealar ushbu davrda yuzaga kelgan harbiy siyosiy vaziyat, bilim yurtining Vatan himoyasi va qurolli kuchlar uchun harbiy kadrlarni tayyorlash yo‘lida olib borgan samarali mehnatining natijalarini qiyosiy tahlil qilish maqsadida bo‘lib o‘rganish maqsadga muvofiq.

Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations)

Harbiy kadrlar tayyorlash tizimini dunyo miqyosida va mamlakatda ro‘y berayotgan harbiy siyosiy vaziyatdan kelib chiqqan holda, ayniqsa davlatlararo va mahalliy urushlar tajribalarini tahlil qilish natijalari asosida tizimli ravishda takomillashtirib borish, maktab, kolledj, litsey va oliy ta‘lim muassasalarining qurolli kuchlar uchun harbiy kadrlarni tayyorlash bo‘yicha faoliyat olib borayotgan harbiy oliy ta‘lim muassasalari, harbiy qism va bo‘linmalar bilan hamkorligini yanada kuchaytirish ayniqsa harbiy ta‘lim muassasalari bitiruvchilari, harbiy qism shaxsiy tarkibining mustaqillik yillari, mahalliy qurolli to‘qnashuvlarda ko‘rsatgan qahramonliklari, turli xil musobaqalarda erishgan rekord natijalarini aks ettiruvchi ma‘lumotlardan foydalanilgan holda hamda qahramonlar bilan yuzma-yuz uchrashuvlar tashkil etgan holda ma‘naviy marifiy tadbirlar tizimini takomillashtirib borish. Yosh avlodga, davlat rahbarining ta‘biri bilan aytganda, “har bir davlat hayotining ma‘naviy asosi hisoblangan va jamiyatni har tomonlama rivojlantirish borasida eng muhim safarbar etuvchi kuch” bo‘lgan vatanparvarlik tuyg‘ularini singdirib borish, yurtimizda olib borilayotgan islohotlarning bardavom bo‘lishligi uchun barcha mavjud imkoniyatlarni ishga solish.

---

⁵ Mard o‘g‘lonlar nomi barhayot [Matn]: kitob. - Toshkent: «O‘zbekiston» NMIU, 2018.- 560 b

Adabiyotlar va axborot manbalari

1. Герои Советского Союза: Краткий биографический словарь / Пред. ред. коллегии И. Н. Шкадов. — М.: Воениздат, 1988. — Т. 2 /Любов — Ящук/. — 863 с. — 100 000 экз. — ISBN 5-203-00536-2.
2. "Герои огненных лет. Книга 3", Москва, 1978, с. 232-237.
3. "Герои Советского Союза - узбекистанцы", Ташкент, 1984.
4. Горбачева Г. М. "С комсомолским билетом у сердца", Москва, 1985, с. 31-33.
5. "Танкисты в боях за Родину", Москва, 1965, с. 40-43
6. Шумилов В. Е. "Раздуме у рейхстага", Воронеж, 2000, с. 46-52.
7. Mard o'g'lonlar nomi barhayot [Matn]: kitob. - Toshkent: «O'zbekiston» NMIU, 2018.- 560 b
8. <https://www.uza.uz>

O'TKIR HOSHIMOVNING SHAXSIY HAYOTI VA FAOLIYATI

Abdimo'minova Shohida

*Termiz Davlat Universiteti, Filalogiya va tillarni o'qitish
(Ingliz tili) yo'nalishi, 4-kurs talabasi.*

Husniddin Suvonov

*Termiz Davlat Universiteti, Adabiyotshunoslik
fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: Bu maqola O'tkir Hoshimovning shaxsiy hayoti, ijodiy faoliyati, va uning yaratgan eng mashhur asarlari haqida tushuncha beradi. Hoshimovning milliy-ma'naviy mavzular, ijodiy tarz va uning o'zining jamiyatga ta'siri haqida muhokama qiladi. Maqola asosan qisqa va maqbul ma'lumotlar beradi, uning hayot va ijodiy yutuqlarini tushuntiradi.

Kalit so'zlar: shoir, yozuvchi, asarlar, milliy-ma'naviy mavzular, ijodiy tarz, jamiyatga ta'sir, hayot, ijodiy yutuqlar.

O'tkir Hoshimov 1941 yil Toshkent viloyatining Zangiota (hozirgi Chilonzor) tumanidagi Do'mbiravot mavzeida tug'ildi. O'. Hoshimov mehnat faoliyatini erta boshladi. Toshkent Davlat universiteti (hozirgi O'zbekiston Milliy universiteti) ning jurnalistika kulliyotida o'qish bilan baravar gazeta tahririyatida ishladi. 1959 yildan 1963 yilgacha "Temiryo'lchi", "Qizil O'zbekiston", "Transportniy rabochiy" gazetalarida xat tashuvchi, mussaxhih, tarjimon bo'lib ishladi. So'ng "Toshkent haqiqati" gazetasida adabiy xodim (1963-1966), "Toshkent oqshomi" gazetasida bo'lim mudiri (1966-1982), G'. G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyotida bosh muharrir o'rinbosari (1982-1985) bo'ldi. 1985-1995 yillarda "Sharq yulduzi" jurnaliga bosh muharrirlik qildi. 1995 yildan 2005 yilgacha O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Matbuot va axborot qo'mitasi raisi lavozimida ishladi. 2005 yildan "Teatr" jurnalida bosh muharrir bo'lib ishladi.

XX asr ikkinchi yarmi o'zbek adabiyoti, aniqrog'i nasri rivojida O'tkir Hoshimovning munosib o'rni bor. Mustabid tuzum sharoitida u o'zining haq so'zi bilan el orasida e'tibor qozondi. Yozuvchi o'z asarlarida hamisha haq gapni aytishga intildi. Ehtimol, uning hikoya, pyesa, hikoyalarida yuzaki o'rinlar bordir, ammo adib hech qachon yolg'on gap aytmagan, mustabid, mafkura, siyosat nog orasiga o'ynab vijdonini sotmagan, murosasozlik yo'lga kirmagan. U o'tkinchi mayllarga berilmay, so'z san'atining azaliy muammosi shaxs jumbog'i, ijtimoiy adolat tuyg'usi ifodasi bilan qiziqdi. Adabiyot dunyosida «nasrdagi tarona», «nasrdagi shoir atamallari bor. Yangi o'zbek adabiyotida Abdulla Qodiriy bilan Said Ahmad haqli ravishda prozaning shoiri

deb nom olganlar. Zamonaviy o'zbek adabiyotida O'tkir Hoshimovni ham nasrdagi shoir, yetuk asarlarini esa nasrdagi qo'shiq, tarona deb atash mumkin.

Ilk hikoyasi «Cho'l havosi»dan tortib «Daftar hoshiyasidagi bitiklar» kitobiga qadar barcha asarlariga xos mushtarak jihat shuki, ular betakror, benazir sirli musiqiy ohang bilan yo'g'irilgan. Muallif qo'lidagi qalam go'yoki yozmaydi, balkim qalami uchidan so'zlar musiqa singari quyilib keladi uning hikoyalari she'rdek, dostondek o'qiladi, ular yakka so'zda chalingan dilrabo kuydek yangraydi, hikoyalari ko'p ovozli simfoniyaning eslatadi, hatto uning badiiyalari, publisistik maqolalarini o'qiganda inson ko'ngil xazinasining, tuyg'ularining xilma-xil jilolari mujassam, oddiy maishiy kechinmalardan tortib ulkan ijtimoiy mushohadalar, keskin ruhiy dramalar, fojyalar, qabohatlar haqida qalam tebratganda ham ajib samimiyat, hazin va nurli bir kuy aks-sado berib turadi. O'tkir Hoshimov nasrini kitobxonga manzur qilgan joziba sirlaridan biri shunda. Adabiyotshunos Abdug'afir Rasulov o'zining ardoqli adib asarida "O'tkir Hoshimov inson, iste'dodli yozuvchi, lavozimdagi rasmiy shaxs. Aqlli, dono inson... U ko'p betakror adabiy qahramonlar yaratgan taniqli yozuvchidir" (Rasulov A. 2001: 76). -deydi.

80-yillarga kelib O'tkir Hoshimov ijodida milliy adabiyotimiz istiqboli. uchun muhim ahamiyatga molik yangi tamoyillar ro'y berdi. Yozuvchi, bir tomondan, radio va televideniya orqali jiddiy chiqishlar qildi, u televideniya olib borgan «Bahs» ko'rsatuvi butun Respublikani «oyoqqa turg'izdi». Shuningdek, matbuotda birin-ketin o'tkir publisistik maqolalar e'lon qildi. Xususan, «Qalbning oppoq daftari», «Avlodlarga nima deymiz», «Davlat siri», «Mantiq qani?» kabi maqolalarining har biri ularda o'rtaga tashlangan ma'naviy. ijtimoiy-siyosiy muammolarning ko'lami, salmog'i, ta'sir kuchi jihatidan yetuk badiiy asarlarga teng deb baholanadi.

Ayni paytda adib yaratgan eng yaxshi asarlar avvalgilaridan farqli o'laroq. oshkora publisistik talqindan xoli. Bu davrga kelib adib ijodida publisistik faoliyat bilan sof badiiyat orasidamuayyan ajralish ro'y berdi. Muallifni endi kundalik dolzarb masalalar emas, ko'proq azaliy-boqiy, ma'anviy muammolar, inson taqdiri, inson qalbining jumboqlari ko'proq qiziqtiradi. Yozuvchi ikkinchi jahon urushi kishilarimiz uchun zo'r sinov bo'lgani, bu sinov paytida o'zbek kishisiga xos bo'lgan noyob fazilatlar favqulodda bir kuch bilan yuzaga chiqqani, kishilarimizdagi otashin vatanparvarlik, cheksiz muruvvat, sadoqat tuyg'ularini ilhom va ehtiros bilan qalamga oladi. O'sha sinov kezlarida faqat o'z jonini, manfaatini o'ylab, munofiqlik, xiyonat ko'chasiga kirgan ayrim kimsalar qilmishini qahr-g'azab bilan qoralaydi, ma'naviy inqirozini, fojiasini ochadi, qahramonlar qismati vositasida yozuvchi yashashning ma'nosi, insonning insonlik sha'ni, burchi, ma'suliyati, e'tiqodlik masalalarini ko'taradi, kitobxonni ular haqida o'ylashga, bahsga chorlaydi. Qanday yashash va yashamaslik kerak, degan savol asarning yetakchi falsafasi darajasiga ko'tariladi.

O'zbekiston Xalq yozuvchisi O'tkir Hoshimov mustaqil Vatanimizning adabiyoti va ma'naviy xazinasiga salmoqli hissa qo'shgan ijodkordir. Qariyb ellik yil davomida turli tillarda ikki yarim millionga yaqin nusxada chop etilgan yetmishdan ortiq kitobi adibni xalqimizning ardoqli farzandiga aylantirdi.

Toshkent Davlat universiteti jurnalistika fakultetining sirtqi, so'ngra kunduzgi bo'limida (1964) o'qidi. “Temir yo'lchi” (1959–1960), “O'zbekiston ovozi” (1960), “Toshkent haqiqati” (1960–1966), “Toshkent oqshomi” (1966–1982) gazetalarida bo'lim mudiri, G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyotida bosh muharrir o'rinbosari (1982–1984), “Sharq yulduzi” jurnalida bosh muharrir (1985–1995), O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Matbuot va axborot qo'mitasi raisi sifatida (1995–2005) faoliyat ko'rsatdi. Uzoq yillar (2005–2013) “Teatr” jurnaliga rahbarlik qildi.

O'tkir Hoshimov ijodi publitsistikadan boshlanib, shu yo'nalishdagi “Po'lat chavandoz” nomli birinchi kitobi 1962 yilda bosilib chiqdi. Ilk hikoyasi esa 1963 yili “To'rt maktub” nomi bilan e'lon qilindi. Keyinchalik mazkur hikoyasi asosida “Cho'l havosi” (1963) qissasi yaratildi. Shundan so'ng “Odamlar nima derkin”, “Shamol esaveradi” qissalari maydonga keldi. “Bahor qaytmaydi” (1970), “Qalbingga quloq sol” (1973) qissalari yozuvchiga katta shuhrat keltirdi.

“Nur borki, soya bor” (1976) romanida jamiyat ijtimoiy hayotidagi illatlarni, turg'unlikning mohiyatini ochish asnosida davrning muhim ma'naviy-axloqiy masalalarini ko'tarib chiqdi. O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasining Oybek nomidagi yillik mukofoti bilan taqdirlangan “Dunyoning ishlari” (1982) qissasini qaysidir ma'noda avtobiografik asar deyish mumkin. Asarning bosh qahramoni muallifning o'z onasidir. “Ikki eshik orasi” romani esa adib ijodida alohida ahamiyatga ega. Unda qariyb qirq yillik davr qamrab olinib, bir qator chigal, murakkab taqdirlar misolida o'zbek xalqining tarixiy qismati mahorat bilan tasvirlanadi. Roman 1986 yilda Respublika Davlat mukofotiga sazovor bo'ldi. “Tushda kechgan umrlar” romani ham turg'unlik davri illatlarini fosh etuvchi asar sifatida alohida o'rin tutadi.

O'tkir Xoshimov nasrini kitobxonga manzur qilgan joziba sirlaridan biri shunda. Adabiyotshunos Abdug'afir Rasulov o'zining ardoqli adib asarida "O'tkir Hoshimov inson, iste'dodli yozuvchi, lavozimdagi rasmiy shaxs. Aqlli, dono inson... U ko'p betakror adabiy qahramonlar yaratgan taniqli yozuvchidir" (Rasulov A. 2001: 76).

Ushbu qarashlarni inobatga olgan holda, mustaqilligimizni dastlabki yillaridan boshlab yosh avlod ta'lim va tarbiyasiga jiddiy e'tibor qaratila boshlandi. Shu kundan e'tiboran Birinchi prezidentimiz I.A.Karimov takidlaganlaridek: "Buyuk ma'naviyatimizni tiklash va yanada yuksaltirish, milliy ta'lim-tarbiya tizimini takomillashtirish, uning milliy zaminini mustahkamlash, zamon talablari bilan uyg'unlashtirish asosida, jahon andozalari va ko'nikmalari darajasiga chiqarish maqsadiga katta ahamiyat berib kelinmoqda" "(Karimov A. 1997: 5).

Darhaqiqat o'zbek adabiyotida o'zining munosib o'rniga ega bo'lgan adib o'z ijodiy faoliyati davomida ko'rsatib bergan desak adashmagan bo'lamiz. Shu sababli ham adib 1991-yilda "O'zbekiston xalq yozuvchisi" unvoni bilan 2001- yilda "Buyuk hizmatlari uchun" ordeni bilan taqdirlangan. Adib chindanda salmoqli ijod qilganligi kitobxonlar tomonidan uning asarlari sevib o'qilishida ko'ramiz. Biz adibning "O'zbeklar hikoyalar to'plamidagi "O'zbeklar" hikoyasidagi olg'a surilgan g'oyalar haqida to'xtalmoqchimiz. "O'zbeklar" hikoyasi shunday boshlanadi. "Otinoyining hovlisi past ko'chaning etagida. Uyi ham boshqalarnikidan ajralib turadi. Ikkita derazali pastak uy. Boshqalarning derazasi oldida gilos bo'lsa, Otinoyinikida ikki tup tut bor. Boshqalarning tomi tunuka bo'lsa, Otinoyining tomi shifer. Hammaning tomida televizor antennasi bor. Otinoyinikida yo'q. Ammo uning uyi hamisha hammanikidan gavjum bo'ladi" (Hoshimov O'. 2006: 33).

Adib bu yerda kambag'al bir oilani tasvirlagandek seziladi, aslidachi fan kandidati, trest boshqaruvchisi Iskandar Vahobovichning onasining uyi, har bir xalq yoki millatning o'z urf-odatlarini, ananalari bor bunday urf-odatlarini Otinoyi va qo'shni kelin o'rtasidagi munosabatlarda ochib berganday nazarimizda. Shuningdek Otinoyi obrazida o'zbek ayolining o'z umir yo'ldoshiga, oilaga, farzandiga bo'lgan kuchli mehri va sadoqati tasvirlanadi, bundan tashqari urushga ketgan umir yo'ldoshining qaytib kelmaganida, oddiy bir o'zbek oilasiga yetkazgan sitamlarini u haqda ko'p to'htalmagan holatda kitobxonlar ongiga yetkazib berganini ko'rishimiz mumkin. Kelinoyi obrazi orqali adib butun o'zbek kelinlariga xos fazilatlarini nomoyon etgandek, yani qo'shni kelin bo'lishiga qaramay Otinoyi unga o'z kelinidek muomila qilishida o'zbek xalqining bir- biriga mehrini ko'ramiz. Xalqimizda bir ibora bor "Yaxshisini oshirib yomonini yashiradi" bu ibora Otinoyi uchun aytilgan balki butun o'zbek onalari uchun aytilgan desak aslo adashmagan bo'lamiz

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ikki eshik orasi O'tkir Hoshimov, "Sharq nashriyoti" 2018
2. O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi
3. Gulamovna U. S(2022) O'tkir Hoshimov asarlarida insoniy fazilatlarining ifodalanishi.
4. O'zbek adabiyoti tarixi 4-qism. Toshkent 2014
5. Kenjaevna, R. N. (2022). THE ROLE OF DIALOGUE IN THE DEVELOPMENT OF STUDENTS'SPEAKING SKILLS IN FRENCH LESSONS AND THE ROLE OF MULTIMEDIA LESSONS AND INFORMATION TECHNOLOGY. EPRA
6. Ruziyeva, N. (2022). ESPECIALLY THE WORDS THAT HAVE BEEN ADAPTED FROM FRENCH TO UZBEK.
7. Kenjaevna, R. N. (2022). LITERARY ANALYSIS OF "FATHERS AND CHILDREN".

8. Kenjaevna, R. N. (2023). USING GAMES AND FREE LANGUAGE LEARNING APPS IN FOREIGN LANGUAGE CLASSES THROUGH NEW INNOVATIVE APPROACHES TO FOREIGN LANGUAGE TEACHING.
9. Kenjayevna, R. N. (2023). ABOUT THE WORDS ADOPTED FROM THE FRENCH LANGUAGE INTO THE UZBEK LANGUAGE.
10. Kenzhaevna, R. N. , & Abdukhaliqovna, M. K. (2023). Active and interactive methods of learning: review, classifications and examples. *Rivista Italiana di Filosofia Analitica Junior*.
11. Ikromovna, M. M. (2023). THE PRESENCE OF A PARADOX IN EVELYN WAUGH'S WORKS.
12. Ikromovna, M. M. (2022). SATIRICAL APPROXIMATION USED IN ENGLISH LITERATURE.

TARJIMON TUSHUNCHALARI VA ONLAYN IJTIMOYIY TARMOQLARDA TARJIMA: KONSTRUKTIV VA KONTESTATSIYA

Allashev Akbarbek Anvar o'g'li

Ma'mun universiteti Roman-german filologiyasi kafedrası,

Xiva, O'zbekiston

Annotatsiya. Ushbu maqola onlayn ijtimoiy tarmoqlarda "tarjimon" va "tarjimon" tushunchalarining kontseptual ifodasiga qaratilgan. U ikkita ish to'plamiga asoslanib, tahlil uchun nazariy asos yaratadi: (a) "tarjimon" va "tarjima" tushunchalarining mavjud nazariyalari va (b) ijtimoiy tarmoqlarda hisoblash, diskursiv va ijro etuvchi makon sifatidagi tadqiqotlar. unda odamlar kengroq ijtimoiy va mafkuraviy nutqlar bilan bog'liq holda shaxsiyat konfiguratsiyasini yaratadilar. Maqolada tarjimonlar va tarjima tushunchalari ushbu jarayonlarga qanday kiritilganligi va ishlab chiqilgan nazariy asos Amanda Gormanning tarjimonlari haqidagi 2021 yilgi munozaraga oid 2639 ta tvit namunasining korpus yordamida tanqidiy nutq tahlili orqali tasvirlangan. An'anaviy axborot vositalaridagi nutqlar havolalarni almashish va tvitlarning o'zlari tarjima va tarjimonlarni qanday qilib diskursiv tarzda qurish orqali chaqiriladi.

Kalit so'zlar: Onlayn ijtimoiy ommaviy axborot vositalari, tushunchalar ning tarjima, ko'rinmaslik, (korpus yordamida) tanqidiy nutq tahlil, Amanda Gorman

Абстрактный. В данной статье речь идет о концептуальном представлении понятий «переводчик» и «переводчик» в социальных сетях онлайн. Он обеспечивает теоретическую основу для анализа, основанного на двух областях работы: (а) существующих теориях «интерпретатора» и «интерпретации» и (б) исследованиях социальных сетей как вычислительных, дискурсивных и перформативных пространств. в котором люди конструируют конфигурации идентичности по отношению к более широким социальным и идеологическим дискурсам. В статье описывается, как переводчики и концепции перевода участвуют в этих процессах, а также теоретическая основа, разработанная на основе корпусного критического дискурс-анализа 2639 образцов твитов из дебатов Аманды Горман о переводчиках в 2021 году. Дискурсы в традиционных СМИ возникают посредством обмена ссылками и того, как сами твиты дискурсивно конструируют перевод и переводчиков.

Ключевые слова: социальные сети в Интернете, концепции перевода, невидимость, (корпусный) критический анализ дискурса, Аманда Горман.

Abstract. This article focuses on the conceptual representation of the concepts of "interpreter" and "interpreter" in online social networks. It provides a theoretical framework for the analysis based on two bodies of work: (a) existing theories of

'interpreter' and 'interpretation' and (b) research on social networks as computational, discursive and performative spaces. in which people construct identity configurations in relation to wider social and ideological discourses. The article describes how translators and concepts of translation are embedded in these processes and the theoretical framework developed through a corpus-based critical discourse analysis of 2,639 tweet samples from Amanda Gorman's 2021 debate on translators. Discourses in traditional media are invoked through the sharing of links and how tweets themselves discursively construct translation and translators.

Keywords: online social media, concepts of translation, invisibility, (corpus-based) critical discourse analysis, Amanda Gorman

Kirish va dolzarbligi. Qanday qilib va nima uchun odamlar onlayn ijtimoiy tarmoqlarda tarjimonlar va tarjimalar haqida gapirishadi? Tarjimaning qaysi tushunchalari ushbu nutqning asosini tashkil qiladi? Va nima uchun bu muhim? Ushbu savollarga javob berishga urinib, ushbu maqola ikkita tadqiqot yo'nalishini birlashtiradi. Birinchisi, tarjima va onlayn ijtimoiy media o'rtasidagi tobora murakkab chorrahalar bilan bog'liq. Bu ip o'z-o'zidan ko'plab o'zaro bog'langan iplardan iborat. Platforma yoki tuzilma darajasida biz ijtimoiy media interfeyslarini mahalliyashtirish uchun tarjimadan (odam yoki avtomatik) foydalanish usullari haqida savollar berishimiz mumkin. Foydalanuvchi darajasida biz tarjima (inson yoki avtomatik; foydalanuvchining o'zi, platforma, boshqalar tomonidan boshlangan yoki boshqariladigan) onlayn ijtimoiy mediada kontent yaratishda qanday ishlatilishi haqida savollar berishimiz mumkin (shuningdek qarang: Desjardins Citation2019; Citation2022 shunga o'xshash farqlar uchun). Bu ikkala holatda ham asosiy e'tibor tarjimaga onlayn ijtimoiy medianing o'ziga xos ahamiyati doirasida tarkibni yaratish jarayonlarining bir qismini tashkil etuvchi faoliyat sifatida qaratiladi, bu shuningdek, undan foydalanadigan odamlarning bir-biri bilan aloqa qilishda o'zaro munosabatlarini shakllantiradi. algoritmik jihatdan aniqlangan va cheklangan ko'p tilli onlayn bo'shliqlarda (bu sohadagi tadqiqotlar haqida umumiy ma'lumot uchun Desjardins Citation2017 ; McDonough Dolmaya va del Mar Sánchez Ramos Citation2019- ga qarang). Bundan tashqari, foydalanuvchi darajasiga biroz boshqacha nuqtai nazardan qarash va tarjimonlarning ijtimoiy tarmoqlarda o'zini qanday tutganliklarini so'rab, ma'lum bir foydalanuvchilar guruhi sifatida tarjimonlarga e'tibor qaratish mumkin. Tarjimonlar (har xil turdagi, jumladan, subtitrlar) o'z kasbiy hayotlarida tarmoq maqsadlarida yoki tarjima haqidagi o'z qarashlari yoki fikrlarini muhokama qilish uchun, qisqasi, tarjimon sifatida onlayn “identifikatsiya” yaratish uchun onlayn ijtimoiy mediadan qanday foydalanadilar. (Qarang: Desjardin Citation2017; Flanagan Citation2016; Huang Citation2021; Läubli va Orrego -Carmona Citation2017; McDonough Domaya Citation2011)? Ushbu maqolada asosiy e'tibor foydalanuvchi

darajasida qoladi. Unda “tarjimon” va “tarjimon” tushunchalari qanday tuzilgani va onlayn ijtimoiy tarmoqlarda, xususan Twitter’da (2023-yil iyul oyi oxiridan boshlab X nomi bilan rebrendlangan) qanday bahslashayotgani tahlil qilinadi. Ijtimoiy tarmoqlar foydalanuvchilari haqida ko’proq.

Tarjimon va tarjima tushunchalarining onlayn ijtimoiy media kontekstida ifodalanishi masalasi bugungi kunga qadar nisbatan cheklangan e’tiborni tortdi va qo’shimcha tekshirishni talab qiladi. Demak, bu men bu yerda ishlab chiqilgan argumentga jalb qilgan tadqiqotning ikkinchi yo’nalishidir. Badiiy adabiyot va kinoda tarjimonlarning estetik ko’rinishi va tarjimasi bo’yicha ko’plab tadqiqotlar mavjud (qarang, masalan, Abend-David Citation2019; Arrojo Citation2017 ; Cronin Citation 2009; Kaindl va Spitzl Iqtibos 2014). Taqqoslash uchun, tarjimonlarning bunday namoyishi va onlayn (ijtimoiy) tarmoqlarda tarjimaga kamroq e’tibor qaratildi. Torres-Simon (Citation2019) Vikipediya tarjima tushunchasi qanday kontseptuallashtirilganligini ko’rib chiqdi va Kotze va boshqalar. (Citation2021) Goodreads’da tarjima qilingan kitoblarning foydalanuvchi sharhlarida tarjima tushunchalari qanday namoyon bo’lishini va talqin qilinishini o’rganib chiqdi. Bucaria (Citation2019) ijtimoiy media qanday qilib tarjima qilingan audiovizual materiallar tomoshabinlarining agentligi va ko’rinishini oshirish imkonini beradi, ular onlayn ijtimoiy media platformalaridan subtitrlar va dublyajli seriallar va filmlar bo’yicha o’z qarashlari va fikrlarini bildirish uchun foydalanadilar va tomoshabinlarning afzalliklarini qabul qilishlari uchun prodyuserlarga tobora ko’proq bosim o’tkazadilar. hisobga. Konstruktsiyalari bo’yicha asosan nazariy yoki kontseptual ishlarning fonida amalga oshiradi, masalan, Beyker (Citation2005), Basalamah and Sadek (Citation2014), Li Citation2022). Tymoczko (Citation2003) va Venuti (Citation2018), tarjima va mualliflik huquqi qonuniga falsafiy yondashuvlar yoki siyosiy va mafkuraviy yondashuvlar ichidan tuzilgan. Xususan, men tarjimonlarning qurbonlar, e’lon qilinmagan san’atkorlar, muallif va matnning ko’rinmas “xizmatkorlari” sifatidagi tushunchalariga, shuningdek, tarjimaning (giper) tuzatuvchi bahosi va “tarjimonlikning romantik kontseptsiyasi” ga (Li Citation2022,13) e’tibor qarataman. tarjimonlarni qahramonlar, taniqli ijodkorlar, shoir-daholar va madaniyatlararo aloqaning kuchli agentlari va darvozabonlari sifatidagi qarashlar (shuningdek qarang: Cronin Citation2006 ; Kaindl va Kurz) . Citation2008; Citation2010; Kurz va Kaindl Iqtibos 2005).

Talqin qilinishi haqidagi bu savol shunchaki raqamli “katta ma’lumotlar”dan tarjima bo’yicha shu paytgacha o’rganilmagan qarashlarni o’rganishga qodir bo’lgan empirik masala emas. Ushbu maqolada keltirilgan tahlilning maqsadi, shuningdek, mutaxassis bo’lmaganlarning tarjima nima va tarjimonlar nima bilan shug’ullanishi haqidagi "sodda" yoki bexabar fikrlarini *qoralamaslikdir*. Aksincha, maqola tarjimashunoslikda markaziy o’rinni egallagan munozaralarga turli yo’llar bilan hissa

qo‘shishni maqsad qilgan. Birinchidan, tarjimonning kontseptualizatsiyasini tahlil qilish va onlayn ijtimoiy tarmoqlarda tarjima qilish tarjimalar uchun haqiqiy, jamiyat darajasidagi kutish normalariga kirish imkonini beradi (Chesterman Citation1993). Bunday me'yorlar ko'pincha tarjima tadqiqotlarida bir nechta "mutaxassis" fikrlarini tahlil qilishdan tashqari kam empirik dalillar bilan qabul qilinadi (masalan, sharhlovchilar yoki akademiklarning fikri). Shu tariqa u ko'p sonli real hayot kitobxonlari va tarjimashunos olimlar tomonidan qo'llanilgan me'yorlarni solishtirish, akademik va xalq tarjima nazariyalari qayerda bir-biriga yaqinlashishi va bir-biridan ajralishini ta'kidlab, nima sababdan mulohaza yuritish imkonini beradi. Nihoyat, va, ehtimol, eng muhimi, tahlil onlayn ijtimoiy tarmoqlardagi tarjima va tarjimon tushunchalari qanday qilib odamlarning o'zini yoki shaxsiyatini onlaynda qurish va amalga oshirishning murakkab usullarining bir qismini tashkil etishini ko'rsatadi - kengroq ijtimoiy rivoyatlarga chuqur singib ketgan o'zini va qaysi tushunchalarga. tarjimonlar va tarjima ko'pincha chaqmoq tayoqchasi, odamlarning onlayn o'zini o'zi yaratishi bilan bog'liq bo'lgan chuqur mafkuraviy va madaniy bahslar uchun metonimik dirijyor vazifasini bajaradi.

Maqola tarjimonlar va tarjimaning kontseptualizatsiyasi bo'yicha mavjud nazariy ishlardan kelib chiqadigan "tarjima raqamlari" ni chizishdan boshlanadi. Shundan so'ng, men onlayn ijtimoiy tarmoqlarning tabiati haqida qisqacha fikr yuritaman va bu sohadagi tarjima ontologiyasiga alohida e'tibor qarataman. Bu aks ettirish onlayn ijtimoiy medianing asosiy xususiyatini tan olish orqali ma'lum bo'ladi: onlayn ijtimoiy media platformalari bir vaqtning o'zida onlayn ulanishni talab qiluvchi oldindan belgilangan raqamli va hisoblash arxitekturasi hamda odamlar tomonidan yaratilgan suyuq diskursiv va ijro etuvchi makondir. Shunday qilib, "ommaviy axborot vositalarining texnologik va ijtimoiy darajalari o'rtasida rekursiv dinamik munosabatlar" mavjud (Fuchs Citation2021, 30). Gitelman (Citation2008, 7) ommaviy axborot vositalarini shunday tasvirlaydi

Ijtimoiy amalga oshirilgan aloqa tuzilmalari, bu erda tuzilmalar texnologik shakllarni va ular bilan bog'liq bo'lgan protokollarni o'z ichiga oladi va bu erda aloqa madaniy amaliyot bo'lib, turli odamlarning bir xil ruhiy xaritada rituallashtirilgan joylashuvi, almashish yoki vakillikning mashhur ontologiyalari bilan shug'ullanish.

Tarjimonlar va tarjimalarning onlayn ijtimoiy tarmoqlarda namoyishi kontekstida savol tug'iladi: bu hisoblash, diskursiv va ijro etuvchi jihatlar tarjimonlar va onlayn tarjimalarning "ko'rinishi" ni shakllantirishda qanday o'zaro ta'sir qiladi va foydalanuvchilar ular bilan qanday va nima uchun shug'ullanadilar. suyuqlik va murakkab onlayn konstruktsiyalarni amalga oshirish jarayonlaridagi tushunchalar. Muxtasar qilib aytganda: onlayn ijtimoiy media kontekstida tarjimonlar va tarjimalarning ko'rinishi qanday ma'nolarga ega? Shu munosabat bilan, men Amanda Gormanning yevropalik tarjimonlari atrofidagi ommaviy axborot vositalari shov-shuvi

paytida ingliz tilidagi Twitter bahslarida tarjimonlar va tarjimalar qanday kontseptuallashtirilganligi haqidagi amaliy tadqiqotni taqdim etaman (qarang: Kotze). Citation2021a Keys tadqiqoti korpus yordamida tanqidiy nutq tahlili orqali keng ma'lumotga ega bo'lgan usuldan foydalangan holda 2,639 tvit namunasini tahlil qiladi. Men bu tasvirlar "(inson) bog'liqlik va (avtomatlashtirilgan) bog'liqlik" (Van Deyk) chuqur o'zaro bog'liqligi bilan qanday shakllanayotgani va shakllantirilgani haqida o'ylayman. Citation2013, 12) bu onlayn ijtimoiy mediani tashkil qiladi - va bu konstruktsiyalarning tarjimashunoslikda nazariyaga qanday ta'sir ko'rsatishi. Yakuniy qism argumentni sintez qiladi, ba'zi xulosalar chiqaradi va kelajakdagi tadqiqot imkoniyatlarini belgilaydi.

Metodlar va o'rganilish darajasi. Ushbu bo'limda men tarjimonlarga vakillik agenti sifatidagi tarjimonlarga yoki tarjimoni vakillik jarayoni yoki mahsulot sifatidagiga emas, balki tarjimonlarga va boshqalar tomonidan vakillik ob'ekti sifatida tarjimaga e'tibor qarataman (qarang: Cronin Citation2009, x). "Tarjimon" va "tarjima" tushunchalari bo'yicha har qanday muhokama, birinchi navbatda , Venuti (Citation2018) asarida ishlab chiqilganidek, tarjimonning ko'rinmasligi haqidagi hozirgi keng tarqalgan tushuncha bilan kurashish kerak. Ko'rinmas tarjimon tushunchasi o'ziga xos hayotga ega bo'lgan, intizomiy (va ommabop) nutq orqali o'z yo'lini bosib o'tgan, turli maqsadlar va kun tartibiga xizmat qilgan tushuncha sifatida qaralishi mumkin. Shaklni o'zgartiruvchi ushbu tarjima memini (Chesterman Citation2016) to'liq kuzatish ushbu maqola doirasidan tashqarida va men bir nechta asosiy fikrlarni ta'kidlayman.

Venuti (Citation2018, 1) “ko‘rinmaslik” atamasini “zamonaviy Britaniya va Amerika madaniyatlaridagi tarjimonning holati va faoliyatini” tasvirlash uchun ishlatadi. Ushbu ko'rinmaslik ushbu madaniyatlarda tarjimalar mahalliy me'yorlarga va adabiy matnlarga bo'lgan umidlarga to'liq mos kelishini kutishdan kelib chiqadi: "Tarjima qanchalik ravon bo'lsa, tarjimon shunchalik ko'rinmaydi va, ehtimol, yozuvchi yoki uning ma'nosi shunchalik ko'rinadi. Xorijiy matn" (1). Bu kutish "yaxshi" tarjimoni kontseptuallashtirish usullariga, balki tarjimonlarning moddiy va kontseptual pozitsiyasiga ham ta'sir qiladi. Tarjimonning ko'rinmasligi “tarjimonning noaniq va noqulay huquqiy maqomi” (8) va ingliz tilidagi tarjimonlarning “madaniy marginalligi va iqtisodiy ekspluatatsiyasi” (13) manbai bo'lib, bu tarjimonlarning “kamdan-kam hollarda” maqomi hisoblanadi. E'tirof etilgan, kam haq to'lanadigan yozuvchilar, ularning asarlari baribir ajralmas bo'lib qolmoqda" (13).

Bu hisobda tarjimon ko'lanka , qadrsiz, ekspluatatsiya qilingan, qurbon bo'lgan, nohaq e'tibordan chetda qolgan shaxs sifatida namoyon bo'ladi. Qisman, bu shunday (Venuti ta'kidlaydi), chunki tarjimon va tarjima tushunchalari mualliflikning "romantik kulti" (250) bilan bog'liq holda rivojlangan. Yaqinda chop etilgan maqolada Li (Citation2022) tarjimonlar va tarjimalarning chekka qo'yilishi haqidagi bu nutq

giperkorrektiv oqibatlarga olib kelganligini ta'kidlaydi. Venuti (va boshqalar) asarida tarjimon qiyofasi va tarjima tushunchalarining fetişizatsiyasi, shu tariqa muallifning kontseptsiyasi kabi romantik idealizatsiya bilan tugaydi, bu unga qarshi munosabatdir. Bu tendentsiya Li (18) atamaları translato-filiya.

(Citation2005) va Tymoczko (Citation2003) kabi boshqa olimlar ham ochiqroq siyosiy va mafkuraviy pozitsiyadan ifodalangan bo'lsa-da, shunga o'xshash dalillarni keltirdilar. Ular madaniyatlar orasidagi bo'shliqda joylashgan tarjimonlarning "halol va mustaqil brokerlar" (Baker Citation2005, 9) sifatidagi "tanqidiy baholanishi" ning aniq oqibatlarini ta'kidlaydilar. Tymoczko (Citation2003, 199) tarjimonning ushbu kontseptualizatsiyasini madaniyatlar orasidagi chegaraviy bo'shliqda mavjud bo'lgan, ayniqsa zararli deb biladi:

Tarjimonning ma'lum bir madaniy va ijtimoiy doira va kun tartibiga kiritilgan va unga sodiq bo'lgan nuqtai nazarini targ'ib qilish o'rniga, qanchalik keng bo'lsa ham, tarjimaning orasidagi bo'shliq sifatidagi nutq tarjimonning shoir sifatidagi juda romantik va hatto elitistik tushunchasini o'zida mujassam etadi. Agar tarjimonning talaffuz qilinadigan joyi manbadan ham, qabul qiluvchi madaniyatdan ham tashqaridagi makon bo'lsa, tarjimon ham ishqiy shoirlar kabi har qanday madaniyatga sodiqlikdan yiroqlashgan, daho tomonidan ajratilgan siymoga aylanadi.

Ko'rinmas, chetga surilgan, noto'g'ri tan olingan tarjimon obrazining kuchi, xuddi javob sifatida ishlab chiqilgan (giper) tuzatuvchi baholovchi qarama-qarshi hikoyalar kabi, akademiya doirasidan tashqariga chiqadi. Izoh ² Tarjimon va tarjimonlarning bu raqobatdosh tasvirlari, masalan, #NameTheTranslator Footnote ³ va #TranslatorsOnTheCover Footnote ⁴ kabi kompaniyalarda kuchli qo'llaniladi – ingliz tilida so'zlashuvchi (Buyuk Britaniya) kontekstda boshlangan (ehtimol ajablanarli emas) kompaniyalar. Ushbu kompaniyalar nafaqat tarjimonni ko'zga ko'rinarli qilish, balki tarjimonlar va tarjimalarning iqtisodiy va ijtimoiy mavqeini yaxshilash bo'yicha kattaroq loyihaning bir qismi sifatida ko'rilgan moddiy ko'rinishni oshirishga qaratilgan. Bunday kompaniyalar tarjimonlar va tarjimalarning bahsli suratlari orqali qanday ma'lum qilinishi # TranslatorsOnTheCover kampaniyasi uchun ochiq xat matnida aniq ko'rsatilgan:

Uzoq vaqt davomida biz tarjimonlarni odatdagidek qabul qildik. Aynan tarjimonlar tufayli biz o'tmish va hozirgi jahon adabiyotlaridan foydalanish imkoniyatiga ega bo'ldik. Tarjimonlar tufayli biz faqat o'zimiz bilan gaplashadigan, faqat o'zimizni eshitadigan o'quvchi va yozuvchilarning alohida orollari emasmiz. Tarjimonlar adabiy dunyoning ham, uni qo'llab-quvvatlayotgan kitob savdosining ham qon tomiridir. Buning uchun ularni to'g'ri tan olish, nishonlash va mukofotlash kerak.

Ushbu maqolada men tarjimonlar va tarjimalar onlayn ijtimoiy tarmoqlarda qanday namoyon bo'lishini, tuzilishini va e'tiroz bildirishini ko'rib chiqaman. Keyingi bo'limda men tarjimonlar va tarjimalarning bu (in) ko'rinishi nimani anglatishini va

onlayn ijtimoiy media kontekstida ma'no yaratish jarayonlarida tarjimon va tarjima tushunchalari qanday va nima uchun chaqirilishini alohida ko'rib chiqaman.

Tajriba qismi : Ushbu yangi ko'rinish (shuningdek, Venuti) nafaqat ijtimoiy tarmoqlarda tarjimonlarning mavjudligi, balki tarjimonlar va tarjimon tashkilotlari rejimga qarshi "orqaga surish" uchun onlayn ijtimoiy mediadan foydalanadigan faol va tez-tez faol usullar bilan amalga oshiriladi. ko'rinmaslik. Dejardins bunga bir nechta misollar keltiradi; Ba'zi ajoyib so'nggilari Twitter/X va boshqa ijtimoiy media platformalarida yuqorida aytib o'tilgan # NameTheTranslator va # TranslatorsOnTheCover kampaniyalarini o'z ichiga oladi. Jennifer Kroft (# TranslatorsOnTheCover kampaniyasi tashabbuskorlaridan biri ; boshqalar qatori Olga Tokarchzukning tarjimoni ; shuningdek, tarjimonni tan olish mavzusidagi nufuzli fikrlar muallifi) kabi Twitter/Xda bir qancha taniqli tarjimonlar [qarang: Croft Citation2021]), tarjimonlar manfaatlarini ifodalovchi tashkilotlar (masalan, Mualliflar jamiyati) bilan birgalikda ushbu kampaniya uchun Twitter/X platformalaridan muvaffaqiyatli foydalanishda davom etmoqda.

Ammo bu instrumentalist talqin hikoyaning faqat bir qismidir: tarjimonlar, xuddi boshqa foydalanuvchilar kabi, mavzular haqida suhbatlashadilar va onlayn o'zini - professional va shaxsiy o'rtasidagi chegaralarni xiralashtiradigan o'zini shakllantirish jarayonlarining bir qismi sifatida havolalarni almashadilar. onlayn va oflayn va bu boshqa qurilgan o'zlari bilan murakkab yo'llar bilan bog'langan. Shu ma'noda, tarjimonlar, xuddi boshqa foydalanuvchilar kabi, onlayn ijtimoiy tarmoqlardan "identifikatsiya texnologiyalari" sifatida foydalanadilar (Poletti va Rak). Iqtibos 2014).

Ushbu maqolada men tarjimonlarning faqat ijtimoiy tarmoqlardan foydalanishiga e'tibor qaratmayman, hattoki printsiplial jihatdan. Aksincha, men yana uchta umumiy savolni o'rganmoqchiman. Nega va qachon ijtimoiy tarmoq foydalanuvchilari tarjimonlar va tarjimalar haqida gapirishadi? Tarjimaning qaysi tushunchalari bu nutqni asoslaydi? Tarjimonlar va tarjimonlar haqida gapirish qanday yo'llar bilan odamlarning onlayn tarmoqdagi shaxsiyatini qurish va ishlashiga hissa qo'shadi? Ushbu maqolaning boshida men Gitelmanning (Citation2008 , 7) sharhini keltirgan edim, media tarmoqlari "bir xil aqliy xaritada turli odamlarning rituallashtirilgan birikmasini, almashish yoki vakillikning mashhur ontologiyalari bilan shug'ullanishini" o'z ichiga oladi. Tarjimonlarning konstruktsiyalari va onlayn ijtimoiy tarmoqlardagi tarjimalar kontekstida biz savol berishimiz mumkin: tarjimonlar va tarjimalar haqida odamlarning qanday birikmasi gaplashadi? Ular qanday aqliy xaritalardan foydalanadilar? Ular qanday vakillik ontologiyalariga tayanadi? Keyingi bo'limda ingliz tilidagi yangiliklar bilan bir qatorda, Amanda Gormanning tarjimonlari haqidagi munozaralar ingliz tilidagi Twitter'da qanday o'tgani haqidagi amaliy tadqiqotlar bilan bog'liq holda ushbu savollar o'rganiladi.

Tadqiqot natijalari : Twitter va Amanda Gormanning tarjimonlari haqidagi bahs

Fon

2021-yil 20-yanvarda AQSh prezidenti Jo Bayden inauguratsiyasida Amanda Gormanning “*Biz ko‘tarilgan tepalik*” she‘rini o‘qishi uni va she‘rni xalqaro miqyosda shuhrat qozondi. Bu xorijdagi nashriyotlarning qiziqishini uyg‘otdi va oxir-oqibat she‘r tarjimasini, aniqrog‘i, uning tarjimonlari haqida misli ko‘rilmagan darajada keng tarqalgan va qizg‘in bahs-munozaralarga olib keldi. Munozara nafaqat o‘zining qamrovi va shiddatliligi, balki she‘r tarjima qilinishidan oldin sodir bo‘lganligi va *kim tarjima qiladi* degan savolni birinchi o‘ringa qo‘yishda tarjimonning siymosini soyadan tortib, diqqat markaziga olib chiqqani uchun ham hayratlanarli edi.

Munozara Twitter‘da gollandiyalik noshir Meulenhoffning “ *Kechqurun noqulayligi* ” debyut romanini tarjima qilgan Mishel Xatchinson bilan birga golland shoiri va yozuvchisi, 2020-yilgi Buker mukofoti sovrindori Marieke Lukas Rijnveldning tarjimon qilib tayinlagani haqidagi xabarga javoblar bilan boshlandi. *ongemak hisoblanadi*). E‘londan ko‘p o‘tmay, 2021-yil 23-fevralda gollandiyalik faol va og‘zaki so‘z san‘atkori Zaire Krieger o‘zining tvitterida rangdagi ayol og‘zaki so‘z rassomini tanlash yaxshiroq bo‘lardi, deb o‘yladi (Dea Ex Machina Citation 2021).

De Volkskrant gazetasida faol va sharhlovchi Janis Deulning fikr-mulohazasi (Iqtibos 2021) gugurtni ijtimoiy tarmoqlarda yonayotgan olovga tashladi va oxir-oqibat xalqaro media bo‘ronining markaziga aylanadi. Deulning asari, mohiyatiga ko‘ra, Gollandiya nashriyot sanoatida ko‘proq inklyuzivlikka, tarjimonlarni izlashda taniqli oq mualliflar va tarjimonlardan tashqariga qarashga, xususan, Gorman she‘ri kabi muhim ramziy ahamiyatga ega bo‘lgan matnlarga murojaat qilish edi. U irq masalalari va muallif va tarjimon shaxsi o‘rtasidagi munosabatlarga to‘xtalib o‘tgan bo‘lsa-da, bu uning asosiy maqsadi emas edi. Biroq, keyinchalik maqolaning fikrlari ko‘pchilik tomonidan "faqat qora tanlilarga qora tanli mualliflarni tarjima qilishga ruxsat berilishi kerak" deb qisqacha talqin qilindi (qarang: Kotze). Iqtibos 2021a). Rijnveld 2021-yil 26-fevralda Twitter-da e‘lon qilinganidek, oxir-oqibat bu vazifani bajarmaslikka qaror qildi.

The Guardian gazetasida 2021-yil 1-martda ““G‘alayondan hayratda qoldi: Amanda Gormanning oq tarjimoni ishdan ketdi” (Flood Citation 2021) sarlavhasi ostida edi. Hikoya, shuningdek, 2 mart kuni (Guy Citation 2021) AQShda CNN telekanalida “Amanda Gormanning gollandiyalik tarjimoni qora tanli yozuvchi tanlanmagani haqidagi shov-shuvdan so‘ng o‘rnidan turdi” sarlavhasi ostida olingan . Ayni paytda, bu voqea Evropadagi ommaviy axborot vositalarida allaqachon mashhur bo‘lgan bo‘lsa-da, Evropadan tashqarida ingliz tilidagi matbuotda bu hali ham nisbatan kichik hikoya edi. Biroq, bundan ko‘p o‘tmay, katalon tiliga tarjima qilish uchun topshirilgan tarjimon Viktor Obiols o‘z nashriyoti tomonidan iste‘foga chiqishni

so'ragani haqida xabar paydo bo'ldi. Bu voqea Obiolsga qaratilgan ko'plab xabarlar bilan ommaviy axborot vositalarining e'tiborini tortdi, masalan, *The Guardian* (“‘Muvofiq emas’: Amanda Gorman uchun katalan cha tarjimon olib tashlandi” [AFP Citation 2021]), BBC (“Amanda Gormanning katalon tili tarjimoni”). “profil” tufayli olib tashlandi” [BBC Citation 2021]), CNN (“Amanda Gorman she'rining tarjimoni Ispaniyada olib tashlandi” [Guy va Crever” Iqtibos 2021]) va *The Washington Post* (“Oq tarjimon Amanda Gorman she'ridan olib tashlandi, Yevropadagi bahs-munozaralar ostida” [Berger Citation 2021]).

Ushbu ingliz tilidagi sarlavhalar qo'ygan ramkalarining uchta xususiyati hayratlanarli. Birinchidan, "shok", "g'alayon" va "bahs" kabi hissiy so'zlarni tanlash darhol g'azabning izohli ramkasini yaratadi. Ikkinchidan, "jarohatlangan" tarjimon birinchi o'rinda turadi. Bu ikki shaklda sodir bo'ladi. Ikki holatda (ikkalasi ham Rijneveldga e'tibor qaratadi), tarjimon "ketadi" yoki "turadi" - lekin bu "g'alayon" hujumiga uchraganiga deyarli muqarrar javob sifatida tasvirlangan. Qolgan hollarda (asosan Obiollarga e'tibor qaratiladi) tarjimonning vakolati yo'q, lekin "olib tashlanadi" yoki "tushiriladi". Uchinchidan, bahs-munozaralar aniq irqchilik asosida tuzilgan bo'lib, tarjimonlarning yo "chiqishi" yoki "tushib qo'yilgani"ning sababi aynan shu ekanligini ko'rsatadi. Quyidagi tahlilda ko'rinib turganidek, ushbu konstruktsiyalar Twitterdagi keyingi ramkalarga sezilarli ta'sir ko'rsatdi.

Bir qator yangiliklar hisobotlari va fikrlar (jumladan, tarjimonlar va akademiklar tomonidan) Evropa bo'ylab va ingliz tili dunyosida, asosan Buyuk Britaniya va AQShda paydo bo'ldi. Ingliz tilidagi ba'zi nufuzli fikrlar ispan tarjimoni Nuria Barrios (Iqtibos 2021) ingliz tilidagi *El Pais* jurnalining 11 martdagi nashri, britaniyalik akademik Kenan Malik (Iqtibos 2021) *The Guardian* va amerikalik tilshunos Jon Makvorter (Iqtibos 2021) uning blogida. Fikr-mulohazalardan so'ng AQShda bir qator muhim jurnalistik tadqiqot ishlari bo'lib o'tdi, ular orasida 22-mart kuni *Los-Anjeles Tayms gazetasida* ("Amanda Gorman kitob tarjimasining kichik olamiga vakillik bahsini olib keladi" [Pineda Citation 2021]), *The Washington Post* , 25 mart ("Amanda Gormanning asarini kim tarjima qilishi kerak? Bu savol tarjima sohasini o'ylantirmoqda" [Bhanoo Citation 2021]) va *The New York Times* 26 mart (“Amanda Gorman she'riyati tanqidchilarni birlashtirdi. Bu tarjimonlarni ajratadi” [Marshall Citation 2021]).

Ushbu bo'limning qolgan qismida men munozaraga sabab bo'lgan va uni shakllantirgan voqealarni to'liq qayta qurishga harakat qilmayman, shuningdek, bahsning mazmuni va murakkabliklari va unda Deulning asari qanday tasvirlangan (va noto'g'ri taqdim etilgan) haqida e'tibor bermayman (bu boshqa joyda qilingan; Kotzega qarang Iqtibos 2021a ; Iqtibos 2021b ; Kotze va Strou Iqtibos 2021). To'g'rirog'i, men munozaraning Twitter'da, torroq qilib aytganda, ingliz tilidagi Twitter'da qanday kechganiga e'tibor qarataman, ayniqsa bu jarayonda tarjimon va tarjima tushunchalari

qanday tuzilgani va bu konstruksiyalarning bog‘lanish usullariga alohida e‘tibor qarataman. Twitterda identifikatsiya ishi bilan.

Metodologiya

Ma'lumotlar to'plami

“Tweet ” R to‘plamidan foydalangan holda va unga muvofiq to‘plangan 2639 ta tvit namunasiga asoslangan (Kearny Citation 2019) .). Tvitlar 2022-yil 16-aprelda to‘plangan. Bularning barchasi ingliz tilidagi tvitlar bo‘lib, shuning uchun ingliz tilini lingvistik jihatdan o‘zlashtiradigan foydalanuvchilarning fikri va shaxsiyatini aks ettiruvchi sifatida ko‘rilishi mumkin.

Tahlilda kuzatilgan diskurs-analitik yondashuvni hisobga olgan holda, diskurs tahlili uchun asosiy bo‘lgan yaqin o‘qish usuli turi uchun boshqarilishi mumkin bo‘lgan 3000 ta tvitning tasodifiy namunasini to‘plashga qaror qilindi. Tvitlar lemma TRANSLATE (*tarjima, tarjimalar, tarjimon, tarjimonlar, tarjima, tarjima, tarjima, tarjima*) bilan birga kelgan Gorman kalit so‘zini qidirish orqali yig‘ilgan. Ushbu mavzu bo‘yicha Twitter nutqida hashtaglar doimiy ravishda qo‘llanilmaganligi sababli, hashtaglar yordamida qidiruvlar samarali bo‘lmadi; Misol uchun, joriy ma'lumotlar to‘plamidagi tvitlarning 2457 tasida hech qanday heshteg yo‘q. Shundan so‘ng, tvitlar qo‘lda tekshirildi va mavzudan tashqari holatlar olib tashlandi, 2639 ta tvitning yakuniy namunasi (taxminan 71 000 ta so‘z belgisi) qoldirildi. Bundan tashqari, istisno qilish mezonlari qo‘llanilmagan va shuning uchun namuna tarjimon bo‘lmagan foydalanuvchilarning, shuningdek, tarjimon bo‘lmagan foydalanuvchilarning tvitlarini o‘z ichiga oladi.

Ma'lumotlar to'plami original tvitlar, retvitlar va iqtibos tvitlarini o'z ichiga oladi va bularning barchasi tahlilga kiritilgan. Buni qilish to'g'risidagi qaror platformaning raqamli va algoritmik variantlari tomonidan shakllantirilgan diskursiv dinamikani qo'lga kiritish maqsadi bilan asoslanadi; boshqacha qilib aytganda, retvitlar va iqtibosli tvitlar muayyan hissalarining ta'siri va ta'sirini kuchaytiradi va tahlil buni qo'lga kiritishga qaratilgan. Ma'lumotlar to'plamida 1133 ta original tvit va 1506 ta retvit mavjud. Ulardan jami 100 tasi tirnoqli tvitlardir.

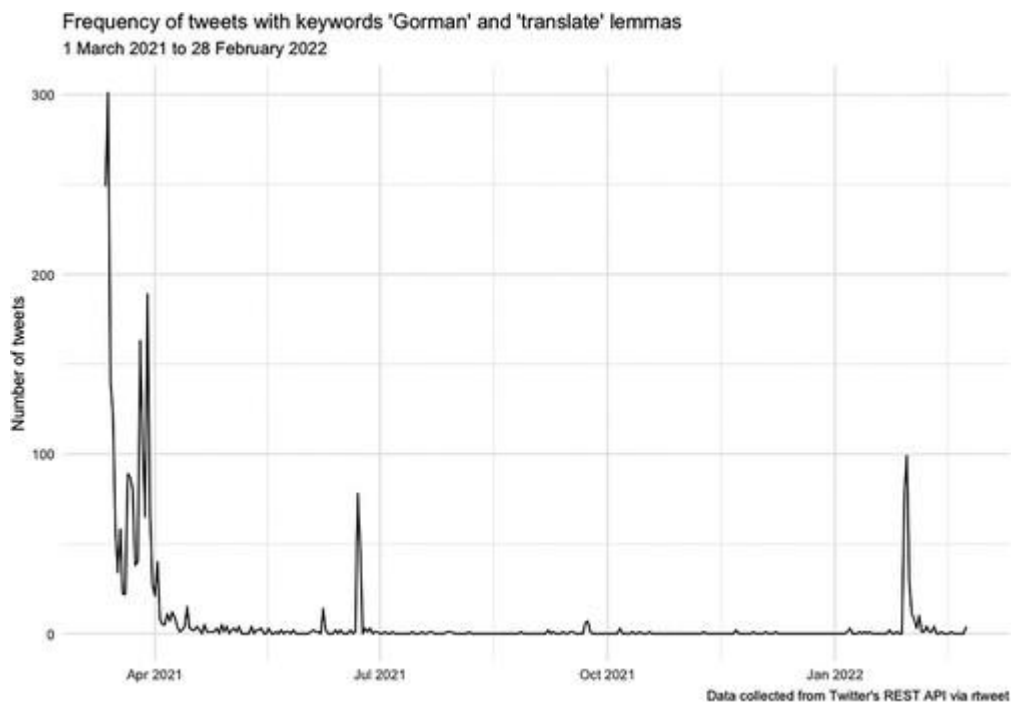
Uchta izoh toifasi qo'shildi (tvitlar matni va metama'lumotlarni o'z ichiga olgan a.csv fayli shaklida). Barcha tvitlar qo'lda tahlil qilindi va bog'langan ommaviy axborot vositalari tekshirildi. Nashr joyi qayd etild, (tasdiqlangan) havola bilan birga. Bundan tashqari, tvitda qaysi tarjima tili muhokama qilinayotgani qayd etildi (ko‘pincha tvitlarda golland, katalan, nemis va venger tillaridagi tarjimalarga havola qilingan).

1-rasmda ko'rinib turibdiki, ma'lumotlar to'plamidagi eng ko'p tvitlar soni (2639 tadan 1958 tasi yoki namunaning 74,2 foizi) 2021 yil mart oyiga to'g'ri keladi, bu oyda bahslar eng qizg'in davom etgan. Shuningdek, tvit faolligining mart oyida, keyin esa 2021-yilning iyunida (161 tvit, ya'ni 6,1%) va 2022-yilning yanvarida (217 ta tvit, ya'ni 8,2%) aniq o'sish kuzatilgan. Shuning uchun tahlil asosan 2021-yilning martiga

qaratilgan, ammo men 2022-yil yanvar oyida tvitlar ko‘tarilishi haqida qisqacha izoh beraman.

1-rasm. 2021-yil 1-martdan 2022-yil 28-fevralgacha Gorman tarjimasi bo‘yicha munozaradagi tvit faoliyati (2639 ta tvit namunasi asosida).

Analitik yondashuv

Men Twitterdagi bahsning ikki jihatini tahlil qilaman. Men birinchi navbatda odamlar yil davomida baham ko'rgan havolalarga e'tibor qarataman. Ma'lumotlar to'plamidagi tvitlarning katta qismi (94%) tashqaridagi yoki Twitterdagi materiallarga havolani o'z ichiga oladi va shuning uchun havolalarni almashish fikrni onlayn ifodalash "vositalari" ning muhim qismini tashkil qiladi, bu esa o'z navbatida tashqi munozaralarni qo'llash orqali onlayn o'zlik va shaxsiyatlarni qurish. Shuning uchun men havolalarni almashish nafaqat onlayn ijtimoiy medianing algoritmik jihatdan belgilangan maydonidagi bahs-munozaralarni olib borishda qanday ishlashini, balki bunday almashishni Twitter foydalanuvchilari tomonidan qanday qilib pozitsiyani egallash va identifikatsiya qilish sifatida ko'rish mumkinligini tahlil qilaman.

Ikkinchidan, men Twitterdagi bahs-munozaralar natijasida paydo bo'lgan "tarjimon" va "tarjimon" tushunchalariga e'tibor qarataman va ularni yuqorida muhokama qilingan tarjimon tushunchalari bilan bog'layman. Men buni tanqidiy nutq tahlilidan so'ng, tvitlarni diqqat bilan o'qish mazmunini tahlil qilish orqali erishaman (masalan, Fairclough Citation 2003 ; Van Dijk Iqtibos 2008 ; Wodak va Meyer Citation 2001) tarjima va tarjimon tushunchalari asosan chuqurroq madaniy va mafkuraviy bahslar uchun chaqnash nuqtasi sifatida qanday ishlashini ochib berish maqsadida ushbu Twitter bahsida tarjima va tarjimon konstruksiyasidagi naqshlarni aniqlashga

yondashuv. bular foydalanuvchilarning identifikatsiya konstruksiyalariga jalb qilingan. Kontent tahlili va (tanqidiy) nutq tahlili usullarining kombinatsiyasi lingvistik ma'lumotlarni tahlil qilishda asosan sifatli yondashuvni taklif qiladi, ammo bu miqdoriy yondashuvlarni ham o'z ichiga olishi mumkin. Tanqidiy nutq tahlili turli xil nazariy yondashuvlar va usullarni o'z ichiga oladi, ammo ularning umumiy jihati shundaki, ular "tilni ijtimoiy amaliyot shakli sifatida ko'rib chiqadilar va nutqdagi yashirin kuch munosabatlari va mafkuralarni tizimli ravishda tekshirish bilan shug'ullanadilar. Shuningdek, ular nutqning ijtimoiy va moddiy oqibatlarini o'rganishga bag'ishlangan (Johnson and McLean Citation 2020 , 378). Kontent tahlili va (tanqidiy) nutq tahlili ijtimoiy media ma'lumotlarini tahlil qilishda keng qo'llaniladi (qarang, masalan, Buvier Iqtibos 2016 ; Bouvier va Rasmussen Citation 2022 ; Herring Citation 2009 ; Zappavigna Citation 2012), shuningdek, korpus usullari bilan birgalikda, yaqindan o'qish usullarining sub'ektiv tabiatini korpus vositalari tomonidan taklif qilinadigan miqdorlashtirish bilan "muvozanatlash" uchun ishlatiladi (qarang, masalan, Baker Citation 2023). Bu, shuningdek, ushbu maqolada qo'llaniladigan yondashuv bo'lib, bu erda tvitlar korpusining so'z ro'yxati va kalit so'z tahlillaridan miqdoriy ma'lumotlar (Sketch Engine'da amalga oshiriladi; Kilgarriff et al. Citation 2014) sifat tahliliga asoslangan da'volarni asoslash uchun ishlatiladi . So'zlar ro'yxati oddiygina korpusdagi barcha so'zlarni chastotalar tartibida ko'rsatadi. Kalit so'zlarni tahlil qilish ma'lum bir korpusda tez-tez uchraydigan so'zlarni aniqlaydi (fokus korpusi, bu holda Gorman nomi bilan tarjimaga havola qilingan tvitlar korpusi) mos yozuvlar korpusiga nisbatan. Shuning uchun u, masalan, diqqat markazida bo'lgan alohida mavzular yoki g'oyalarni ko'rsatishi mumkin. Ushbu tahlilda ingliz veb-korpusi (enTenTen) mos yozuvlar korpusi sifatida ishlatiladi va Sketch Engine-da kalitlik ballini hisoblash uchun standart ko'rsatkich ishlatiladi (oddiy matematika usuli; qarang: Kilgarriff Iqtibos 2009). enTenTen 2021–2022 yillarda Internetdan to'plangan matnlardan iborat bo'lib, 52 milliard so'zdan iborat. U Sketch Engine muhitida mavjud.

Ijtimoiy tarmoqlardan olingan etika va ma'lumotlarni o'rganing

Onlayn ijtimoiy mediadan olingan lingvistik va boshqa ma'lumotlardan foydalanish bilan bog'liq tadqiqot etikasi masalalari bo'yicha eslatma. Ba'zi ko'rsatmalar mavjud bo'lsa-da (qarang, masalan, franzke va boshq. Citation 2020 ; Townsend and Wallace Citation 2016), shuningdek, bu masalalar bo'yicha sezilarli ilmiy mulohazalar mavjud (qarang, masalan, Bouvier va Rasmussen Citation 2022 ; Fuchs Citation 2018 ; Citation Hui2202 va boshq. Citation 2023), umumiy konsensus shundan iboratki, onlayn ijtimoiy media ma'lumotlari turli jihatlar bo'yicha tadqiqot etikasiga nisbatan kulrang hududni egallaydi. Fuchs (Citation 2018 ; Citation 2023) ushbu mavzu bo'yicha keng ko'lamli yozgan va ikkita ekstremal qarashlar o'rtasidagi keskinlikni ta'kidlaydi: katta ma'lumotlar pozitivizmi va maxfiylik fetishizmi (Fuchs

Citation 2018 , 389). Mavjud ko'rsatmalar individual ishlarni pastdan yuqoriga ko'rib chiqishga asoslangan aks ettiruvchi axloqiy amaliyotning muhimligini ta'kidlaydi.

Birinchi asosiy savol - tadqiqot inson ishtirokchilari ishtirokida (va shuning uchun inson sub'ektlari ishtirokidagi tadqiqotlar uchun an'anaviy etika protokollariga bo'ysunadi) yoki matn/arxiv ma'lumotlarini o'z ichiga olgan tadqiqot sifatida kontseptsiyalanganmi yoki yo'qmi. Ushbu tadqiqotda tarjima va tarjimon tushunchalarining diskursiv tuzilishiga e'tibor qaratilib, ikkinchisiga alohida e'tibor qaratilgan. Biroq, qo'shimcha mulohazalar muhim rol o'ynaydi: ko'rib chiqilayotgan ma'lumotlar ommaviy yoki shaxsiy sifatida ko'riladi; foydalanuvchilar anonimlikni kutishadimi; ma'lumotlardan foydalanishda zarar xavfi bormi? Kontent va (tanqidiy) nutq tahlili usullaridan foydalangan holda tvitlarni tahlil qilish bu borada biroz noaniq. Twitter/X ma'lumotlari ommaviydir (agar tvitlar himoyalangan bo'lsa) va ma'lumotlarni to'plash uchun ruxsat olish oqilona kutish emas (shuningdek qarang: Townsend and Wallace Citation 2016, 10). Biroq, foydalanuvchilar tomonidan anonimlikni kutish darajasi o'zgaruvchan va aniqlash qiyin. Misol uchun, aniq tvit yozadigan jamoat arboblari bunday kutish yo'q; boshqa foydalanuvchilar uchun bu unchalik aniq emas. An'anaga ko'ra, (tanqidiy) nutq tahlili matnli ma'lumotlardan foydalangan holda sinchkovlik bilan o'qish va misollar keltirishga tayanadi. Tvitlarni shu tarzda tahlil qilishda anonimlashtirishni qat'iy amalga oshirib bo'lmaydi: tvitlarni har doim topish mumkin, hatto anonim yoki taxallusli shaklda taqdim etilgan bo'lsa ham. Ba'zi hollarda bu muammoli bo'lmasa-da, agar ma'lumotlari shu tarzda foydalaniladigan foydalanuvchilarga (yoki haqiqatan ham, undan foydalanadigan tadqiqotchiga) zarar etkazish xavfi mavjud bo'lsa, bu ko'proq ehtiyotkorlik bilan ko'rib chiqishni talab qiladi. Bu, ayniqsa , ushbu tadqiqotda bo'lgani kabi, mafkura va kuch masalalariga qaratilgan ijtimoiy media ma'lumotlarining tanqidiy nutq tahliliy tadqiqotlarida (qarang: Fuchs Citation 2018 ; Citation 2023).

Ushbu mulohazalar fonida, shuningdek, Utrext universitetining maxfiylik bo'yicha xodimlarining maslahati va ushbu jurnal noshirining ko'rsatmalari asosida, ⁵⁻ Izoh , tvitlar jamoat arboblari tomonidan yozilgan hollar bundan mustasno, tvitlarni keltirmaslikka qaror qilindi. Tvitlar to'g'ridan-to'g'ri keltiriladigan barcha holatlarda tvit muallifidan ruxsat olindi. Ushbu qaror tanqidiy nutq tahlili uchun, xususan, takrorlanuvchanlik, javobgarlik va tadqiqotning yaxlitligi nuqtai nazaridan uslubiy muammolarni keltirib chiqaradi, chunki maqolada keltirilgan da'volarni tekshirish qiyin. Buni yaxshilash uchun maqolada ma'lum lingvistik qo'llanishlarning (korpus usullaridan olingan) ba'zi birlashtirilgan miqdoriy ko'rsatkichlaridan foydalaniladi.

Havolalar ulashildi

2021-yil mart oyida namunadagi eng ko'p baham ko'rilgan yangiliklar hisobotlari *The Guardian* (296 ta aktsiya), CNN (150 ta aktsiya), *The Washington Post* (69 ta aktsiya) va BBC (46 ta aktsiya) dir. *The Guardian* aktsiyalaridan 222 tasi Obiols

haqidagi maqola (AFP Citation 2021) va 74 tasi Rijneveld haqidagi maqola (Flood Citation 2021); CNN aktsiyalarining 142 tasi Obiols haqidagi maqola (Guy Citation 2021) va atigi 8 tasi Rijneveld haqidagi maqola (Guy va Crever) Iqtibos 2021). *The Washington Post* (Berger Citation 2021) maqolasi asosan Obiolsga qaratilgan . BBC aktsiyalari asosan Holliganning (Citation 2021) Gollandiya kontekstiga qaratilgan qisqacha maqolasi (32 ta aktsiya); BBC aktsiyalarining faqat 14 tasi Obiols haqidagi maqolaga tegishli (BBC Citation 2021). Umuman olganda, mart oyida ma'lumotlar to'plamida Rijneveldga qaraganda Obiolsga bag'ishlangan maqolalar ko'proq bo'lishi aniq. Boshqa tillardagi boshqa tarjimalar haqidagi maqolalar ingliz tilidagi tvitlarda tilga olinadi, lekin juda kamdan-kam hollarda, mart oyida faqat nemis tilidagi tarjimalar 10 martadan ko'proq tilga olingan.

Obiolsning hikoyasi va Twitterdagi foydalanuvchilarning e'tiborini tortgan kataloncha tarjimasi bo'lgan ko'rinadi. Qisman buni tarjimonlarni irqiy qarama-qarshiliklarning qurbonlari sifatida ta'kidlab, Obiols tomonidan ma'lum izohlar bilan kuchaytirilgan yangiliklarning ramkalari bilan bog'liq bo'lishi mumkin, masalan.

[b] Agar men shoirni ayol, yosh, qora tanli, 21^{-asrning} amerikaligi bo'lganligi uchun tarjima qila olmasam, Gomerni ham tarjima qila olmayman, chunki men miloddan avvalgi VIII asrning yunoni emasman. Yoki Shekspirni tarjima qila olmasdim, chunki men 16^{-asrda yashagan ingliz} emasman (BBC Citation 2021).

Bu ritorik jihatdan jozibali *reductio ad absurdum*, o'ziga xoslik va kanonik adabiyot asarlarini chaqirishni birlashtirgan holda, Twitterda keng iqtibos keltirildi va Deul tomonidan ilgari surilgan asl dalillarni almashtirib, dastlabki yangiliklar hisobotida aniq bo'lgan hikoyaning ramkalarini mustahkamlashga hissa qo'shdi. Shuni ta'kidlash kerakki, ushbu qayta ishlash Deulning fikr-mulohazalarini taqdim etish bo'yicha yangiliklar bo'limi qarorlarida allaqachon boshlangan. Kotze (Iqtibos 2021c) aytib o'tganidek , Deul tomonidan taklif qilingan asl sarlavha "Tepalik emas, yorug'lik bo'l" (ingliz tilida, Gormanning she'ridan keyin) edi. Gazeta o'rniga " Een " ni tanladi aqlli vertaler voor poëzie van Amanda Gorman: Onbegrijpelijk [Amanda Gorman she'riyatining oq tarjimoni: tushunarsiz]" - asarning ramkasini asosan irqiy qarama-qarshilik nuqtai nazaridan harakatga keltiradi.

Ushbu yangiliklar hisobotlarini almashish oy davomida tez-tez bo'lib qolsa-da, shu jumladan Barrios (Citation 2021) va Malik (Citation 2021) tomonidan Gollandiyaga yo'naltirilgan fikr-mulohazalar (ma'lumotlar to'plamida mos ravishda 35 va 15 ta ulush), u o'zgarib turadi oy davomida chuqur tahliliy maqolalar va tergov jurnalistikasi, ko'pincha turli tarjimonlar va olimlar bilan intervyularni yoritib, tarjima bo'yicha bahsli fikrlarni o'rganadi. Ushbu tahlil qismlarini almashish mart oyining oxirida va aprel oyining boshida tvit faolligining keskin o'sishiga olib keladi (1-rasmga qarang). Oxir oqibat, ma'lumotlar to'plami shuni ko'rsatadiki, mart oyida ushbu tahlil qismlari Obiols va Rijnevelddagi reportaj qismlaridan ko'ra ko'proq taqsimlanadi, 1055

ta tahlil qismlari va 857 ta yangiliklar hisobotlari. Bu oyda eng ko‘p baham ko‘rilganlar *The New York Times* (Marshall Citation 2021 , 403 ta aktsiya), *Los Angeles Times* (Pineda Citation 2021, 169 ta aktsiya), *The Washington Post* (Bhanoo) gazetalaridagi tahlillardir. Iqtibos 2021, 160 ta aktsiya) va Kotzening *Medium* bo'yicha tahlili (Kotze) Iqtibos 2021a , 97 ta aktsiya). Boshqa tillardagi gazetalardan tahliliy parchalar kamroq tarqatiladi va Twitterdagi ingliz tilidagi munozaralar asosan ingliz tilidagi ommaviy axborot vositalarida bo'lgan ko'rinadi. Ma'lumotlar to'plamida 10 martadan ko'proq baham ko'rilgan boshqa tildagi yagona tahlil maqolasi - bu *Der Spiegel jurnalida* 43 ta aktsiyaga ega Jon Makvorter ishtirokidagi maqola (Pfister Iqtibos 2021). Markowiczning maqolasi (Citation 2021) *Le Monde -da* 8 marta, boshqa barcha ingliz tilidagi bo'lmagan maqolalar esa bir necha marta baham ko'rilgan. Umuman olganda, vaqt o'tishi bilan yanada muvozanatli, ko'proq polifonik va nozik nutqqa o'tish sodir bo'ladi: munozarani deyarli faqat irq nuqtai nazaridan tashkil etadigan dastlabki qismlardan va "ruxsat etilgan" yoki "qodir bo'lish" nuqtai nazaridan. ' tarjima qiling (qarang Kotze Iqtibos 2021a ; Kotze va Strou Iqtibos 2021), tarjima jarayonida o'ziga xoslik qanday namoyon bo'lishi bilan bir qatorda til sanoatida xilma-xillik yo'qligi haqidagi savollarni batafsil tahlil qiladiganlarga.

Tarjimon va tarjimaning bir nechta qarashlari bu erda birlashadi. Beyker (Citation 2005) xolis tarjimonning tanqidiy baholanishi deb atagan narsaning aks-sadolari bor , bu tarjimon nuqtai nazariga va tarjimaning o'ziga xos madaniy va ijtimoiy kontekstdagi har qanday o'zaro bog'liqlikdan oshib ketadigan nuqtai nazariga, tarjimonning nuqtai nazariga asoslangan . estetikashtirilgan madaniy uyg'unlikning poetik idealini amalga oshiruvchi rassom sifatida (Timochko) Iqtibos 2003). Tarjimaning moddiyligi va tarjimonlarning ijtimoiy singdirilishiga e'tibor qaratish orqali ushbu idealga qarshi chaqiruvlar bir vaqtning o'zida transsendent tarjimonning qurboni bo'lish va tarjimonning tarjima qilish huquqini muqaddaslovchi sifatida ko'rilgan muallifning obro'-e'tiborini buzish sifatida talqin etiladi.

Kronin (Kronin va Delgado Luchnerda Iqtibos 2021, 95) tarjimonning xolis, “yuqorida” ijtimoiy singdirilganlik sifatidagi bu qarashi tarjimaning elita qarashi ekanligini ta'kidlagan: “Holislik tushunchasi ozchiliklar bilan juda bog‘langan – boy Uayt ma’nosida. Odamlar bir-biri bilan gaplashadi. Bu sayyoradagi ozchilik tajribasi, ammo u universallashtirdi. Ko'rinib turibdiki, tarjimon va tarjimaning universallashtirilgan va universallashtiruvchi nuqtai nazari Twitterda foydalanuvchilarning o'ziga xos identifikatsiya konstruktsiyalarining bir qismi sifatida ham qo'llaniladi. Loffreda va Rankine (Iqtibos 2016 , 15) irq, jins, sinf - hayot tajribasining moddiy jihatlari bilan cheklanmagan tasavvur tushunchasining asosiy kamchiligini ta'kidlaydilar :

Xulosalar. Ushbu maqolada men "tarjimon" va "tarjimon" ijtimoiy tarmoqlarda ma'lum moddiy (texnologik va algoritmik) cheklovlar va imkoniyatlarga ega bo'lgan

bo'shliqlar sifatida qanday yaratilganligini o'rganishning mantiqiy asoslarini va asoslarini bayon qildim. Odamlar o'zlarining onlayn "menliklarini" qurishadi va amalga oshiradilar, ular boshqa qurilgan "menliklarning" dinamik tarmog'iga kiritilgan. Shaxsning bunday konstruksiyalari va ijrolari nafaqat kengroq ijtimoiy, siyosiy va mafkuraviy hikoyalar fonida sodir bo'ladi, balki bu "katta hikoyalar" ni murakkab yo'llar bilan qurilgan shaxsiy hikoyalar bilan birlashtiradi (shuningdek, Sadler Citation2021 ga qarang). Bunda tarjimon va tarjimaning fikri va konstruksiyasi ijtimoiy tarmoqlar foydalanuvchilari – tarjimonlar ham, tarjimon bo'lmaganlar ham shaxsini aniqlash ishlarida murakkab usullarda qo'llaniladi. Shunday qilib, ijtimoiy tarmoqlarda tarjimonlarning namoyishi va tarjimasi "syujet qurilmasi", onlayn shaxsiy identifikatorlarni qurishda diskursiv resurs vazifasini bajaradi - bu figurada mavhum madaniy bahslarni konkretlashtirishga imkon beruvchi syujet qurilmasi.

Ijtimoiy tarmoqlarda identifikatsiya qilishda tarjima va tarjimonlarning ushbu vakillik foydalanishlari yaqinda tadqiqotning markaziga aylandi va hali ko'p ishlarni qilish kerak. Masalan, Kotze va boshqalar. (Citation2021) Goodreads-da tarjima konstruksiyalari bo'yicha asosan hisoblash ishlarini taqdim etadi; Gudreads-dagi identifikatsiya rivoyatlarida bunday konstruksiyalar qanday kiritilganligi haqida batafsilroq sifatli tahlil qilish davom etmoqda (qarang: Van Egdome va Kotze Ba'zi tajriba ishlari uchun Citation2024). Shuningdek, “tarjimon”, “tarjima *jarayon sifatida* ” va “ *matnning* tarjima qilingan holati ” tushunchalaridagi farqlarni yanada chuqurroq ko'rib chiqish zarur (qarang: Freeth). Iqtibos 2022). Nihoyat, tarjima va tarjimon haqidagi tushunchalarni ochishda an'anaviy ommaviy axborot vositalari va onlayn ijtimoiy media o'rtasidagi murakkab o'zaro ta'sirni hisobga olgan holda, an'anaviy ommaviy axborot vositalaridagi munozaralarda bahs-munozaralar qurilishi va uning ijtimoiy media bilan o'zaro ta'sirini batafsilroq tahlil qilish zarur. Ushbu yo'nalishdagi keyingi kengaytmalar, shuningdek, ijtimoiy media tadqiqotlari va tarjimashunoslik o'rtasida fanlararo munozaralarni ochish imkoniyatini beradi.

ADABIYOTLAR

1. Dea Ex Machina (@ZaireKrieger). 2021. “Hoe Salty op...”Twitter, February 23, 2021, 11:36 pm <https://twitter.com/ZaireKrieger/status/1364343287327444998>.
2. Fenwick, Chris (@lexipenia). 2021a. “The Moral Panic...”Twitter, March 12, 2021, 10:21 pm <https://twitter.com/lexipenia/status/1370485049892671488?s=20&t=Ly9C-C8kppD3-Dpm8RYGQg>
3. Hur, Anton (@AntonHur).2021a. “Wondering Whether the...”Twitter, March4, 2021, 11:22 am <https://twitter.com/AntonHur/status/1367420245284024320?s=20&t=Ly9C-C8kppD3-Dpm8RYGQg>.

4. M. F. Saparova. 2024. “O‘zbek tili tezaurusida ot so‘z turkumiga oid so‘zlarning ma’noviy kategoriyalashtirish masalasi”, O‘zbekiston milliy universiteti xabarlari, 2024, [1/4]
5. Barrios, Nuria. 2021. “The Challenge of Translating Amanda Gorman If You are White.” El País, March 12. <https://english.elpais.com/usa/2021-04-21/the-challenge-of-translating-amanda-gorman-if-you-are-white.html#Echobox=1615544134>.
6. Berger, Miriam. 2021. “White Translator Removed from Amanda Gorman Poem, Amid Controversy in Europe.” The Washington Post, March 11. <https://www.washingtonpost.com/world/2021/03/11/amanda-gorman-white-translator-spain/>.
7. Deul, Janice. 2021. “Opinie: Een witte vertaler voor poëzie van Amanda Gorman: Onbegrijpelijk [Opinion: A White Translator for the Poetry of Amanda Gorman: Incomprehensible].” De Volkskrant, February 25. <https://www.volkskrant.nl/columns-opinie/opinie-een-witte-vertaler-voor-poezie-van-amanda-gorman-onbegrijpelijk>.
8. Kotze, Haidee. 2021a. “Translation is the Canary in the Coalmine: What the Debate about Amanda Gorman’s Translators is Really About.” Medium, March 15. <https://haidee-kotze.medium.com/translation-is-the-canary-in-the-coalmine-c11c75a97660>.
9. McWhorter, John. 2021. “Translating Amanda Gorman.” It Bears Mentioning (blog). March 20. <https://johnmcwhorter.substack.com/p/translating-amanda-gorman?s=r>.
10. Zappavigna, Michele. 2012. Discourse of Twitter and Social Media: How We Use Language to Create Affiliation on the Web. London: Continuum

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA TA‘LIM-TARBIYA JARAYONIDA O‘QUVCHILAR JAMOASINI SHAKLLANTIRISH BOSQICHLARI

Turaboyeva Umida Sobirjanovna

Chortoq tumani maktabgacha va maktab ta'limi bo'limiga qarashli

32-maktabning bishlang'ich ta'lim fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Boshlang'ich sinf o'qituvchilari ta'lim-tarbiya jarayonida jamoa rivojlanishining asosiy bosqichlarini amalga oshirishda o'z o'rnini bilan amalga oshirishlari lozim, chunki Dastlab pedagogning kuch-g'ayrati natijasida sinfda o'rnatilgan muayyan talablar; tartib, intizom bilan o'quvchilarning unga katta bo'lmagan qismi sinf rahbarining harakatlarini qo'llab-quvvatlashi bilan izohlanadi.

Kalit so'zlar: Pedagog, barkamol, yoshlar, ta'lim-tarbiya, jamoa, faoliyat, mutafakkir, sinf jamoasi, qobiliyat, ko'nikma, malaka, jismoniy tarbiya, sport, o'quv faoliyati.

Аннотация: Учителя начальной школы должны играть свою роль в реализации основных этапов формирования коллектива в образовательном процессе, поскольку изначально в классе в результате усилий педагога устанавливаются определенные требования; Порядок, дисциплина объясняется тем, что небольшая часть учащихся поддерживает действия руководителя класса.

Ключевые слова: Педагог, компетентный, молодежь, образование, коллектив, деятельность, мыслитель, классный коллектив, способности, умение, квалификация, физическое воспитание, спорт, учебная деятельность.

Bugungi kunda ta'lim va tarbiya jarayonida o'quvchi pedagoglar oldiga qo'yiladigan asosiy masala va muhim bo'lgan javobgarlik o'sib kelayotgan yosh avlodni xar tomonlama yetuk va barkamol qilib tarbiyalash va bu bilan bir qatorda ularga jamoaviy ijtimoiy hayot turmush darajasi va ularning komil shaxs va yetuk ishbilarmon kadr bo'lib shakllanishlari uchun bor kuch g'ayrat va shijoatini ishga solishni talab etadi. Yuqoridagi vazifalarni bajarishda birinchi navbatda biz Bolani kichik maktab yoshidan tarbiyalashni boshlashimiz lozim chunki bola xar tomonlama yetuk bilimli bolishi bilan bir qatorda jamoada ham faoliyatga kirisha olishi kerak.

Odamlarga jamoa bo'lib yashashi zaruriyati qadimgi ibtidoiy jamoa davrida ham zaruriy yashash va faoliyat bilan shug'ulanish jarayonida muhim hisoblangan insonlarning jamoa bo'lib yashahslariga birinchilardan bo'lib Suqrot, Platon, Aristotel, Markaziy Osiyo mutafakkirlaridan esa Forobiy, Beruniy, Ibn Sino, Ulug'bek, Alisher Navoiy va boshqalar ilmiy asoslangan fikrlari bilan o'z muloxazalarini keltirishgan. Ayniqsa, buyuk faylasuf olim qomusiy mutafakkir Abu Nasr Forobiyning asarlarida

jamoaga bo‘lib yashashga tabiiy moyillikni inson turmush tarzining ajralmas mazmuni ekanligini kletirilganligini ko‘rishimiz mumkin [1]. Farobiy bu haqida o‘z asarlarida quyidagi fikr-mulohazalarni bayon etgan: « U har bir inson o‘z tabiati bilan shunday tuzilganki, u yashash va oliy darajadagi etuklikka erishmoq uchun ko‘p narsalarga muhtoj bo‘ladi, u bir o‘zi shunday narsalarni qo‘lga kirita olmaydi, ularga ega bo‘lish uchun odamlar jamoasiga ehtiyoj tug‘iladi. Shu sababli yashash uchun zarur bo‘lgan, kishilarni bir-biriga etkazib beruvchi va o‘zaro yordamlashuvchi ko‘p kishilarning birlashuvi orqaligina odam o‘z tabiati bo‘yicha intilgan etuklikka erishishi mumkin. Bunday jamoa a‘zolarining faoliyati bir-butun holda ularning har biriga yashash va etuklikka erishuv uchun zarur bo‘lgan narsalarni etkazib beradi. SHuning uchun inson shaxslari ko‘paydilar, natijada inson jamoasi vujudga keldi». Farobiy keltirib o‘tgan fikrlaridan shuni anglashimiz mumkinki jamoa odamlar maqsad-manfaatlarining umumiylik negizi, o‘zaro hamkorlik qilish zaruriyati, mehnat va maishiy hayotiy faoliyatlari yo‘nalganligi asosida o‘zaro birgalikda harakat qilishlarini taqozo etishdan vujudga keladi. Bugungi kunda ilk jamoa bolib shakllanishning ongli ko‘rinishlarini biz boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining pedagogik faoliyatlarida ko‘rishimiz mumkin. O‘quvchilar faoliyat turlariga mutanosib tarzda mehnat, ta‘lim-tarbiya, maishiy hayot, badiiy ijod, harbiy, jismoniy tarbiya, sport, oila kabi doiralarda jamoalar vujudga kelish jarayonlarida va samarali amal qilishning amaliy ko‘rinishlarini ko‘rishlari mumkin. Boshlang‘ich sinf rahbarining tarbiyaviy ishlarida o‘quvchilar jamoasini shakllantirish markaziy vazifa hisoblanadi, chunki jamoada shaxsni tarbiyalash-tarbiya nazariyasining yetakchi g‘oyasidir.

Har bir sinf- kichik jamoaning bir ko‘ri ishi bo‘lib, o‘zining faollariga ega bo‘ladi va bu jamoa maqsadlarning birligi va umumiy ishlarni tashkil etish bilan bog‘liqligini ko‘rishimiz mumkin. SHuning uchun har bir o‘qituvchi tarbiyaviy ishni sinfdagi jamoa munosabatlarining rivojlanish darajasi(bosqichi, davri)ni aniq belgilashdan boshlaydi. Sinf rahbari jamoasining o‘z ish uslubi bilan rivojlanishiga tusqinlik qilmasligi uchun vaqti-vaqti bilan jamoaning rivojlanishi darajasini aniqlab turadi.

Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari ta‘lim-tarbiya jarayonida jamoa rivojlanishining uch darajasini o‘z o‘rni bilan amalga oshirishlari lozim. Dastlab pedagogning kuch-g‘ayrati natijasida sinfdagi o‘rnatilgan muayyan talablar; tartib, intizom bilan o‘quvchilarning unga katta bo‘lmagan qismi sinf rahbarining harakatlarini qo‘llab-quvvatlashi bilan izohlanadi. Past darajadan yuqori darajagacha boradigan yo‘l uzoq bo‘lib, muayyan qiyinchiliklarni bartaraf etish bilan kechadi. Ayni paytda jamoani shakllantirish yuzasidan olib boriladigan ishlar juda qiziqarlidir.

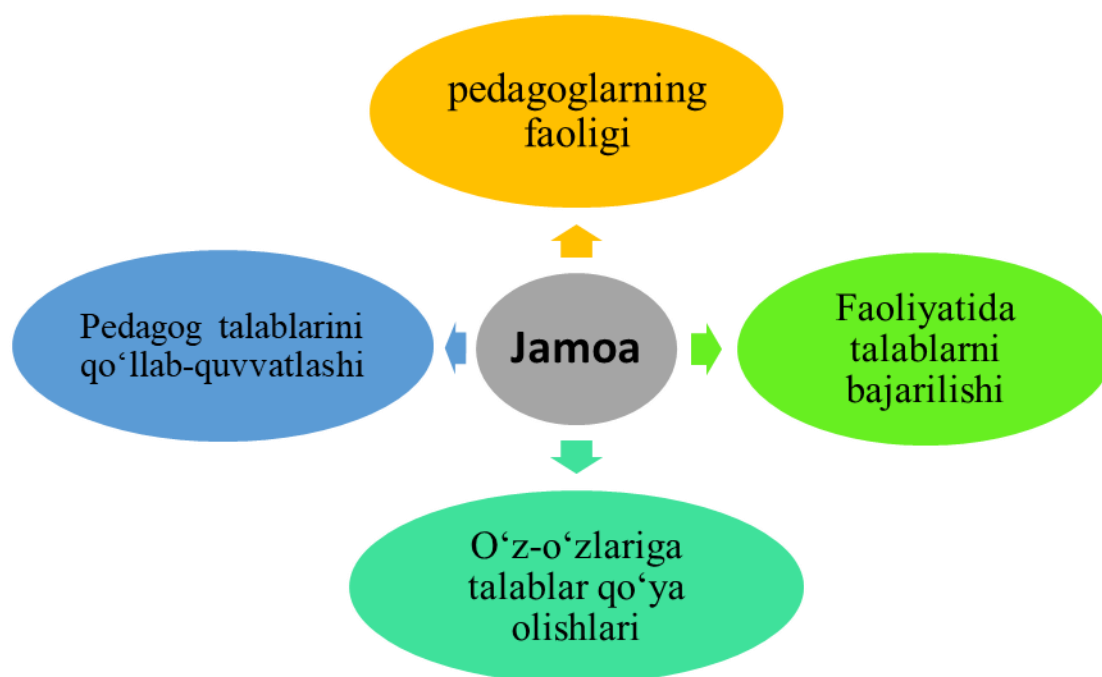
Maktab jamoasi tarkibida eng barqaror bo‘g‘in - bu muayyan sinflar negizida shakllangan jamoalar sanaladi. Sinf jamoasi tarkibida o‘quvchilar tomonidan amalga oshiriluvchi asosiy faoliyat o‘qish faoliyati sanaladi. Aynan sinf jamoasida shaxslararo aloqa va munosabatlar tarkib topadi. Shuningdek, sinflar jamoalari negizida maktab

jamoasi shakllanish bosqichlarini birin ketin amalga oshiriladi. Yuqoridagi jamoaning o‘ziga xos belgilaridan kelib chiqib, shunday xulosa chiqarish mumkin.

O‘quvchilar jamoasi – bu ijtimoiy ahamiyatga ega yagona maqsadni ko‘zda tutuvchi, birgalikdagi faoliyatni tashkil etuvchi, umumiy saylab qo‘yilgan organiga ega bo‘lgan, mustahkamlik, umumiy javobgarlik bilan ajralib turuvchi, barcha a‘zolarining huquq va majburiyatlarda tengligi sharoitida majburiy aloqadorlikka ega bo‘lgan o‘quvchilar guruhidir.

Jamoani shakllantirish muayyan qonuniyatlarga bo‘ysunadigan uzoq muddatli murakkab jarayon bo‘lib u sekin asta va bosqichma bosqich amalga oshiriladi. Jamoaning vujudga kelish uchun to‘rt bosqich zarur. 1-rasm.

Jamoaning shakllanish bosqichlarida dastlab o‘qituvchi butun guruhga talab qo‘yadi hamda mazkur jarayonda jamoa faollarining shakllanishiga alohida e‘tibor qaratadi.

Jamoaning yuqorida qayd etilgan bosqichlari va sosiy ko‘rinishlariga boshang‘ich sinf o‘qituvchilari amal qilishlari va jamoasani shakllantirish orqali ta‘lim tarbiya jarayonlarini amalga oshirishga alohida e‘tibor berishlari lozim. Chunki, jamoaning rivojlanishi – jamoa hayotining qonunidir.

Xo‘sh, bolalar jamoasining olg‘a harakat qilib borishiga nima yordam beradi? Uning rivojlanishiga nima imkon beradi?

Bunday kuch istiqboldir. Hayot shuni ko‘rsatadiki, kishining kelajakka umid va ishonch bilan intilishi, hayotiy istiqbolini yurtimizning taqdiri bilan bog‘lab, mustaqil diyorumizning bugungi jamiyat sharoitida ma‘naviy va ma‘rifiy qiyofasini yaratishda hissa qo‘shgan kishi va jamoa tobora shakllanib, rivojlanib boradi.

Xulosa o’rnida shuni malum qilamizki bu intilish va hayotiy istiqbolda kishining ma’naviy va madaniy extiyojlarining jami, uning rivojlanganlik darajasi, butun ma’naviy qiyofasi aks etadi. Istiqbolning eng muhim pedagogik xususiyatlaridan biri shuki, degan edi A.S.Makarenko: “ U oldinga qo‘yilgan maqsad sifatida, bolani istagan natijaga erishish imkoniyati bilan qiziqтира olish, unda kelajakni barpo etishda qatnashish istagini uyg‘otish. Quvnoq kayfiyat va olg‘a intiluvchanlikni vujudga keltirishdir ”. Bu fikrlari bilan A.S.Makarenko pedagogik nuqtai nazardan istiqbol deganda, shaxsning bolalar guruhini, umuman jamoani rivojlantirishning ichki extiyojlariga javob beruvchi, uning a’zolarini rivojlanish darajasiga, ularning yosh va individual xususiyatlariga hamda jamiyatimiz vazifalariga mos keladigan vazifalar, maqsadlar, ishlari tushuniladi.

Foydalanilgan adabiytlar:

1. O‘. Asqarova, M. Nishonov, M. Xayitbaev “Pedagogika” T., “Talqin” 2008 y
2. A. To‘xtaboev, A. Eraliev “Tashkiliy xatti-xarakterlar” Andijon., “Xayot” 2001 y
3. R. Mavlonova “Pedagogika” T., “O‘qituvchi” 2004 y
4. *Общая педагогика/Под. ред. V. A. Slastenina. V.2ch. – M.: VLADOS, 2003*
5. Karimov, J. J. O. G. L., & Kamalova, A. (2024). Yoshlar o‘rtasida deviant xulq-atvor profilaktikasi. *Science and Education*, 5(2), 513-519.
6. Jo‘Rakabirova, M. X. Q., & Kamalova, A. O. Q. (2024). Amir Temur va Temuriylar davrida pedagogik fikrlar taraqqiyoti va ta’lim tarbiya masalalarining bugungi kun ijtimoiy faoliyatdagi ahamiyati. *Science and Education*, 5(3), 490-494.
7. Kamolova, A. O. Q. (2023). Pedagoglik kasbi boshqa hamma kasblarning poydevoridir. *Science and Education*, 4(5), 988-992.
8. Nishonova, M. Y., & Kamolova, A. O. (2021). USING CASE STADE TECHNOLOGY IN LEGAL EDUCATION FOR TEENAGERS. *Экономика и социум*, (8), 42-45.

**TA'LIM MUASSASALARIDA MATEMATIKA FANLARINI ZAMONAVIY
AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARIDAN
FOYDALANIB O'QITISHDA UCHRAYOTGAN MUAMMOLAR
VA ULARNING YECHIMLARI HAQIDA**

Tojiyev Ilhom Ibraimovich

*Navoiy innovatsiyalar universiteti, fizika-matematika fanlari nomzodi,
adamjon-2015@umail.uz, 97-323-19-07;*

Jumaqulova Zilola Shuhrat qizi

Navoiy innovatsiyalar universiteti, o'qituvchi;

Isomova Sabohat Islom qizi

Navoiy davlat pedagogika instituti, magistrant

Annotatsiya. Ushbu ishda Matematika fanini o'qitishda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llashda duch kelinayotgan dolzarb muammolar va ularning yechimlari haqida fikrlar bildirilgan.

Kalit so'zlar. Raqamli transformatsiya, ta'lim mazmunining sifati, o'quvchilarning motivatsiyasi, o'qitishning innovatsion usullari, foydalanish imkoniyati va infratuzilma.

Аннотация. В данной работе высказаны мнения об актуальных проблемах и их решениях в применении современных информационно-коммуникационных технологий в преподавании математики.

Ключевые слова. Цифровая трансформация, качество образовательного контента, мотивация учащихся, инновационные методы обучения, доступность и инфраструктура.

Annotation. This paper expresses opinions about current problems and their solutions in the use of modern information and communication technologies in the teaching of mathematics.

Keywords. Digital transformation, quality of educational content, motivation of students, innovative teaching methods, accessibility and infrastructure.

KIRISH

Turli soha mutaxassislarining ta'kidlashlaricha, matematika fanini yaxshi o'zlashtirgan o'quvchining analitik va mantiqiy fikrlash qobiliyati yuqori bo'ladi. Buni nafaqat misol va muammolarni hal qilishda, balki hayotdagi turli vaziyatlarda ham tez qaror qabul qilishda, muhokama qilishda va muzokaralar olib borishda, ishlarni bosqichma-bosqich bajarishda qobiliyatlarini ko'rishimiz mumkin.

Matematika fanini o‘qitishda yangi texnik vositalari, jumladan, kompyuter va boshqa axborot-kommunikatsiya texnologiyalari jadal rivojlanayotgan va joriy etilayotgan hozirgi davrda, fanlararo integratsiyani ta’minlash maqsadida informatika fanining yutuqlaridan foydalanish shu davrning dolzarb masalalaridan biri sanaladi. Ta’lim muassasalarida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT)ining joriy etilishi o‘quv jarayonini optimallashtirishga keng yo‘l ochadi. So‘ngi yillarda matematika fanini o‘qitishda zamonaviy AKTdan foydalanishga katta e’tibor qaratilmoqda.

MAVZUGA OID ADABIYOTLARNING TAHLILI

Bir qancha olimlar zamonaviy AKTdan foydalangan holda matematikani o‘qitish sohasidagi muammolar va yechimlar ustida faol ishlar olib borishganlar. Bulardan, Seymour Papert ta’limdagi “konstruktivizm” tushunchasining asoschilaridan biri, matematika va mantiqni o‘rgatishda qo‘llaniladigan Logo dasturlash tilini ham yaratuvchisidir. Salmon Xon Xon Akademiyasining (Khan Academy) asoschisi, u bepul onlayn foydalanish mumkin bo‘lgan keng matematika mazmunini o‘z ichiga olgan ta’lim platformasini ishlab chiqdi. Jon Xetti ta’lim bo‘yicha tadqiqotchi, u o‘qitishning turli usullari, jumladan, AKTdan foydalanish samaradorligini o‘rganadi va ularning ta’lim natijalariga ta’sirini baholaydi. Richard Culatta AQSh Ta’lim Texnologiyalari Ofisining sobiq direktori, u AKTni ta’limga, jumladan, matematika ta’limiga integratsiyalash uchun strategiya va resurslarni ishlab chiqish ustida ishlagan.

O‘zbekistonning matematika sohasidagi bir qancha olimlari ham matematikani o‘qitishda AKTdan foydalanishga doir muhim ishlar olib borgan. Jumladan, o‘zbek matematik olimi A.Alimov, Toshkent davlat universitetida (hozirgi O‘zbekiston milliy universiteti) matematika fanlarini o‘qitishda AKTni qo‘llab o‘qitish bo‘yicha ishlarga rahbarlik qilgan. U o‘quv dasturlarini va resurslarni AKT bilan integratsiya qilish, onlayn ta’lim platformalarini yaratish va onlayn ma’ruzalarni tayyorlash kabi masalalarda ishlarni olib borgan. R.Aminov, Oliy va o‘rta maxsus ta’lim muassasalarida matematika fanlarini o‘qitishda AKTni qo‘llash sohasida ishlar olib borgan. U onlayn darslar tayyorlash, interaktiv darsliklar yaratish va matematika o‘quv dasturlarini onlayn platformalarda taqdim etish bo‘yicha ko‘plab ishlar amalga oshirgan. Sh.Turdiboyev, matematika fanlarini o‘qitishda AKTni qo‘llash va onlayn ta’lim vositalarini rivojlantirishga oid ko‘plab ishlar olib borgan. U interaktiv darsliklar, matematik o‘quv dasturlari va onlayn platformalar tayyorlash, shuningdek, matematika fanini o‘qitishda virtual laboratoriyalardan foydalanishning ko‘rsatmalarini tuzishga ham e’tibor qaratgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Matematika fanlarini ta’lim muassasalarida zamonaviy AKT yordamida o‘qitishning bir qancha afzalliklari mavjud bo‘lib, bular:

Ta’limning raqamli transformatsiyasi: jamiyatning turli sohalarida, jumladan, ta’limda ham raqamli transformatsiyaga duch kelinmoqda. Shundan kelib chiqib, o’quvchilarning samarali bilim olishini ta’minlash uchun ta’lim muassasalarining yangi AKTga moslashishi muhim ahamiyatga ega;

Ta’lim olish imkoniyatini oshirish: AKTdan foydalanish, ayniqsa, chekka yoki borish qiyin bo’lgan hududlarda bo’lganlar uchun ta’lim olish imkoniyatini oshirishi mumkin. Onlayn kurslar, vebinarlar va interfaol o’quv platformalari o’rganishni yanada moslashuvchan va qulay qiladi;

Ta’lim sifatini oshirish: zamonaviy AKT matematikani o’rganish sifatini sezilarli darajada oshirishi mumkin bo’lgan keng ko’lamli vositalar va resurslarni taqdim etadi. Bu interfaol ilovalar, vizualizatsiya, onlayn ma’ruzalar va o’quv jarayonini o’quvchilar uchun yanada qiziqarli va tushunarli qiladigan boshqa ko’plab vositalarni o’z ichiga oladi;

Kelajakdagi ish uchun tayyorgarlik: bugungi dunyoda AKT ko’plab professional sohalarda tobora muhim rol o’ynaydi. O’quv jarayonida AKTdan foydalanish o’quvchilarning kelajakdagi kasbiy faoliyatida zarur bo’ladigan ko’nikmalarni, masalan, kompyuter dasturlari bilan ishlash, ma’lumotlarni tahlil qilish va shu kabilarni shakllantirishga yordam beradi;

O’qitishning innovatsion usullari: zamonaviy AKTdan foydalanish o’qitishning innovatsion usullarini qo’llash imkonini beradi, masalan, o’yinlar, interfaol vaziyatlar, hamkorlikdagi loyihalar va boshqalar orqali o’rganish, bu esa o’quv materialini yanada samarali o’zlashtirishga xizmat qiladi;

Umuman olganda, matematika fanini o’qitishda zamonaviy AKTdan foydalanish nafaqat zamon talablariga javob beradi, balki ta’lim sifatini oshirish, o’quvchilarni zamonaviy dunyo chaqiriqlariga mos qilib tayyorlashning asosiy elementi hisoblanadi.

Afsuski, Matematika fanini o’qitishda zamonaviy AKTdan foydalanishda bir qator muammolarga duch kelinmoqda, bular quyidagilardan iborat:

1. Foydalanish imkoniyati va infratuzilma: barcha ta’lim muassasalari kompyuterlar, internet tarmog’iga ulanishlari, interfaol doskalar va boshqalar kabi zarur AKT va jihozlardan foydalanish imkoniyatiga ega emas. Bu esa o’z navbatida sifatli ta’lim muhitini tashkil qilish va o’qitishda texnologiyalardan foydalanish imkoniyatining cheklanishi;

2. O’qituvchilarning ta’lim va malakasini oshirish: ba’zi o’qituvchilar tegishli tayyorgarlik va yetarli darajada bilimi yo’qligi sababli yangi texnologiyalarni o’zlashtirish va ularni o’quv jarayonlariga kiritishda qiyinchiliklarga duch kelinishi;

3. Ta’lim mazmunining sifati: texnologiya mavjudligi har doim ham sifatli ta’lim mazmunining mavjudligini kafolatlamaydi. Dasturiy ta’minot, ilovalar va onlayn resurslar ma’lum bir kurs yoki sinf darajasining ta’lim maqsadlari va talablariga yetarlicha moslashtirilmagan bo’lishi;

4. O‘quvchilarning motivatsiyasi: AKTdan foydalanish, ayniqsa texnologiya to‘g‘ri ishlatilmasa yoki yetarlicha qiziqarli tarzda ishlatilmasa, o‘quvchilar motivatsiyasi bilan bog‘liq muammolarga olib kelishi mumkin. Ba‘zi o‘quvchilarning ijtimoiy tarmoqlar yoki o‘yinlarga kirish orqali o‘qishdan chalg‘ishlari;

5. Texnik muammolar: uskunadagi nosozliklar, dasturiy ta‘minotdagi muammolar yoki internetga ulanish bilan bog‘liq muammolar o‘quv jarayonini to‘xtatib qo‘yishi hamda o‘qituvchilar va o‘quvchilar uchun qo‘shimcha qiyinchiliklarning kelib chiqishi;

6. Ma‘lumotlar xavfsizligi va maxfiyligi: zamonaviy AKTdan foydalanish, ayniqsa, onlayn platformalar bilan ishlashda va o‘quvchilarning shaxsiy ma‘lumotlarini saqlashda ma‘lumotlar xavfsizligi va maxfiyligi bilan bog‘liq xavflarning oshishi;

7. Interaktiv ta‘lim uchun cheklangan imkoniyatlar: matematikaning ba‘zi sohalarini zamonaviy AKT orqali o‘rganish qiyin bo‘lishi mumkin, ayniqsa individual e‘tibor va qo‘llab-quvvatlash zarur bo‘lsa. Bu interfaol o‘rganish va muammolarni guruh shaklida hal qilish imkoniyatlarining cheklanishi.

Ushbu muammolarni hal qilish zamonaviy AKTdan foydalanish imkoniyatini yaratish, o‘qituvchilarni tayyorlash va qo‘llab-quvvatlash, sifatli ta‘lim mazmunini ishlab chiqish, o‘quvchilar motivatsiyasini rag‘batlantirish, texnologik infratuzilmaning ishonchliligi va xavfsizligini ta‘minlashni o‘z ichiga olgan kompleks yondashuvni talab qiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Yuqorida sanab o‘tilgan muammolarning har birini batafsil yechish bo‘yicha xulosa va takliflarimizni keltirib o‘tamiz:

1. Foydalanish imkoniyati va infratuzilma:

- ta‘lim muassasalarining texnik infratuzilmasini modernizatsiya qilish uchun moliyaviy yordam ko‘rsatish;
- ta‘lim muassasalari uchun kompyuterlar, interfaol doskalar va boshqa zarur jihozlarni xarid qilish uchun maxsus grant yoki subsidiya dasturlarini tashkil etish;
- AKTdan foydalanish imkoniyatlarini yaxshilashga muhtoj bo‘lgan ta‘lim muassasalarini aniqlash maqsadida so‘rov va tahlil o‘tkazish.

2. O‘qituvchilarning ta‘lim va malakasini oshirish:

- Matematika fanini o‘qitishda zamonaviy AKTdan foydalanish bo‘yicha o‘qituvchilar uchun maxsus kurslar va treninglar o‘tkazish;
- o‘qituvchilarning mustaqil ta‘lim olishlari uchun onlayn resurslar va platformalarni yaratish;
- tajribali o‘qituvchilar hamkasblariga yangi texnologiyalarni o‘zlashtirishda yordam berishi mumkin bo‘lgan murabbiylik tizimini joriy etish.

3. Ta‘lim mazmunining sifati:

- zamonaviy AKTdan samarali foydalanadigan maxsus o‘quv dasturlari va materiallarini ishlab chiqish va moslashtirish;
- mavjud onlayn manbalar va ilovalarni ko‘rib chiqish va baholashni o‘tkazish, ularning eng yuqori sifatlisini va matematikani o‘qitish uchun mosligini aniqlash;
- ochiq ta‘lim resurslari (OTR) shaklida ta‘lim mazmunini yaratish va tarqatishni rag‘batlantirish.

4. O‘quvchilarning motivatsiyasi:

- o‘yinlar, onlayn viktorinalar, virtual laboratoriyalar va boshqalar kabi interfaol va qiziqarli o‘qitish usullaridan foydalanish;
- ta‘lim texnologiyalarini hayotiy misollar va matematikani qo‘llash bilan integratsiyalash;
- AKTdan foydalanishga bo‘lgan imtiyoz va ehtiyojlarni aniqlash maqsadida talabalar o‘rtasida tadqiqot va so‘rovlar o‘tkazish.

5. Texnik muammolar:

- uskunalar va dasturiy ta‘minot bilan bog‘liq muammolarni tez hal etishga yordam beradigan ta‘lim muassasalari va o‘qituvchilarning texnik yordamini tashkil qilish;
- texnik nosozliklarni oldini olish uchun uskunaga muntazam texnik xizmat ko‘rsatish va dasturiy ta‘minotni tashkil etish.

6. Ma‘lumotlar xavfsizligi va maxfiyligi:

- AKTdan foydalanishda ma‘lumotlarni himoya qilish va shaxsiy daxlsizlik qonunchiligiga muvofiqligini ta‘minlash;
- axborot xavfsizligi siyosatini amalga oshirish, o‘qituvchilar va talabalarni kiberxavfsizlik asoslari bo‘yicha o‘qitish.

7. Interaktiv ta‘lim uchun cheklangan imkoniyatlar:

- guruh topshiriqlari va loyihalarini o‘tkazish imkoniyati bilan onlayn platformalardan foydalanish;
- videokonferensaloqa texnologiyalaridan foydalangan holda virtual master-klass va seminarlar tashkil etish.

Ushbu muammolarni hal qilishda yondashuv har tomonlama bo‘lishi, texnik va pedagogik jihatlarni, shuningdek, muayyan ta‘lim muassasasi va uning o‘quvchilarining ehtiyojlari va xususiyatlarini hisobga olgan holda bo‘lishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Seymour Papert. *The Children’s Machine: Rethinking School in the Age of the Computer*, 1992, [ISBN 0-465-01063-6](#).
2. Пейперт С. *Переворот в сознании: Дети, компьютеры и плодотворные идеи*. Москва, Педагогика, 1989.

3. Hattie, J. A. Identifying the salient facets of a model of student learning: A synthesis of metaanalyses. *International Journal of Educational Research*, 11, 1987, pp 187–212.
4. Hattie, J. A. What works: A model of the teaching-learning interaction. Paper presented at the Annual Conference of the Australian Teacher Education Association, Fremantle. 1993b, July.
5. Richard Culatta. [Digital for Good: Raising Kids to Thrive in an Online World](#). Harvard Business Review Press, July 2021.
6. Culatta, Richard, and Katrina Stevens. [“There’s an App for That. Well, Maybe”](#). Medium. August 21, 2015.
7. Ibragimova G.N. Interfaol o‘qitish metodlari va texnologiyalari talabalarning kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish. // Monografiya.-T. – Fan va texnologiyalar, 2016-y, 76-bet.
8. Tojiyev I.I., Egamberdiyev Sh.K. Use of science integration in teaching mathematics. // *JournalNX - A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal*. ISAE-2020, ISSN : 2581-4230. 2020/6/13. Page No. 352-356.
9. Тожиев И.И., Карабекян С.Х., Баракаев А.М. [Определение объёма жидкости в цилиндрической ёмкости с использованием интеграции дисциплин](#). // Вестник науки и образования. 18-2 (96). ООО «Олимп». 2020. Стр. 47-51.
10. Tojiyev I.I., Isomova S.I., Jumaqulova Z.Sh. Matematika fanini o‘qitishda zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishda uchrayotgan muammolar. // Navoiy innovatsiyalar universiteti. “Oliy ta‘limda raqamli texnologiyalar va innovatsiya: fan, ta‘lim, tarbiya” mavzusidagi xalqaro miqyosdagi ilmiy-texnik anjuman. Navoiy, 2024 yil 18 aprel. 208-211 betlar.

МЕСТО В.Г. БЕЛИНСКОГО В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ

Мухлиса Турсунова Ширинбой кизи

*Преподаватель Узбекского государственного
университета мировых языков*

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена место педагогического наследия в творчестве Виссариона Григорьевича Белинского и его роль в воспитании гармонично- развитого молодого поколения. В. Белинский считал, что воспитание человека – это великое дело. В нем решается дальнейшая судьба человека. Он призывал воспитывать в детях безграничную любовь к родной стране, отвращение ко всем формам угнетения человека человеком.

Ключевые слова: педагогика, ребенок, русский народ, нравственное воспитание, развитие, младший возраст.

PLACE V.G. BELINSKY IN THE PEDAGOGICAL HERITAGE

Mukhlisa Tursunova Shirinboyevna

Teacher of UzSWLU

Annotation

The article is devoted to the place of pedagogical heritage in the work of Vissarion Grigorievich Belinsky and its role in the education of a harmoniously developed young generation. V. Belinsky believed that educating a person is a great thing. It decides the future fate of a person. He called for instilling in children boundless love for their native country and aversion to all forms of oppression of man by man.

Key words: pedagogy, child, Russian people, moral education, development, younger age.

В первых педагогических статьях В.Г. Белинский развивал важнейшую идею о народности воспитания. Он верил, что русский народ, томившийся под ярмом крепостнического и самодержавно- полицейского гнёта, найдет в себе силы изменить к лучшему свою жизнь. Его вера в творческие силы народа была неистоимой, носила характер твердого убеждения, основанного не только на представлении о неизменном прогрессе общественного развития, но и на собственном знании народной жизни, близости к народу и горячей сыновней любви к нему. «Народность - обыкновенно выпускается у нас из плана воспитания». В.Г. Белинский считал, что настоящий человек не может быть равнодушным к судьбе своей родной страны, ибо «кто не принадлежит своему

отечеству, тот не принадлежит и человечеству». Рекомендую детям чтение В. Скота, Ф. Купера, В. Гёте и В. Шекспира, он настаивал на изучении прежде всего гениальных творений русских писателей. «Естественная кровь - еще недалеко не составляет того, чем должна быть человеческая любовь» - пишет Белинский. Он признаёт, что родители чаще всего любят своих детей растительной, инстинктивной любовью. Любовь человека должна быть просветлена разумом, способствовать формированию в детях высоких идеалов, нравственных качеств. Он разъяснил родителям, в чём состоят различия между естественной, кровной любовью и разумной любовью к детям, которым предстоит проявить себя по-настоящему в будущем. Ребенок должен любить и уважать своих родителей, он обязан подчиняться их общечеловеческим требованиям, но нельзя «ограничить поприще его жизни только успокоением нежных родителей». Обязанности человека по отношению к обществу также священны, как и отношение к родителям.

По мнению В. Белинского, основной вопрос воспитания заключается в том, должно ли детей воспитывать так, чтобы они могли уживаться с обществом, или должно желать, чтобы общество сделалось способным уживаться с людьми благовоспитанными. Нравственное воспитание В.Г. Белинский считает важнейшей стороной формирования человека. «Есть много родов образования и развития и каждое из них важно само по себе, но всех их выше должно стоять образование нравственное» - говорит Белинский. Основное требование к нравственному воспитанию в младшем возрасте состоит в том, чтобы оградить детей от всего дурного, поставить перед их глазами положительные примеры. В.Г. Белинский не отрывал нравственное совершенствование человека от его умственного развития. После 7 лет должно «начаться систематическое образование дитяти, которое не может быть частным, специальным или исключительным». Оно должно создавать условия для развития всех духовных сил будущего человека способствовать развитию логического мышления. Истинная нравственность имеет своей основой хорошие задатки, свойственные каждому человеку. Чтобы она развивалась, надо предоставить детям разумную свободу и самостоятельность. Безнравственна такая обстановка, в которой в детях задавлены, приглушены все естественные склонности и задатки. Пусть дети тянутся к совершению доброго и хорошего не ради будущей награды. Высшей наградой для них должна быть радость от сознания справедливости и правоты поступков. Он называет юношеский энтузиазм, стремление к героике и романтике «необходимым моментом нравственного развития», способствующий внутреннему очищению от корыстных и эгоистических побуждений. Говоря о том, какой должна быть дружба с товарищами, он считает, только та дружба

нравственна, которая построена на истинной симпатии и развивается «через стремление к общему... через любовь к истине».

В. Г. Белинский резко выступал против широко распространенных в его время утверждений, что природа человека предопределяет возможности его воспитания. Он считал, что природа щедро одаряет людей способностями и дарованиями, а бездарные и тупые люди — такое же редкое исключение, как физические уроды. Сословная принадлежность человека также не должна ограничивать его право на воспитание и образование. Признав вслед за, что «человек есть существо общественное», Белинский говорил: «Создает человека природа, но развивает и образует его общество». Общество должно обеспечить всем людям равное воспитание, развить их духовные силы и индивидуальные способности.

В. Г. Белинский высказывал прогрессивные педагогические взгляды на развитие ребенка и сущность воспитания. Он выступил против механистического представления о воспитании как о процессе, в ходе которого взрослые наполняют ребенка, как пустой сосуд, тем или иным содержанием. Указывая, что ребенок не вещь, не игрушка в руках воспитателя, Белинский подчеркивал, что демократическая педагогика с доверием относится к детям, что в каждом ребенке есть хорошие стороны. Искусство воспитания в том и состоит, чтобы их выявить, развить, сформировать. Педагоги должны заниматься не подавлением у детей выдуманных пороков, а устранением причин, вызывающих детские проступки. Борьбу с отрицательным поведением детей необходимо сочетать с развитием их положительных свойств и качеств. В.Г. Белинский указывает на опасность формализма в моральном воспитании. Построенная на голых сентенциях (нравоучительных) и резонерских (назидательных) поучениях, оно в лучшем случае приучит детей механически следовать моральным требованиям, они о станут равнодушными и добру, и злу. У детей следует вызвать горячее, сильное чувство любви к доброму и хорошему. Надо помогать детям с самых ранних лет в меру их развития через жизненные примеры и художественные образы литературы осознать моральные требования. В старшем возрасте должно обратить серьёзное внимание на развитие в молодых людях сознательности, стойкости, закаленности. Мечтательно-романтическое, сентиментальное воспитание не создает обществу полезных граждан. Главным в поведении человека является неустанная борьба с общественным злом, с отжившими косными общественными порядками, а не сочувствие ближнему или углубление в свой внутренний мир. В.Г. Белинский стоит за всестороннее участие воспитанников в общественной деятельности. Именно это участие есть основной путь нравственного воспитания человека. Развивая своё учение о нравственном воспитании, В.Г. Белинский шёл от романтизма к реализму, от

проповеди созерцательного альтруизма к возглашению чувства любви основным средством нравственного воспитания.

Список использованной литературы:

1. Белинский В.Г. Избранные педагогические сочинения. – М.: Педагогика, 1982. – 288 с.
2. Белинский В.Г. Собрание сочинений. - М., 1981. Т. VII.
3. Каптерев П.Ф. История русской педагогики. – СПб: Алетейя, – 2004. – 560 с.
4. Медынский Е.Н. Педагогические идеи В.Г. Белинского. – М., 1948 – 20 с.
5. Познанский Н. Ф. В.Г. Белинский о воспитании. – М., 1949. – 128 с.
6. Смирнов В. З. Крупнейший русский педагог первой половины XIX в.: К 150 -летию со дня рождения В.Г. Белинского // Советская педагогика. – 1961. – № 6. –С. 32–43.
7. Шабаева М.Ф. Педагогические идеи В.Г. Белинского // Избранные педагогические сочинения. – М.: Педагогика, 1982. – С. 6–16.

INTERAKTIV VEB ILOVA ISHLAB CHIQUISH TEXNOLOGIYASI

Davronbek Qodirov Rajabboy o‘g‘li
TATU Nukus filiali assistent o‘qituvchisi,
To‘liboyeva Umida Gulmirza qizi
TATU Nukus filiali assistent o‘qituvchisi,
Tohirjonova Shahzoda Oybekjon qizi,
TATU Nukus filiali talabasi
Tursunboyeva Mahbuba O‘razboy qizi,
TATU Nukus filiali talabasi

Abstract: In this article, practical work on the sequence of creating an interactive web application that teaches web programming using the Django framework of the Python programming language has been developed.

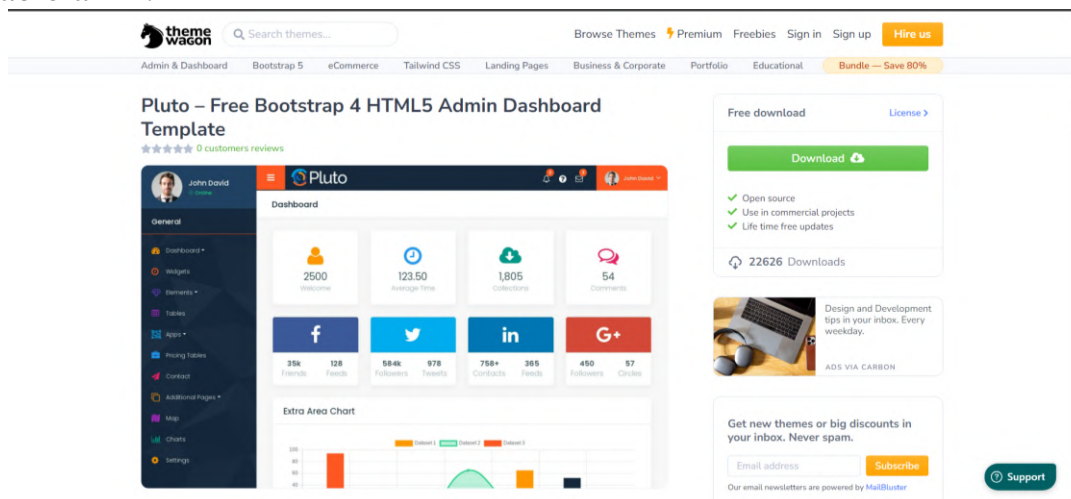
Annotatsiya. Ushbu maqolada Python dasturlash tilining Django frameworkdan foydalangan holda veb dasturlashni o‘rgatuvchi interaktiv veb ilova yaratish ketma-ketligi bo‘yicha amaliy ishlar ishlab chiqilgan.

Key words: python, django, test, user, creatsuperuser, pip, template, html,css,js, bootstrap, ORM, view, app, install, password, reset password, change password, update, create, delete, localhost, admin panel, database, postgresql

Kalit so‘zlar. python, django, test, user, creatsuperuser, pip, template, html,css,js, bootstrap, ORM, view, app, install, password, reset password, change password, update, create, delete, localhost, admin panel, database, postgresql

Veb-ilova: nima, nimadan iborat turlari. Texnologiya to‘plami haqida gapirishdan oldin, veb-ilovaning nima ekanligini va u nimadan iborat. Veb-ilova interaktiv elementlarga ega sayt. Ular foydalanuvchilar o‘zaro muloqot qilish imkonini beradi: tugmachalarni bosib, ni to‘ldiring shakllar, narxlarni so‘rash, xaridlarni amalga oshirish. Pochta mijozlari, ijtimoiy tarmoqlar, qidiruv tizimlari, onlayn-do‘konlar, loyihalarni boshqarish dasturlari — bu kabi ilovalarning barcha misollari.

Endi veb saytimiz uchun internet bepul shablonlarni qidirib, quyidagi shablonni yuklab olamiz.

1-rasm. <https://themewagon.com/> saytidagi pluto shablони

Veb dasturlashni o‘rgatuvchi interaktiv veb ilova yaratish uchun biz backend dasturlaridan birini tanlab shu orqali yaratishimiz mumkin.

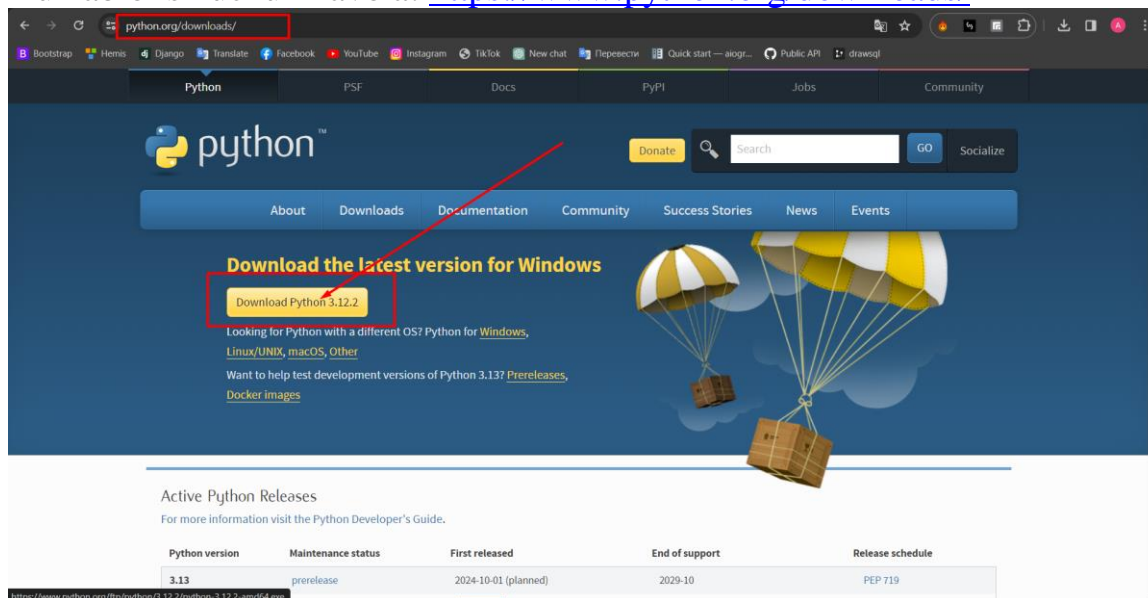
Backend – interfeysni ma’lumotlar bazasi bilan bog‘laydigan va serverdan javoblarni qabul qilish imkonini beruvchi xizmatning dasturiy va apparat qismi. Ushbu to‘plamda biz backend uchun tillar va ularda nima qilish mumkinligi haqida gaplashamiz.

- JavaScript
- Java
- Python
- PHP
- C#

Biz python dasturlash tilidan foydalanib veb ilovamizni dinamik ravishda ishlab chiqamiz.

Python dasturlash tili o‘zgaruvchan til hisoblanadi. Oxirgi versiyasi Python 3.12.2 chiqdi (2023-10-02). Boshda sizga aynan qanday versiyasi kerakligini anglab oling. har bir versiya uchun o‘zgarishlar mavjud siz python 2.7 tuzgan kodingizni ayrim joylari yoki foydalangan kutubxonalarini yangi o‘rnatgan versiyangiz uchun boshqa tusda yoki bo‘lmasam u kutubxona o‘rniga aynan yangi texnologiya sifatida boshqa bir kutubxonadan foydalangan bo‘lishi mumkin.

Yuklab olish uchun havola: <https://www.python.org/downloads/>

2-rasm. Python rasmiy sahifasidan python dasturini yuklab olamiz

Endi bizda mavjud bo‘lgan shablonni backendlaymiz. Buning uchun bizga python dasturlash tilini Django Frameworkini qo‘llaymiz.

Django bepul va ochiq manbali, Python-ga asoslangan veb-ilovani ishlab chiqishni tezlashtirishi mumkin bo‘lgan bepul, ochiq manbali freymvork. U AQSHda 501(c)(3) notijorat tashkilot sifatida tashkil etilgan mustaqil tashkilot Django Software Foundation (DSF) tomonidan yuritiladi.

Djangoning asosiy maqsadi murakkab, ma'lumotlar bazasiga asoslangan veb-saytlarni yaratishni osonlashtirishdir. Freymvork komponentlarning qayta ishlatilishi va "ulanish imkoniyati", kamroq kod, past ulanish, tez rivojlanish va o'zingizni takrorlamang tamoyiliga urg'u beradi. Python hatto sozlamalar, fayllar va ma'lumotlar modellari uchun ham qo'llaniladi. Django shuningdek, introspeksiya orqali dinamik ravishda yaratilgan va administrator modellari orqali sozlanadigan ixtiyoriy ma'muriy yaratish, o'qish, yangilash va o'chirish interfeysini taqdim etadi.

Masshtablik va qayta foydalanish imkoniyati: Django kodni qayta ishlatish va modullikni targ'ib qiladi, bu esa dasturchilarga ularni qayta foydalanish mumkin bo'lgan modullar yoki ilovalarga bo'lish orqali kengaytiriladigan ilovalarni yaratishga imkon beradi.

ORM va ma'lumotlar bazasini abstraktsiya qilish: Django'ning Ob'ekt bilan bog'liq xaritalash (ORM) qatlami ma'lumotlar bazasini boshqarishning murakkabliklarini mavhumlashtiradi, bu esa dasturchilarga Python ob'ektlari va so'rovlari yordamida ma'lumotlar bazalari bilan ishlash imkonini beradi.

URL yo'naltirish: Django moslashuvchan URL marshrutlash tizimini taqdim etadi, bu esa ishlab chiquvchilarga ilovaning turli qismlari uchun toza va foydalanuvchilar uchun qulay URL manzillarini aniqlash imkonini beradi.

Template Engine: Django shablon mexanizmi HTML shablonlarini loyihalash va renderlash jarayonini soddalashtiradi, bu esa dinamik veb-sahifalarni yaratishni osonlashtiradi.

Autentifikatsiya va avtorizatsiya: Django foydalanuvchi autentifikatsiyasi va avtorizatsiyasi uchun mustahkam o'rnatilgan vositalarni taklif etadi, bu esa ilovaning turli qismlariga xavfsiz kirishni nazorat qilishni ta'minlaydi.

Administrator interfeysi: Django ishlab chiquvchilarga qo'shimcha kod yozmasdan ilova ma'lumotlarini boshqarish imkonini beruvchi intuitiv boshqaruv interfeysini taqdim etadi.

Django loyahasini ishga tushirish SQL-dan foydalanmasdan Python-da ilovangizning butun ma'lumotlar modelini yaratishga imkon beradi. Ob'ektga aloqador xaritalash vositasidan (ORM) foydalanib, Django to'liq Python muhitida ishlashni osonlashtirish uchun an'anaviy ma'lumotlar bazasi strukturasi Python sinflariga aylantiradi. Django-MySQL JSON ma'lumotlar turini va tegishli funktsiyalarni qo'llab-quvvatlaydi.

Django'da ma'lumotlar bazasi jadvallari Python sinflariga aylanadi. Veb-ilovalar Django modellari orqali ma'lumotlarga kirish va boshqarish. Ma'lumotlar bazasi maydonlari oddiygina sinf atributlariga aylantiriladi. Agar siz Python-da sinf atributlari ta'rifi bilan tanish bo'lsangiz, Django ma'lumotlar bazasini osongina loyihalashingiz va boshqarishingiz mumkin.

Django Web Framework ilovangiz ma'lumotlar bazasi bilan to'liq integratsiya qilish uchun yorliqni taklif qiladi. U CRUD (yaratish, o'qish, yangilash, o'chirish) funktsiyalarini, HttpResponse va saytlararo skriptlarni taqdim etadi, foydalanuvchilarni boshqarish imkoniyatlarini ta'minlaydi, dasturiy ta'minotni boshqarish funktsiyalarini taklif qiladi va boshqalar. Siz paketlarni import qilasiz, ma'lumotlar bazasiga ulanasiz

va soʻngra mahsulotingizni noyob qiladigan ilovangiz qismlarini ishlab chiqishga qaytasiz.

Endi sqLite bazaga maʼlumotlarni admin panel orqali qoʻshamiz. Django Afzal tarafi admin panel tayyor holatda keladi.

Lohiyamizni barcha joylarini kiritib testlab boʻlganimizdan keyin, loyihani ishga tushiramiz. Undan oldin, har bir faylni koʻzdan tekshirib chiqishimiz kerak boʻladi.

3-rasm. Veb ilovani dastlabki koʻrinishi

Bu veb ilovani davom qildirib, turli xil maʼlumotlar bilan, API lar bilan ishlab yanada takomillashtirishingiz mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Madaminov U.A., Bayramova Sh.D. Zamonaviy web texnologiyalar yordamida multimediali web ilova ishlab chiqish. Innovations in technology and science education. Vol. 2, Issue 9. 05/2023, 17-24.
2. Madaminov U.A., Karimova M.S. Oliy taʼlim tashkilotlarida web dasturlashni oʻrgatuvchi amaliy loyiha ishlab chiqish. Innovations in technology and science education. Vol. 2, Issue 9. 05/2023, 25-30.
3. Madaminov Uktamjon Ataxanovich, Bektemirova Risolat Shukurla qizi. Python dasturlash tili. Innovations in technology and science education. Vol. 2, Issue
4. U.A.Madaminov. Methods of teaching and improving web programming in higher education organizations. International Conference on Information Science and Communications Technologies. DOI: 10.1109/ICISCT55600.2022.10146962.
5. U. Madaminov, Qodirov D. Creating an application for training science. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. 2023/5/17, 295-300p.
6. Madaminov U., Qodirov D, Razzoqova Z. Oliy taʼlim tashkilotlarida mutaxassislik fanlarni oʻqituvchi mobil ilovalarni ishlab chiqish. Innovations in Technology and Science Education. 2023/6/3, 813-816p.
7. Madaminov U., Qodirov D., Avezov M. Use of visit karakalpakstan mobile app in the development of tourism in the republic of karakalpakstan. International journal on human computing studies.
8. U.A. Madaminov, D.R. Kodirov, E.D. Jolimbetova, Vizual dasturlash yordamida amaliy masalalarni yechish. Taʼlim fidoyilari. 2022/6, 77-85p.
9. U.A. Madaminov, O.K. Ataboyev, D.R. Kodirov, M.N. Jumaniyazov. Java dasturlash muhitida shart operatorlari (if, switch case). oriental renaissance: innovative, educational, natural and social sciences. volume 2 | issue 5. 2022/5. 1203-1208 p.

M-LEARNING TEXNOLOGIYASINING QO’LLANILISHI

Davronbek Qodirov Rajabboy o‘g‘li
TATU Nukus filali assistent o‘qituvchisi,
To‘liboyeva Umida Gulmirza qizi
TATU Nukus filali assistent o‘qituvchisi,
Tohirjonova Shahzoda Oybekjon qizi,
TATU Nukus filali talabasi
Tursunboyeva Mahbuba O‘razboy qizi,
TATU Nukus filali talabasi

Abstract: Modern society is rapidly developing, and the requirements for, professional education are changing accordingly. Nowadays, the term “mobile learning” appears in teaching methods. Mobile education is a new direction of pedagogy and education, learning using mobile technologies that allow organizing the educational process using mobile communication tools. Using mobile devices, students can access learning resources, connect with other users, and create content in and out of the classroom.

Annotatsiya: Zamonaviy jamiyat jadal rivojlanmoqda, kasbiy ta’limga qo‘yiladigan talablar ham shunga mos ravishda o‘zgarib bormoqda. Hozirgi vaqtda o‘qitish usullarida “mobil ta’lim” atamasi paydo bo‘ladi. Mobil ta’lim - bu pedagogika va ta’limning yangi yo‘nalishi bo‘lib, mobil aloqa vositalaridan foydalangan holda o‘quv jarayonini tashkil qilish imkonini beruvchi mobil texnologiyalardan foydalangan holda o‘rganish. Mobil qurilmalardan foydalangan holda talabalar ta’lim resurslariga kirishlari, boshqa foydalanuvchilar bilan bog‘lanishlari va sinfda va undan tashqarida kontent yaratishlari mumkin.

Key words: mobile education, electronic education, moodle, integration, e-learning, portability, interactivity, individuality, stationary, continuity

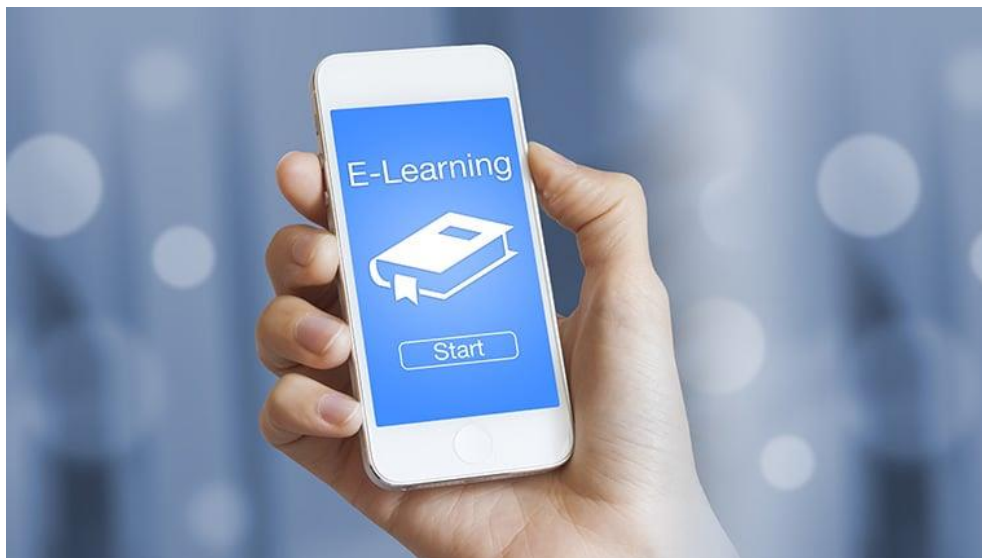
Kalit so‘zlar: mobil ta’lim, elektron ta’lim, moodle, integratsiyalash, e-learning, portativlik, interaktivlik, individuallik, statsionar, davomiylik.

Mobil ta’lim mustaqil ta’lim texnologiyasi sifatida harakat qilishi va boshqa axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bilan birgalikda ishlatilishi mumkin.

Hozirda mobil ilovalarning ahamiyati ortib bormoqda va buning asosiy sababi ular taqdim etayotgan imkoniyatlardir:

- o‘quvchilarning dars davomida va darsdan tashqari mashg‘ulotlarda topshiriqlar ustida birgalikda ishlashi,
- fayllarni almashish,
- masofaviy o‘qitishni tashkil etish.

Mobil qurilmalardan foydalangan holda talabalar Moodle elektron ta’lim tizimi kabi elektron ta’lim resurslaridan foydalanishlari mumkin. Trening joylashuvdan qat’iy nazar o‘tkaziladi, nogironlar uchun o‘qish imkoniyatini beradi, shaxsiy kompyuter va qog‘oz o‘quv adabiyotlarini sotib olishni talab qilmaydi, ya’ni. iqtisodiy jihatdan asoslanadi.

Ta’lim jarayonida mobil qurilmalardan foydalanish tizimi va metodologiyasining mavjudligi o‘qituvchiga o‘quv jarayonini shaxsiylashtirish va mobil o‘qitishni an’anaviy sinf tizimiga organik ravishda integratsiyalash imkonini beradi. Mobil ta’lim va an’anaviy ta’limning malakali kombinatsiyasida an’anaviy ta’lim yanada qiziqarli va samaraliroq bo‘ladi. Mobil ta’limning intensivligi an’anaviy ta’limga qaraganda ancha yuqori.

Elektron mobil ta’lim. Umuman olganda, elektron ta’lim va mobil ta’lim tushunchalari bir-birining o‘rnini bosuvchi deb hisoblanadi, ammo bu mutlaqo to‘g‘ri emas. Keling, buni hozir aniqlaylik.

Elektron ta’lim deganda o‘quv jarayonida o‘quv materiallariga kirish zarur bo‘lganda Internetdan keng foydalanish tushuniladi, chunki barcha kontent faqat onlayn rejimda mavjud.

M-ta’lim tushunchasi bu, birinchi navbatda, elektron o‘rganishdir, bu yerda ma’lumotlar bo‘laklari alohida savollarga javoblar shaklida alohida mavzularga ajratiladi.

Mobil ta’limning o‘ziga xosligi materiallarga istalgan joyda va talaba uchun qulay vaqtda tezkor kirishdadir. Shunday qilib, chat va forumlarda foydalanuvchilar qo‘shma guruh loyihalarini yakunlaydi, muammolarni hal qiladi va ish va darsdan tashqari vaqtlarda o‘qituvchi bilan muloqot qiladi.

Shunday qilib, biz mobil ta’limning asosiy xususiyatlarini ajratib ko‘rsatishimiz mumkin:

- mobil o‘qitish - bu shaxsga yo‘naltirilgan, qulay vaqt va joyda sodir bo‘ladigan vaziyatli jarayon;

- mobil ta‘lim ta‘lim tizimidagi tabiiy innovatsion jarayondir;

- mobil ta‘lim - bu ongli harakatni talab qiladigan ta‘lim va kognitiv faoliyat: talabalar mobil ta‘lim jarayonida faol ishlashi kerak.

- mobil ta‘limning asosiy o‘ziga xos xususiyati uning faol va ongli mustaqil ishlarga yo‘naltirilganligi;

- o‘quv jarayonida mobil texnologiyalardan foydalanish tizimli yondashuvga asoslangan bo‘lishi, muayyan didaktik vazifa va maqsadlarning amalga oshirilishini ta‘minlashi va umuman, o‘quv jarayonini faollashtirishi kerak.

Mobil ta‘limni joriy qilish zamonaviy mobil qurilmalarning keng ko‘lamli funktsiyalari tufayli mumkin bo‘ldi, ular bugungi kunda, xususan: ovozli aloqa, xabar almashish, grafik almashish, Internet-brauzerlar va boshqalar.

Sinfda mobil texnologiyalardan foydalanishning turli usullari mavjud, bu sizga sinfda ishlash uchun ajratilgan vaqtdan foydalanish samaradorligini oshirish imkonini beradi. Mening tajribamga ko‘ra, o‘quv jarayonini yanada samarali va qiziqarli qiladigan aralash ta‘limdan foydalanishni maqsadga muvofiq deb bilaman. Men o‘z ishimda, mobil telefondan darsda samarali foydalanishning bir qancha usullarini keltirib o‘tishim mumkin:

- mavzu bo‘yicha test o‘tkazish jarayonida talabalarga Moodle tizimida test topshirishni taklif qilaman;

- test paytida o‘qituvchining ruxsati bilan talaba bir marta qo‘ng‘iroq qilishi mumkin

- talaba maslahatni qabul qilishi yoki qabul qilmasligi mumkin;

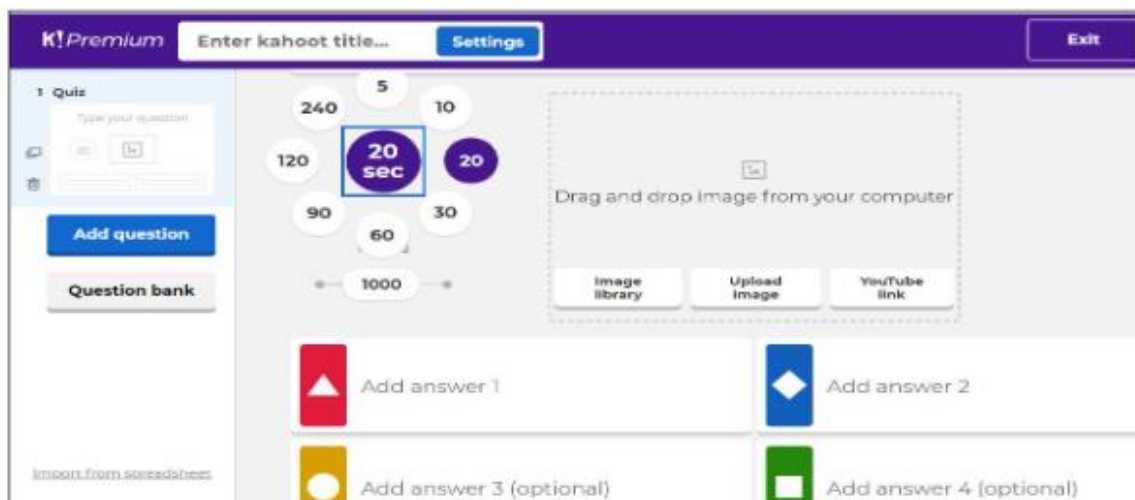
- darsda individual topshiriqni bajarishda talaba mobil telefon yordamida internet tarmog‘idan kerakli ma‘lumotlarni izlashi mumkin;

Shunday qilib, mobil telefondan foydalanish qoidalarini tartibga soluvchi va o‘quvchilarning imkoniyatlarini hisobga olgan holda o‘quv faoliyatida samarali foydalanish mumkin.

O‘quv jarayonida mobil ilovalardan foydalanish o‘quv motivatsiyasini oshirish yo‘llaridan biridir. O‘quv jarayoniga mobil ilovalarni joriy etish dars samaradorligini oshirish, o‘qituvchini oddiy ishlardan ozod qilish, material taqdimotining jozibadorligini oshirish, topshiriq turlarini farqlash, shuningdek, qayta aloqa shakllarini diversifikatsiya qilish uchun mo‘ljallangan. Onlayn viktorinalar, onlayn testlar va onlayn so‘rovlar o‘tkazish uchun eng qulay xizmatlardan biri bu

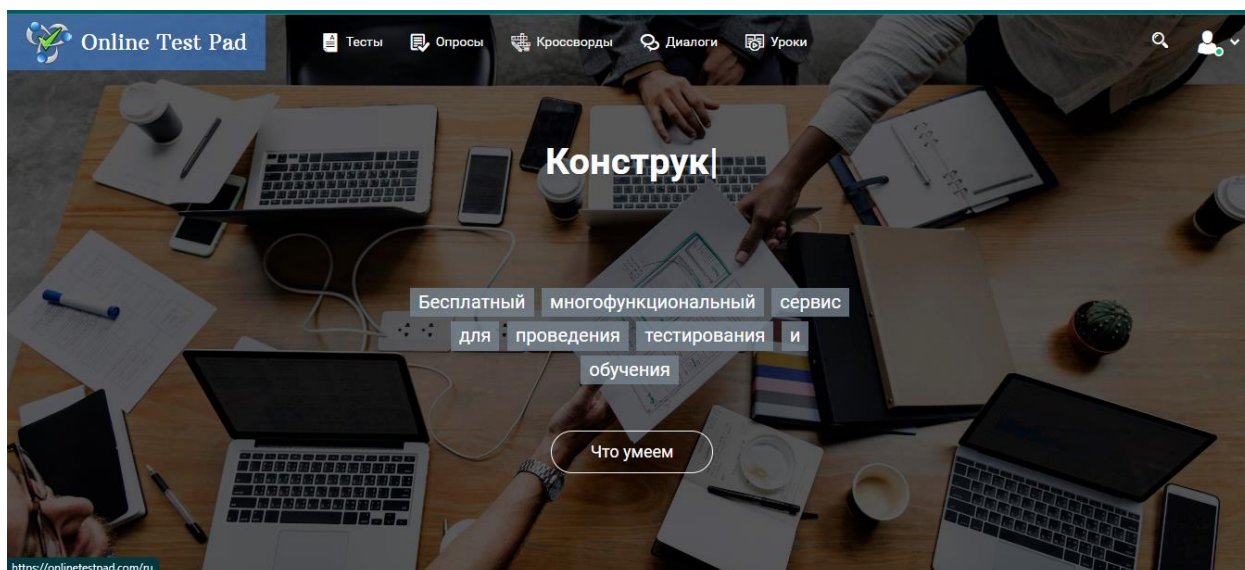
1. Kahoot mobil ilovasi. O‘qituvchining faoliyati materialni tanlash, o‘quvchilar uchun rasmlar yoki video kontentni kiritish imkoniyati bilan vazifalarni ishlab chiqish va ekranda savollarni ko‘rsatish bosqichlarini o‘z ichiga oladi. Talabalarning vazifasi

mobil qurilmalari yordamida ushbu ilovani ochish, o‘qituvchidan olingan PIN kodni kiritish va javob variantlaridan birini tanlab berilgan savollarga javob berishdan iborat. Ushbu onlayn so‘rovlarning afzalligi shundaki, test natijalari tezda ekranda ko‘rsatiladi.

1-rasm. Kahoot ilovasida test yaratish

2. Onlayn Test Pad onlayn sayti. O‘qituvchi talabalar, o‘quvchilar bilimlarini baholash uchun sayt hisoblanadi. Bu saytda sizga 20 xil ko‘rinishda bir biridan qiziqarli viktorinalar, testlar va boshqa ko‘rinishdagi qiziqarli kontentlarni yaratishni taklif qiladi.

2-rasm. Onlayn Test Pad sayti ko‘rinishi

Shunday qilib, mobil texnologiyalar materialning o‘zlashtirilishini monitoring qilish jarayonini mutlaqo yangi usulda tashkil etish va yangi formatlarda interaktiv vazifalarni yaratishga yordam beradi. Bunday onlayn nazorat natijalarini tekshirish va

tahlil qilish imkoniyati osonlashtiriladi. Bunday nazoratni muntazam ravishda amalga oshirish osonroq, bu esa o‘quvchilarni bilim faoliyatiga jalb qiladi.

Hozirda o‘quv jarayonida mobil ilovalardan foydalanish hali boshlang‘ich bosqichda bo‘lsa-da, jadal rivojlanmoqda. Mobil ilovalar orqali o‘rganish jarayoni istiqbolli, bu kelajakdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Zakirova F.M., Nafasov M.M. Ta’lim jarayonida mobil ilovalardan foydalanishning pedagogik asoslari. *Academic Research in Educational Sciences*. Vol. 3. Issue 4. 2022. 917-925.
2. McLeod, K. (2021). Образование в вашем кармане: как мобильные приложения меняют образовательную индустрию. <https://www.goskills.com/ru/Blog/Obrazovanie-v-vashem-karmane>.
3. Nafasov M.M. (2020). The effectiveness of the use of mobile technologies in the educational process // *EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR)*. pp.142-166. DOI:10.36713/epra2013.
4. U. Madaminov, Qodirov D. Creating an application for training science. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*. 2023/5/17, 295-300p.
5. Madaminov U., Qodirov D, Razzoqova Z. Oliy ta’lim tashkilotlarida mutaxassislik fanlarni o‘qituvchi mobil ilovalarni ishlab chiqish. *Innovations in Technology and Science Education*. 2023/6/3, 813-816p. DOI: 10.1109/ICISCT52966.2021.9670321.
6. Madaminov U., Qodirov D., Avezov M. Use of visit karakalpakstan mobile app in the development of tourism in the republic of karakalpakstan. *International journal on human computing studies*.
7. U.A. Madaminov, D.R. Kodirov, E.D. Jolimbetova, Vizual dasturlash yordamida amaliy masalalarni yechish. *Ta’lim fidoyilari*. 2022/6, 77-85p.
8. U.A. Madaminov, O.K. Ataboyev, D.R. Kodirov, M.N. Jumaniyazov. Java dasturlash muhitida shart operatorlari (if, switch case). *oriental renaissance: innovative, educational, natural and social sciences*. volume 2 | issue 5. 2022/5. 1203-1208 p.

O‘QUV JARAYONIDA MOBIL TEXNOLOGIYALARDAN SAMARALI FOYDALANISH

Davronbek Qodirov Rajabboy o‘g‘li
TATU Nukus filali assistent o‘qituvchisi,
To‘liboyeva Umida Gulmirza qizi
TATU Nukus filali assistent o‘qituvchisi,
Tohirjonova Shahzoda Oybekjon qizi,
TATU Nukus filali talabasi
Tursunboyeva Mahbuba O‘razboy qizi,
TATU Nukus filali talabasi

Hozirgi vaqtda o‘quv jarayonida mobil texnologiyalardan foydalanish tobora dolzarb bo‘lib ko‘rinadi. Pedagogika sohasidagi zamonaviy mahalliy va xorijiy olimlarning fikrlarini tahlil qilish mobil texnologiyalardan foydalanish muammosi dolzarb ekanligi, ushbu turdagi innovatsion texnologiyalarni o‘quv jarayoniga joriy etish masalalari hal etilmaganligi haqida xulosa qilish imkonini beradi. Ulardan foydalanishning aniq shartlari yo‘q.

Mobil ta‘limning eng keng tarqalgan ta‘riflari orasida maxsus, ko‘chma, onlayn, hamma uchun ochiq, tez, 24/7, qulay, texnokratik, moslashuvchan, masofaviy, yo‘lda, o‘quvchiga yo‘naltirilgan, shaxsiylashtirilgan. Ilgari mobil ta‘limning ta‘riflari faqat texnologiyadan foydalanishga yoki ushbu texnologiyalarning ko‘chmaligiga qaratilgan bo‘lsa, endi mobil ta‘lim atamasi ko‘proq komponentlarning mavjudligini anglatadi.

Texnosentriklik - mobil ta‘limni mobil qurilmalardan foydalangan holda o‘rganish sifatida belgilaydi (shu kabi ta‘rif ilgari ushbu mavzu bo‘yicha ilmiy adabiyotlarda mavjud edi).

Kompyuterga asoslangan ta‘lim (e-learning) - mobil ta‘lim - bu kompyuterni o‘rganish imkoniyatlarining kengayishi yoki mobil qurilmalar yordamida kompyuterni o‘rganishdan foydalangan holda ta‘lim amaliyotlari aralashmasi.

Ta‘lim chegaralarini kengaytirish - mobil ta‘lim standart talaba-o‘qituvchi paradigmasiga yangi narsalarni olib kelish imkoniyati sifatida qaraladi.

O‘quvchiga yo‘naltirilgan – mobil ta‘lim nafaqat texnologiyaning harakatchanligini, balki o‘quvchining harakatchanligini ham o‘z ichiga oladi; bu shuni anglatadiki, talaba endi o‘zi uchun eng qulay bo‘lgan mashg‘ulotlar rejasi va ritmini mustaqil ravishda tanlashi va maksimal bilim miqdorini olishi mumkin.

Demak, mobil ta‘limning boshqa ta‘lim usullaridan ajralib turadigan jihati, birinchi navbatda, mobil qurilmalardan foydalanishdir. Mobil qurilmalarning turlari bo‘yicha tasnifi mavjud.

1-toifa: Portativ va shaxsiy. Bular mashhur mobil telefonlar, planshetlar, netbuklar, ba’zan noutbuklar, Internetga kirish imkoniga ega elektron kitoblar va turli xil o‘yin pristavkalari ham shu yerda.

2-toifa: Statsionar va shaxsiy. Ba’zi tadqiqotchilar bu yerga kiritilgan qurilmalarni eskirgan deb hisoblab, bu turni ajratmaydilar. Bu sinfdagi javob tizimlari.

3-toifa: Portativ va hamma uchun ochiq. Ushbu texnologiyalar har qanday foydalanuvchiga ma’lumot berishi mumkin. Qurilmalarning o‘zi ko‘chma emas, lekin ulardan o‘tayotgan har bir kishi foydalanishi mumkin. Ular dastlab ko‘plab foydalanuvchilar uchun mo‘ljallangan. Bularga axborot kiosklari va interaktiv ekranlar kiradi.

4-toifa: Statsionar va ommaviy. Ushbu texnologiyalar juda kamdan-kam hollarda mobil deb tasniflanadi, ammo shunga qaramay, ular shunday deb hisoblanadi. Ular bir vaqtning o‘zida bir nechta foydalanuvchilar bilan o‘zaro aloqani talab qiladigan katta qurilmalarni o‘z ichiga oladi. Bu yerda siz interfaol doska va videokonferentsiya xonalarini nomlashingiz mumkin.

Mobil qurilmalarning ko‘p turlari mavjud va har doim yangilari paydo bo‘ladi. Terminologiyada chalkashliklarga yo‘l qo‘ymaslik uchun YuNESKO eng keng ta’rifdan foydalanishni taklif qildi. Ushbu tashkilot ma’lumotlariga ko‘ra, mobil qurilmaning ta’rifi bir qator mezonlarga javob beradigan har qanday qurilmani o‘z ichiga oladi: u raqamli, portativ bo‘lishi va bir nechta vazifalarni bajarishi kerak, jumladan aloqa, ma’lumotlarni saqlash, video va audio yozish qobiliyati va geolokatsiya tizimi. Aynan nima mobil qurilmalarni o‘rganish uchun jozibador qiladi? Keling, ularning ta’limdagi mashhurligining asosiy sabablarini, bizning fikrimizcha, keltiraylik.

Portativlik. Ko‘pgina mobil qurilmalarning kichik o‘lchamlari va og‘irligi ularni istalgan joyda ishlatish mumkinligini anglatadi. Inson endi an’anaviy ta’lim muhitidan tashqarida, istalgan vaqtda, istalgan joyda bimalol o‘qishi mumkin.

Tarmoq ulanishi. Talabalar nafaqat o‘zlarining mobil qurilmalari yordamida ta’lim mazmuniga kirishlari, balki shu tarmoqdagi o‘quv jarayonining boshqa ishtirokchilari bilan ham muloqot qilishlari mumkin.

Interaktivlik. Mobil qurilmalar dastlab ijtimoiy yo‘nalishga ega bo‘lib, ulardan o‘quvchilarning hamkorligi va ta’lim muhitida ularning harakatlari uchun foydalanish imkonini beradi. Shu nuqtai nazardan, mobil ta’lim talabalar uchun hamkorlik va hamkorlik bo‘yicha boy tajriba orttirish uchun platforma sifatida qaralishi mumkin. Bundan tashqari, mobil qurilmalar faqat guruhda ta’lim olish emas, balki ommaviy, universal ta’lim uchun asos yaratish imkoniyatini taklif qiladi.

Atrofdagi vaziyatga sezgirlik. Mobil qurilmalar ma’lum bir vaziyatda va ma’lum bir joyda kerakli ma’lumotlarni taqdim etishga qodir.

Davomiylilik. Mobil kontent cheksiz rivojlanishi mumkin. U bilan o‘rganish chiziqli va vaqt bilan cheklangan bo‘lishi shart emas.

Individuallik. Har kim o‘zi uchun eng qulay qurilma va yoqimli interfeysni tanlashi mumkin.

Aytgancha, aynan YuNESKO Nokia va Intel ko‘magida 1990 yilda “Barcha uchun ta’lim” dasturini ishlab chiqqan bo‘lib, uning bir qismi hozirda qulay mobil ta’limni rivojlantirishdir. Ushbu dasturning maqsadlari dunyo aholisining savodsizligini yo‘q qilish va jinsi, ijtimoiy va etnik kelib chiqishidan qat’i nazar, ta’lim olishdan iborat edi. Tashkilot mobil texnologiyalardan nafaqat o‘yin-kulgi uchun, balki butun dunyo bo‘ylab bilim olish uchun foydalanishni kengaytirishga qaratilgan bir qancha loyihalarni yaratgan. Masalan, 1:1 (Yakkama-yakka dasturlar) dasturlari har bir talabani zarur gadjetlar bilan ta’minlash va hamma uchun ochiq bo‘lgan texnologiyalarni yaratishga qaratilgan. Planshet kompyuterlari eng ko‘p qo‘llaniladi. 1:1 dasturi Lotin Amerikasi va Buyuk Britaniyada alohida rivojlanishga erishdi, lekin dastur ko‘pincha tanqid qilinadi, uni utopik deb hisoblaydi. YUNESKO tomonidan faol qo‘llab-quvvatlanadigan yana bir loyiha (lekin 2009 yilda Intel tomonidan yaratilgan) BYOD (O‘z qurilmangizni olib keling). Bu shuni anglatadiki, har bir talaba sinfda o‘z gadjetidan foydalanadi. Bu kompyuter sinflari, darsliklar va boshqa qimmatbaho jihozlar uchun xarajatlarni kamaytirish imkonini beradi.

Bundan tashqari, BYOD har bir ta’lim muassasasi yoki korxonada yagona aloqa tarmog‘ini yaratishni o‘z ichiga oladi, uning o‘quv (shu jumladan o‘quv materiallari) yoki tijorat resurslaridan kampus yoki kompaniya hududida joylashgan har bir kishi o‘z mobil qurilmasidan foydalanishi mumkin. Albatta, BYOD dasturiy ta’minotining tarkibi muassasaga qarab o‘zgaradi. Har bir tashkilot o‘zining kirish nuqtalarini yaratadi va faqat o‘z a’zolari (xodimlar yoki talabalar) uchun ochiq bo‘lgan ma’lumotlarni joylashtiradi. Rossiyada BYOD hozirgacha faqat biznes va IT-texnologiyalar sohasida keng tarqalgan, ammo chet elda, ayniqsa Evropa mamlakatlari va AQShda ushbu dastur ba’zi ta’lim muassasalarida faol joriy etilmoqda. Shunga

qaramay, BYOD hali ham uning samaradorligi va foydalanishning oqilonaligi haqida munozaralar va muhokamalar uchun keng maydonni taklif etadi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, Mobil ta’lim - bu ko‘p yillar davomida biz bilan qoladigan hodisa. Va agar talabalar bir vaqtlar noutbuk foydasiga ish stoli kompyuteridan voz kechgan bo‘lsa, endi ular uy ish stolida qoladilar. Axir, bir dasta simlar va sumkani talab qilmaydigan qulay va yengil smartfon mavjud.

Garchi mobil o‘rganish smartfonlar foydalanuvchilarni ta’lim jarayonidan chalg‘itadi, deb ta’kidlashsa-da, biz ular bilan to‘liq rozi bo‘la olmaymiz. Albatta, talabalar yangi mavzuni o‘rganish o‘rniga ijtimoiy tarmoqlarga murojaat qilishlari, suhbatlashishlari yoki video o‘yinlar o‘ynashlari mumkin.

Ammo bu omil maktab va maktabgacha yoshdagi auditoriya bilan ishlashda sodir bo‘ladi. Katta yoshdagi talabalar bilan bu sodir bo‘lmaydi.

Mobil ta’lim mashhur, o‘sib borayotgan va keng qo‘llaniladigan texnologiyadir. Eng muhimi, istaymizmi yoki yo‘qmi, mobil texnologiyalar allaqachon sinf xonalariga kirib borgan. Har bir talaba dars paytida yonida kamida mobil telefon, ba’zilarida esa planshet va noutbuklar bor. Talabalar darsliklarning elektron versiyalaridan foydalanishni yoki to‘g‘ridan-to‘g‘ri mobil qurilmalari ekranlaridan hisobotlarni o‘qishni afzal ko‘rishadi. O‘qituvchilarning taraqqiyotga qarshi turishi mantiqqa to‘g‘ri kelmaydi; taraqqiyotdan o‘z maqsadlari uchun foydalanish mantiqiyroq va yoqimliroq va o‘quvchilarga ularning mobil gadjetlaridan nafaqat o‘yin-kulgi va ijtimoiy tarmoqlarda yozishmalar, balki ikkalasini ham o‘rganish uchun foydalanish mumkinligini tushunishlariga imkon beradi sinfda va undan tashqarida. Ta’limda mobil texnologiyalardan foydalanishning o‘ziga xos xususiyatlarini muvaffaqiyatli o‘rgangan, mobil texnologiyalarni joriy etish shartlarini, ular bilan ishlash tamoyillarini o‘zlashtirgan o‘qituvchi o‘quv jarayonini takomillashtirishga, uni yanada qulayroq, osonroq va qiziqarli qilishga qodir. Talabalarning mustaqil ishlarini kuchaytirish, shuningdek, bilimlarni nazorat qilishning yangi vositalari va shakllarini qo‘llash.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Zakirova F.M., Nafasov M.M. Ta’lim jarayonida mobil ilovalardan foydalanishning pedagogik asoslari. Academic Research in Educational Sciences. Vol. 3. Issue 4. 2022. 917-925.
2. McLeod, K. (2021). Образование в вашем кармане: как мобильные приложения меняют образовательную индустрию. <https://www.goskills.com/ru/Blog /Obrazovanie-v-vashem-karmane>.
3. Nafasov M.M. (2020). The effectiveness of the use of mobile technologies in the educational process // EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR). pp.142-166. DOI:10.36713/epra2013.

4. Koole, M. A Model for Framing Mobile Learning / M. Koole. M. Ally, Mobile Learning: Transforming the Delivery of Education and Training. –Edmonton, Alberta: AU Press, 2009. – № 1. – 25–47.
5. Брежнева, А. (2020). Как мобильные приложения меняют образование. Journal Tinkoff. <https://journal.tinkoff.ru/howmobile-apps-are-changingeducation/>.
6. U. Madaminov, Qodirov D. Creating an application for training science. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. 2023/5/17, 295-300p.
7. Madaminov U., Qodirov D, Razzoqova Z. Oliy ta’lim tashkilotlarida mutaxassislik fanlarni o’qituvchi mobil ilovalarni ishlab chiqish. Innovations in Technology and Science Education. 2023/6/3, 813-816p. DOI: 10.1109/ICISCT52966.2021.9670321.
8. Madaminov U., Qodirov D., Avezov M. Use of visit karakalpakstan mobile app in the development of tourism in the republic of karakalpakstan. International journal on human computing studies.
9. U.A. Madaminov, D.R. Kodirov, E.D. Jolimbetova, Vizual dasturlash yordamida amaliy masalalarni yechish. Ta’lim fidoyilari. 2022/6, 77-85p.
10. U.A. Madaminov, O.K. Ataboyev, D.R. Kodirov, M.N. Jumaniyazov. Java dasturlash muhitida shart operatorlari (if, switch case). oriental renaissance: innovative, educational, natural and social sciences. volume 2 | issue 5. 2022/5. 1203-1208 p.

**O'QITUVCHINING KASBIY SHAKLLANISHI JARAYONIDA
INNOVATSION FAOLIYATI
(Kommunal va mehnat gigiyenasini o`qitish misolida)**

Ahmadjonova Shaxlo Valijon qizi

Kommunal va mehnat gigiyenasi kafedrasasi assistenti

Farg`ona jamoat salomatligi tibbiyot instituti

ANNOTATSIYA

Tibbiyot oliygohlar talabalari boshqa sohada ta'lim olayotgan talabalardan, tibbiyot sohasida asosiy maqsad inson xavfsizligi va salomatligiga qaratilganligi bilan farqlanadi. Bu esa o'z o'rnida tibbiy ta'limda o'zgacha yondoshuvni talab qiladi. Tibbiyot oliygohlarida o'tiladigan barcha tibbiyot fanlarni o'zlashtirishda talabalardan nafaqat nazariy bilimlarni o'zlashtirish, balki shu sohaga doir amaliy ko'nikmalarni mukammal egallashlari kerak bo'ladi. Bu sohada talabalarni mukammal bilim olishga yangi pegadodik texnologiyalardan foydalanish yordam beradi.

АННОТАЦИЯ

Студенты медицинских вузов отличаются от студентов, обучающихся по другим специальностям, тем, что основной целью в области медицины является безопасность и здоровье человека. Это, в свою очередь, требует иного подхода к медицинскому образованию. При освоении всех медицинских наук, преподаваемых в медицинских вузах, студентам необходимо овладеть не только теоретическими знаниями, но и отточить практические навыки в этой области. Использование новых педагогических технологий поможет студентам получить отличные знания в этой области

ABSTRACT

Students of medical universities differ from students studying in other fields in that the main goal in the field of medicine is human safety and health. This, in turn, requires a different approach to medical education. When mastering all medical sciences taught at medical universities, students need to master not only theoretical knowledge, but also perfect practical skills in this field. The use of new pedagogical technologies will help students to get excellent knowledge in this field

Kalit so`zlar: o'qituvchining innovatsion faoliyati, zamonaviy ta'lim, pedagogik texnologiya, tibbiy ta'lim.

Mavzuning dolzarbligi: Zamonaviy ta'lim iqtisodiyot va jamiyatning yangi yo'nalishini shakllantirishning asosiy omili sifatida ko'rib chiqiladi, ta'lim mazmunini o'zgartirish muammolari tahlil qilinadi, ta'lim jarayoniga innovatsion texnologiyalarni

joriy etish va o'qituvchining innovatsion faoliyatini o'rganish uning kasbiy ijodining namoyon bo'lishi sifatida dolzarbdir.

Asosiy qism: Ta'kidlanishicha, o'qituvchining kasbiy shakllanishi insonning cheksiz rivojlanishi imkoniyatini belgilaydigan hayot davomida uzluksiz jarayondir. Tanlangan ta'lim yo'nalishiga qarab, kasbiy rivojlanish jarayoni, ayniqsa, ta'lim subyektlarining turli xil birgalikdagi faoliyati va aloqalarida sodir bo'ladigan o'ziga xos xususiyatlarga ega ekanligi ko'rsatilgan. O'qituvchining innovatsion faoliyati sohasidagi nazariy, eksperimental va amalda yo'naltirilgan tadqiqotlarni tahlil qilish, o'quv jarayonining innovatsion rivojlanishi ko'rib chiqiladi. Bugungi kunda kasbiy pedagogik jamoatchilik asosan kasbiy shakllanishi jamiyatning sanoat rivojlanishi davrida boshlangan o'qituvchilardan, shuningdek yaqinda kasbiy tayyorgarlik bosqichidan o'tgan stajyor o'qituvchilardan iborat. Shu sababli, professor-o'qituvchilarning innovatsion faoliyatga tayyorligini ta'minlash imkoniyatlari kasbiy rivojlanishning turli bosqichlarida amalga oshiriladi. Ko'rinib turibdiki, birinchi navbatda nazariy bilimlarni tushunish va o'zlashtirish, so'ngra subyekt tomonidan shaxsan amalga oshirilgan amaliy tajribani olish kasbiy va pedagogik fikrlash uslubini rivojlantirishga, o'qituvchining kasbiy faoliyatini innovatsion yangilashni ta'minlashga imkon beradi.

Hozirgi vaqtda V. A. Slastenin, L. S. Podmova, K.Y.Vazina, Y.B. Drobotenko, M.V.Lagunova, E. E.Voropaeva va boshqalar zamonaviy o'qituvchining innovatsion faoliyati muammosi tobora dolzarb bo'lib borayotganini ta'kidlamoqda. Mamlakatdagi tub ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar davlat va jamiyat ta'lim tizimida islohotlarga olib keldi. Bugungi kunda ta'lim iqtisodiyot va jamiyatning yangi sifatini shakllantirishning asosiy omili, madaniy sayohat, farovonlik va yangi turmush tarzini qo'llab-quvvatlovchi milliy xavfsizlikning muhim sharti sifatida qaralmoqda.

Binobarin, ta'lim kontekstidagi o'zgarishlar – ta'lim muassasalarida innovatsion texnologiyalarni joriy etish dolzarb muammolardir. Ta'lim tizimida strategik va taktik maqsadlarga erishish uchun yechim tanlash sifati asosan kasbiy kompetentsiyaga-o'qituvchining yangiliklariga bog'liq. Shuning uchun o'qituvchining kasbiy shakllanishi, uning doimiy o'zini takomillashtirish jarayonida ishtirok etishi bugungi kunda muhim muammo hisoblanadi. O'qituvchining kasbiy rivojlanish jarayoni zamonaviy ta'lim tizimini rivojlantirish talablariga faqat ta'lim mazmuni, uni tashkil etish shakllari va usullari, mutlaqo yangi texnologiyalar bilan javob berishi mumkin. O'qituvchining shakllanishi shaxsiy va ishbilarmonlik fazilatlarini, shuningdek kasbiy vakolatlarga egalikni o'z ichiga oladi.

O'quv jarayonini samarali boshqarish va tashkil qilish asosidagi pedagogik texnologiyalar. Bu texnologiyalarga takomillashtirilgan, individuallashtirilgan, dasturlashtirilgan ta'lim texnologiyalari, ta'limning jamoa usuli guruhli, kompyuterli ta'lim texnologiyalari kabilar kiradi.

Tabiatga muvofiqlashtirilgan pedagogik texnologiyalar. Bularga talabaning tabiiy imkoniyatlari, ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil qilishning tabiiy imkoniyatlari va boshqa tabiatga muvofiq imkoniyatlardan to'liq foydalanishni amalga oshirishga asoslangan pedagogik texnologiyalar kiradi.

Tibbiy ta'lim jaryonida tibbiy ta'limdagi pedagogikaning maqsadini belgilanganligi, tibbiyot yo'nalishi talabalarida yuksak insoniy fazilatlarni shakllantirish, odob-ahloq, tarbiya, hayotiy va kasbiy faoliyatlari uchun strategiyalarni rivojlantirish, iqtisodiyotning globallashuvi va yanada mobillashuvi, kommunikatsiyalarning tez rivojlanishi jarayonida tolerantlik xususiyatlarini shakllantirish, mustaqil fikrlaydigan hamda shaxsiy xatti-harakatlari oqibatlarini oldindan seza oladigan, o'z imkoniyatlarini to'g'ri baholaydigan, to'g'ri maqsad qo'ya oladigan hamda unga erishish bo'yicha pedagogik va psixologik bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'lishi, tibbiyot ta'limda o'quv - tarbiya jarayonini tashkil etishning asosiy elementi sanaladi.

Tibbiy ta'lim jarayonini tadbqiq etar ekamiz tibbiy ta'limda pedagogikaning maqsadini quyidagicha belgiladik: tibbiyot yo'nalishi talabalarida yuksak insoniy fazilatlarni shakllantirish, odob-ahloq, tarbiya, hayotiy va kasbiy faoliyatlari uchun strategiyalarni rivojlantirish, iqtisodiyotning globallashuvi va yanada mobillashuvi, kommunikatsiyalarning jadal pivojlanishi tolerantlik xususiyatlarini shakllantirish, mustaqil fikslash va shaxsiy xatti-harakatlari oqibatlarini oldindan his etish, shaxsning o'ziga berilgan imkoniyatlarini to'g'ri baholash, to'g'ri maqsad qo'yish va unga erishish bo'yicha pedagogik va psixologik bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirishdir.

Bugungi glaballashuv jarayonida tibbiyot pivojlanar ekan kadrlarni tayyorlash va ularni har tomonlama shakllantirish masalalarida quyidagi vazifalarni o'z oldiga maqsad qilib qo'yadi:

- tibbiy ta'lim talabalariga kasbiy fanlarni o'zlashtirishi hamda keyinchalik kasbiy faoliyati uchun asos bo'ladigan shaxs va uning faoliyati, individual xususiyatlari, bilish jarayonlari, emotsional – irodaviy boshqaruv, turli qiyinchiliklarni yengib o'tishga qaratilgan tolerantlik, kommunikativ qobiliyatlarni pivojlantirish, ta'sirchan psixoprofilaktik, pedagogik va psixologik usul va vositalasini o'rgatish;

- tibbiy ta'limda o'qitiladigan pedagogika fanining ilmiy-amaliy, metodologik asoslari, shaxs pivojlanishining umumiy qonuniyatlari, shaxsning bilish jasayonlari, individual-psixologik xususiyatlasi, emotsional - irodaviy holatlari, muloqot va guruhlar psixologiyasi, tarbiya jarayonining mazmun va mohiyati, zamonaviy ta'lim texnologiyalarini asoslash;

- tibbiy ta'limda pedagogika fanining maqsad-vazifalari, ob'ekti, predmeti, asosiy tushuncha va terminlari, ilmiy-tadqiqot metodlari, tarmoqlari, fanlar tizimida tutgan o'rni, tibbiyotdagi ahamiyati, shaxs shakllanishi va rivojlanishiga ta'sir etuvchi

omillarning ro`li, shaxs faoliyati va uning individual xususiyatlari, emotsional-irodaviy holatlari va boshqaruvi, bilish jarayonlarini rivojlantirish usullari, muloqot, kichik guruhlarning pedagogik psixologik qonuniyatlari va ularning shaxs ta'lim-tarbiyachiga ta'siri, rivojlanishda individual sifatlarni hisobga olish xususiyatlari, bo'lajak shifokorlarning tarbiyaviy ta'sir etish usullari va vositalari, tarbiya turlari, oilaviy tarbiya asoslari, didaktika va ta'lim jarayonining tuzilishi, ta'lim tamoyillari, ta'lim (pedagogik) texnologiyalari tuzilishi, tasnifi va klinik fanlarda qo'llanish xususiyatlari, o'qitishning noan'anaviy usullarini taqiq qilish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Kodirova, M. M., & Muxammadova, G. Q. (2024). PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR TIZIMINING TIBBIYOT FANLARINI O'QITISHDAGI O'RNI (Kommunal va Mehnat gigiyenasi dars mashg'ulotlarini organayzerlar asosida). PEDAGOGS, 53(1), 37-41
2. THE EFFECT OF INDUSTRIAL ENTERPRISES ON ATMOSPHERIC AIR GQ Mukhammadova, MM Kodirova, FA Boqijonov - British Journal of Global Ecology and Sustainable ..., 2024
3. Mukhammadova G. Q., Kodirova M. M., Boqijonov F. A. THE EFFECT OF INDUSTRIAL ENTERPRISES ON ATMOSPHERIC AIR //British Journal of Global Ecology and Sustainable Development. – 2024. – T. 28. – C. 5-9.
4. Kodirova M. M., Anvarova S. TIBBIY MALAKALI MUTAXASSISLARNI TAYORLASHDA UMUMIY TIBBIY PEDAGOGIKADAN FOYDALANISH MECHANIZMI.(KOMMUNAL VA MEHNAT GIGIYENASI FANINI OQITISH MISOLIDA) //Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi. – 2024. – T. 20. – №. 4. – C. 59-63

ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ИССЛЕДОВАНИЯ ЯЗЫКОВЫХ ЕДИНИЦ

Камалова Малика Низамовна

Кандидат педагогических наук, доцент

*Ташкентского государственного
экономического университета*

Аннотация

Статья посвящена лингвокультурологическому исследованию языковых единиц как аспекту теоретической стороны методики обучения языкам. В статье рассматриваются лингвистические и культурные предпосылки эффективного обучения языкам, способствующих формированию навыков готовности к самостоятельному решению языковых задач.

Ключевые слова: лингвокультурология, язык, национальная культура, методика обучения.

Annotation

The article is devoted to the linguoculturological study of language units as an aspect of the theoretical side of language teaching methods. The article examines the linguistic and cultural prerequisites for effective language teaching, which contribute to the formation of readiness skills for independent solving of language problems.

Key words: linguoculturology, language, national culture, teaching methods.

Понятие культура довольно широкое. Оно включает и сложившиеся у людей ценности, нормы, обычаи, верования и обряды, знания и умения, техника и технологии, способы мышления, деятельности, взаимодействия и коммуникации.¹ Язык и культура находятся в тесной связи. Под этим понимают факты взаимовлияния культуры и языка, находящие то или иное отражение в системе и функционировании языка. То есть язык — это прямое отражение культуры, традиций, менталитета народа на нем говорящего.

Лингвокультурология направлена на разработку теоретических основ эффективного обучения языкам и его методических систем, отбор учебного материала, средств, методов и приёмов обучения, форм текущего и рубежного контролей.

---

¹ Википедия <https://ru.wikipedia.org/wiki/Культура>

Лингвокультурология как методическое понятие подразумевает обучение аспектам языка и видам речевой деятельности в конкретных условиях и ситуациях с описанием лингвокогнитивной структуры языковой личности, обосновывая условия и закономерности развития желаемого результата. Лингвокультурология так же направлена на изучение специфики объектов усвоения и преподавания языка и языковой картины мира носителя изучаемого языка.

По А.Н.Щукину лингводидактический подход включает в себя исследования сходства и различия языков, анализ содержания и структуры изучаемого языка, составление языковых минимумов в целях обучения и ряд других проблем, возникающих на стыке лингвистики и педагогики.

Следовательно, Лингвокультурология это и есть теоретическая сторона методики обучения языкам, которая объясняет закономерности взаимодействия преподавания, усваиваемости, принципов отбора учебного материала и технологии овладения знаниями. Отсюда следует: 1). Объектом лингвокультурологического исследования является язык, играющий роль репрезентанта лингвокультурного кода; 2). Лингвокультурный код имеет комплексный характер: его двумя неотъемлемыми частями являются язык и культура, которые выступают в виде взаимообусловленного комплекса-сращения; 3). Выполнение языком роли лингвокультурного кода обеспечено действием, культурологической компоненты; 4). Культурологическая компонента является индикатором культурологической маркированности языковых единиц, то есть показателем функционирования языка как лингвокультурного кода; 5). Носителем лингвокультурного кода является языковая личность; 6). Языковая личность способствует локализации культурологической компоненты; 7). Различные методы лингвистического анализа позволяют идентифицировать действие культурологической компоненты.

Связь языка и культуры, которая обнаруживается на всех этих уровнях, экстерииоризируется в результате введения понятия культурологической маркированности, воплощенной в конкретной форме культурологической компоненты.

На современном этапе система обучения языкам подразумевает следующее:

- а) цели и задачи обучения языкам;
- б) содержание учебного материала;
- в) закономерности его усвоения;
- г) методы, средства, формы и технологии обучения.

В процессе обучения формируются следующие качества: образовательные (знания и практические умения); развивающие (развитие креативности и

эмоциональной сферы); профессиональные (если в процессе обучения акцентировалось внимание на профессиональную направленность); воспитательные (направленные на формирование личности, его мировоззрения, ценностных качеств).

При подаче нового материала необходимо приводить примеры вариативности, поясняя каждый в отдельности с учётом национально-культурной специфики. Это будет способствовать формированию у обучающихся понимания особенностей изучаемого языка, его языковых явлений и понятий. Наряду с этим изучающие язык будут иметь представление о принятом и непринятом в языке, о допустимых и уместных шутках, о культуре и быте народа изучаемого языка, о фактах из жизни известных людей.

Современная система обучения языкам подразумевает следующие цели:

- формирование лингвистического кругозора, позволяющего восприятие систем изучаемого языка, лингвистических знаний, постижение сущности лингвистических фактов;
- развитие лингвистической интуиции, лингвистического мышления как творческого потенциала личности;
- формирование навыков готовности к самостоятельному решению языковых задач, основой которых является умение планировать и осуществлять самообразовательную деятельность, используя поиск необходимой информации.

Лингвокультурология включает следующие принципы:

принцип объективности – учёт факторов и условий языковых явлений, доказательности, альтернативности;

принцип преемственности – предполагает опору на ранее изученное при изложении нового материала;

принцип сознательности – понимание особенностей системы изучаемого языка, понимание логики в изложении языковых явлений, объяснение причин исторических изменений в языке;

принцип сущностного анализа – соотношение общего, особенного и единичного, обеспечивающего описание и объяснение фактов, влияющих на изменение и развитие элементов;

принцип концептуального единства – последовательная реализация научной концепции, развивающейся в ходе исследования и обеспечивающей логическое единство и корректность оценок лингводидактических явлений;

принцип системности в функционировании языковых лингводидактических явлений – установление целостности системы, её расчленённости на элементы, системообразующей связи, упорядоченности и взаимозависимости её элементов;

принцип единства сознания и деятельности – получение знаний и формирование навыков их использования.

В целях реализации данных принципов возможно применение различных методов, которые обеспечат создание целостной, всесторонней и глубокой характеристики изучаемого объекта.

Начинающееся с наблюдения лингвометодическое исследование поможет определить содержание научного поиска, который будет включать посещение занятий учебного заведения, изучение документации, письменных работ и устных высказываний обучающихся, анализ научно-методической литературы по исследуемой проблеме.

Лингвокультурология способствует активизации мыслительной деятельности, предлагая и ставя перед обучающимися проблемные задачи. Такие, например, как выразительность речи, логичность, непринуждённый, спокойный тон, внятность, образность, уместность, правильный выбор синонима.

Помимо того, существуют и произносительные черты, по которым можно судить о происхождении говорящего – выходец высших или низших слоёв общества. Естественно речь простого рабочего и речь представителя аристократии значительно отличается друг от друга, но, несомненно, образованный человек поймет, о чём говорит простой рабочий, хотя с фонетической стороны, в ней будет много изменений по сравнению с используемой аристократией, размеренной нормативной речи.

Таким образом, методика преподавания языка - теоретико-практические проблемы и технологии обучения. Если теория определяет закономерности предмета обучения, принципы и критерии разработки содержания, формирование структуры учебного предмета и выбор средств обучения, то технология помогает найти наиболее приемлемые пути реализации учебных средств и форм в зависимости от условий обучения. Лингвокультурология должна способствовать решению такой проблемы, как адекватное восприятие и понимание речи на слух.

Наиболее распространёнными и надёжными средствами прочного усвоения полученной на занятии информации являются различные виды повторения. Повторения могут быть в виде вопросов, заданий, письменных контрольных работ по пройденной теме, ролевые игровые формы, активирующие словесно-логическое запоминание лингвистической информации.

Не менее важным считается анализ явлений языка, где от наблюдений над фактами следует переходить к их обобщениям, а затем к конкретизации и выводам. Это поможет выявить их соотношения с законами логики. Тогда у обучающихся появится ещё больший интерес к коммуникативным ролевым игровым формам занятий, который будет способствовать безбоязненной формулировке собственной точки зрения, основанной на языковой догадке.

Языковые ошибки и коммуникативные неудачи будут устраняться на месте. Способствующими развитию устной речи обучающихся и наиболее близкими к разговорной считаются спортивные комментарии, художественные фильмы, сценические постановки, презентации.

Таким образом, на практике будут формироваться словарный запас, языковые навыки и умения обучающихся. У педагогов же появится возможность направить молодёжь по правильному пути. Так как молодёжь стремится строить жизнь в соответствии с собственными представлениями о ней и не допускать вмешательства в решении важных задач со стороны других. В таких случаях преподаватель помогает решить и проблемы межличностного характера путём речевого общения. Для этого преподаватель должен уметь убедить и посредством воздействия заразить к стремлению уподобиться кому-либо в действии, которое гарантирует положительный результат во взаимных отношениях на речевом уровне.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Александрова О.В. Филология, когнитивная лингвистика, дискурсивные исследования: общее и различное // С любовью к языку: Сборник научных трудов. - Москва - Воронеж: ИЯ РАН, Воронежский университет, 2002.-С. 61-65.
2. Бабушкин А.П. «Возможные миры» в семантическом пространстве языка. Воронеж: Воронеж, гос. университет, 2001. - 86 с.
3. Беляев А.С. Этнографическая теория языка Б. Малиновского: истоки и развитие: Автореферат. канд. филол. наук. Воронеж, 2002. - 16с.
4. Булыгина Т.В., Шмелев АД. Перемещение в пространстве как метафора эмоций // Логический анализ языка. Языки пространств. М.: «Языки русской культуры», 2000 - С. 277-288.
5. Зиновьева, Е.И. О соотношении терминов «лингвострановедение» и «лингвокультурология» // Русский язык как иностранный. Теория. Исследования. Практика. — Вып. 9. — СПб, 2000. — С. 14—18. Вестник РУДН, серия Вопросы образования: языки и специальность, 2012, № 4.
6. Дейкина, А.Д., Левушкина, О.Н. Роль лингвокультурологического подхода в методике преподавания русского языка как родного, как иностранного. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/>. Дата доступа: 10.01.2021.
7. Леонтьев А.А.. Национально-культурная специфика речевого поведения. - М.: Наука, 1977. – 352 с.
8. Леонтьев А.А. Основы теории речевой деятельности. - М.: Наука, 1974. -74 с.

INCREASE IN THE PHYSICAL FITNESS OF EMPLOYEES OF INTERNAL AFFAIRS BODIES IN THE ELIMINATION OF TRAFFIC ACCIDENTS ASSOCIATED WITH THE TRANSPORT OF STRONG-ACTING TOXIC SUBSTANCES

Yulliev Nuriddin Jumanazarovich

Senior lecturer (PhD) of the Department

Combat and Physical Training Academy of the Ministry of

Internal Affairs

e-mail: akrom.mir1988@gmail.com

Annotation: In recent years, the chemical industry has developed rapidly all over the world, and the development of various chemicals has been established. In addition to their species, their size is also steadily increasing. As a result, a lot of work is being done to prevent emergencies related to toxic substances that have a strong impact on this and to eliminate their consequences in such situations.

Key words: sports, physical education, physical qualities, speed, loading, training.

As you know, rules and safety standards for the storage, use, transportation of strong-acting toxic substances have been developed. Forces and means are formed that are intended to eliminate their consequences when accidents involving strong-acting toxic substances occur [1].

In fact, the service of employees of the internal affairs bodies is incomparable in eliminating the accident and their consequences that occur in the process of transporting strongly affecting toxic substances. Because they (YPX employees) are one of the first to arrive at the scene and take part in the work of reducing the consequences of casualties, ensuring the safety of road participants, preventing damage to their health.

In particular, employees of the internal affairs bodies (YPX) carry out work to determine the damage-gan Territory border, to control the passage of this border, to include only those who have specially protected clothing and tools at the scene, and, if necessary, to eliminate the consequences of an emergency.

Accidents and protection measures associated with strongly affecting toxic substances are considered the task of the state system (FVDT) to prevent complete emergencies and eliminate their consequences in such situations, and the employees of the internal affairs bodies included in this system are mainly assigned a number of tasks, such as the organization of the "public order service"[1].

As you know, emergencies with a large man-made characteristic that can occur create complex conditions. In the event or occurrence of an accident risk associated with strong-acting toxic substances, accident-rescue and other non-deferred work will be carried out by the forces and means of the Fvdt of this area. In this case, representatives of the internal affairs bodies are first of all involved in such work as part of a plan of mutual cooperation by the Emergency Commission, when there is not enough strength and means to carry out Accident-Rescue and other non-delay work.

In addition, before other services to the accident area in traffic accidents associated with strong-acting toxic substances, employees of the internal affairs bodies are among the first to arrive, and in this they need to pay their main attention to the following:

- 1) determination of safety factors for the environment, population protection;
- 2) determination of the optimal level of risk of chemical danger under conditions when the properties of a chemical substance are not clear;
- 3) to take into account various probable situations and determine the tactics of action to eliminate the consequence of the situation [2].

The form can be divided into the following three types of accidents associated with strong-acting toxic substances:

- 1) accident at the moment of loading of strong-acting toxic substances;
- 2) accident at the moment of transportation of strong-acting toxic substances;
- 3) accident at the moment of discharge of toxic substances with a strong effect.

As can be seen from the above, it is required to take into account many aspects in traffic accidents associated with strongly affecting toxic substances, to know the poisoning properties of chemicals, to determine the direction and speed of the wind, to determine the concentration of toxic substance in the affected area, to carry out calculations on the spread of the chemical, etc.

However, in the preparation of employees of the internal affairs bodies, it is worth paying special attention to one aspect, that employees of the internal affairs, who have suffered an accident associated with strong-acting toxic substances, must, first of all, be physically strong. Because in physically strong employees, flexibility in the difficult situation becomes strong [3].

Experience shows that physical endurance plays an important role as a result of any work carried out by employees of the internal affairs bodies. Employees who are physically resistant can make quick decisions in difficult situations and quickly get out of such situations.

Physical endurance is a guarantee of being able to perform quick actions in extreme situations. Therefore, the physical fitness of employees of the internal affairs bodies is important. In this case, the main function of physical fitness is as follows:

- develop physical qualities based on professional demand-traction and high retention;

- formation of certain physical movement skills;

-maintain and strengthen the functional capabilities of the body, increasing the stability of the body to various unfavorable factors.

It is worth noting that physical training is carried out using loads that require speed and strength. Types of strength-intensive training based on maximum muscle tension (90-95%) and maximum repetitions with a certain degree of muscle tension (50-60%) are common, through such loadings physical qualities such as speed, agility, strength, flexibility, endurance are formed [4, 5].

In conclusion, it is important to pay attention directly to their physical training in increasing the effectiveness of the activities of employees of internal affairs bodies mobilized to eliminate traffic phenomena associated with the transport of toxic substances that have a powerful effect. Because by increasing the physical endurance of employees of the internal affairs bodies, it is possible to effectively organize work to eliminate the consequences of accidents associated with toxic substances that have a strong effect.

Literature used:

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2023 йил 29 апрелдаги “Ўзбекистон Республикаси Фавқулодда вазиятларнинг олдини олиш ва бундай вазиятларда ҳаракат қилиш давлат тизими фаолиятини самарали ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 171-сонли қарори.

2. Савчук О.Н. Прогнозирование и ликвидация последствий при авариях (разрушениях) подвижных химически опасных объектов: Монография. – СПб., 2014.

3. Усков В.М. Воспитательная система в управлении развития личности // Совершенствование профессиональной и физической подготовки курсантов, слушателей образовательных организаций и сотрудников силовых структур: Матер. науч.-практ. конф. – Иркутск: ВСИ МВД России, 2014. – С. 418-421.

4. Физическая подготовка – эффективное средство повышения профессионального мастерства сотрудников полиции / В.А.Торопов, К.Ю. Шевцова, К.А. Васькова // Совершенствование профессиональной и физической подготовки курсантов, слушателей образовательных организаций и сотрудников силовых ведомств: Материалы XVIII Международной научно-практической конференции: в 2-х томах. – М., 2016. – С. 300-305.

5. Черкесов Р.М. Специальная силовая подготовленность – основа повышения мастерства сотрудников ОВД // Современное общество и власть. – 2017. – № 2 (12). – С.49-52.

UNDULATING CHANGES IN TRAINING LOADS IN PHYSICAL EDUCATION LESSONS

Ibadullaev Balhoja

Senior lecturer-coach of the department

Combat and Physical Training Academy of the

Ministry of Internal Affairs

e-mail: akrom.mir1988@gmail.com

Abstract: In fact, the gradual increase in loads can be rectilinear, gradual or undulating. For sports training, a more undulating dynamics is considered characteristic. The reason for this is, finally, the high level of requirements for the functional and adaptive capabilities of the athlete's body.

Keywords: *exercise, physical education, sports, dynamics, training.*

This feature of sports training began to be given serious attention only in the following decades (V.M.Dyachkov, L.P.Matveev, L.Prokop, V.D.Shaposhnikov et al. Nevertheless, in the present itself, an approximate scheme can be tasted, typical of the general trend of the training process of loadings in different fragments. In accordance with this scheme, "waves" of scales are distinguished as follows:

a) small "waves" representing the dynamic of loadings in microcycles, which in different cases take two to seven days and more:

B) a few small "waves" within the training stages (e.g. 3-6) mean "waves" expressing the general trend of loading.

C) large "waves" characterizing the general trend of medium "waves" in training periods.

The art of organizing sports training largely depends on being able to make all these "waves" proportional to each other, that is, to ensure the necessary coordination between the dynamics of the loads on the microcycles and the most general trends in the training process, characteristic of one or another stages and periods.

Waveform fluctuations the volume of the loads is characteristic of both dynamics and intensity dynamics, but intensity fluctuations with volume dynamic fluctuations the maximum value of parameter R_i is usually incompatible with each other. On average, and especially in large "waves", at first the volume indicators (the total amount of training work in a week and a month) reach the apogee, then the volume stabilizes and goes to Kamaya, while in this fund, various indicators of intensity (the characteristic density of workouts, the speed and strength characteristic of movements, etc.) reach the highest value.

In small "waves", we usually see the opposite: initially, training of a speed - strength nature (i.e., intensive), and Ke-yer-volume more training. These general tendencies manifest differently depending on the role and role of one or another exercise in the training process.

The reasons for the wave-like change in the load on sports training were previously partially explained in connection with the statement of the general principles of physical education. In this case, it should be taken into account that small "waves" first arise as a result of the interaction of fatigue and strength recovery processes. These processes are formed under the influence of training in the athlete's body and indicate the need to alternate loading and rest in microcycles, as well as to go to change the amount and character of loading. An important role is also played by the general regime of life and activity, the fact that the functional state of the body changes from time to time due to the natural rhythm of physiological processes.

Large and small "waves" are primarily caused by late-occurring transformational patterns. Adaptive changes of various organs and systems in the body occur as if lagging behind the dynamics of training loads. Therefore, it becomes necessary to systematically change the loads in the goal of gaining the body's functionality in proportion. Late-occurring transformation, including comparing the dynamics of sports results with the dynamics of monthly volumes of the load, can be observed externally, as shown in the picture. The maximum increase in results does not correspond to the most increased period of loading volume - the volume of work done will take a long time until the transition to the upgrade of sports results. In the same example, it is also seen that the dynamics of the intensity of the loads are more directly related to the dynamics of sports results: the change in the result almost immediately reflects the change in the intensity in the same direction. From this, however, it should not be concluded that the loading volume plays a less role. The result of the sport ultimately depends on both volume and intensity in the same but different proportions. The increase in the volume of downloads plays a more role in creating the foundation for further achievements, while the increase in intensity plays a leading role in the work of performing spot achievements on the basis of mastered volumes-s.

The wave-like variation of training loadings allows them to best solve the dependence between volume and intensity. Such a volume of dynamics makes it possible to distinguish the apogee of intensity "wave" with the apogee "wave" from each other in terms of time and achieve that the value of all objects of loading is the largest. At the same time, such dynamics makes it worthwhile to over-concentrate training requirements, since it systematically includes a relative reduction in load, and thus provides the necessary conditions for a complete restoration of working capacity, as well as for the non-stop course of exercise vision.

Literature used:

1. Мирзакулов А.Г. Жисмоний тарбия ва спорт. // Ўқув қўлланма. Т.: 2023 йил. Б. 111.
2. Жамматов Ж., Рўзметов Н. Жисмоний маданият назараияси ва методикаси. Ўқув қўлланма. Урганч 2020 йил.
3. Гончарова О.В. Ёш спортчиларнинг жисмоний қобилиятларини ривожлантириш. Ўқув қўлланма. – Т., 2018. – 172 б.

**POSSIBILITIES IN EDUCATION SCIENCE TEACHING IN GENERAL
EDUCATION SCHOOLS (UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA TARBIYA
FANINI O'QITISHDAGI IMKONIYATLAR)**

Khakimova Sarvinoz Sharifjan's daughter

Student of pedagogy and psychology

Email address: sarvinozhakimova122@gmail.com

ANNOTATION

In this article, there are opinions about the impact of teaching science on students in education today, the role of education as a resource in the organization of educational processes in reaching the peaks of maturity and maturity of a person through teaching science.

Key words: education, education, student, competence, time, result, pedagogue, family, science of education, innovative thinking.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada bugungi kunda ta'limda tarbiya fanini o'qitishda o'quvchilarga ta'siri, tarbiya fanini o'qitish orqali shaxsning yetuklik, kamolot cho'qqilariga erishishida tarbiyaviy jarayonlarni tashkil yetishda manba sifatida rol o'ynashi haqida fikrlar keltirildi.

Kalit so'zlar: ta'lim, tarbiya, o'quvchi, kompetensiya, vaqt, natija, pedagog, oila, tarbiya fani, innovatsion fikrlash.

АННОТАЦИЯ

В данной статье приводятся мнения о влиянии преподавания науки на обучающихся в современном образовании, о роли образования как ресурса в организации образовательного процесса в достижении вершин зрелости и зрелости человека посредством обучения науке.

Ключевые слова: образование, воспитание, ученик, компетентность, время, результат, педагог, семья, педагогическая наука, инновационное мышление.

Education is a pedagogical process aimed at forming certain physical, mental, spiritual, moral and spiritual qualities in a person. Education is a set of measures used to ensure that a person has the characteristics necessary for living in society. Education is the most ancient and eternal value that ensures the humanity of a person. The concept of education has different meanings in different periods of the nation's history and society's development, and has been interpreted in different ways. After Uzbekistan gained independence, an approach based on a new healthy pedagogical thinking in the interpretation of education began to be decided. President of the Republic of

Uzbekistan Sh. In his address dated December 29, 2020, M. Mirziyoyev said, "As we have set ourselves the great goal of establishing the foundation of the Third Renaissance in our country, for this we need an environment that will educate the new Khorezmians, Berunis, Ibn Sinas, Ulugbeks, Navoi and Baburs." and we need to create the conditions. First of all, the development of education and training, the establishment of a healthy lifestyle, and the advancement of science and innovation should serve as the main pillars of our national idea," he said. "On the way to this goal, creating ample opportunities and providing comprehensive support for our young people to set big goals for themselves and achieve them is the most important task for all of us. Education is an activity aimed at bringing the young generation to adulthood, forming social consciousness and behavior in it, and is aimed at forming the mental, physical, moral, and spiritual qualities of a person, which is necessary to ensure that a person lives in society. It is a unique process of creating content. Education is aimed at forming a person, and develops on the basis of values that ensure the existence of a person and society.

The tasks of the science of education in education are as follows:

- ✓ to learn the level of education of the group of students and acquire the skill of educational influence on it;
- ✓ analysis of best practices and their creative use in their activities;
- ✓ monitoring the positive impact of educational work on the students' morale, further developing and improving it;
- ✓ he should constantly develop his knowledge to increase the effectiveness of educational work.

Discussion and results: There are instructive, advices, stories, national customs and traditions in the lives of our ancestors in the Hadith Sharifs, many opinions about ethics by great scholars, scientists, writers such as Beruni, Farobi, Ahmed Yassavi, Amir Temur, Navoi, Babur. - comments have an important educational value even today for family life, for every person. The influence of education science on young people's critical thinking helps to develop students' theoretical and practical discussion, expression, discussion and interpretation skills. This improves their thinking and expression skills and engages them in more transformative thinking and creation. Education science has a great impact on the outlook of young people, because it determines how young people look at their humanity, society, and outlook, what decisions they make, and what kind of character and legitimacy they form. Education helps to develop students in all aspects. In this respect, they are taught to make decisions, to discuss, to accept responsibility, and to build relationships that are firm, fair, and cooperative in social organizations. This is important in forming the skills necessary for their adaptation to society and its development. Education, by providing

young people with moral values, helped to shape them into better citizens, safer from its interests, vices and legitimacy. "The most valuable thing in life is time. Only a person who devotes his time to knowledge and education will not spend his time in vain." Ozdemir Asaf. The main criterion for educating young people is to guarantee respect and love for their country and homeland. "Continuous education of our youth in the spirit of patriotism I believe that one of the ongoing works is the introduction of educational science into the school process. Education is very important for us," said the President of the Republic of Uzbekistan Sh. M. Mirziyoyev.

It is well known to all of us that education is a virtue of a person. Education is needed everywhere. At home, on the street, at school, among friends, in public places, etc. The first center of education of a person is his family. In the family, parents educate their children as an example. The role of your mother is especially significant. Every parent should teach first of all how to greet and respect elders. Because it is not for nothing that our wise people say: "The beginning of speech is words, the beginning of manners is greetings." - he did not say for nothing. "The well-known pedagogue A.S. Makarenko noted that education up to the age of five is extremely important in the formation of a child's personality. He wrote about this: "...the main basis of education ends at the age of five, so you What you did before the age of 90 is 90% of the educational process, and further education continues on the basis of re-education. should pay more attention to his child, it is very important to be able to educate the child If you want your child to be a well-educated person, you will be aware of his studies and always keep in touch with the teacher. Only then can you expect good results from your child A parent who wants to learn does not put all the responsibility on the teacher, but always works together with the teacher. Parents should teach their children to respect the teacher, that the teacher is the second mother, and that the school is the second home. Only then will the child respect his teacher and remember everything he taught. This will help them apply what they have learned later in life. "Teachers are compared to rain. As rain awakens the vitality of every grain, the main goal of a teacher is to reveal the creative potential of each student." Drops of water fall to the thirsty ground, and young sprouts sprout from it. That is, students who are thirsty for knowledge are formed as people with a future. The teacher teaches children to live in life together with education. We can say that the teacher shows the black and white of life

no exaggeration either. We all know that patriotism is the moral basis of the life of every country and is the most important mobilizing force for the comprehensive development of society. That's why we must take concrete measures to strengthen our citizens' strong immunity against harm that is completely foreign to us and to strengthen their sense of responsibility for the fate of our country.

CONCLUSION

In conclusion, it should be said that for the development of the child, both the teacher and the parents, even the child himself, must work. Only then will there be growth, there will be results. The role of parents and school in raising a child is incomparable. Parents should pay attention to their child's upbringing and education. In order for society to progress, education must be effective. For effective education, parents should be knowledgeable. The main goal of the education organized in the Republic of Uzbekistan today is to educate a perfect person and bring him to adulthood. The result of education is the training of highly qualified personnel who meet high moral and ethical requirements. This process is two-fold, and requires organization and leadership, as well as the activity of the student himself. The pedagogue plays a leading role in this process. Because he understands the essence of the general goals of social education, is aware of the system of tasks to be carried out towards the goal, chooses educational forms, methods and tools in a reasonable, scientific way and applies them to the educational process. Educating every mature person is to provide him with consistent mental, ideological, political, moral, labor, aesthetic, physical, ecological, economic and legal education, the unity of activity to the mind and behavior of students, as well as the organization of the educational process. is an urgent issue.

References:

1. Mirziyoev Sh. “Erkin va farovon demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz”. –T.: O‘zbekiston, 2016. –14-b.
2. M.Quronov, Y.Risyukova, O.Tigay, O.Usmanova, S.Xafizov 5-sinf Tarbiya darsligi. T.G.Gulom nomidagi nashriyot matbaa uyi. T. 2020 yil. 105 bet.
3. M.Quronov, Y.Risyukova, O.Tigay, O.Usmanova, S.Xafizov 6-sinf Tarbiya darsligi. T.G.G‘ulom nomidagi nashriyot matbaa uyi. T. 2020 yil. 108 bet.
4. Pirnazarova A. Tarbiya fanini o‘qitishda yangi pedagogik texnologiyalarni qo‘llash va unda ta’lim va tarbiyaning uzviyligi: tarbiya fanini o‘qitishda didaktik o‘yinlar//Yangi O‘zbekiston talabalari axborotnomasi 2022. 77-78b
5. J.Hasanboyev „Pedagogika (pedagogika nazaryasi va tarixi). O‘zR Oliy va o‘rta ta’lim vazirligi Toshkent Nashir 2011.
6. X. Ibragimov, sh. Abdullayeva. Pedagogika nazariyasi., T., "Fan va texnologiya"-2008.
7. S Nishonova, J. Hasanboye, M. Usmonboyeva-“Pedagogika nazariyasi va tarixi”:uslubiy qo‘llanma “Toshkent-2021y”
8. M.X. To‘xtaxodjayeva Pedagogika. - O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2010.398 b.
9. Karimov I.A. Istiqlol va ma'naviyat. - Toshkent, O'zbekiston, 1994.
10. Karimov I.A. Milliy istiqloq mafkurasi-xalq e'tiqodi va buyuk kelajakka ishonchdir. - Toshkent, O'zbekiston,2000.

OMMAVIY KOMMUNIKATSIYA SOTSIAL INSTITUT SIFATIDA

Jumanazarova Asal

Sh.Rashidov nomidagi SamDU 4-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Tursunov Lochin Erkinovich

Sh.Rashidov nomidagi SamDU dotsenti, PhD

Annotatsiya: Ushbu maqola ommaviy axborot vositalarining rolini baholashga bag'ishlangan. Ommaviy aloqa odamlarining ongiga ta'siri, uning siyosiy subyektlar tomonidan o'z manfaatlari yo'lida ishlatilishi tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: ommaviy kommunikatsiya, ijtimoiy ong, ijtimoiy institut, jamiyat.

Ommaviy kommunikatsiya - bu institutsional shakllarga ega bo'lgan va ijtimoiy faoliyat tizimi tomonidan belgilangan sotsial rollarni bajaradigan ijtimoiy jarayon.

Ommaviy aloqa faoliyat ko'rsatadigan jamiyat turiga qarab, uning shakllari butunlay boshqacha bo'lishi mumkin. Jamiyatning ijtimoiy institutlari tarkibida ommaviy aloqa muhim o'rin tutadi, chunki u ijtimoiy ongga dolzarb voqealar va hodisalarni baholashni joriy etish funksiyasini bajaradi [1].

Ommaviy kommunikatsiya instituti siyosat bilan ham, ijtimoiy institut sifatida ham, ijtimoiy faoliyatning ma'lum bir turi sifatida ham bog'liqdir. Buning sababi shundaki, ommaviy aloqa faoliyatining xususiyatlari jamiyatning ijtimoiy va siyosiy tuzilishi bilan belgilanadi.

Jamiyatning markaziy elementi bo'lgan siyosat ijtimoiy jarayonlarning barqarorligini, odamlar o'rtasidagi munosabatlarni nazorat qilish orqali ta'minlaydi va shu bilan jamiyatni shunday saqlashga yordam beradi. U ilm-fan va san'at bilan bir qatorda turadi [2]. Siyosatning ahamiyati jamiyatda sodir bo'layotgan turli xil ijtimoiy hodisalarni boshqarish tashkil etish zarurligida namoyon bo'ladi.

Bir necha yillar davomida ommaviy aloqa jamiyatning turli elementlari o'rtasida aloqa o'rnatish uchun yordamchi element bo'lib kelgan.

Ammo shuni ta'kidlash kerakki, ommaviy aloqaning yuqori sifatli va tashkiliy shakllari nisbatan yaqinda shakllangan. Darhaqiqat, oddiy kommunikatsiyalardan farqli o'laroq, ommaviy kommunikatsiyalar aniq sifatga ega, chunki ularning asosiy vazifasi jamiyatning ommaviy ongiga ta'sir qilishdir.

Buyruq kabi rag'batlantiruvchi xabarlar bajarilishi majburiy bo'lgan muayyan qonunlar va turli xil huquqiy normalarni ishlab chiqish shaklida amalga oshirilishi mumkin. Shuningdek, turli partiyalar va birlashmalar rahbarlaridan o'z tashkiloti a'zolariga nisbatan ishontirish, haqiqiy yoki uydirma ma'lumotlar shaklida xabarlar yuborilishi mumkin bo'lgan holatlar ham mumkin. Keyinchalik, bu siyosiy faoliyat subyektlari tomonidan guruhlararo yoki shaxslararo aloqa kanallari orqali, masalan,

qarama-qarshi sub'ektlarning yo'nalishini buzish yoki aksincha, bunday disorientatsiyani bartaraf etish maqsadida tarqatilishi mumkin [3]. Aniq ma'lumotlar to'g'risidagi ma'lumotlar ko'pincha yaqinlashib kelayotgan siyosiy uchrashuvlar yoki boshqa aksiyalar to'g'risidagi ma'lumotlarni o'z ichiga oladi.

O'z navbatida, ommaviy aloqa tubdan boshqacha vazifaga ega - bu siyosiy faoliyatning amaldagi subyektlarining fikriga ko'ra dolzarb bo'lgan voqealarni baholashni ommaviy ongga kiritish orqali jamoatchilik fikrini maqsadli yaratishga yordam beradi.

Boshqacha qilib aytganda, hokimiyatni qo'lga kiritishni va ushlab turishni istagan siyosiy arboblarning iloji boricha ko'proq fuqarolarni o'z tomonlariga jalb qilish zarurati bilan uchrashadilar, chunki jamiyatning qo'shilishi bunday tizim – siyosat mavjudligining eng muhim shartidir. Bu jarayonda siyosiy faoliyat sub'ektlarining har biri taklif qiladigan turli siyosiy modellarni ommaviy ongga joriy etish bo'yicha ishlar olib borilmoqda [4]. Bunday ma'lumotlar baholash xususiyatiga ega, chunki u ma'lum bir subyektning manfaatlariga asoslangan bo'lib, uni foydali va to'g'ri deb biladi.

Jamiyatga ta'sir qilishning eng samarali usuli bu ommaviy aloqa bo'lib, u nafaqat ijtimoiy ongga ta'sir qiladi, balki fikr rahbarlarini ham shakllantiradi. Ya'ni, ommaviy aloqa bir bosqichli va ikki bosqichli aloqa modeli bo'yicha ham harakat qilishi mumkin [5].

Zamonaviy jamiyatda o'z ta'sirini oshiradigan axborot oqimlari ommaviy aloqa ijtimoiy institutiga yanada muhim rol o'ynaydi. Ommaviy ongga ta'sir ko'rsatib, ommaviy axborot vositalaridan foydalangan holda, u ijtimoiy manfaatlar sub'ektlarining maqsadlarini yaxshiroq amalga oshirishga intiladi.

Aynan shu narsa “to'rtinchi kuch” kabi atamaning paydo bo'lishiga sabab bo'ldi, bu esa ommaviy muloqotga maxsus kuch beradi [6]. Ammo, afsuski, bu metafora hech qachon siyosatshunoslar va sotsiologlarning jiddiy tadqiqotlari obyektiga aylanmagan, balki faqat jurnalistikada o'z muhokamasini topgan.

Bu yerda hokimiyat bilan o'xshashlik mutlaqo qonuniydir, chunki oz sonli ma'lumot yuboruvchilar katta auditoriyaga katta ta'sir ko'rsatadi. Shunga qaramay, bu o'xshashlikdan boshqa narsa emasligini aniq bilish kerak. Ommaviy axborot vositalarining muhim kuchga ega bo'lish jarayoni Yevropa tarixidagi burilish nuqtasi – zamonaviy jamiyat turini shakllantirish bilan juda bog'liq bo'lib chiqdi, buning uchun hokimiyat vakolatlarini amalga oshirishda bosimning rolini kamaytirish va tortishish markazini global saylov tizimining shakllanishi sharoitida ishontirish jarayoniga o'tkazish odatiy holdir.

Shunday qilib, ijtimoiy institut sifatida ommaviy aloqa har bir jamoat institutining ishlashini ta'minlash orqali jamiyat hayotining to'liq rasmini yaratishdir. Aynan shu narsa uni axborot makonida shaxsiy joylashishga qaratilgan barcha boshqa institutlardan ajratib turadi. Shuni ham ta'kidlash kerakki, ommaviy axborot vositalari

faoliyatining o'ziga xos xususiyatlari unda sodir bo'layotgan voqealarni tushunishga va boshqa jamoat institutlarining joylashishini anglashga yordam beradi.

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati:

1. Zamonaviy ijtimoiy-madaniy makonni shakllantirishda ommaviy aloqa (davra suhbat) // sotsiologik tadqiqotlar. – 2012. 7-son, 26-27-sahifalar.
2. Bakulev, G. P. ommaviy aloqa. G'arb nazariyalari va tushunchalari / G. P. Bakulev. - M.: aspekt-press, 2010, 37, 54-betlar.
3. Siyosatshunoslik: darslik / Ed.- Sankt-Peterburg: Piter, 2015 Yil., 231-sahifa.
4. Pyasetskaya E. N. Davlat va shahar xodimlarining kasbiy madaniyati: o'zgarishlarning hozirgi tendentsiyalari [elektron resurs]: elektron ilmiy jurnal Sotsiologiya va siyosatshunoslik, 2014. 2-son(8). 11-15 betlar. Kirish rejimi: <http://www.sociology-and-political-science.ingnpublishing>.
5. Ommaviy aloqa sotsiologiyasi / M. K. Karpova, I. N. Stolyarov. Penza: pgu nashriyoti, 2011. [Elektron resurs]: o'quv qo'llanma.108-112-betlar.
Режим Kirish rejimi: http://dep_km.pnzgu.ru/files/dep
6. Kabalevskiy, A. ijtimoiy reklamani rivojlantirish bo'yicha Rossiya va xorijiy tajriba / A. Kabalevskiy. - [Elektron resurs]: elektron jurnal ijtimoiy reklama, 2015. 6-8-betlar. Kirish rejimi: [www / socreklama / ru](http://www.socreklama.ru).

KOMPYUTER INJINIRINGI, KOMPYUTER INJINIRINGI AT-SERVIS YO‘NALISHLARI TALABALARI UCHUN DASTURLASH FANIDAN MUSTAQIL TA’LIM TOPSHIRIQLAR TOPLAMI

Mahmudov Muhamadxon Nuralixon o‘g‘li
Andijon davlat universiteti, Axborot texnologiyalari va kompyuter injiniringi fakulteti, Axborot texnologiyalari kafedrası o‘qituvchisi

Kalit so‘zlar: Kompyuter injiniringi, kompyuter injiniringi AT-servis, dasturlash, C++, chziqli, tarmoqlanuvchi, takrorlanuvchi, funksiyalar, sinflar, mustaqil ta’lim.

1-kurs kompyuter injiniringi, kompyuter injiniringi AT-servis talabalarining **Dasturlash** fanidan o‘z bilimlarini yanada mustahkamlash va ularning mustaqil ta’lim soatlaridan o‘qilona foydalanish maqsadida kompyuter injiniringi, kompyuter injiniringi AT-servis yo‘nalishlari talabalarini uchun dasturlash fanidan mustaqil ta’lim topshiriqlar toplami tayyorlandi. Ushbu topshiriqlarni yozib tayyorlanadi. Topshiriqlarni C++ dasturlash tili bilan ishlaydigan dasturlash muhitlari loyihalari (*CodeBlocks, DevC++ va h.k.*), elektron taqdimot(*.pptx), elektron hujjat(*.docx), A4 formatda referat shaklida, A4 formatda qol yozma, 12-varoqlik daftarda tayyorlashi mumkin (barcha mustaqil ta’lim topshiriqlarini bitta hujjat shaklida yozish mumkin, ya’ni bitta daftar yoki bitta referat shaklida). Har bir mustaqil ta’lim topshiriqlari miqdori 30 ta (30 ta mavzu, masala, topshiriq) bo‘lib 1 dan 30 gacha tartib raqamlar bilan belgilab qo‘yiladi. Agar guruh talabalar soni 30 tadan ortiq bo‘lsa o‘qituvchi alohida qo‘shimcha xar bir mustaqil ta’lim topshiriqlari uchun yetishmayotgan mavzu (masala, topshiriq) tayyorlaydi. Talaba uchun mustaqil ta’lim topshirilaridan faqat bittasi beriladi. O‘qituvchi kimga qaysi tartib raqamdagi mustaqil ta’lim topshiriqlarini berishni belgilaydi (xar bir talaba uchun mustaqil ta’lim topshiriqlari tasodifiy tartib raqamli topshiriq biriktiriladi!).

Hozirda mustaqil ta’lim uchun quyida topshiriqlar mavjud (*1-jadval*):

Mustaqil ta’lim topshiriq nomi	Berilgan topshiriqni bajarish tartibi
Nazariy topshiriq mavzulari	Berilgan mavzu o‘rgangan bilimlarini yoziladi. (Berilgan mavzu bo‘yicha yozilishi shart, qo‘shimcha ma’lumotlar kerak emas!)
Chiziqilarga doir dasturlar tuzishga misollar	Berilgan misolning C++ dastur kodini yoziladi
Tarmoqlanuvchilarga doir dasturlar tuzishga misollar	Berilgan misolning C++ dastur kodini yoziladi
Takrorlanuvchilarga doir dasturlar tuzishga misollar	Berilgan misolning C++ dastur kodini yoziladi
Funksiyalarga doir dasturlar tuzishga misollar	Berilgan misolning C++ dastur kodini yoziladi. (Berilgan kodda soralgan funksiya bo‘lishi shart, aks holda ball berilmaydi!)
Sinflarga doir dasturlar tuzishga misollar	Berilgan misolning C++ dastur kodini yoziladi. (Berilgan kodda soralgan sinf

bo'lishi shart, aks holda ball berilmaydi!)

1-jadval. Mustaqil ta'lim topshiriqlari va bajarish shartlari.

O'qituvchi tomonidan tayyorlangan topshiriqlarni baholash jadvalida berilgan mustaqil ta'lim topshiriqlarining tartib raqami bo'yicha bajariladi yoki o'qituvchi o'zi alohida topshiriqlarni biriktirib beradi. Baholash jadvali quyidagi rasmda berilgan (1-rasm). Berilgan mustaqil ta'lim topshiriqlarini topshirish muddatini o'qituvchi o'zi belgilaydi (mustaqil ta'lim topshiriqlari ma'ruza darslari tugagandan so'ng beriladi. Mustaqil ta'lim topshiriqlarini topshirishning muddati joriy semestr yakunlashiga 2-oy qolgunga qadar bo'lishi tavsiya etiladi).

Mustaqil ta'lim topshiriqlarida talabalar tayyorlagan o'qituvchi talabani **yakuniy nazorat** imithoniga kirishiga ruxsat bermasligi mumkin. (Umuman mustaqil ta'lim bajarmagan talabalar yakuniy nazorat imithoniga qo'yilmaydi!).

Berilgan muddatdan keyin tayyorlangan mustaqil ta'lim topshiriqlarini biriktirilgan o'qituvchi qabul qilib olmasligi mumkin. Mustaqil ta'lim topshiriqlarini fan bo'yicha **amaliy va laboratoriya** o'qituvchilariga topshirilishi kerak.

1. Talabaning guruhi (ta'lim turi)

Talaba mustaqil ta'lim bo'yicha berilgan topshiriqlardan topilgan umumiy balli.

Mustaqil ta'lim topshiriqlari.

Talabaning HEMISdagi tartib raqami

Max toplash mumkin bo'lgan ball

Talabaning ism sharifi

Talaba berilgan topshiriq tartib raqami

Talaba topilgan ball

1-rasm. Mustaqil ta'lim topshiriqlari bo'yicha baholash jadvali
Mustaqil ta'lim topshiriqlarini baholash tartibi

Mustaqil ta'lim topshiriq nomi	Yozma bajargan ballari	O'qituvchi topshiriq doirasida bergan savol uchun ballar
Nazariy topshiriq mavzulari	15	5
Chiziqilarga doir dasturlar tuzishga misollar	7	3
Tarmoqlanuvchilarga doir dasturlar tuzishga misollar	11	4
Takrorlanuvchilarga doir dasturlar tuzishga misollar	11	4
Funksiyalarga doir dasturlar tuzishga misollar	10	5
Sinflarga doir dasturlar tuzishga misollar	16	4

N	NAZARIY TOPSHIRIQ MAVZULARI
1	C++ tili tarixi. C++ standartlari.
2	C++ tili alifbosi. Identifikator haqida tushuncha.
3	C++ tili uchun kompilyator va dasturlash muhitlari.
4	C++ tilida ma'lumotlar turlari. Literallar haqida tushuncha.
5	C++ tilida o'zgarmas va o'zgaruvchilar haqida tushuncha. Lokal va global o'zgaruvchilar.
6	C++ tilida ma'lumotlarni ekranga chiqarish va klaviaturadan kiritish operatorlari. Getline funksiyasi.
7	C++ tilida matematik funksiyalar bilan ishlash kutubxonasi.
8	C++ tilida belgi va satrlar bilan ishlash. #include <string> kutubxonasi funksiyalari.
9	C++ tilida shartli if o'tish operatori, if else if ichma-ich shartlar haqida tushuncha.
10	C++ tilida tanlash switch operatori, enum sanab o'tiluvchi tur haqida tushuncha.
11	C++ tilida takrorlash for operatori haqida tushuncha.
12	C++ tilida takrorlash while, do while operatorlari haqida tushuncha.
13	C++ tilida o'zlashtirish, matematik, taqqoslash va matiqiy amallar haqida tushuncha. C++ tilida amallar jadvali.
14	C++ tilidagi break, continue, return, using namespace operatorlarning vazifasi.
15	C++ tilida massiv haqida tushuncha, ko'p o'lchovli massivlar.
16	C++ tilida izohlar bilan ishlash, goto operatori haqida tushuncha. Nishon (Label) haqida tushuncha.
17	C++ tilida ko'rsatgich haqida tushuncha, new, delete operatorlar vazifasi.
18	C++ tilida o'zgaruvchi va o'zgarmaslarni xotira manzilini olish operatori.
19	C++ tilida funksiya yaratish qoidasi. Qiymat qaytarmaydigan funksiyalar, funksiya parametrlari haqida tushuncha.
20	C++ tilida rekursiv funksiyalar bilan ishlash.
21	C++ tilida struct struktura haqida tushuncha.
22	C++ tilida obyektga yo'naltirilgan dasturlash haqida tushuncha. Sinf va obyekt farqlari.
23	C++ tilida konstruktor va destruktorlar bilan ishlash. Parametrik konstruktor yaratish.
24	C++ tilida sinfidagi maydon haqida tushuncha va ularni yaratish.
25	C++ tilida sinfidagi metod haqida tushuncha va ularni yaratish.
26	C++ tilida fayllar bilan ishlash. <fstream> kutubxonasi imkoniyatlari.
27	C++ tilida sinf inkapsulyatsiyasi haqida tushuncha. public, protected va private operatorlar vazifasi.
28	C++ tilida sinf vorisligi haqida tushuncha. Vorislikda public, protected va private operatorlarini vazifasi.
29	C++ tilida sinf polimorfizmi haqida tushuncha, virtual operatorini vazifasi.
30	C++ tilida istisnolar haqida tushuncha, try, catch va throw operatorlar vazifasi.

N	CHIZIQLILARGA DOIR DASTURLAR TUZISHGA MISOLLAR
1	4 xonali A, B butun sonlari berilgan. A sonini raqamlar yig‘indisini, B sonini raqamlar ayrimasini topuvchi dastur tuzing.
2	3 xonali A, B butun sonlari berilgan. A sonini raqamlar yig‘indisini, B sonini raqamlar ayrimasini topuvchi dastur tuzing.
3	A, C butun va B, D haqiqiy sonlari berilgan. $\frac{A}{B} + \left[\frac{C}{A}\right] * \frac{2A-B}{D} - c$ ifodaning natijasini topuvchi dastur tuzing. ($\left[\frac{C}{D}\right]$ - bu berilgan bo‘linmaning qoldiq qismini topish amali, $\left[\frac{5}{3}\right] = 3$).
4	A, D butun va B, E haqiqiy sonlari berilgan. $\frac{A}{B} + \left[\frac{D*A}{9}\right] * \frac{E-B}{A} + E$ ifodaning natijasini topuvchi dastur tuzing. ($\left[\frac{D*A}{9}\right]$ - bu berilgan bo‘linmaning qoldiq qismini topish amali, $\left[\frac{5*4}{9}\right] = 2$).
5	A, N, M, K butun sonlari berilgan. A ning N, M, K darajasini topuvchi dastur tuzing. (<i>pow()</i> funksiyasidan foydalaning).
6	A butun va B haqiqiy son berilgan. $\sqrt{A}$ va $\sqrt[3]{B}$ ildizlarini natijasini topuvchi dastur tuzing. (<i>sqrt()</i> , <i>cbrt()</i> funksiyalaridan foydalaning).
7	A, B, C haqiqiy sonlari berilgan. Berilgan sonlarni eng kichik va eng katta butun son qiymatigacha yaxlitlang. Misul uchun A = 3.6 bo‘lsa javob 3.0 va 4.0 qilib chiqaring. (<i>ceil()</i> , <i>floor()</i> funksiyalaridan foydalaning).
8	A, B, C butun sonlari berilgan. Berilgan sonlarni sakkizlik va o‘noltilik sanoq sistemasidagi mos qiymatini ekranga chop eting. (<i>#include<iomanip></i> kutubxonasidan foydalaning)
9	A, B, C haqiqiy sonlari berilgan. Berilgan sonlardan eng kattasi topuvchi dastur tuzing. (<i>max()</i> funksiyalaridan foydalaning).
10	A, B, C, D butun sonlari berilgan. Berilgan sonlardan eng kattasi topuvchi dastur tuzing. (<i>max()</i> funksiyalaridan foydalaning).
11	X haqiqiy soni berilgan. $Y = X + \frac{X^3}{X+1}$ formulaning javobini topuvchi dastur tuzing.
12	A, C butun va B, D haqiqiy son berilgan. Berilgan sonlarni absolut qiymatini topuvchi dastur tuzing. (<i>abs()</i> , <i>fabs()</i> funksiyalaridan foydalaning).
13	A, B tomonlari berildan to‘rtburchakning yuzini va perimetrini topuvchi dastur tuzing. ($S = AB, P = 2 * (A + B)$).
14	A, B, C tomonlari berilgan uchburchakning yuzini topuvchi dastur tuzing. ($S = \sqrt{p * (p - a) * (p - b) * (p - c)}, P = \frac{A+B+C}{2}$).
15	Aylananing R radiusi berilgan. Aylananing uzunligini topuvchi dastur tuzing. ($L = 2\pi R$).
16	Aylananing R radiusi berilgan. Aylananing yuzini topuvchi dastur tuzing. ($S = \pi R^2$).
17	Tekislikda ikkita nuqta koordinatalari mos ravishda X1, Y1 va X2, Y2 berilgan. Ikki nuqta o‘rasidagi masofasini topuvchi dastur tuzing. ($L = \sqrt{(X1 - X2)^2 + (Y1 - Y2)^2}$).
18	A, B uchburchak burchaklari graduslarda berilgan. Uchburchakning 3-burchagini gradusini topuvchi dastur tuzing.
19	A, B tomonlari berilgan to‘rtburchakning diametrini topuvchi dastur tuzing. (<i>Pifagor teoremasidan foydalaning</i>).
20	4 xonali A butun soni berilgan. Ushbu son polidrom son ekanligini tekshiruvchi dastur tuzing. (<i>Polidrom son bu ikki tomondan ham bir xil o‘qiladigan sonlar, 1221, 4334</i>).
21	A, B, C haqiqiy sonlari berilgan. Berilgan sonlardan eng kichigini topuvchi dastur tuzing. (<i>min()</i> funksiyalaridan foydalaning).

22	A, B, C, D butun sonlari berilgan. Berilgan sonlardan eng kichigini topuvchi dastur tuzing. (<i>min()</i> funksiyalaridan foydalaning).
23	A, B, N butun sonlari berilgan. A kg olma N so‘mga teng bo‘lsa, B kg olma necha so‘mga tengligini topuvchi dastur tuzing. (<i>proporsiyadan foydalaning</i>).
24	A, B, N butun sonlari berilgan. A yilda oylik N so‘mga teng bo‘lgan bo‘lsa, B yilda oylik maosh necha so‘mga teng bo‘lishini topuvchi dastur tuzing. Oylik maosh bir yilda 1% ga oshishini hisobga oling.
25	Ikki aylanalarning R1, R2 radiuslari berilgan. Aylanalarning uzunligini topuvchi dastur tuzing. ($L = 2\pi R$).
26	Aylananing R1, R2 radiusi berilgan. Aylanalarning yuzini topuvchi dastur tuzing. ($S = \pi R^2$).
27	A, B, C burchaklar graduslarda berilgan. Berilgan burchakning kosinusi, sinusi va tangenesini topuvchi dastur tuzing. (<i>cos(), sin(), tan()</i> funksiyalaridan foydalaning. $1 \text{ radian} = \frac{\text{gradus} \cdot \pi}{180}$).
28	A, B, C burchaklar radianlarda berilgan. Berilgan burchakning kosinusi, sinusi va tangenesini topuvchi dastur tuzing. (<i>cos(), sin(), tan()</i> funksiyalaridan foydalaning).
29	3 xonali A butun soni berilgan. Berilgan sonning birlik xonasidagi raqamni yuzlik xonasida raqam bilan almashtirishda hosil bo‘lgan sonni topuvchi dastur tuzing.
30	4 xonali A butun soni berilgan. Berilgan sonning birlik xonasidagi raqamni minglik xonasida raqam bilan almashtirishda hosil bo‘lgan sonni topuvchi dastur tuzing.

N	TARMOQLANUVCHILARGA DOIR DASTURLAR TUZISHGA MISOLLAR
1	4 xonali A, B butun sonlari berilgan. A va B sonlarining raqamlar yig‘indisini kattasini topuvchi dastur tuzing.
2	3 xonali A, B butun sonlari berilgan. A va B sonlarining raqamlar yig‘indisini kattasini topuvchi dastur tuzing.
3	A butun va B haqiqiy son berilgan. $\sqrt{A}$ va $\sqrt[3]{B}$ ildizlaridan eng kichigini topuvchi dastur tuzing. (<i>sqrt(), cbrt()</i> funksiyalaridan foydalaning).
4	A, N, M, K butun sonlari berilgan. A ning N, M, K darajalaridan eng kichigini topuvchi dastur tuzing. (<i>pow()</i> funksiyasidan foydalaning).
5	A, N, M, K butun sonlari berilgan. A ning N, M, K darajalaridan eng kattasini topuvchi dastur tuzing. (<i>pow()</i> funksiyasidan foydalaning).
6	A butun va B haqiqiy son berilgan. $\sqrt{A}$ va $\sqrt[3]{B}$ ildizlaridan eng kattasini topuvchi dastur tuzing. (<i>sqrt(), cbrt()</i> funksiyalaridan foydalaning).
7	A, B, C haqiqiy sonlari berilgan. Berilgan sonlarni absolut qiymatlaridan eng kattasini topuvchi dastur tuzing. (<i>fabs()</i> funksiyalaridan foydalaning).
8	A, B, C butun sonlari berilgan. Berilgan sonlardan eng kichigini topuvchi dastur tuzing.
9	A, B, C haqiqiy sonlari berilgan. Berilgan sonlardan eng kattasini topuvchi dastur tuzing.
10	A, B, C, D butun sonlari berilgan. Berilgan sonlardan eng kichigini topuvchi dastur tuzing.
11	A, B, C, D haqiqiy sonlari berilgan. Berilgan sonlardan eng kattasini topuvchi dastur tuzing.
12	A, B, C butun sonlari berilgan. Berilgan sonlarni absolut qiymatlaridan eng kichigini topuvchi dastur tuzing. (<i>abs()</i> funksiyalaridan foydalaning).
13	A, B va C, D tomonlari berildan to‘rtburchak yuzalaridan eng kattasini topuvchi dastur tuzing. ($S = AB, P = 2 * (A + B)$).
14	A, B, C va A, B, D tomonlari berilgan uchburchak yuzalaridan eng kichigini topuvchi dastur tuzing. ($S = \sqrt{p * (p - a) * (p - b) * (p - c)}, P = \frac{A+B+C}{2}$).
15	A, B, C va C, B, D tomonlari berilgan uchburchak yuzalaridan eng kattasini topuvchi dastur tuzing. ($S = \sqrt{p * (p - a) * (p - b) * (p - c)}, P = \frac{A+B+C}{2}$).

16	A, B va F, D tomonlari berildan to‘rtburchak yuzalaridan eng kichigini topuvchi dastur tuzing. ($S = AB, P = 2 * (A + B)$).
17	A, B, C kesmalar berilgan. Ushbu kesmalardan uchburchak hosil qilish mumkinligini tekshiruvchi dastur tuzing. ($A + B > C, A + C > B, B + C > A$).
18	A, B, C uchburchak burchaklari graduslarda berilgan. Berilgan burchaklardan o‘tmas burchakni toping.
19	A, B, C uchburchak burchaklari graduslarda berilgan. Berilgan burchaklardan o‘tkir burchakni toping.
20	4 xonali A butun son berilgan. Ushbu son polidrom son ekanligini tekshiruvchi dastur tuzing. (<i>Polidrom son bu ikki tomondan ham bir xil o‘qiladigan sonlar, 1221, 4334</i>).
21	A, B, C butun sonlar berilgan. Berilgan sonlarni juft sonlikka tekshiruvchi dastur tuzing. (<i>2 sonida qoldiqsiz bo‘linadigan sonlar juft sonlar deyiladi</i>).
22	A, B, C butun sonlar berilgan. Berilgan sonlarni toq sonlikka tekshiruvchi dastur tuzing. (<i>2 sonida qoldiqsiz bo‘linmaydigan sonlar toq sonlar deyiladi</i>).
23	A, B, N, M butun sonlari berilgan. $\frac{A}{N}$ va $\frac{B}{M}$ nisbatlarning eng kattasini topuvchi dastur tuzing.
24	A, B, N butun sonlari berilgan. A yilda oylik N so‘mga teng bo‘lgan bo‘lsa, B yilda oylik maosh necha so‘mga teng bo‘lishini topuvchi dastur tuzing. Oylik maosh bir yilda 1% ga oshishini hisobga oling.
25	Ikki aylanalarning R1, R2 radiuslari berilgan. Aylanalarning uzunliklaridan eng kattasini topuvchi dastur tuzing. ($L = 2\pi R$).
26	Aylananing R1, R2 radiusi berilgan. Aylanalarning yuzalaridan eng kichigini topuvchi dastur tuzing. ($S = \pi R^2$).
27	A, B, N, M butun sonlari berilgan. $\frac{A}{N}$ va $\frac{B}{M}$ nisbatlarning eng kichigini topuvchi dastur tuzing.
28	Aylananing R1, R2 radiusi berilgan. Aylanalarning yuzalaridan eng kattasini topuvchi dastur tuzing. ($S = \pi R^2$).
29	6 xonali A butun son berilgan. Ushbu son polidrom son ekanligini tekshiruvchi dastur tuzing. (<i>Polidrom son bu ikki tomondan ham bir xil o‘qiladigan sonlar, 124421, 437734</i>).
30	6 xonali A butun soni berilgan. Berilgan sonning baxtli son ekanligini tekshiruvchi dastur tuzing. (<i>baxtli son bu birinchi 3 ta raqam yig‘indisi oxirgi 3 ta raqam yig‘indisiga teng bo‘lgan songa aytiladi, 123402, 123123</i>).

N	TAKRORLANUVCHILARGA DOIR DASTURLAR TUZISHGA MISOLLAR
1	4 xonali A, B butun sonlari berilgan. A va B sonlarining orasidagi sonlar yig‘indisini topuvchi dastur tuzing.
2	3 xonali A, B butun sonlari berilgan. A va B sonlarining orasidagi sonlar yig‘indisini topuvchi dastur tuzing.
3	N butun musbat soni berilgan. 1 dan N gacha bo‘lgan sonlar yig‘indisini topuvchi dastur tuzing.
4	A, B butun sonlari berilgan. A va B sonlarining orasidagi sonlardan B ga karrali bo‘lgan sonlarni topuvchi dastur tuzing.
5	N butun manfiy soni berilgan. N dan 0 gacha bo‘lgan sonlar yig‘indisining absolyut qiymatini topuvchi dastur tuzing. (<i>abs()</i> funksiyasidan foydalaning).
6	N haqiqiy manfiy soni berilgan. N dan 0.0 gacha bo‘lgan sonlar yig‘indisining absolyut qiymatini topuvchi dastur tuzing. (<i>fabs()</i> funksiyasidan foydalaning).
7	N butun musbat soni berilgan. 1 dan N gacha bo‘lgan sonlar yig‘indisini o‘rtaarifmetigini topuvchi dastur tuzing.
8	N butun musbat soni berilgan. 1 dan N gacha bo‘lgan sonlar yig‘indisini kvadratini topuvchi dastur tuzing.

9	0.0 dan 1.0 gacha 0.01 qadam bilan o‘sib boruvchi sonlarning yig‘indisini topuvchi dastur tuzing.
10	0.0 dan 5.0 gacha 0.05 qadam bilan o‘sib boruvchi sonlarning yig‘indisini topuvchi dastur tuzing.
11	16.0 dan 1.0 gacha 0.5 qadam bilan kamayib boruvchi sonlarning yig‘indisini topuvchi dastur tuzing.
12	100 dan 0 gacha 4 qadam bilan kamayib boruvchi sonlarning yig‘indisini topuvchi dastur tuzing.
13	A, B butun sonlari berilgan. A va B sonlarining orasidagi 2 qadam bilan o‘sib boruvchi sonlarning yig‘indisini topuvchi dastur tuzing.
14	A, B butun sonlari berilgan. A va B sonlarining orasidagi juft sonlarning yig‘indisini topuvchi dastur tuzing.
15	A, B butun sonlari berilgan. A va B sonlarining orasidagi toq sonlarning yig‘indisini topuvchi dastur tuzing.
16	Arifmetik progressiyaning birinchi ikki hadi berilgan ($A_1 = 0, A_2 = 5$). N ningchi o‘rindagi hadni topuvchi dastur tuzing.
17	Fibonnachchi sonlarining birinchi ikki hadi berilgan ($A_1 = 1, A_2 = 2$). N ningchi o‘rindagi hadni topuvchi dastur tuzing.
18	A, B butun sonlari berilgan. A va B sonlarining orasidagi juft sonlarning yig‘indisini kvadratini topuvchi dastur tuzing.
19	A, B butun sonlari berilgan. A va B sonlarining orasidagi toq sonlarning yig‘indisini ildizini topuvchi dastur tuzing. (<i>sqrt()</i> funksiyasidan foydalaning).
20	4 xonali A butun son berilgan. 1000 dan A gacha bo‘lgan polidrom sonlarni topuvchi dastur tuzing. (<i>Polidrom son bu ikki tomondan ham bir xil o‘qiladigan sonlar, 1221, 4334</i>).
21	5 xonali D butun son berilgan. 10000 dan D gacha bo‘lgan polidrom sonlarni topuvchi dastur tuzing. (<i>Polidrom son bu ikki tomondan ham bir xil o‘qiladigan sonlar, 12521, 43834</i>).
22	A, B butun sonlari berilgan. A va B sonlarining orasidagi juft sonlarning yig‘indisidan toq sonlar yig‘indisi ayrimasini topuvchi dastur tuzing.
23	A, B butun sonlari berilgan. A va B sonlarining orasidagi toq sonlarning yig‘indisidan juft sonlar yig‘indisi ayrimasini topuvchi dastur tuzing.
24	N butun soni berilgan. N ga qoldiqsiz bo‘linadigan barcha bo‘luvchilarini topuvchi dastur tuzing.
25	A, B butun sonlari berilgan. A va B sonlarining orasidagi juft sonlarni topuvchi dastur tuzing.
26	A, B butun sonlari berilgan. A va B sonlarining orasidagi toq sonlarni topuvchi dastur tuzing.
27	N butun musbat soni berilgan. 1 dan N gacha bo‘lgan toq sonlarni topuvchi dastur tuzing.
28	N butun musbat soni berilgan. 1 dan N gacha bo‘lgan juft sonlarni topuvchi dastur tuzing.
29	2 xonali D butun son berilgan. 10 dan D gacha bo‘lgan polidrom sonlarni yig‘indisi topuvchi dastur tuzing. (<i>Polidrom son bu ikki tomondan ham bir xil o‘qiladigan sonlar, 11, 44</i>).
30	A, B butun sonlari berilgan. A va B sonlarining orasidagi A ga qoldiqsiz bo‘linuvchi sonlarni topuvchi dastur tuzing.

N	FUNKSIYALARGA DOIR DASTURLAR TUZISHGA MISOLLAR
1	4 xonali sonning raqamlar yig‘indisini topuvchi funksiya tuzing. Berilgan A, B, C sonlarning natijasini topuvchi dastur tuzing.
2	3 xonali sonning raqamlar yig‘indisini topuvchi funksiya tuzing. Berilgan A, B, C, D sonlarning natijasini topuvchi dastur tuzing.

3	$\frac{A}{B} + \left[\frac{C}{A}\right] * \frac{2A-B}{D} - c$ ifodaning natijasini topuvchi funksiya tuzing. A, C butun va B, D haqiqiy sonlarda natijani topuvchi dastur tuzing. ($\left[\frac{C}{D}\right]$ - bu berilgan bo‘linmaning qoldiq qismini topish amali, $\left[\frac{5}{3}\right] = 3$).
4	$\frac{A}{B} + \left[\frac{D*A}{9}\right] * \frac{E-B}{A}$ ifodaning natijasini topuvchi funksiya tuzing. A, D butun va B, E haqiqiy sonlarda natijani topuvchi dastur tuzing. ($\left[\frac{D*A}{9}\right]$ - bu berilgan bo‘linmaning qoldiq qismini topish amali, $\left[\frac{5*4}{9}\right] = 2$).
5	A, N, M, K butun sonlari berilgan. A ning N, M, K darajasini topuvchi funksiya dasturini tuzing. (<i>pow()</i> funksiyasidan foydalanmang!).
6	A, N, M, K haqiqiy sonlari berilgan. A ning N, M, K darajasini topuvchi funksiya dasturini tuzing. (<i>pow()</i> funksiyasidan foydalanmang!).
7	5 xonali sonning raqamlar yig‘indisini topuvchi funksiya tuzing. Berilgan A, B sonlarning natijasini topuvchi dastur tuzing.
8	Berilgan sonni sakkizlik va o‘noltilik sanoq sistemasidagi mos qiymatlini ekranga chop etuvchi funksiya tuzing. A, B, C butun sonlarining natijasini chiqaruvchi dastur tuzing. (<i>#include<iomanip></i> kutubxonasidan foydalaning)
9	Berilgan ikki sonlardan eng kattasi topuvchi funksiya tuzing. Berilgan A, B sonlardan eng kattasi chiqaruvchi dastur tuzing. (<i>min()</i> , <i>max()</i> funksiyalaridan foydalanmang!).
10	Berilgan uch sonlardan eng kattasi topuvchi funksiya tuzing. Berilgan A, B, C sonlardan eng kattasi chiqaruvchi dastur tuzing. (<i>min()</i> , <i>max()</i> funksiyalaridan foydalanmang!).
11	X haqiqiy soni berilgan. $Y = X + \frac{X^3}{X+1}$ formulaning javobini topuvchi funksiya dasturini tuzing.
12	Berilgan ikki sonlardan eng kichigi topuvchi funksiya tuzing. Berilgan A, B sonlardan eng kattasi chiqaruvchi dastur tuzing. (<i>min()</i> , <i>max()</i> funksiyalaridan foydalanmang!).
13	A, B tomonlari berildan to‘rtburchakning yuzini va perimetrini topuvchi funksiya dasturini tuzing. ($S = AB, P = 2 * (A + B)$).
14	A, B, C tomonlari berilgan uchburchakning yuzini topuvchi funksiya dasturini tuzing. ($S = \sqrt{p * (p - a) * (p - b) * (p - c)}, P = \frac{A+B+C}{2}$).
15	Aylananing R radiusi berilgan. Aylananing uzunligini topuvchi funksiya dasturini tuzing. ($L = 2\pi R$).
16	Aylananing R radiusi berilgan. Aylananing yuzini topuvchi funksiya dasturini tuzing. ($S = \pi R^2$).
17	Tekislikda ikkita nuqta koordinatalari mos ravishda X1, Y1 va X2, Y2 berilgan. Ikki nuqta o‘rasidagi masofasini topuvchi funksiya dasturini tuzing. ($L = \sqrt{(X1 - X2)^2 + (Y1 - Y2)^2}$).
18	A, B uchburchak burchaklari graduslarda berilgan. Uchburchakning 3-burchagini gradusini topuvchi funksiya dasturini tuzing.
19	A, B tomonlari berilgan to‘rtburchakning diametrini topuvchi funksiya dasturini tuzing. (<i>Pifagor teoremasidan foydalaning</i>).
20	4 xonali A butun soni berilgan. Ushbu son polidrom son ekanligini tekshiruvchi funksiya dasturini tuzing. (<i>Polidrom son bu ikki tomondan ham bir xil o‘qiladigan sonlar, 1221, 4334</i>).
21	A, B, C butun sonlar berilgan. Berilgan sonlarni juft sonlikka tekshiruvchi funksiya dasturini tuzing. (<i>2 sonida qoldiqsiz bo‘linadigan sonlar juft sonlar deyiladi</i>).
22	A, B, C butun sonlar berilgan. Berilgan sonlarni toq sonlikka tekshiruvchi funksiya dasturini tuzing. (<i>2 sonida qoldiqsiz bo‘linmaydigan sonlar toq sonlar deyiladi</i>).

23	Berilgan uch sonlardan eng kichigini topuvchi funksiya tuzing. Berilgan A, B, D sonlardan eng kattasi chiqaruvchi dastur tuzing. (<i>min()</i> , <i>max()</i> funksiyalaridan foydalanmang!).
24	Ikki nuqta o'rasidagi masofasini topuvchi funksiya dasturini tuzing. Tekislikda uchta nuqta koordinatalari mos ravishda X1, Y1, X2, Y2 va X3, Y3 berilganlarni masofasini topuvchi dasturni tuzing. ($L = \sqrt{(X1 - X2)^2 + (Y1 - Y2)^2}$).
25	Ikki aylanalarning R1, R2 radiuslari berilgan. Aylanalarning uzunligini topuvchi funksiya dasturini tuzing. ($L = 2\pi R$).
26	Aylananing R1, R2 radiusi berilgan. Aylanalarning yuzini topuvchi funksiya dasturini tuzing. ($S = \pi R^2$).
27	A, B, C burchaklar graduslarda berilgan. Berilgan burchakning kosinusi, sinusi va tangenesini topuvchi funksiya dasturini tuzing. (<i>cos()</i> , <i>sin()</i> , <i>tan()</i> funksiyalaridan foydalaning. $1 \text{ radian} = \frac{\text{gradus} \cdot \pi}{180}$).
28	A, B, C burchaklar radianlarda berilgan. Berilgan burchakning kosinusi, sinusi va tangenesini topuvchi funksiya dasturini tuzing. (<i>cos()</i> , <i>sin()</i> , <i>tan()</i> funksiyalaridan foydalaning).
29	3 xonali A butun soni berilgan. Berilgan sonning birlik xonasidagi raqmnı yuzlik xonasida raqam bilan almashtirishda hosil bo'lgan sonni topuvchi funksiya dasturini tuzing.
30	4 xonali A butun soni berilgan. Berilgan sonning birlik xonasidagi raqmnı minglik xonasida raqam bilan almashtirishda hosil bo'lgan sonni topuvchi funksiya dasturini tuzing.

N	SINFLARGA DOIR DASTURLAR TUZISHGA MISOLLAR
1	<p>C++ dasturlash tilida 1 ta konstruktor, 1 ta desktruktor, 2 ta metod va 3 ta maydondan iborat sinf yarating. Yaratilgan sinf asosida 2 ta obyekt hosil qiling va obyektning maydonlariga ma'lumot kiritib va chop etib beruvchi dastur tuzing. Quyidagi berilgan misol asosida sinf yarating.</p> <p>Talaba:</p> <p>ism, familiya, kurs; Talaba(); ~Talaba(); Kiritish(ism, familiya, kurs); ChopEtish();</p>
2	<p>C++ dasturlash tilida 1 ta konstruktor, 1 ta desktruktor, 2 ta metod va 3 ta maydondan iborat sinf yarating. Yaratilgan sinf asosida 2 ta obyekt hosil qiling va obyektning maydonlariga ma'lumot kiritib va chop etib beruvchi dastur tuzing. Quyidagi berilgan misol asosida sinf yarating.</p> <p>Fuqaro:</p> <p>ism, familiya, manzil; Fuqaro(); ~Fuqaro(); Kiritish(ism, familiya, manzil); ChopEtish();</p>
3	<p>C++ dasturlash tilida 1 ta konstruktor, 1 ta desktruktor, 2 ta metod va 3 ta maydondan iborat sinf yarating. Yaratilgan sinf asosida 2 ta obyekt hosil qiling va obyektning maydonlariga ma'lumot kiritib va chop etib beruvchi dastur tuzing. Quyidagi berilgan misol asosida sinf yarating.</p> <p>Shaxs:</p> <p>ism, familiya, yoshi;</p>

	<p>Shaxs(); ~Shaxs(); Kiritish(ism, familiya, yoshi); ChopEtish();</p>
4	<p>C++ dasturlash tilida 1 ta konstruktor, 1 ta desktruktor, 2 ta metod va 3 ta maydondan iborat sinf yarating. Yaratilgan sinf asosida 2 ta obyekt hosil qiling va obyektning maydonlariga ma’lumot kiritib va chop etib beruvchi dastur tuzing. Quyidagi berilgan misol asosida sinf yarating. Viloyat: nomi, davlat, aholi_soni; Viloyat(); ~Viloyat(); Kiritish(nomi, davlat, aholi_soni); ChopEtish();</p>
5	<p>C++ dasturlash tilida 1 ta konstruktor, 1 ta desktruktor, 2 ta metod va 3 ta maydondan iborat sinf yarating. Yaratilgan sinf asosida 2 ta obyekt hosil qiling va obyektning maydonlariga ma’lumot kiritib va chop etib beruvchi dastur tuzing. Quyidagi berilgan misol asosida sinf yarating. Tuman: nomi, viloyat, aholi_soni; Tuman(); ~Tuman(); Kiritish(nomi, viloyat, aholi_soni); ChopEtish();</p>
6	<p>C++ dasturlash tilida 1 ta konstruktor, 1 ta desktruktor, 2 ta metod va 3 ta maydondan iborat sinf yarating. Yaratilgan sinf asosida 2 ta obyekt hosil qiling va obyektning maydonlariga ma’lumot kiritib va chop etib beruvchi dastur tuzing. Quyidagi berilgan misol asosida sinf yarating. Mahalla: nomi, tuman, aholi_soni; Mahalla(); ~Mahalla(); Kiritish(nomi, tuman, aholi_soni); ChopEtish();</p>
7	<p>C++ dasturlash tilida 1 ta konstruktor, 1 ta desktruktor, 2 ta metod va 3 ta maydondan iborat sinf yarating. Yaratilgan sinf asosida 2 ta obyekt hosil qiling va obyektning maydonlariga ma’lumot kiritib va chop etib beruvchi dastur tuzing. Quyidagi berilgan misol asosida sinf yarating. Xonadon: uy_egasi, uy_raqam, odam_soni; Xonadon (); ~Xonadon (); Kiritish(uy_egasi, uy_raqam, odam_soni); ChopEtish();</p>
8	<p>C++ dasturlash tilida 1 ta konstruktor, 1 ta desktruktor, 2 ta metod va 3 ta maydondan iborat sinf yarating. Yaratilgan sinf asosida 2 ta obyekt hosil qiling va obyektning maydonlariga ma’lumot kiritib va chop etib beruvchi dastur tuzing. Quyidagi berilgan misol asosida sinf yarating. Kvartira: nomi, turi, odam_soni; Kvartira(); ~Kvartira();</p>

	<p>Kiritish(nomi, turi, odam_soni); ChopEtish());</p>
9	<p>C++ dasturlash tilida 1 ta konstruktor, 1 ta desktruktor, 2 ta metod va 3 ta maydondan iborat sinf yarating. Yaratilgan sinf asosida 2 ta obyekt hosil qiling va obyektning maydonlariga ma’lumot kiritib va chop etib beruvchi dastur tuzing. Quyidagi berilgan misol asosida sinf yarating.</p> <p>Notebook: nomi, brendi, narxi; Kvartira(); ~Kvartira(); Kiritish(nomi, brendi, narxi); ChopEtish());</p>
10	<p>C++ dasturlash tilida 1 ta konstruktor, 1 ta desktruktor, 2 ta metod va 3 ta maydondan iborat sinf yarating. Yaratilgan sinf asosida 2 ta obyekt hosil qiling va obyektning maydonlariga ma’lumot kiritib va chop etib beruvchi dastur tuzing. Quyidagi berilgan misol asosida sinf yarating.</p> <p>Proessor: nomi, brendi, narxi; Proessor(); ~Proessor(); Kiritish(nomi, brendi, narxi); ChopEtish());</p>
11	<p>C++ dasturlash tilida 1 ta konstruktor, 1 ta desktruktor, 2 ta metod va 3 ta maydondan iborat sinf yarating. Yaratilgan sinf asosida 2 ta obyekt hosil qiling va obyektning maydonlariga ma’lumot kiritib va chop etib beruvchi dastur tuzing. Quyidagi berilgan misol asosida sinf yarating.</p> <p>Xotira: turi, hajmi, narxi; Xotira(); ~Xotira(); Kiritish(turi, hajmi, narxi); ChopEtish());</p>
12	<p>C++ dasturlash tilida 1 ta konstruktor, 1 ta desktruktor, 2 ta metod va 3 ta maydondan iborat sinf yarating. Yaratilgan sinf asosida 2 ta obyekt hosil qiling va obyektning maydonlariga ma’lumot kiritib va chop etib beruvchi dastur tuzing. Quyidagi berilgan misol asosida sinf yarating.</p> <p>DasturlashTili: nomi, asoschisi, yaratilgan_yili; DasturlashTili(); ~ DasturlashTili(); Kiritish(nomi, asoschisi, yaratilgan_yili); ChopEtish());</p>
13	<p>C++ dasturlash tilida 1 ta konstruktor, 1 ta desktruktor, 2 ta metod va 3 ta maydondan iborat sinf yarating. Yaratilgan sinf asosida 2 ta obyekt hosil qiling va obyektning maydonlariga ma’lumot kiritib va chop etib beruvchi dastur tuzing. Quyidagi berilgan misol asosida sinf yarating.</p> <p>Dori: nomi, narxi, yili; Dori(); ~Dori(); Kiritish(nomi, narxi, yili); ChopEtish());</p>

14	<p>C++ dasturlash tilida 1 ta konstruktor, 1 ta desktruktor, 2 ta metod va 3 ta maydondan iborat sinf yarating. Yaratilgan sinf asosida 2 ta obyekt hosil qiling va obyektning maydonlariga ma’lumot kiritib va chop etib beruvchi dastur tuzing. Quyidagi berilgan misol asosida sinf yarating.</p> <p>Apteka: nomi, manzili, ishchilar_soni; Apteka(); ~Apteka(); Kiritish(nomi, manzili, ishchilar_soni); ChopEtish();</p>
15	<p>C++ dasturlash tilida 1 ta konstruktor, 1 ta desktruktor, 2 ta metod va 3 ta maydondan iborat sinf yarating. Yaratilgan sinf asosida 2 ta obyekt hosil qiling va obyektning maydonlariga ma’lumot kiritib va chop etib beruvchi dastur tuzing. Quyidagi berilgan misol asosida sinf yarating.</p> <p>Shirinlik: nomi, vazni, narxi; Shirinlik(); ~Shirinlik(); Kiritish(nomi, vazni, narxi); ChopEtish();</p>
16	<p>C++ dasturlash tilida 1 ta konstruktor, 1 ta desktruktor, 2 ta metod va 3 ta maydondan iborat sinf yarating. Yaratilgan sinf asosida 2 ta obyekt hosil qiling va obyektning maydonlariga ma’lumot kiritib va chop etib beruvchi dastur tuzing. Quyidagi berilgan misol asosida sinf yarating.</p> <p>Avtomobil: nomi, rangi, narxi; Avtomobil(); ~Avtomobil(); Kiritish(nomi, rangi, narxi); ChopEtish();</p>
17	<p>C++ dasturlash tilida 1 ta konstruktor, 1 ta desktruktor, 2 ta metod va 3 ta maydondan iborat sinf yarating. Yaratilgan sinf asosida 2 ta obyekt hosil qiling va obyektning maydonlariga ma’lumot kiritib va chop etib beruvchi dastur tuzing. Quyidagi berilgan misol asosida sinf yarating.</p> <p>Texnika: nomi, brendi, narxi; Texnika(); ~Texnika(); Kiritish(nomi, brendi, narxi); ChopEtish();</p>
18	<p>C++ dasturlash tilida 1 ta konstruktor, 1 ta desktruktor, 2 ta metod va 3 ta maydondan iborat sinf yarating. Yaratilgan sinf asosida 2 ta obyekt hosil qiling va obyektning maydonlariga ma’lumot kiritib va chop etib beruvchi dastur tuzing. Quyidagi berilgan misol asosida sinf yarating.</p> <p>Ustoz: ismi, darsi, yili; Ustoz(); ~Ustoz(); Kiritish(ismi, darsi, yili); ChopEtish();</p>
19	<p>C++ dasturlash tilida 1 ta konstruktor, 1 ta desktruktor, 2 ta metod va 3 ta maydondan iborat sinf yarating. Yaratilgan sinf asosida 2 ta obyekt hosil qiling va obyektning</p>

	<p>maydonlariga ma’lumot kiritib va chop etib beruvchi dastur tuzing. Quyidagi berilgan misol asosida sinf yarating.</p> <p>Oila: ismi, familiyasi, yili; Oila(); ~Oila(); Kiritish(ismi, familiyasi, yili); ChopEtish();</p>
20	<p>C++ dasturlash tilida 1 ta konstruktor, 1 ta desktruktor, 2 ta metod va 3 ta maydondan iborat sinf yarating. Yaratilgan sinf asosida 2 ta obyekt hosil qiling va obyektning maydonlariga ma’lumot kiritib va chop etib beruvchi dastur tuzing. Quyidagi berilgan misol asosida sinf yarating.</p> <p>Guruh: nomi, guruh_raqami, talaba_soni; Guruh(); ~Guruh(); Kiritish(nomi, guruh_raqami, talaba_soni); ChopEtish();</p>
21	<p>C++ dasturlash tilida 1 ta konstruktor, 1 ta desktruktor, 2 ta metod va 3 ta maydondan iborat sinf yarating. Yaratilgan sinf asosida 2 ta obyekt hosil qiling va obyektning maydonlariga ma’lumot kiritib va chop etib beruvchi dastur tuzing. Quyidagi berilgan misol asosida sinf yarating.</p> <p>Yonalish: nomi, guruhlar_soni, talaba_soni; Yonalish(); ~Yonalish(); Kiritish(nomi, guruhlar_soni, talaba_soni); ChopEtish();</p>
22	<p>C++ dasturlash tilida 1 ta konstruktor, 1 ta desktruktor, 2 ta metod va 3 ta maydondan iborat sinf yarating. Yaratilgan sinf asosida 2 ta obyekt hosil qiling va obyektning maydonlariga ma’lumot kiritib va chop etib beruvchi dastur tuzing. Quyidagi berilgan misol asosida sinf yarating.</p> <p>Universitet: nomi, viloyati, talaba_soni; Universitet(); ~Universitet(); Kiritish(nomi, viloyati, talaba_soni); ChopEtish();</p>
23	<p>C++ dasturlash tilida 1 ta konstruktor, 1 ta desktruktor, 2 ta metod va 3 ta maydondan iborat sinf yarating. Yaratilgan sinf asosida 2 ta obyekt hosil qiling va obyektning maydonlariga ma’lumot kiritib va chop etib beruvchi dastur tuzing. Quyidagi berilgan misol asosida sinf yarating.</p> <p>Maktab: nomi, viloyati, manzili; Maktab(); ~Maktab(); Kiritish(nomi, viloyati, manzili); ChopEtish();</p>
24	<p>C++ dasturlash tilida 1 ta konstruktor, 1 ta desktruktor, 2 ta metod va 3 ta maydondan iborat sinf yarating. Yaratilgan sinf asosida 2 ta obyekt hosil qiling va obyektning maydonlariga ma’lumot kiritib va chop etib beruvchi dastur tuzing. Quyidagi berilgan misol asosida sinf yarating.</p>

	<p>Kollej: nomi, manzili, direktori; Kollej(); ~Kollej(); Kiritish(nomi, manzili, direktori); ChopEtish();</p>
25	<p>C++ dasturlash tilida 1 ta konstruktor, 1 ta desktruktor, 2 ta metod va 3 ta maydondan iborat sinf yarating. Yaratilgan sinf asosida 2 ta obyekt hosil qiling va obyektning maydonlariga ma’lumot kiritib va chop etib beruvchi dastur tuzing. Quyidagi berilgan misol asosida sinf yarating. Kontakt: ismi, familiyasi, raqami; Kontakt(); ~Kontakt(); Kiritish(ismi, familiyasi, raqami); ChopEtish();</p>
26	<p>C++ dasturlash tilida 1 ta konstruktor, 1 ta desktruktor, 2 ta metod va 3 ta maydondan iborat sinf yarating. Yaratilgan sinf asosida 2 ta obyekt hosil qiling va obyektning maydonlariga ma’lumot kiritib va chop etib beruvchi dastur tuzing. Quyidagi berilgan misol asosida sinf yarating. Telefon: nomi, brendi, narxi; Telefon(); ~Telefon(); Kiritish(nomi, brendi, narxi); ChopEtish();</p>
27	<p>C++ dasturlash tilida 1 ta konstruktor, 1 ta desktruktor, 2 ta metod va 3 ta maydondan iborat sinf yarating. Yaratilgan sinf asosida 2 ta obyekt hosil qiling va obyektning maydonlariga ma’lumot kiritib va chop etib beruvchi dastur tuzing. Quyidagi berilgan misol asosida sinf yarating. Printer: nomi, turi, brendi; Printer (); ~Printer(); Kiritish(nomi, turi, brendi); ChopEtish();</p>
28	<p>C++ dasturlash tilida 1 ta konstruktor, 1 ta desktruktor, 2 ta metod va 3 ta maydondan iborat sinf yarating. Yaratilgan sinf asosida 2 ta obyekt hosil qiling va obyektning maydonlariga ma’lumot kiritib va chop etib beruvchi dastur tuzing. Quyidagi berilgan misol asosida sinf yarating. Suv: nomi, turi, narxi; Suv(); ~Suv(); Kiritish(nomi, turi, narxi); ChopEtish();</p>
29	<p>C++ dasturlash tilida 1 ta konstruktor, 1 ta desktruktor, 2 ta metod va 3 ta maydondan iborat sinf yarating. Yaratilgan sinf asosida 2 ta obyekt hosil qiling va obyektning maydonlariga ma’lumot kiritib va chop etib beruvchi dastur tuzing. Quyidagi berilgan misol asosida sinf yarating. OperatsionTizim: nomi, brendi, yili;</p>

	<p>OperatsionTizim(); ~OperatsionTizim(); Kiritish(nomi, brendi, yili); ChopEtish();</p>
30	<p>C++ dasturlash tilida 1 ta konstruktor, 1 ta desktruktor, 2 ta metod va 3 ta maydondan iborat sinf yarating. Yaratilgan sinf asosida 2 ta obyekt hosil qiling va obyektning maydonlariga ma’lumot kiritib va chop etib beruvchi dastur tuzing. Quyidagi berilgan misol asosida sinf yarating.</p> <p>Monitor: nomi, diametri, narxi; Monitor(); ~Monitor(); Kiritish(nomi, diametri, narxi); ChopEtish();</p>

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. A.Azamatov, “Algoritmlash va dasturlash asoslari”, Toshkent-2013.
2. J.Axmadaliev “C++ dasturlash tili”, uslubiy qo‘llanma, Andijon-2015.
3. M.Aripov, N.Otaxanov, “Dasturlash asoslari”, Toshkent-2015 .
4. Sh.Nazirov, G.Divald, “Dasturlash asoslari”, Toshkent-2007 .
5. <https://uzbekdevs.uz/darsliklar/cpp> – C++ dasturlash tili bo‘yicha elektron kichik qo‘llanma.

THE USE OF AUDIO-LINGUAL METHOD IN TEACHING ENGLISH

Diyora Umarkulova

Uzbekistan State World Languages University 3 rd year student

sanjarovnad23@gmail.com

Abstract. The audio-lingual method (ALM) dominated English language teaching (ELT) in the mid-20th century. This article explores the core principles of the ALM, its strengths and weaknesses, and its relevance in modern language learning. While largely superseded by communicative approaches, the ALM’s legacy offers valuable insights. The article concludes by highlighting the importance of a balanced approach in ELT that promotes both accuracy and fluency within a context of meaningful communication.

Keywords: Audio-lingual method, English language teaching, pronunciation, fluency, communication, grammar, drills, behaviorism, communicative approach.

Audio-lingualism is a method of teaching foreign languages that focuses on learning grammar and pronunciation, especially for speaking and listening. It is based on the idea that learning is a process of habit formation, and it uses a lot of repetition and drills to help students learn. In an audio-lingualism classroom, the teacher spends most of the time drilling students on grammar and pronunciation. They also focus on correcting students’ errors.

Audio-lingualism was developed in the 1950s and 60s, when there was a need for large-scale language teaching programs. However, it is not as common today, as other methods, such as communicative language teaching, have become more popular.

The audio-lingual method (ALM) for language learning, similar to the older “direct method.” Both methods avoid using students’ native languages and prioritize direct instruction in the target language. However, ALM differs by focusing on grammar drills rather than vocabulary building. Teachers model correct sentences, and students repeat them. New vocabulary is introduced within these practiced structures. Unlike the direct method, ALM lacks explicit grammar explanation. Instead, students memorize grammatical forms through repetition.

Audio-lingual teaching method is defined as a method which emphasizes on repetition of the words to help the students to be able to use the target language communicatively. The purpose of the repetition/drills is to breakdown the troublesome sentences into smaller part. Drilling is a key feature of audio-lingual approaches to language teaching which placed emphasis on repeating structural patterns through oral practice.

The Core of the ALM:

- Speaking and Listening Take Center Stage: The ALM prioritized spoken English. Students practiced dialogues, mimicked pronunciation patterns, and engaged in drills to internalize grammatical structures.

- Grammar by Osmosis: Formal grammar explanations were scarce. The idea was to learn grammar through consistent exposure and practice in spoken language.

- Limited Native Language Use: The classroom primarily functioned in English, minimizing reliance on students’ native tongues.

- Accuracy Above All: Emphasis was placed on mastering correct sentence structure and achieving native-like pronunciation.

The ALM had its merits. Repetitive drills could refine students’ pronunciation, and speaking activities could boost confidence and fluency in basic conversation. However, limitations emerged:

- Meaning Lost in Repetition: The focus on drills often resulted in rote learning, lacking real-world context and genuine communication.

- Stifling Creativity: The emphasis on accuracy and mimicking could limit students’ ability to express themselves creatively and develop independent language skills.

- Reading and Writing Left Behind: ALM primarily focused on spoken English, neglecting crucial skills like reading and writing.

- The Fear of Mistakes: Constant correction could discourage students and create anxiety about making mistakes, hindering fluency development.

The audio-lingual method is a language teaching method that emphasizes speaking and listening skills. It is based on the idea that learning a language is similar to learning a habit, and that the best way to learn is through repetition and practice. In an audio-lingual classroom, the teacher spends most of the time drilling students on grammar and pronunciation. Students repeat phrases and sentences over and over again, until they can produce them automatically. The teacher also focuses on correcting students’ errors immediately.

The audio-lingual method has been criticized for being too mechanical and for not giving students enough opportunities to communicate in real-world situations. However, it can be an effective way to help students develop good pronunciation and grammar skills. Specific ways that the audio-lingual method can help students improve their speaking skills:

- Repetition helps students to memorize phrases and sentences. This can help them to speak more fluently and confidently.

- Drills help students to practice using grammar correctly. This can help them to avoid making mistakes when they speak.

- Error correction helps students to learn from their mistakes. This can help them to improve their pronunciation and grammar over time.

Conclusion

The audio-lingual method, a product of its time, offers valuable lessons for language learning. While its emphasis on drills might seem outdated, pronunciation practice and focused activities remain valuable tools. Modern approaches, however, recognize the importance of communication, context, and a well-rounded development of all language skills. By combining the best of both worlds, we can create more effective and engaging ways for students to learn English.

References:

1. Brown, James Dean. 1988. *Understanding Research in Second Language Learning*. United States of America: Cambridge University Press.
2. Bte Abdul, Nurdevi & Hijrah, Hijrah. (2013). THE USE OF AUDIO-LINGUAL METHOD IN TEACHING LISTENING COMPREHENSION AT THE SECOND YEAR STUDENTS OF SMK YAPIP MAKASSAR SUNGGUMINASA. EXPOSURE : JURNAL PENDIDIKAN BAHASA DAN SASTRA INGGRIS. 2. 189. 10.26618/ejpb.v2i2.787.
3. Egamberdiyeva Nodira Hamidovna. (2022). AUDIO LINGUAL METHOD OF LANGUAGE TEACHING. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3(5), 430–432. <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/6EG4U>
4. <https://www.teachingenglish.org.uk/professional-development/teachers/knowing-subject/c/audio-lingualism#:~:text=Audio%2Dlingualism%20is%20a%20method,great%20deal%20of%20mechanical%20repetition>

СРЕДСТВА И МЕТОДЫ БОРЬБЫ С ПЕСКОПРОЯВЛЕНИЕМ СКВАЖИН

С.Н Сонаев - ассистент ТГТУ

Ш.М Ашууров - ассистент ТГТУ

Н.Н Маматова - ассистент ТГТУ

Аннотация

В этой статье представлена информация о методах устранения сложных песчаных пробок, а также о классических и современных способах достижения чистоты дна скважины для создания правильного режима работы в сооружениях.

Ключевые слова: забой скважин, песчаные пробки, промывка забоя скважин, тухнологические процессы, психоактивные вещества (ПАВ), насосная компрессорная труба, колтюбинг, гибкая труба.

Известно, что появление песка на забое газовых и газоконденсатных скважин обусловлено различными причинами, связанными в основном с механическими свойствами продуктивного пласта. При падении пластового давления в процессе разработки месторождений природного газа и газового конденсата происходит подъем газовой водяной контакта (ГВК) и связанное с этим интенсивное обводнение газовых и газоконденсатных скважин. Движение пластовых вод из продуктивного пласта к забою газовой или газоконденсатной скважины влечет за собой ускорение процессов разрушения продуктивного пласта и выноса песка на забой скважины, образования там песчаной пробки, которая перекрывает интервал перфорации скважины и препятствует движению газа или газового конденсата на дневную поверхность вплоть до полного прекращения добычи углеводородного сырья.

В настоящее время в нефтегазопромысловой практике для борьбы с выносом песка из скважин применяют два метода, в частности, *механические* и *химические*.

Механические способы предотвращения разрушения продуктивного пласта основываются на экранировании зоны разрушения за счёт установки в скважине различного рода фильтров или их образования в призабойной зоне путём намывки.

Химические способы предотвращения разрушения продуктивного пласта основываются на закачке в продуктивный пласт химических реагентов обладающих цементирующими свойствами, в результате чего происходит искусственное закрепление рыхлых песков в призабойной зоне.

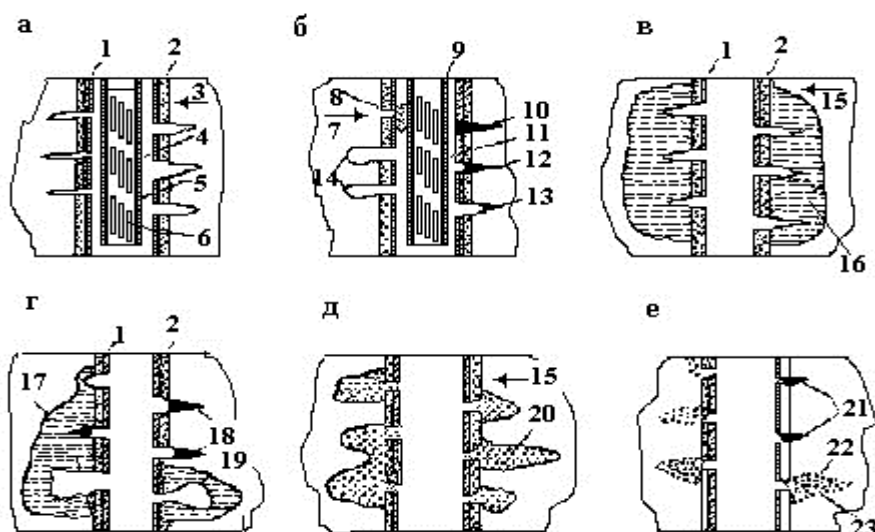
Механические способы целесообразно использовать в следующих случаях:

- скважины имеют очень плотную перфорацию;
- коллектор в основном сложен глинизированными песками;
- колонна вблизи или по всему продуктивному интервалу находится в плохом состоянии;
- некачественное цементирование колонны;
- невысокие забойные давления;
- незначительные остаточные запасы природных углеводородов, и как следствие нецелесообразность применения химических методов крепления.

Химические способы целесообразно использовать в следующих случаях:

- небольшой интервал перфорации (не превышает 3 м);
- отсутствие условий выноса песка с наличием каверн или зон глубокого раздренирования пластов;
- скважина расположена в зоне ограниченного выноса песка;
- песок хорошо отсортирован с хорошей вертикальной проницаемостью.

На рисунке 1 представлены принципиальные схемы борьбы с выносом песка из добывающих нефтяных и газовых скважин за счёт установки щелевых фильтров (рис.1 а, б), закачки химических реагентов (рис.1 в, г), схемы, приведенные на рисунке 5д и 5е, соответствуют исходному состоянию забоя скважины.

Рис.1. Принципиальные схемы борьбы с выносом песка:

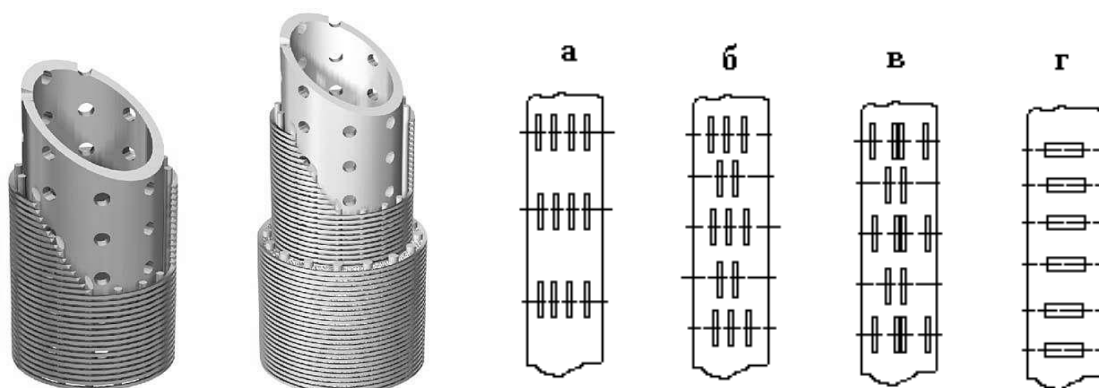
1 - обсадная колонна; 2 - цементный камень; 3 - мелкозернистый песок; 4 - гравий или крупнозернистый песок, 5 - щелевой фильтр; 6 - прорезы или щели; 7 - перфорационное отверстие, забитое песком; 8 - пластовый песок; 9 - щелевой фильтр; 10 - каналы, забитые обломками перфорации; 11 - гравийная набивка;

12 - каналы, забитые глиной из бурового раствора, 13 - канал, конец которого забит пластовым песком; 14 - работающие каналы, 15 - рыхлый песок; 16 - пластовый песок, закрепленный химическим путём; 17 - канал, частично забитый во время обработки; 18 - забитые перфорационные каналы; 19 - работающая зона; 20 - предварительно приготовленный крупнозернистый песок; 21 - забитые каналы; 22 - высокопроницаемый песчаный фильтр; 23 - низкопроницаемая корка на поверхности фильтра

Рассмотрим некоторые способы механической борьбы с выносом песка.

Наибольшее распространение получили так называемые блочные скважинные фильтры следующих конструкций: проволочные, щелевые, подвесные гравийные, металлокерамические, многослойные песчаные и т.д. Проволочные, щелевые, подвесные гравийные фильтры наиболее распространены в промышленной практике из своей доступности и простоты. На рисунке б приведены распространенные щелевые фильтры, представляют собой трубу с горизонтальными или вертикальными прорезями. Размеры щелей и зазоры проволочной обмотки для забойных фильтров определяются по результатам ситового анализа пластового песка, и они должны быть в два раза больше диаметра зерен, масса которых составляет 10 % от всей массы песка.

Горизонтальное расположение щелей менее способствует деформации по вертикали, но при извлечении фильтра на поверхность снижается его прочность при натяге и при изгибах они подвержены большей деформации. Применение щелевых хвостовиков ограничено из-за меньшей фильтрационной поверхностью, коррозии и эрозии металла, поскольку изготавливаются обычно из низкоуглеродистой стали.

Рис.2. Фильтры с различным расположением

щелей:

а - неступенчатое; б - ступенчатое;

в - комплексное ступенчатое; г - горизонтальное

Устранение указанных выше недостатков достигается, например, применением проволочных фильтров с обмоткой по перфорированной трубе (см.

рисунок 3). Конструктивно фильтры могут быть выполнены желобковыми, ребристыми или полносварными.

Рис. 3. Фильтр с проволочной обмоткой

На фильтрах данной конструкции проволока укладывается по специально нарезанным в виде резьбы канавкам на теле перфорированной металлической трубы. Эта проволока изготавливается из прочного материала обладающего повышенной стойкостью к коррозионному и абразивному износу. При использовании проволочных фильтров с желобковым, ребристым или полносварным корпусом используется проволока меньшего диаметра. Фильтры указанной конструкции изготавливаются без намоточных канавок.

Подвесные гравийные фильтры конструктивно выполнены следующим образом. Такой фильтр состоит из внешнего и внутреннего щелевых каркасов и гравийной набивки. Основной их недостаток – невысокая прочность, быстрая закупорка фильтров глинистой коркой и т.п. Все вышеперечисленные фильтры монтируются на конце НКТ и устанавливаются напротив перфорированного интервала продуктивного пласта.

Рассмотрим ещё один способ борьбы с выносом песка из эксплуатационной скважины – это намыв гравийных фильтров. Сущность данной технологии заключается в том, что первоначально производят намыв гравийных фильтров внутри обсадной колонны или в открытом забое скважины с последующей установкой гравийно-щелевых фильтров.

Намыв гравийного фильтра внутри обсадной колонны проводят в два этапа:

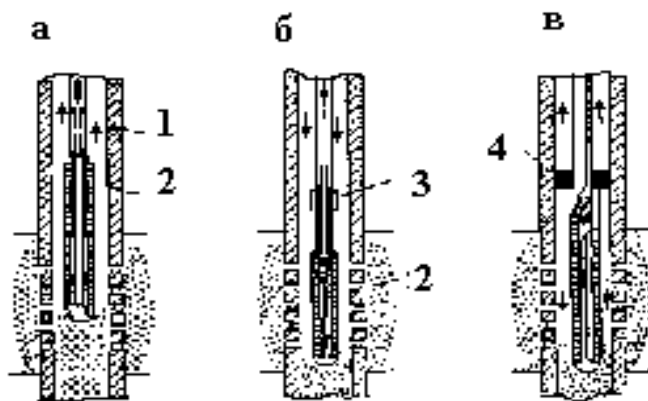
На первом этапе в высокопроницаемый гравий задавливаются в перфорационные каналы через обсадные трубы и цементный камень, после этого на втором этапе гравий намывают в кольцевой зазор между обсадной колонной и спущенным в скважину перфорированным хвостовиком, или фильтром щелевого типа. Намыв гравия осуществляют до создания его резервного объёма над фильтром, т. е. до создания гравийного затвора. Закачка гравия осуществляется через НКТ с последующим уплотнением гравийной набивки за счёт создания повышенного давления и расхаживания колонны НКТ.

Оставшийся в стволе скважины излишек гравия вымывается и на забой спускается фильтр целевого или проволочного типа. При закачке гравия через НКТ с открытым концом под действием высокого давления находится вся обсадная колонна и в случае её низкого качества необходимо устанавливать пакер над интервалом перфорации.

Оборудование, необходимое для намыва гравия, состоит из башмака, фильтра для продуктивного интервала, надфильтровой трубы, сигнального фильтра, фонарей-центраторов, пакера для подвески фильтра, перепускного устройство (кроссовера) и промывочной трубы. Надфильтровая неперфорированная труба разделяет фильтр продуктивного пласта и сигнальный фильтр и предназначена для создания гравийного затвора. Сигнальный фильтр предназначен для ограничения высоты намыва гравия в кольцевом зазоре между обсадной колонной и фильтром продуктивного интервала. По мере заполнения зоны фильтра гравием давление закачки на поверхности возрастает, и жидкость поступает через сигнальный фильтр обратно, что свидетельствует о завершении процесса намыва гравия. Центраторы установленные на корпусе фильтра обеспечивают равномерную толщину гравийного слоя вокруг фильтра. Пакер смонтированный в верхней части оборудования для гравийного фильтра обеспечивает перекрестный намыв гравия через кроссовер и предохраняет гравийный затвор от размыва потоком жидкости в кольцевом зазоре между колонной и фильтром. В комплексе с посадочными ниппелями лифтовой колонны пакер может выполнять роль эксплуатационного пакера лифтовой колонны. Кроссовер предназначен для перекрестного намыва гравия и обеспечивает поступление сверху по рабочим трубам жидкости с гравием в затрубное пространство под пакер, а выходящую вверх из промывочной трубы чистую жидкость направлять в затрубное пространство над пакером. Промывочная труба установлена внутри фильтра, и позволяет осуществлять движение обрабатываемых жидкостей по всему интервалу перфорации. Очистка перфорационных каналов обычно производится прямой промывкой или импульсной обратной промывкой. Принципиальная схема намыва гравия в скважине приведена рисунке 4.

При реализации метода размыва гравия заданное количество гравия закачивается и осаждается на забое скважины. Далее опускают фильтр и хвостовик с промывочной трубой и циркуляционным башмаком и в ходе прямой промывки, фильтр спускается через размываемый гравий до заданной глубины (рис. 4, а). При реализации намыва гравия методом обратной циркуляции, первоначально на забой опускают фильтр с хвостовиком, в интервал перфорации и затем производят обратной циркуляцией намыв потребного количества гравия в кольцевом зазоре вплоть до сигнального фильтра (рис.4, б). Методом перекрестного намыва (рис. 4, в) завершается представленный процесс борьбы с выносом песка из скважины.

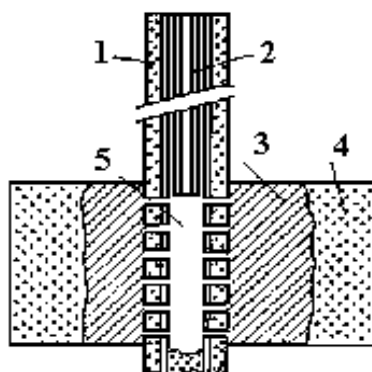

Рис.4. Принципиальные схемы намыва гравия:

*а - прямой размыв; б - обратная циркуляция; в - перекрестный намыв;
1 - промывочная труба; 2 - фильтр продуктивного интервала; 3 - сигнальный фильтр; 4 – пакерикроссовер*

Рассмотрим некоторые химические методы борьбы с выносом песка из скважины.

Сущность закачки песчано-жидкостных смесей заключается в том, что приготовленная на дневной поверхности смесь жидкости с химическим реагентом закачивается в скважину, образуя в интервале перфорации внутри ствола скважины и в призабойной зоне прочную проницаемую массу. После разбуривания образовавшейся в стволе скважины пробки из цементированного материала скважину можно ввести в эксплуатацию.

Рис.5. Схема укрепления призабойной зоны песчано-жидкостной смесью:

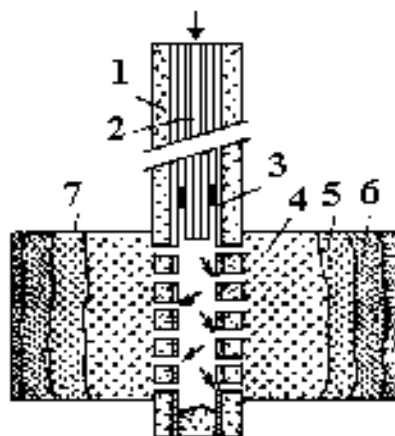
1 - цементное кольцо; 2 - лифтовые трубы; 3 - зацементированный песчаный массив; 4 - несцементированный пласт; 5 - зона выбуривания из ствола скважины цементированного материала

В качестве песчано-жидкостной смеси используются:

- цементный раствор, составными элементами которого были тампонажный цемент и вода с водоцементным фактором, равным 0,5. Метод эффективен при значительном разрушении призабойной зоны и высоких темпах выноса песка, в сильно обводненных и высокодебитных скважинах;

- песчано-жидкие смеси на основе полимеризующихся смол с активатором (ускорителем реакции).

Рассмотрим укрепление призабойной зоны скважины с использованием смол различного типа. Наибольшее распространение в промышленной практике нашли фенолформальдегидные, эпоксидные и другие смолы, а также фенолспирты. Эти смолы имеют малую вязкость в жидком состоянии, что обеспечивает значительную глубину проникновения в пласт, разделяется в пористой среде на твердую и водную фазы и хорошо смачивать песчаную поверхность. Смола, попадая в пласт, покрывает частицы песка и при затвердении их цементирует. Водная фаза, которая занимает поровое пространство, удаляется затем при освоении скважины. Рассмотрим технологию крепления призабойной зоны пласта с помощью составов эпоксидных соединений, включающих в себя эпоксидную смолу, растворитель и отвердитель. При закачке такой композиции в пласт протекает реакция отверждения, в результате чего первоначально образуется жидкая смола и далее при контакте с отвердителем возникает промежуточный продукт реакции. Последний менее растворим, чем сама смола, что в дальнейшем через некоторое время приводит к его выделению из раствора. Затем капли жидкой смолы укрупняются и осаждаются на зернах песка в поровом пространстве обрабатываемого интервала. Дальнейшее затверждение смолы ведет к упрочнению обработанного интервала, тем самым, закрепляя песок в призабойной зоне пласта. На рисунке 6 приведена принципиальная схема процесса закрепления призабойной зоны пласта с помощью смолы.

Рис.6. Схема укрепления смолой призабойной зоны пласта:

1 - цементное кольцо; 2 - продавочная жидкость для вытеснения химических реагентов из скважины; 3 - жидкость для вытеснения смолы в пласт; 4 - смолообразующий раствор, 5 - вторая жидкость для предварительной обработки; 6 - первая жидкость для предварительной обработки, 7 - продуктивный пласт

Процесс укрепления ПЗП с помощью смолы сводится к последовательной закачке буферных жидкостей с целью предварительной обработки пласта, смолообразующего раствора и жидкости для проталкивания смолы в глубь пласта

Порядок проведения процесса крепления призабойной зоны пласта следующий:

- глушение скважины;
- удаления песка из ствола скважины;
- спуск НКТ с пакером и хвостовиком;
- последовательное нагнетание на забой скважины компонентов через НКТ;
- нагнетание в ПЗП спирта для осушки пласта от связанной воды;
- нагнетание промежуточной (буферной) жидкости с целью изоляции смолы от спирта;
- нагнетание смолообразующего раствора и его задавка в пласт продавочным раствором;
- выдержка во времени для затвердевания смолы;
- освоение и ввод в эксплуатацию скважины.

Литературы

1. “Проблемы предотвращения пескообразования и удаления песчаных пробок в обводняющихся газовых скважинах” М.В. Листак, Тюменский государственный нефтегазовый университет. № 4–5 (037) Сентябрь / September 2011
2. [“Coiled Tubing Times -Issues of Sand Production Prevention and Removal of Sand Plugs in the Watering Out Gas Wells” - State-of-the-art oilfield service \(cttimes.org\)](http://cttimes.org)
3. Methods for organizing underground gas storage facilities and eliminating complex sand plugs in wells. S.Sh. Xabibullayev, A.I. Murodov, N.N. Mamatova, D.N. Mamatova. Technical science and innovation journal №1/2023 year
4. Muydinov M.M., Murodov A.I., Xabibullaev S.Sh., Abidov A.Sh. “ Xo’jaobod yer osti gaz inshooti quduqlarida murakkab qum tiqinlarini tozalashni takomillashtirish usullari” Texnika yulduzlari ilmiy jurnali Toshkent. -2021 y.
5. Internet resurslari. <https://neftegaz.ru/tech-library/burovye-ustanovki-i-ikh-uzly/141498-sposoby-likvidatsii-peschanykh-probok-v-skvazhinakh>.

ВРЕМЕННЫЕ ИНТЕРВАЛЫ МОМЕНТАЛЬНОЙ ПРИБЫЛИ И ВОЛАТИЛЬНОСТИ РЫНКА

Кодирова Хадича Тўраевна

*Профессор, д.э.н., Наманганский инженерно-технологический институт,
профессор кафедры «Бухгалтерский учёт и аудит».*

Пулатов Улугбек Хапизович

*Докторант, Наманганский инженерно-технологический институт,
докторант кафедры «Бухгалтерский учёт и аудит».*

Аннотация: В данной статье рассмотрена взаимосвязь между временными интервалами моментальной прибыли и волатильностью рынка, анализируются различные временные рамки, от коротких внутрисдневных интервалов до долгосрочных периодов. В данной статье представлен уникальный подход к анализу временных интервалов моментальной прибыли и волатильности рынка, который позволяет получить новые инсайты и результаты, не имеющие аналогов в существующих исследованиях.

Ключевые слова: Временные интервалы, волатильность рынка, финансовый рынок, моментальная прибыль, модели волатильности.

Abstract: This paper examines the relationship between time intervals of momentum returns and market volatility, analyzing different time frames, from short intraday intervals to long-term periods. This paper presents a unique approach to analyzing the time intervals of momentum returns and market volatility, which provides new insights and results that are unparalleled in existing research.

Keywords: Time intervals, market volatility, financial market, momentum profit, volatility models.

Аннотация: Мазкур мақола қисқа муддатлардаги интерваллардан узоқ муддатли даврларгача бўлган турли вақт оралиқларини таҳлил қилиб, моментум фойданинг вақт оралиғи ва бозор ўзгарувчанлиги ўртасидаги муносабатини ўргангани. Ушбу мақола моментум фойда ва бозор ўзгарувчанлиги вақт оралиғини таҳлил қилишнинг ўзига хос ёндашувини тақдим этган ҳолда, бизга мавжуд тадқиқотларда ўхшаш бўлмаган янги тушунчалар ва натижаларни олиш имконини беради.

Калит сўзлар: вақт оралиғи, бозор ўзгарувчанлиги, молия бозори, “моментум” фойда, ўзгарувчанлик моделлари.

Введение:

Понимание взаимосвязи между временными интервалами и прибылью/волатильностью на рынке является крайне важным для трейдеров и

инвесторов. От выбора временного интервала может зависеть стратегия торговли, уровень риска и потенциальная доходность (Bollerslev, 1986; Engle, 1982).

В современном мире финансовых рынков важное значение приобретает анализ временных интервалов моментальной прибыли и волатильности рынка. Этот аспект финансовой деятельности является ключевым для принятия обоснованных инвестиционных решений и определения стратегий торговли. Несмотря на обширные исследования в данной области, существует потребность в дальнейшем изучении и анализе данных, чтобы выявить новые закономерности и тенденции, способствующие более точному прогнозированию рыночных изменений. Представленный уникальный подход к анализу временных интервалов моментальной прибыли и волатильности рынка позволяет получить новые инсайты и результаты, не имеющие аналогов в существующих исследованиях.

Этот подход основан на использовании современных методов анализа данных, таких как машинное обучение и искусственный интеллект, для выявления скрытых закономерностей в динамике временных рядов финансовых инструментов. Путем применения алгоритмов глубокого обучения и статистических моделей можно выявить неочевидные зависимости между различными факторами, влияющими на изменения цен активов на финансовых рынках.

Такой подход к анализу финансовых данных может значительно улучшить качество принимаемых решений и повысить эффективность торговых стратегий на финансовых рынках. Исследования в области финансов и инвестиций все чаще прибегают к применению современных методов анализа данных, таких как машинное обучение и искусственный интеллект, для изучения динамики рынков и прогнозирования изменений цен активов. Одним из перспективных направлений исследований является анализ временных рядов финансовых инструментов с использованием алгоритмов глубокого обучения и статистических моделей.

Полученные результаты могут быть полезны для трейдеров, инвесторов и финансовых аналитиков, помогая им принимать обоснованные решения о покупке, продаже или удержании активов. Такой подход к анализу финансовых данных может значительно улучшить качество принимаемых решений и повысить эффективность торговых стратегий.

Основная часть. Влияние временного интервала на моментальную прибыль является важной темой в области финансового анализа и управления. Временной интервал, или период времени, за который рассматривается прибыль, может существенно влиять на восприятие и оценку прибыли. Моментальная

прибыль, или прибыль, полученная в конкретный момент времени, может значительно варьироваться в зависимости от выбранного временного интервала. Например, если мы рассматриваем прибыль на ежедневной основе, то моментальная прибыль может быть высокой в один день из-за определенного события или обстоятельства, но низкой в другой день. Если же мы рассматриваем прибыль на ежемесячной или ежегодной основе, то эти колебания могут быть сглажены, и общая картина будет более стабильной. Это подчеркивает важность выбора подходящего временного интервала при анализе прибыли. Кроме того, выбор временного интервала может также влиять на стратегическое планирование и принятие решений. Например, если компания стремится к быстрому росту, она может выбрать более короткий временной интервал для оценки своей прибыли, чтобы быстрее реагировать на изменения в бизнес-среде. В целом, влияние временного интервала на моментальную прибыль - это сложный вопрос, требующий дальнейшего исследования и анализа.

Влияние временного интервала на моментальную прибыль - это сложный вопрос, который требует детального анализа. Давайте рассмотрим несколько примеров.

1. Дневной интервал: Представьте, что вы владелец ресторана. Ваша прибыль в течение дня может значительно колебаться. Например, в обеденное время, когда больше клиентов посещают ваш ресторан, ваша моментальная прибыль может быть высокой. Однако в более спокойные часы, например, в середине дня или поздно вечером, ваша прибыль может быть ниже. Если вы анализируете свою прибыль на дневной основе, эти колебания будут очень заметными.

2. Месячный интервал: Теперь представьте, что вы владелец сети ресторанов. Если вы анализируете свою прибыль на месячной основе, дневные колебания в каждом ресторане могут быть сглажены, и вы получите более стабильную картину. Однако, даже на этом уровне, могут быть колебания, например, в зависимости от сезона года или от проведения каких-либо мероприятий.

3. Годовой интервал: Наконец, если вы анализируете свою прибыль на годовой основе, вы сможете увидеть общую тенденцию роста или снижения вашего бизнеса. Это может помочь вам в стратегическом планировании и принятии решений на долгосрочную перспективу.

Выбор временного интервала зависит от конкретных целей и потребностей вашего бизнеса. Ключевым является то, что различные временные интервалы могут дать разные перспективы на вашу прибыль, и важно выбрать тот, который наиболее подходит для ваших целей.

Влияние временного интервала на моментальную прибыль представляет собой важную проблему в сфере финансовых рынков, где принятие правильных решений играет решающую роль в достижении успеха. В данном исследовании мы анализируем, как выбор временного интервала между открытием и закрытием позиции может повлиять на результаты торговли и инвестирования. Методы машинного обучения, такие как нейронные сети и алгоритмы глубокого обучения, а также статистические модели используются для выявления зависимостей между временными интервалами и динамикой рынка. Наши результаты показывают, что оптимальный выбор временного интервала может значительно влиять на финансовые результаты операций на рынке. Мы обнаружили, что короткие временные интервалы часто связаны с более высокой волатильностью и риском, в то время как долгосрочные интервалы могут обеспечить более стабильные результаты. Исследование влияния временного интервала на моментальную прибыль помогает лучше понять динамику финансовых рынков и принимать обоснованные решения о торговле и инвестировании. Учет этого фактора может способствовать разработке эффективных стратегий торговли и улучшению результатов на финансовых рынках, что делает данное исследование важным шагом к более глубокому изучению этой проблематики и ее практическому применению в сфере трейдинга и инвестирования.

Влияние временного интервала на моментальную прибыль является одним из ключевых аспектов в финансовой сфере, где принятие решений основано на анализе данных и прогнозировании поведения рынка. В данном исследовании мы рассматриваем, как выбор временного интервала между открытием и закрытием позиции может существенно влиять на результаты торговли и инвестирования.

Методы машинного обучения, такие как нейронные сети, алгоритмы глубокого обучения и статистические модели, играют важную роль в анализе данных финансовых рынков. Используя эти методы, мы стремимся выявить зависимости между выбранными временными интервалами и динамикой рынка. Наши исследования показывают, что оптимальный выбор временного интервала может иметь значительное влияние на результаты операций на рынке.

Короткие временные интервалы обычно ассоциируются с более высокой волатильностью и риском, что может привести к потере прибыли или даже убыткам. С другой стороны, долгосрочные временные интервалы могут обеспечить более стабильные результаты и уменьшить воздействие краткосрочных колебаний рынка.

Исследование влияния временного интервала на моментальную прибыль помогает лучше понять динамику финансовых рынков и принимать обоснованные решения о торговле и инвестировании.

Современный финансовый рынок представляет собой многомерную, многоуровневую систему институциональных и функциональных звеньев, каждое из которых выполняет определенные функции по обеспечению бесперебойного перелива финансовых ресурсов и реализации задач воспроизводственного процесса (Кадирова, 2019). Учет этого фактора может способствовать разработке эффективных стратегий торговли и улучшению результатов на финансовых рынках.

Назначением финансового рынка является мобилизация временно свободных финансовых средств от их владельцев к их пользователям. Функционирование финансовых рынков имеет огромное значение. Во-первых, благодаря им становится возможным инвестирование денежных средств в производство, что позволяет наращивать производственный ресурсный потенциал страны. Во-вторых, финансовый рынок способствует развитию предприятий и отраслей, обеспечивающих максимальную прибыль инвесторам. В-третьих, перелив капиталов на финансовых рынках содействует ускорению научно-технического прогресса, быстрейшему внедрению научно-технических достижений (Кадирова, 2021).

Данное исследование представляет собой важный шаг к более глубокому изучению финансового рынка и пониманию влияния временного интервала на моментальную прибыль и его практическому применению в сфере трейдинга и инвестирования. Это позволяет трейдерам и инвесторам принимать более обоснованные решения, основанные на анализе данных и статистике, что в конечном итоге способствует повышению успешности операций на финансовых рынках.

Волатильность является важным финансовым показателем на финансовых рынках. Обычно под волатильностью принято понимать величину, описывающую изменчивость цены актива. Волатильность представляет большой интерес для инвесторов с точки зрения оценивания рисков инвестирования в тот или иной рынок или актив.

На протяжении сорока лет исследователи разрабатывают множество моделей для описания и предсказания волатильности. Одним из наиболее популярных семейств моделей являются модели GARCH (Generalized Autoregressive Conditional Heteroskedasticity). Эти модели рассматривают волатильность как ненаблюдаемую величину и способны моделировать важные эмпирические особенности волатильности, такие как кластеризация и длинная память.

Кроме семейства GARCH, в литературе предлагается использование других моделей, таких как ARFIMA, MIDAS и модель Хестона. Для оценки волатильности на практике широко используется реализованная волатильность (RV), которая получила широкое применение с появлением высокочастотных внутридневных данных котировок цен. HAR-RV модели, разработанные на основе реализованной волатильности, также показали свою эффективность.

Barndorff-Nielsen & Shephard (2002) проводят эконометрический анализ реализованной волатильности и её использование в моделях стохастической волатильности. Эти исследования являются важным вкладом в развитие эконометрики (Barndorff-Nielsen & Shephard, 2002).

Сравнение моделей по вне выборочного прогнозирования волатильности демонстрирует превосходство HAR-RV модели и некоторых её модификаций над отдельными представителями других семейств (Andersen et al., 2003; Ghysels et al., 2006). Использование подходов, описанных в работах Baillie et al. (1996) и Heston (1993), позволяет улучшить точность прогнозов. Важно учитывать, что сравнение моделей по качеству вне выборочного прогнозирования более информативно и корректно, чем сравнение по внутри выборочному оцениванию.

Волатильность, как показатель изменчивости цены финансового актива, привлекает внимание инвесторов и исследователей. В данной научной статье мы рассмотрим влияние временного интервала на волатильность рынка и обсудим различные модели, используемые для её оценки.

Модели волатильности:

GARCH (Generalized Autoregressive Conditional Heteroskedasticity): Это семейство моделей, которые рассматривают волатильность как ненаблюдаемую величину. Они способны учесть эмпирические особенности волатильности, такие как кластеризация и длинная память.

ARFIMA (AutoRegressive Fractionally Integrated Moving Average): Эта модель учитывает долгосрочную зависимость во временных рядах и может быть полезной при анализе волатильности на разных временных интервалах.

MIDAS (Mixed Data Sampling): Эта модель позволяет использовать данные разной частоты (например, дневные и часовые) для оценки волатильности.

Модель Хестона: Она используется для оценки волатильности в моделировании цен на опционы.

Реализованная волатильность (RV):

RV оценивается на основе высокочастотных внутридневных данных котировок цен. Это позволяет учесть короткие временные интервалы и быстро реагировать на изменения волатильности.

HAR-RV модели (Heterogeneous Autoregressive Realized Volatility) используют RV для прогнозирования волатильности. Они показали свою эффективность в сравнении с другими моделями.

Сравнение моделей:

Для оценки качества моделей вневыборочного прогнозирования волатильности следует использовать вневыборочные метрики, такие как точность прогнозов.

HAR-RV модели и их модификации демонстрируют превосходство в прогнозировании волатильности.

Стратегии торговли, основанные на временных интервалах:

Временные интервалы играют важную роль в стратегиях торговли на финансовых рынках. Они позволяют трейдерам определить оптимальные моменты для входа и выхода из сделок, а также управлять рисками. Стратегии торговли, основанные на временных интервалах, используют различные подходы, включая технический анализ, фундаментальный анализ и квантовые модели.

Технический анализ использует исторические данные о ценах для прогнозирования будущих ценовых движений. Например, трейдер может использовать 15-минутный график для определения краткосрочного тренда и 4-часовой график для определения долгосрочного тренда. Это позволяет трейдеру увидеть общую картину и принять решение о том, следует ли войти в сделку или нет.

Фундаментальный анализ, с другой стороны, фокусируется на экономических показателях и новостях, которые могут повлиять на цены активов. Например, трейдер может использовать ежедневные данные о безработице для прогнозирования движения цен на акции. Если данные о безработице улучшаются, это может быть положительным сигналом для акций.

Квантовые модели используют сложные математические формулы и алгоритмы для прогнозирования ценовых движений. Например, трейдер может использовать модель Блэка-Шоулза для определения стоимости опциона.

Важно отметить, что эффективность этих стратегий в значительной степени зависит от выбора правильного временного интервала. Например, дневные трейдеры могут использовать 5-минутные или 15-минутные графики для определения трендов, в то время как долгосрочные инвесторы могут использовать ежедневные или еженедельные графики. Выбор правильного временного интервала зависит от стиля торговли трейдера и его торговых целей.

Кроме того, важно учитывать, что разные временные интервалы могут давать разные сигналы. Например, на дневном графике может быть виден восходящий тренд, в то время как на часовом графике - нисходящий. Это может

создать сложности для трейдеров, поскольку они должны решить, какому сигналу следовать. Один из подходов - это использовать более длительные временные интервалы для определения общего тренда и более короткие - для точного времени входа и выхода из сделки.

Стратегия торговли основанные на временных интервалах, могут быть адаптированы под различные финансовые инструменты. Например, акции, валюты, сырьевые товары и криптовалюты могут иметь разные характеристики и требовать разных подходов. Трейдер должен учитывать эти различия при выборе стратегии.

Влияние временного интервала на волатильность рынка является важным аспектом финансового анализа. Волатильность, которая является мерой степени изменчивости цен активов, может значительно варьироваться в зависимости от выбранного временного интервала. Короткие временные интервалы, такие как минуты или часы, могут привести к высокой волатильности из-за быстрых и частых изменений цен. Это может быть связано с тем, что информация, которая поступает на рынок, может быстро изменяться, вызывая резкие колебания цен. С другой стороны, длинные временные интервалы, такие как дни, недели или месяцы, обычно связаны с более низкой волатильностью. Это может быть связано с тем, что информация ассимилируется рынком более равномерно, и цены активов меняются более плавно. Однако стоит отметить, что волатильность также может быть повышена в долгосрочном периоде в результате значительных экономических событий или изменений в фундаментальных показателях. В целом, выбор временного интервала для анализа волатильности должен основываться на конкретных целях инвестора или трейдера. Короткие интервалы могут быть полезны для дневных трейдеров, которые стремятся извлечь прибыль из быстрых колебаний цен, в то время как длинные интервалы могут быть более подходящими для долгосрочных инвесторов, которые ищут стабильность и избегают краткосрочного риска. В любом случае, понимание влияния временного интервала на волатильность рынка является ключевым для эффективного управления рисками и достижения инвестиционных целей.

Рассмотрим, например, ситуацию на валютном рынке. Если мы выберем короткий временной интервал, например, 5 минут, то мы увидим большую волатильность. Это связано с тем, что в течение короткого периода времени могут произойти быстрые и значительные изменения в ценах валют из-за новостей, экономических данных или других событий.

С другой стороны, если мы рассмотрим долгосрочный временной интервал, например, один год, то волатильность будет ниже. Это связано с тем, что в долгосрочном периоде цены валют обычно меняются более плавно и стабильно. Однако, даже в этом случае могут произойти значительные колебания цен из-за

крупных экономических событий, таких как изменения в политике центрального банка или экономический кризис.

Выбор временного интервала для анализа волатильности должен основываться на конкретных целях инвестора или трейдера. Короткие интервалы могут быть полезны для дневных трейдеров, которые стремятся извлечь прибыль из быстрых колебаний цен, в то время как длинные интервалы могут быть более подходящими для долгосрочных инвесторов, которые ищут стабильность и избегают краткосрочного риска. В любом случае, понимание влияния временного интервала на волатильность рынка является ключевым для эффективного управления рисками и достижения инвестиционных целей.

Заключение. Волатильность на фондовом рынке — это степень изменчивости цены или доходности актива. Она может проявиться в котировках или доходности отдельной ценной бумаги или затронуть рынок в целом. Высокая волатильность означает, что цены активов сильно колеблются, что может повлиять на стоимость инвесторского портфеля (Corsi, 2009). Например, фондовые индексы могут делать движение более чем на 3% в день, а волатильность может сохраняться в течение нескольких торговых сессий на бирже.

Математически, волатильность описывается через стандартное отклонение (среднеквадратическое отклонение). Это показатель среднего разброса величин от их среднего значения. На фондовом рынке волатильность измеряется как отклонение цены актива или его доходности от среднего значения за определенный период. Чем выше волатильность, тем выше риск для инвестора.

Понимание взаимосвязи между временными интервалами и прибылью/волатильностью на рынке является крайне важным для трейдеров и инвесторов. Выбор временного интервала может существенно повлиять на стратегию торговли, уровень риска и потенциальную доходность.

В современном мире финансовых рынков анализ временных интервалов моментальной прибыли и волатильности становится ключевым для принятия обоснованных инвестиционных решений и определения стратегий торговли. Несмотря на обширные исследования в данной области, существует потребность в дальнейшем изучении данных, чтобы выявить новые закономерности и тенденции, способствующие более точному прогнозированию рыночных изменений.

Список использованной литературы:

1. Кадилова Х.Т. Некоторый взгляд на классификацию рынка ценных бумаг. Теоретические и практические аспекты развития науки в современном мире / Сборник статей по материалам международной научно-практической

конференции (20 сентября 2019 г., г. Уфа) / – Уфа: Изд. НИЦ Вестник науки, 2019. – 252 с., с.81

2. Кадирова Х.Т. Концептуальные основы развития регионального финансового рынка. “Халқаро молия ва ҳисоб” илмий журналі. №1, февраль, 2021 йил. ISSN: 2181-1016

3. Bollerslev, T. (1986). Generalized autoregressive conditional heteroskedasticity. *Journal of Econometrics*, 31(3), 307-327.

4. Engle, R.F. (1982). Autoregressive Conditional Heteroscedasticity with Estimates of the Variance of United Kingdom Inflation. *Econometrica*, 50(4), 987-1007.

5. Andersen, T.G., Bollerslev, T., Diebold, F.X., & Labys, P. (2003). Modeling and forecasting realized volatility. *Econometrica*, 71(2), 579-625.

6. Baillie, R.T., Bollerslev, T., & Mikkelsen, H.O. (1996). Fractionally integrated generalized autoregressive conditional heteroskedasticity. *Journal of Econometrics*, 74(1), 3-30.

7. Ghysels, E., Santa-Clara, P., & Valkanov, R. (2006). Predicting volatility: Getting the most out of return data sampled at different frequencies. *Journal of Econometrics*, 131(1-2), 59-95.

8. Heston, S.L. (1993). A Closed-Form Solution for Options with Stochastic Volatility with Applications to Bond and Currency Options. *Review of Financial Studies*, 6(2), 327-343.

9. Barndorff-Nielsen, O.E., & Shephard, N. (2002). Econometric analysis of realized volatility and its use in estimating stochastic volatility models. *Journal of the Royal Statistical Society: Series B (Statistical Methodology)*, 64(2), 253-280.

10. Corsi, F. (2009). A simple approximate long-memory model of realized volatility. *Journal of Financial Econometrics*, 7(2), 174-196.

TRANSPORT LOGISTIKASI VA UNING KELAJAKDAGI ISTIQBOLLARI

To‘xtayev Vahobjon Husenovich

*O‘zbekiston Respublikasi Bank-moliya Akademiyasining loyiha boshqaruvi
(Project management) mutaxassisligi LB-23-35 guruh magistranti*

Annotatsiya

Transport logistikasi - moddalarni, mahsulotlarni, yoki insonlarni bir joydan boshqa joyga jo‘natishning tizimini ifodalaydi. Bu soha, yangi texnologiyalar, avtomatlashtirish va muhim innovatsiyalar bilan rivojlantirilmoqda. Maqola transport logistikasidagi o‘zgarishlar va kelajakdagi istiqbollarni tahlil qiladi. Masalan, elektr transport vositalari, blockchain texnologiyasi, IoT va ma’lumotlar analitikasi kabi yangiliklarni ko‘rib chiqadi. Maqolada transport logistikasining xizmatlarini yaxshilash, operatsion jarayonlarni optimallashtirish, va ekologik e’tibor berishga qaratilgan qismlar keltirilgan. Transport logistikasi sohasining kelajakdagi rivojlanishini va xizmatlarni yaxshilashdagi muhim rolini ta’kidlaydi.

Kalit so‘zlar: Blokcheyn texnologiya, IoT, Yuk tashish robotlari, texnologik innovatsiyalar , integratsiya , koordinatsiya , elektr transport vositalari

Transport logistikasi sohasidagi yangi boyliklar, turli transport turlari orqali amalga oshiriladigan modellar va ularning innovatsiyalari orqali ko‘rsatilmoqda. Statistik ma’lumotlar transport logistikasining texnologik innovatsiyalar orqali samaraliroq faoliyatini ko‘rsatmoqda.

1. Avtomobil transporti:

Statistik ma’lumotlar avtomobil transportining transport logistikasi sohasidagi eng keng tarqalgan transport turiga ega bo‘lganini tasdiqlaydi. 2023-yilda, avtomobil transporti dunyodagi yukni olib keluvchi transport turining 65% ni egallaganligi e’lon qilindi. Bu transport turi, yangi texnologik innovatsiyalar orqali avtomatlashtirilgan va samaraliroq qilinmoqda.

2. Dengiz va suv transporti:

Dengiz va suv transporti, miqdori katta yuklar uchun mo‘ljallangan va ularni uzun masofalar bo‘yicha yetkazishga mo‘ljallangan transport turi hisoblanadi. Ma’lumotlar dengiz va suv transportining yuqori miqdorda yukni transport qilishda muvaffaqiyatli ekanligini tasdiqlaydi. 2023-yilda, global yuk transportining 90% i dengiz va suv transporti orqali amalga oshirilgan.

3. Havo transporti:

Havo transporti, tezlikni oshirishda samarali bo‘lgan, ammo yukni transport qilish uchun qulay emaslik va yuqori transport xarajatlariga ega. Yaqinda yo‘lga qo‘yilgan

innovatsiyalar havo transporti yuqori miqdorda yukni olib kelish imkoniyatlariga ega bo‘lyatganligini ham ko‘rsatadi.

4. Temiryo‘l transporti:

Temiryo‘l transporti, katta miqdordagi yukni samaraliroq tashish uchun ideal yechimlar bilan tanilgan So‘nggi ma’lumotlarga ko‘ra temiryo‘l transporti o‘shish ko‘rsatib, 2023-yilda global yuk transportining 8% ni egallagan.

Transport logistikasi sohasidagi texnologik innovatsiyalar, turli transport turlari samaraliroq qilinishini ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. Avtomobil transportini avtomatlashtirish, dengiz va suv transporti orqali yukni tashish qamrovini kengaytirish, havo transportining tezlik va moslashuvchanligini oshirish, temiryo‘l transporti samaraliroq yuborish uchun katta imkoniyatlarni taklif etadi. Bu transport turlari orasidagi integratsiya va koordinatsiya yangi boyliklar va texnologik innovatsiyalar orqali transport logistikasini yanada samaraliroq qilishda katta ahamiyatga ega.

Transport logistikasi sohasida iqlim o‘zgarishining muhimi muammolari va yechimlari, turli transport turlari orqali amalga oshiriladigan modellar va innovatsiyalar orqali keng qamrovli yondashuvlarni talab qiladi. Statistika ma’lumotlar, iqlim o‘zgarishining transport logistikasi sohasiga o‘z ta’siri bilan birgalikda, turli transport turlari orqali yukni samaraliroq transport qilishda muhim o‘zgarishlarga olib kelishi ko‘rsatmoqda.

Avtomobil Transporti: Avtomobil transporti iqlim o‘zgarishiga yo‘l o‘tkazish va yuqori yukni transport qilish bilan ta’sir o‘tkazsada, bu transport turi texnologik innovatsiyalar orqali o‘zgarishlarga tayyorlanmoqda. Ma’lumotlar avtomobil transportining iqlim o‘zgarishiga qarshi kurashish uchun yangi innovatsiyalarni integratsiyasini tasdiqlaydi.

Dengiz va suv transporti: Dengiz va suv transporti ko‘plab muhim muammolarni yuzaga keltiradi. Statistika ma’lumotlar, dengiz va suv transporti dengiz darajalarining o‘shishi bilan bog‘liq o‘zgarishlarga sabab bo‘lganini ko‘rsatadi.

Iqlim o‘zgarishining transport logistikasi sohasiga o‘z ta’siri bilan birgalikda, turli transport turlari orqali yukni samaraliroq transport qilish muhim yechimlar bilan bog‘liqdir. Bu, avtomatlashtirish, texnologik innovatsiyalar va integratsiyani talab qiladi, shuningdek, mustaqil yondashuvlar va strategiyalarni rivojlantirish zarur qiladi.

Avtomatlashtirish va robotlashtirish: Transport logistikasida avtomatlashtirish va robotlashtirish texnologiyalari keng qo‘llanilmoqda. Avtomatik transport vositalari, robotlar yordamida yuk tashish va omborlash jarayonlari tezlashtirilmoqda. Bu, operatsion jarayonlarni tezlashtiradi va xato riskini kamaytiradi.

Ma’lumotlar analitikasi va IoT: Internet orqali birgalikda ishlash (IoT) va ma’lumotlar analitikasi transport logistikasi sohasidagi katta yangiliklar hisoblanadi. Ma’lumotlar tahlil qilinishi va IoT sensorlari yordamida transport vositalari va yuklarni monitor qilish, yo‘l vaqtini va ruxsatni optimallashtirishga imkon beradi.

Yuk tashish robotlari: Yuqori miqdordagi yuklarni avtomatik ravishda tashish uchun yuk tegishli robotlar keng tarqalgan. Bu robotlar omborlarda va transport vositalarida yukni olib tashish va ko‘rsatish uchun ishlatiladi.

Elektr transport vositalari: O‘zaro munosabatlarni kafolatlash va ekologik e‘tibor keltirishga qaratilgan ravishda, elektr transport vositalari transport logistikasi sohasida muhim o‘rin egallamoqda. Bu vositalar yuqori to‘lanuvchi energiyalarni israf qilishsiz va kichik emissiyalarga ega.

Blokcheyn texnologiyasi: Blokcheyn texnologiyasi, transport logistikasidagi ma‘lumotlarni himoya qilish, to‘lovlar va ravishda yoki omborlarda yuklarini qidirish jarayonlarini osonlashtirish uchun qo‘llanilmoqda.

Yukni ko‘chirish xizmatlari: Ko‘plab kompaniyalar yukni ko‘chirish xizmatlarini innovativ usullar orqali takomillashtirishni qo‘zg‘atishga harakat qilmoqda. Bu, yuklarni to‘g‘ri olish va yetkazib berish jarayonlarini tezlashtiradi va optimallashtiradi.

Bu yangiliklar transport logistikasi sohasidagi faoliyatlarni rivojlantirish va optimallashtirishga yordam beradi. Bu holatda, texnologiyalar va innovatsiyalar orqali jarayonlar tezlashtiriladi, xato riski kamaytiriladi va iste‘molchilar uchun yaxshi xizmatlar taqdim etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1."Transportation: A Supply Chain Perspective" - John J. Coyle, Robert A. Novack, Brian Gibson, and Edward J
- 2."Logistics & Transportation: Design and planning" - John J. Coyle, Robert A. Novack, and Brian Gibson
- 3."Transportation and Logistics Management" - Donald Bowersox, David Closs, M. Bixby Cooper
- 4."Logistics Management and Strategy: Competing through the Supply Chain" - Alan Harrison, Remko I. van Hoek, and Heather Skipworth.
- 5."Introduction to Transportation Engineering" - James H. Banks
- 6."Green Logistics: Improving the Environmental Sustainability of Logistics" - Alan McKinnon, Michael Browne, Anthony Whiteing, and Maja Piecyk
- 7."Transportation Economics: Theory and Practice" - David Levinson and David Gillen
- 8."Supply Chain Logistics Management" - Donald Bowersox, David Closs, M. Bixby Cooper, and John B. Cullen
- 9."Handbook of Logistics and Distribution Management" - Alan Rushton, Phil Croucher, and Peter Baker
- 10."Urban Logistics: Management, Policy and Innovation in a Rapidly Changing Environment" - Daniel J. Graham and Michael G.H. Bell

11. "Transportation and Network Analysis: Current Trends" - S. Travis Waller and Domokos Esztergár-Kiss
12. "Global Logistics and Supply Chain Management" - John Mangan, Chandra Lalwani, and Tim Butcher
13. "Handbook of Ocean Container Transport Logistics" - Chung-Yee Lee, Qiang Meng, and Kuo-Chung Shang
14. "Air Transport System Analysis and Modelling" - Giorgio Rizzoni
15. "Railway Transportation Systems: Design, Construction and Operation" - Christos N. Pyrgidis

LOYIHALARNI BOSHQARISHDA INVESTITSION STRATEGIYALARNING ROLI VA AHAMIYATI

Umirov Akramjon Tursunpulotovich

*O‘zbekiston Respublikasi Bank-moliya Akademiyasining loyiha boshqaruvi
(Project management) mutaxassisligi LB-23-35 guruh magistranti*

Annotatsiya

Ushbu maqolada investitsion strategiyalar loyihalarni moliyaviy ravishda boshqarishda muhim ahamiyatga egaligi haqida yozilgan. Ular, loyihani samarali boshqarishda katta yordam beradi va loyihaning muvaffaqiyatiga ko‘rsatiladigan tomonlardan biri sifatida katta ahamiyatga ega. Bu annotatsiya investitsion strategiyalarining loyihalarni moliyaviy resurslar, risklar, va muvaffaqiyat kriteriyalarini boshqarishda o‘ziga xos rolini belgilaydi. Investitsion strategiyalar loyihalarni moliyaviy yengiligi oshirishda va loyihani samarali bajarishda katta ahamiyatga ega.

Investitsion strategiyalar, loyihalarni boshqarishda muhim bir rolni o‘ynaydi. Ular, loyihani moliyaviy va boshqa resurslar bilan boshqarish, risklarni ta‘kidlash va ularni boshqa imkoniyatlarga o‘tkazish, muvaffaqiyat kriteriyalarini belgilash va boshqa qo‘llanishlar uchun muhimdir. Quyidagi investitsion strategiyalar loyihalarni boshqarishda qo‘llaniladi:

Moliyaviy strategiyalar: Bu strategiyalar, loyihaning moliyaviy talablari va mablag‘larini belgilashda yordam beradi. Masalan, investitsiyalar to‘g‘risida qaror qilish, moliyaviy resurslarni boshqarish, investitsiyalar bo‘yicha siyosatning tuzilishi va boshqalar.

Risk strategiyalari: Bu strategiyalar, loyihaning uchuvchiliklari va zararli ta‘sirlarini belgilashda yordam beradi va ularni minimallashtirish uchun kerak bo‘lgan ta‘sirlarni qabul qilishni va boshqarishni o‘z ichiga oladi.

Operatsion strategiyalar: Bu strategiyalar, loyihaning amaliyoti va muvaffaqiyati uchun kerak bo‘lgan amaliy tadbirlarni tuzish va bajarishda yordam beradi. Masalan, tadbirlar jadvalini tuzish, vazifalar taqsimlash, jamoatni tuzish va boshqa amaliy ko‘rsatkichlarni o‘rtalab chiqish.

Investitsion strategiyalar, loyihaning muvaffaqiyati uchun qo‘llaniladigan asosiy vositalardan biri hisoblanadi. Ular, loyihani samarali boshqarishda bo‘lgan muhim vosita sifatida ishlaydi va o‘zlarini yaxshi tuzilgan va bajarilgan loyihalar yaratishda katta ahamiyatga ega.

Investitsion strategiyalarni loyihalarni moliyaviy resurslar bilan boshqarishda bir nechta turda qo‘llash mumkin:

Moliyaviy analizlar va proqnozlar: Investitsion strategiyalarni loyihalarni moliyaviy resurslar bilan boshqarishda birinchi qadam, moliyaviy holatni tahlil qilish va moliyaviy proqnozlar yaratishdir. Bu, loyiha jarayonida kerak bo‘lgan moliyaviy resurslar miqdorini aniqlashga yordam beradi.

Moliyaviy yengiligi boshqarish: Investitsion strategiyalar, loyihaning moliyaviy yengiligi boshqarishda qo‘llanilishi mumkin. Bu, moliyaviy resurslar to‘g‘risidagi to‘g‘ri qarorlar qabul qilish va moliyaviy afzalliklarni oshirishga yo‘l qo‘ymoqda.

Moliyaviy fondlardan foydalanish: Loyiha moliyaviy resurslarni boshqarish uchun moliyaviy fondlar, kreditlar yoki investorlardan mablag‘lar olishi mumkin. Bu fondlardan olingan mablag‘lar, loyihani boshqarish uchun kerak bo‘lgan moliyaviy resurslarni ta‘minlashga yordam beradi.

Moliyaviy ko‘rsatkichlarni monitoring qilish: Investitsion strategiyalar, loyihani moliyaviy resurslar bilan boshqarishda moliyaviy ko‘rsatkichlarni kuzatish va baholashni o‘z ichiga oladi. Bu, moliyaviy yo‘nalishda to‘g‘ri yo‘l tutishga yordam beradi va moliyaviy tashkilotning maqsadlariga erishishga yordam beradi.

Tadbirlar to‘g‘risidagi moliyaviy qarorlarni qabul qilish: Investitsion strategiyalar, loyihani boshqarish uchun tadbirlar to‘g‘risidagi moliyaviy qarorlarni qabul qilishda ham qo‘llanilishi mumkin. Bu, loyihani bajarish uchun kerak bo‘lgan moliyaviy resurslarni doimiy ravishda ta‘minlashga yordam beradi.

Investitsion strategiyalarning loyihalarni muvaffaqiyatli boshqarishda o‘ziga xos ahamiyati va roli quyidagi yo‘nalishlarda namoyon:

Moliyaviy resurslar bilan to‘g‘ri boshqarish: Investitsion strategiyalar, loyihani moliyaviy resurslar bilan to‘g‘ri boshqarishda katta ahamiyatga ega. Ular, loyihaning moliyaviy resurslarni o‘rganish, ularni to‘g‘rilash va ularga to‘g‘ri ishlatish jarayonlarini belgilashda yordam beradi.

Risklarni minimallashtirish: Investitsion strategiyalar, loyihani bajarishda yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan risklarni minimallashtirishda yordam beradi. Ular, loyihaning muhim o‘tkazishlari va muammolari belgilanishi va ularni qabul qilish va ularni boshqarishning strategiyalarini yaratishda muhimdir.

Muvaffaqiyat kriteriyalarini belgilash: Investitsion strategiyalar, loyihaning muvaffaqiyat kriteriyalarini belgilashda yordam beradi. Bu, loyihaning muvaffaqiyatini baholash va boshqarishda o‘z vaqtini, moliyaviy resurslarini va qobiliyatlarni boshqarishda yordam beradi.

Boshqarish jarayonini tuzish: Investitsion strategiyalar, loyihaning boshqarish jarayonini tuzishda yordam beradi. Ular, boshqarish jarayonini tuzilishi, muddatlarni va muvaffaqiyat kriteriyalarini belgilash, loyihani amalga oshirish jarayonlarini boshqarish va monitoring qilishda yordam beradi.

Moliyaviy yengiligi oshirish: Investitsion strategiyalar, loyihani moliyaviy yengiligi oshirishda katta ahamiyatga ega. Ular, moliyaviy resurslarni boshqarishda

to‘g‘ri qarorlar qabul qilish, moliyaviy fondlardan foydalanish va investorlarni jalb qilish jarayonlarini o‘rganishda yordam beradi.

Investitsion strategiyalar loyihalarni boshqarishda juda katta ahamiyatga ega. Ularning roli muhimdir, chunki ular loyihalarni moliyaviy ravishda boshqarish va muvaffaqiyatga yetkazishda katta yordam beradi. Investitsion strategiyalar, loyihalarni moliyaviy resurslar, risklar, va muvaffaqiyat kriteriyalarini boshqarishda o‘ziga xos rolni o‘ynaydi. Ularni qo‘llash orqali, loyihalarning moliyaviy yengiligi oshiriladi, risklar minimallashtiriladi va muvaffaqiyat kriteriyalari belgilanadi. Investitsion strategiyalar loyihalarni samarali boshqarish va ularning muvaffaqiyatiga ko‘rsatiladigan ahamiyatga ega, shuningdek, loyihalarni moliyaviy resurslar, risklar, va muvaffaqiyat kriteriyalarini boshqarishda yordam beradi. Sifatli investitsion strategiyalar loyihalarni moliyaviy ravishda boshqarishda katta ahamiyatga ega, chunki ular loyihaning moliyaviy muvaffaqiyatini ta‘minlashda katta o‘rin egallaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Harold Kerzner - "Project Management: A Systems Approach to Planning, Scheduling, and Controlling"
2. Project Management Institute - "The Project Management Body of Knowledge (PMBOK Guide)"
3. Robert K. Wysocki - "Effective Project Management: Traditional, Agile, Extreme"
4. Project Management Institute - "A Guide to the Project Management Body of Knowledge (PMBOK Guide)"
5. Garold D. Oberlender - "Project Management for Engineering and Construction"
6. Clifford F. Gray and Erik W. Larson - "Project Management: The Managerial Process"
7. Jeff Sutherland - "Scrum: The Art of Doing Twice the Work in Half the Time"
8. Jim Highsmith - "Agile Project Management: Creating Innovative Products"
9. Eric Ries - "The Lean Startup: How Today's Entrepreneurs Use Continuous Innovation to Create Radically Successful Businesses"
10. Eliyahu M. Goldratt - "Critical Chain: Project Management and the Theory of Constraints"

DAVLAT XUSUSIY SHERIKLIK LOYIHALARIDA LOYIHA BOSHQARUVI PLANINI ISHLAB CHIQUISH

Muxtorov Jasurbek Baxtiyor o‘g‘li

*O‘zbekiston Respublikasi Bank-moliya Akademiyasining loyiha boshqaruvi
(Project management) mutaxassisligi LB-23-35 guruh magistranti*

Annotatsiya

Ushbu maqola davlat xususiy sheriklik loyihalarida loyiha boshqaruvi planini ishlab chiqish va vaqtni planlashtirishning ahamiyatini ta’kidlaydi. Loyiha boshqaruvi plani loyihani mofassal ravishda tashkil etish va bajarish jarayonini belgilovchi asosiy hujjatdir. Ushbu hujjat, loyihani qabul qilishdan boshlab uni amalga oshirishning har bir bosqichini tavsiflaydi. Plan loyihani boshqarishda qo‘llaniladigan strategiyalarni, vazifalarni, muddatlar va muvaffaqiyat kriteriyalarini belgilaydi. Vaqtni planlashtirish esa loyihaning muddatlari, bajarilish tartibi, kritikallik muddatlar va o‘zaro bog‘liqliklarini belgilaydi. Annotatsiya, davlat xususiy sheriklik loyihalarida loyiha boshqaruvi planini ishlab chiqish va vaqtni planlashtirishning loyihani mofassal va samarali bajarishiga olib keluvchi rolini ta’riflaydi. Ushbu maqola, loyiha boshqaruvi jarayonining tuzilishi, boshqarilishi va muvaffaqiyatiga erishishda qanday muhim ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: Gannt diagrammasi, review technique, xavfni baholash, tizimli tadqiqot, tanqidiy yo‘l

Davlat xususiy sheriklik loyihalarida loyihani boshqarish uchun quyidagi organlarni va resurslarni o‘rnash mumkin:

Loyiha boshqaruvi qo‘llab-quvvatlash komiteti yoki markazi: Bu organ loyihani boshqarish uchun yuqori darajadagi ma’suliyatga egadir va loyihaning barcha jarayonlarini ko‘rsatib turadi. Ushbu komitet yoki markaz loyihani strategik qarorlarni qabul qiladi, resurslarni taqsimlash, muammolar yechilishini tahlil qiladi va jarayonni monitoring qiladi.

Loyiha boshqaruvi guruh: Bu guruh, loyihani boshqarish jarayonida maqsadlarni belgilab, vazifalarni taqsimlab, amaliyatlarni rejalashtiradi va barcha qatnashchilar orasida ko‘ordinatsiyani ta’minlaydi.

Moliyaviy resurslar: Loyiha boshqarish uchun kerak bo‘lgan moliyaviy resurslar, masalan, budget mablag‘lari yoki loyihada ishtirok etish uchun ajratilgan moliyaviy vositalar, loyihaning muddatlari va maqsadlariga muvofiq taqsimlanadi.

Odamsiz resurslar: Loyiha amalga oshirish uchun kerak bo‘lgan odamsiz resurslar, masalan, mutaxassislar, kasblar, mahsulotlar va xizmatlar, tajribali hodimlar,

laboratoriyalar va texnik vositalar, loyihaning maqsadlariga muvofiq o‘rinli ravishda taqsimlanadi.

Ma’lumot va tadqiqot markazi: Ma’lumot va tadqiqot markazi, loyihani boshqarishda foydali ma’lumotlar va taqdim etiladigan taqdimotlar bilan loyihani ko‘rsatishga yordam berishi mumkin. Bu markaz, loyihada istifoda qilingan tadqiqotlarni yig‘ib olish va ilmiy yondashuvni ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi.

Bu organlar va resurslar loyihani boshqarishda amal qilish uchun ko‘plab muhim vazifalarni o‘z ichiga oladi va loyihani muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun birgalikda ishlashadi.

Vaqtning jadvalini tuzishda foydalaniladigan metodlar va muhim muddatlar aniqlashda ko‘nikmalar quyidagilardan foydalaniladi:

Gantt diagrammasi: Bu metodda loyihani tashkil etish uchun kerak bo‘lgan barcha vazifalarni va ularning muddatlarini visual ko‘rinishda ifodalaydi. Har bir vazifaning boshlanishi va tugash muddati aniqlanadi, shuningdek loyihaning barcha bosqichlari va ularga qancha vaqt sarflanishi kerakligi o‘rtalab tasvir etiladi.

PERT/CPM jarayonlari: Program Evaluasi va Review Technique (PERT) va Critical Path Method (CPM) usullari ko‘p bosqichli va kompleks loyihalarda qo‘llaniladi. Ular muhim vazifalarni aniqlash, ularga muddatlar va resurslar ajratish, shuningdek jarayonning kritikali yo‘llarini aniqlashda yordam beradi.

Qurilmalar va dasturlar: Taqvimni yaratishda qo‘llaniladigan kompyuterli dasturlar va online taqvimlar, taqdimotlar va vazifalarni tuzishga imkoniyat beradi. Bu dasturlar, bir nechta vazifalarni birlashtirish, vazifalarni vaqtning o‘zida almashinuvchi qilib olish, shuningdek kritikali va muhim muddatlarni aniqlashda yordam beradi.

Muhim muddatlar aniqlashda quyidagi ko‘nikmalar qo‘llaniladi:

Tizimli taqdimot: Loyihani boshqarish komiteti yoki guruh, loyihadagi muhim muddatlar va bosqichlarni tanlab, ularning ishchi muddatlari va qarorlarini o‘rtalab chiqishadi.

Vazifalarni tahlil qilish: Har bir vazifani tahlil qilib, uning amaliy vaqti, resurslari va muhimligi aniqlanadi.

Kritikal yo‘l (kritikal muddatlar): Loyihaning kritikali yo‘llari, ya’ni, eng uzun vaqt talab qiladigan vaqt o‘tkazish uchun so‘rovgarcha yo‘llar, aniqlanadi. Ular loyihaning bosh muhim muddatlarini ifodalaydi.

Loyihani boshqarish va vaqtning jadvalini tuzishda foydalaniladigan monitoring va baholash usullari quyidagilardan foydalanish mumkin:

O‘shish haqida ma’lumot: doimiy o‘shish hisoboti muvaffaqiyat darajasi haqida to‘liq ma’lumot berishda yordam beradi. Bu ma’lumotlar, loyihadagi vazifalar o‘rnatilgan va bajarilganligi, muhim muddatlar va loyihaning boshqa ko‘rsatkichlari haqida to‘liq hisobotlar taqdim etiladi.

Gantt diagrammasi ma'lumotlari : Gantt diagrammasi, loyihaning jadvalini visual ko'rinishda ifodalovchi ma'lumotlar beradi. Monitoring jarayoni davomida, Gantt diagrammasi yangilangan va o'zgarishlarga mos keladi. Bu o'zgarishlar, muhim muddatlar va bosqichlarning amalga oshirilishi haqida ko'rsatmalar bilan ajratilishi mumkin.

Muhim bosqich ma'lumotlari: muhim muddatlarning baholash va taqdim etilishi muhimdir. Muhim muddatlarga erishish va ularning o'z vaqtida va sifatli bajarilishini baholash uchun o'rtacha yig'ilishlar va ko'rishlar o'tkaziladi.

Xavfni baholash and yumshatish: Loyiha boshqarish jarayonida zararli ta'sirga olish mumkin bo'lgan muammo va risklar aniqlanishi, baholash va monitor qilinishi muhimdir. Zararli ta'sirlar va risklar identifikatsiyasi, ularga qarshi harakatni belgilash va ularni kuzatishning asosiy qismlaridan biri bo'lib hisoblanadi.

Harakat ko'rsatkichlari: maqsadlarni boshqarish va loyihani yaxshi bajarish haqida obyektiv ma'lumotlar kuzatish uchun amaliy ko'rsatkichlar yoki miqyoslar qo'llanilishi mumkin. Bu ko'rsatkichlar, loyihaning muddati, moliyaviy ko'rsatkichlar, resurs ishchi muddatlari va boshqa kriteriyalarni o'z ichiga oladi.

Loyiha qatnashuvchilari fikri: Loiyhaga qatnashuvchilar, mijozlar va boshqa so'rovnoma so'rovlari yoki fikrlar yordamida o'tkaziladigan feedbacklar, loyihani baholash uchun muhimdir. Bu feedbacklar, loyihaning qulayligi, muvaffaqiyati va eng yaxshi ko'rib chiqarilgan faoliyatlar haqida ma'lumot beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. "Project Management: A Systems Approach to Planning, Scheduling, and Controlling" - Harold Kerzner
2. "The Project Management Body of Knowledge (PMBOK Guide)" - Project Management Institute
3. "Effective Project Management: Traditional, Agile, Extreme" - Robert K. Wysocki
4. "A Guide to the Project Management Body of Knowledge (PMBOK Guide)" - Project Management Institute
5. "Project Management for Engineering and Construction" - Garold D. Oberlender
6. "Project Management: The Managerial Process" - Clifford F. Gray and Erik W. Larson
7. "Scrum: The Art of Doing Twice the Work in Half the Time" - Jeff Sutherland
8. "Agile Project Management: Creating Innovative Products" - Jim Highsmith
9. "The Lean Startup: How Today's Entrepreneurs Use Continuous Innovation to Create Radically Successful Businesses" - Eric Ries
10. "Critical Chain: Project Management and the Theory of Constraints" - Eliyahu M. Goldratt

**CROSSFIT AS AN INNOVATIVE SYSTEM OF PHYSICAL EDUCATION OF
CADETS OF THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF THE
ACADEMY OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN**

Mirzakulov Akrom Gafurjanovich

Senior lecturer of the Department

Combat and physical training

Ministry of Internal Affairs of the Academy of the

Republic of Uzbekistan

e-mail: akrom.mir1988@gmail.com

Annotation: One of the priority tasks of physical education in the Ministry of Internal Affairs of the Academy of the Republic of Uzbekistan is the preservation and strengthening of students' health, the formation of their values of a healthy lifestyle, motivation for physical education. Today, innovative technologies of physical education, fitness and health saving are relevant, as well as ways of generating physical fitness, focused on the personality-centered, comprehensive nature of education. Such technologies include functional all-around - crossfit, as technologies with ideological attitudes to a healthy lifestyle, an attractive competitive program and a variety of exercises for body correction.

Keywords: *crossfit, innovation, physical education, cadet, physical culture, sport.*

Innovation is an implemented innovation that provides a qualitative increase in the efficiency of processes or products that are in demand by the market. It is the end result of a person's intellectual activity, his imagination, creative process, discoveries, inventions and rationalization.

From this definition, we see that crossfit corresponds to the signs of innovation:

As a system of physical training and at the same time a competitive sport, it appeared in 2001 in California under the authorship of Greg Glassman. The main distinguishing feature of crossfit from other sports is the lack of specialization in it, the task of crossfit is more global – the athlete must simultaneously develop all physical qualities as much as possible [1]. This is attractive both for athletes and athletes – some get the most harmonious physical development, others test their abilities on all fronts, and, finally, both receive an unprecedented variety of training. In addition, the inconsistency and unusual nature of this system gave rise to a new wave of creative activity among coaches around the world: they faced a task that they had not previously encountered – to prepare an athlete for everything at the same time. Thus, we can say

with confidence that crossfit, or functional all-around, is currently an innovation in the world of sports and physical education.

Platon said: "The proportionality of beauty and health requires not only education in the field of science and art, but also a lifetime of physical exercise."

The key words in this phrase are the words "all my life" - this is the secret of building a harmonious personality. With the growth and improvement of technology, modern people have received the widest opportunities for education from almost anywhere in the world and, at the same time, the opportunity to almost not move: we sit at work, at home, while studying and on the way anywhere, thereby depriving ourselves of the necessary physical activity. Meanwhile, human health is almost directly dependent on the level of his physical activity and with age this dependence only strengthens. Optimal physical activity contributes to maintaining normal weight and body composition, ensures proper muscle tone and normal bone mineralization, reduces age-related loss of their density, and also supports and improves the functioning of internal organs and the nervous system [2]. Physical education lessons at the Ministry of Internal Affairs of the Academy of the Republic of Uzbekistan should give cadets and students what they need, and everyone's needs are different: one is health, others would like to correct posture or add aesthetic appeal to the body, others use physical culture to relieve nervous tension, to educate character. In addition, interests differ by gender and age: younger children are interested in playing, showing physical qualities such as speed, dexterity, strength, and at an older age, thoughts about the priority of health may already appear; on average, boys are more interested in developing strength, endurance, and speed than girls, and girls are more interested in flexibility, grace, and aesthetic side than boys. Some guys have been thinking since childhood or adolescence about what physical qualities will be useful to them in their professional activities and try to develop them, while others go because they feel interest, positive emotions during classes and additional communication, belonging to a group. Currently, fitness has become quite affordable, but still not every student has funds for a subscription to a club with sufficient equipment and a modern material and technical base. In addition, ordinary fitness clubs assume either that their clients have certain knowledge and skills, or that they have funds for a personal trainer. At the same time, clubs offering crossfit training appear everywhere, during which full halls of athletes of different genders and ages gather and work according to certain programs under the guidance of coaches. This type of fitness seems to be the best option for extracurricular activities of cadets. The word crossfit is of English origin and is formed by the combination of two words: cross – combine, cross, force, and fit – strong, healthy, in good physical shape[2]. Crossfit in a broad sense is a training system designed to develop all muscle groups and all physical qualities of the student: speed, strength, endurance, flexibility, agility, coordination, etc. Crossfit trainings and

competitions test an athlete not only with extreme loads, but also with unpredictability – this is one of the main features of crossfit: preparation for everything. Perhaps all this together has led to a rapid increase in the popularity of this type of fitness all over the world. In our country, there is an analogue of crossfit – functional all-around, essentially repeating its main features: the development and testing of all physical qualities within the framework of competitions, the resulting variety of training loads, the relative unpredictability of competitive activity. Crossfit has partly become popular due to the fact that by varying the load it can be included in the training plan for any sport, as well as used for people with a variety of characteristics and level of training. For cadets, it is also the development of moral, volitional and personal qualities through overcoming difficulties, self-discipline and physical work despite mental fatigue, prevention of inactivity arising from high classroom and extracurricular workload.

Crossfit workouts include exercises from different sports: weightlifting, athletics, gymnastics, powerlifting, kettlebell lifting, swimming, rowing and even skiing.

The use of crossfit in physical education classes in higher education institutions contributes to the comprehensive development of physical and mental qualities due to a high-intensity training program aimed at training all muscle groups, including the heart, the development of the respiratory system and increasing overall endurance, as well as due to the need to overcome fatigue, muscle pain, the desire to give in and give up [3]. At the same time, the group format of training provides moral support during the execution of the complex: no one wants to be weaker than a friend or slower – it stimulates self-improvement and makes you look for strong-willed and physical reserves within yourself.

Crossfit-is:

1. Simple – even the simplest equipment can be used for a full workout: a horizontal bar with bars and a stadium, or a barbell and a pair of dumbbells or weights. If desired, you can train without any equipment at all, using only your own body weight.

2. Universally – by varying the load, the set of exercises, the training method, you can achieve various individual goals: reducing the fat component of the body, increasing muscle mass, developing mainly strength, endurance, speed or power while maintaining other physical qualities at a certain level.

3. Interesting – thanks to the wide variety of exercises and load modes, such workouts do not have time to get bored. In addition, the competitive element creates additional interest in the lesson. Against the background of a large number of absenteeism by cadets of physical education classes, this becomes a very important and relevant plus. At each lesson, cadets will be waiting for something new: training with or without weights, working with a hammer, martial arts exercises, gymnastic elements

- everyone will like something of their own. Perhaps crossfit will become an incentive for some cadets to engage in one of the sports in more depth, having discovered some predispositions.

4. Effective – in essence, crossfit is a system of general physical training that stimulates the body to adapt to training stimuli of various kinds, without specialization on any one. Due to this, students can get a harmonious and uniform physical development.

5. Health improvement – crossfit is not only an extreme load, training can and should be built taking into account the training of those involved, gradually moving from moderate intensity to a higher one, in order to foster in them a stable habit of a healthy lifestyle and regular physical training.

Crossfit (functional all-around) is a training system and a sport in which athletes try to achieve the maximum development of all physical qualities at the same time and show them in non-standard conditions (crossfit competitions assume that athletes learn the task immediately before the start). Both training and crossfit competitions include performing exercises from different sports: gymnastics, weightlifting, athletics, swimming, etc. - in different sequences and with different modes of operation. For example, a competitive task may require an athlete to first show maximum strength in three deadlift attempts, and then strength endurance and speed in performing the maximum number of medball throws, and all this in a limited period of time.

Thus, the crossfit training system is different:

1. Constant changes in the regime of loads and exercises performed;
2. High intensity of complex execution;
3. Linking exercises in long and short series;
4. The minimum possible rest time between sets, repetitions and series;
5. Lack of age and gender restrictions for classes;
6. Scalability for the physical capabilities and individual characteristics of each athlete [3].

The socio-cultural situation at the present stage of education development is characterized by the introduction of many innovations in the field of education and upbringing. At the same time, new ways of solving the health-saving problems of cadets and the younger generation as a whole are reflected. The future of the country, its gene pool, scientific, economic development of the state and other demographic indicators are directly dependent on the health of children and adolescents, and this makes it a subject of primary importance and timeless relevance regardless of any circumstances.

Literatures:

1. Мирзакулов А.Г. “Жисмоний тарбия ва спорт”// Ўқув қўлланма. Т.: 2023 йил.
2. Мирзакулов А.Г. “Функционал кўпкураш-кроссфит”// Ўқув қўлланма. Т.: 2024 йил.
3. Мирзакулов А.Г. “Функционал кўпкураш (кроссфит) восита ва усуллари орқали курсантларни жисмоний ва жанговар тайёргарлиги самарадорлигини ошириш”. Илмий мақола. Фан спортга (2023/1 сон).
4. Mirzakulov A.G. “Improving the physical fitness of female cadets of the academy of the ministry of internal affairs of the republic of uzbekistan with the help of means and methods of functional all-around (crossfit)”. European Journal of Pedagogical Initiatives and Educational Practices ISSN (E): 2938-3625.
5. Мирзакулов А.Г. “Кроссфит восита ва усуллари ёрдамида курсант қизларнинг жисмоний тайёргарлик даражасини такомиллаштириш”. Фан-Спорга. Илмий-назарий журнал. (2024/1 сон).
6. Mirzakulov A.G. “Improving the physical fitness of cadets of the academy of the republic of Uzbekistan with the help of crossfit tools and methods”. Proxsimus Journal of Sports Science and Physical Education. Volume 1, Issue 3, March, 2024.

THE USE OF CROSSFIT IN THE PHYSICAL TRAINING OF LAW ENFORCEMENT OFFICERS

Mirzakulov Akrom Gafurjanovich

Senior lecturer of the Department

Combat and physical training

Ministry of Internal Affairs of the Academy of the

Republic of Uzbekistan

e-mail: akrom.mir1988@gmail.com

Abstract: The article examines the professional and motor fitness of employees of the internal affairs bodies, which ensures the success of their professional activities. The assessment of the level of physical fitness of employees is given. The relevance of crossfit as a system of a new sport is substantiated, in which many qualities are manifested: strength, dexterity, endurance, speed, coordination. The possibility of including crossfit into the system of professionally applied physical training of employees of internal affairs bodies in order to increase the level of professionally applied readiness of each employee is considered.

Keywords: crossfit, employees of the Department of Internal Affairs, normative legal acts, professional and motor fitness.

Continuous improvement of the learning process and the quality of training of highly qualified specialists are urgent issues in universities of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan. By the learning process, the author understands the activities of trainees aimed at their assimilation of knowledge, acquisition of skills, moral and volitional qualities and the formation of skills.

A systematic approach to learning can be presented in the form of three principles. Firstly, knowledge of the requirements of the future profession, and more broadly, of your future lifestyle. Secondly, the determination of suitability for the chosen profession. Thirdly, the introduction of standards into a specialized training system that allow determining the dynamics of the level of their professional and applied readiness.

These principles list a detailed analysis of various aspects of vocational training and, in particular, issues of human physical development. Moreover, the successful solution of these issues is impossible without profiling the process of physical training in accordance with the characteristics of the future profession.

It is known that cadets and students differ in their motor abilities. The author believes that this fact should be reflected both in the training methodology and in the content of the training.

Consequently, depending on the stage of professional development, appropriate pedagogical measures are carried out in relation to motor fitness. During the initial selection, the subjects can be classified as conditionally unsuitable in terms of emotional and motor stability. However, with the help of targeted and timely training, they gain experience in extreme situations. Considering the possibilities of fitness formation, it should be noted that this applies more to motor abilities.

The analysis of the problem of the formation of professional and motor fitness involves the definition of the main approaches to substantiating professional requirements. The study of combat activity includes determining the list and level of development of motor qualities and abilities and the effective implementation of techniques and actions in real conditions. At the same time, the commonality of professionally important motor qualities can serve as a distinguishing feature for the classification of professions. Thus, the primary division of the profession into specialties of the first, second and third levels of physical training provides a general orientation in determining professional requirements.

Further, according to the commonality of professionally important qualities, similar specialties are found. However, when highlighting a particular motor quality, it is necessary to assess its contribution to ensuring a specific type of activity. For example, the nature of the activities of operational workers belonging to the first level of physical fitness does not always require a long-term manifestation of the quality of endurance. On the contrary, this category requires speed and strength qualities with a professionally applied orientation. Therefore, if running (cross-country) for 1, 3 and 5 km is used as a test, then incorrect conclusions can be drawn about the degree of their professional and motor fitness. This is due to the fact that with the help of this test, the ability to cycle at maximum power is recorded, performed for about 21 to 30 minutes. Obviously, based on the results of running 5 km, it will be difficult to predict the effectiveness of the work performed.

For example, the success of the professional activity of shipboard specialists during a long cruise is largely characterized by the stability of aerobic ability to a prolonged hypodynamic regime. High aerobic capacity and its maintenance during a long campaign ensure the preservation of functional reserves of the body and indirect indicators of seafarers' performance, on the level of which the success of combat missions depends. In this case, to assess professional and motor fitness, a test is needed that allows you to record the ability to work for a long time of moderate intensity.

Literatures:

1. Мирзакулов А.Г. “Жисмоний тарбия ва спорт”// Ўқув қўлланма. Т.: 2023 йил.
2. Мирзакулов А.Г. “Функционал кўпкураш-кроссфит”// Ўқув қўлланма. Т.: 2024 йил.
3. Мирзакулов А.Г. “Функционал кўпкураш (кроссфит) восита ва усуллари орқали курсантларни жисмоний ва жанговар тайёргарлиги самарадорлигини ошириш”. Илмий мақола. Фан спортга (2023/1 сон).
4. Mirzakulov A.G. “Improving the physical fitness of female cadets of the academy of the ministry of internal affairs of the republic of uzbekistan with the help of means and methods of functional all-around (crossfit)”. European Journal of Pedagogical Initiatives and Educational Practices ISSN (E): 2938-3625.
5. Мирзакулов А.Г. “Кроссфит восита ва усуллари ёрдамида курсант қизларнинг жисмоний тайёргарлик даражасини такомиллаштириш”. Фан-Спортга. Илмий-назарий жарнал. (2024/1 сон).
6. Mirzakulov A.G. “Improving the physical fitness of cadets of the academy of the republic of Uzbekistan with the help of crossfit tools and methods”. Proximus Journal of Sports Science and Physical Education. Volume 1, Issue 3, March, 2024.

YURAK QON TOMIR TIZIMIGA TA'SIR ETUVCHI ZARARLI VA FOYDALI MAXSULOTLAR

M.T.Botirov

Tibbiyot fanlari doktori, dotsent

M.I.Akbarova

Farg'ona davlat universiteti 2- kurs magistranti

Annotatsiya: Yurak salomatligida ovqatlanish muhim rol o'ynaydi, chunki uning himoyachilari – kaliy va magniy mavjud bo'lgan mahsulotlarni to'g'ri tanlashga bog'liq. Bundan tashqari, muvozanatli ovqatlanish sog'lom vazni saqlashga imkon beradi. Yurak bilan bog'liq muammolar kelib chiqmasligi uchun sog'lom turmush tarziga rioya qilish, asabiylashmaslik, jismoniy faol bo'lish, shuningdek, ratsiondan o'rin olgan mahsulotlarga e'tiborsiz bo'lmaslik kerak.

Kalit so'zlar: Visseral yog', transyog'lar, gipertoniya, xolesterin, ateroskleroz.

Yurak tanamizning asosiy organidir. Bu qanday ishlashiga, qanday holatda ekanligiga va inson salomatligiga bog'liq. Yurak funksiyasi esa juda keng mavzu bo'lib, uni hamma hech bo'lmaganda yuzaki bilishi kerak. Yurak-qon tomir tizimi kasalliklari dunyo bo'yicha hozirgi kunga qadar nogironlik va o'limning asosiy sababi ekanligicha qolmoqda. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, barcha o'lim holatlarining 56 foizi yurak-qon tomir tizimi kasalliklari oqibatida kelib chiqadi. Yevropa mamlakatlarida yurak-qon tomir kasalliklari yiliga 4,3 mln (48%) aholi o'limiga sababchi bo'ladi. Davlat statistika qo'mitasi xabariga ko'ra, O'zbekiston Respublikasida 2019 yilning yanvar-iyun oylarida vafot etgan fuqarolarning 62,1 foizi holatda aynan qon aylanish tizimi kasalliklari sabab qilib ko'rsatilgan. Bu kabi hastaliklarga moyillik irsiy ham bo'lishi mumkin, ammo ko'p holatlarda noto'g'ri turmush tarzi, ayniqsa zararli taomnoma mahsulotlari ham ana shunday ayanchli oqibatlarga olib keladi. Bunday mahsulotlar qatoriga birinchi navbatda transyog'lar kiradi.

Transyog'lar — eng zararli moddalardan tarkib topgan va u quyidagi mahsulotlar tarkibida uchraydi: Pechenye Kekslar; Pitssa; Mayonez; Chipslar; Kolbasa; .Kartoshka fri va boshqa kuchli qovurilgan taomlar. Ular qondagi zararli xolesterin darajasini oshiradi, bu esa arteriyalar va qon tomirlari devorlariga yopishib qolishi mumkin bo'lgan xolesterin blyashkalarining shakllanishiga olib keladi. Bu esa qon aylanishini va oqimini sekinlashtiradi. Yog' ichki organlarda to'planadi, visseral yog' paydo bo'ladi (qorin bo'shlig'idagi ortiqcha yog' to'qimalari), bu yurakka va uning faoliyatiga salbiy ta'sir qiladi. Yurak yuqori yuk rejimida ishlaydi, bu uning muddatidan oldin zaiflashishiga olib keladi. Miya yetarlicha kislorod olmaydi.

To'yinmagan yog'larning asosiy manbai baliq, sabzavotlar, yong'oq va urug'lardir. Bundan tashqari, zaytun, kungaboqar va yeryong'oq yog'lari, avokadoda juda ko'p foydali mikroelementlar mavjud. To'yingan yog'lar go'sht, parranda go'shti, sut mahsulotlari, pishloq, kokos moylari va sariyog'da uchraydi. Ulardan foydalanish joiz, ammo me'yorida.

Bunday zararli mahsulotlar qatoriga yana bir nechtasin misol qilib keltirishimiz mumkin, shakar deyarli har bir mahsulot tarkibida mavjud bo‘lib, yurak uchun juda havflidir. Mutaxassislar kuniga 20-30 gr dan ortiq shakar iste‘mol qilmaslikni tavsiya etadilar.

Shirinlik va pishiriqlar. Pishiriqlar tarkibida ko‘p miqdorda shakar va to‘yingan yog‘ bo‘ladi. Ushbu mahsulotlar hech qanday ozuqaviy hususiyatiga ega emas. Faqatgina xolesterin miqdorini oshiradi holos.

Gazlangan ichimliklar.

Ularning asosiy xavfi tarkibidagi shakar emas, shakarning suyuq ko‘rinishdadir. Shakarli suvlar insulin miqdorini o‘zgartirib yuboradi, bu esa ortiqcha vazn va butun boshli metabolik buzilishlarning asosiy sababchisiga aylanadi.

Margarin –to‘yingan yog‘ning koni bo‘lgan mahsulotlardan biri. U organizmdagi yallig‘lanish jarayonlarini keltirib chiqaradi.

Oq non

Nonni me‘yorida tanovul qilgan yaxshi. Ammo oq nondan voz kechib, qorasiga o‘tganingiz ma‘qulroqdir. U ishlov berilgan uglevodlar koni sanaladi, uning tarkibida kletchatka ham, foydali moddalar ham mavjud emas. Oq nonni haddan tashqari ko‘p iste‘mol qilish qondagi glyukoza miqdorini tushiradi va qon tomir kasalliklari xavfini kuchaytirib yuboradi.

Yurak qon tomir sistemasi uchun foydali bo‘lgan mahsulotlari qatoriga:

Sarimsoq

Kuchli antioksidant bo‘lgan sarimsoq, tarkibidagi faol moddalar tufayli qon tomirlarining tiqilib qolishi, qon bosimi va qondagi yog‘larni kamaytirishda muhim rol o‘ynaydi. Bu xolesterinning qon tomirlariga zarar etkazishini oldini oladi. Har kuni 1 dona sarimsoq iste‘mol qilish kifoya. Ammo, siz qonni suyultiruvchi, qon bosimini kamaytiradigan dorilarni qabul qilsangiz, sarimsoq iste‘molini cheklashingiz tavsiya etiladi.

Soya. Xolesterinni kamaytiradigan soya, foydali proteinlar koni hisoblanadi. Unda to‘yingan yog‘ miqdori unchalik ko‘p bo‘lmaydi, gipertoniya, ateroskleroz kasalliklarini oldini oladi.

Protein miqdori yuqori bo‘lishidan tashqari, B1, temir, rux, fosfor va magniy yurak kasalliklarining oldini olishda samarali. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, kuniga 25 gramm soyani muntazam iste‘mol qilish yurak kasalliklari xavfini kamaytiradi.

Suli yormasi. Kunni suli yormasidan tayyorlangan issiq bo‘tqa bilan boshlang. Bunday bo‘tqa, Omega-3 yog‘ kislotalari, foliy kislotasi va kalsiyga boy bo‘lish bilan birga, qondagi “yomon xolesterin”lar miqdorini kamaytirish xususiyatiga ega. Uning ijobiy ta‘sirini oshirish uchun esa bir bo‘lak banan qo‘shish tavsiya qilinadi.

Zig‘ir urug‘i. Ushbu mahsulot ham Omega-3 yog‘ kislotalariga boy hisoblanadi. Foydasini ko‘paytirish uchun esa suli yormasidan tayyorlangan bo‘tqa yoki bulochkaga qo‘shib iste‘mol qilish maslahat beriladi.

Uning tarkibida to‘yinmagan yog‘li kislotalar, kaliy, tolalar, E vitamini va omega-3 mavjud. Shunday qilib, u yurak kasalliklariga qarshi himoya ta‘siriga ega. Har kuni 1 osh qoshiq zig‘ir urug‘ini yogurt va sho‘rva kabi ovqatlarga qo‘shib iste‘mol qilish mumkin.

Arpa. Karbongidratga boy bo'lgan arpa tarkibida B6 vitamini, temir, rux mavjud. Bu yomon xolesterinni kamaytirishga yordam beradi.

Banan minerallarga boy meva hisoblanadi. U kaliy moddasiga juda boy bo'lib, yuqori qon bosimi va yomon xolesterinni pasaytiradi.

Lavlagi kaliy va foliy kislotasining manbai hisoblanadi. Bu juda past kaloriyaga ega sabzavotdir. Sabzavotlar orasida eng tabiiy shakarni o'z ichiga olgan mahsulotdir

Findiq, yong'oq va bodom

Salomatlik uchun foydali bo'lgan yong'oq, Omega-3 yog' kislotalarining manbasi hisoblanib nafaqat yurak, balki miya faoliyatiga ham ijobiy ta'sir qiladi. Har kuni 2-3ta yong'oq, 8-10 dona xom bodom yoki findiq iste'mol qiling. Omega 3 va E vitaminiga qo'shimcha ravishda yong'oq, bodom va findiq magniy va tolali tarkibi tufayli qondagi yomon xolesterinni kamaytirishga yordam beradi va yaxshi xolesterin miqdorini oshiradi. Kuniga bir hovuch bodom iste'mol qilish ham serotonin ishlab chiqarishni kuchaytiradi va kayfiyatingizga yaxshi ta'sir qiladi.

Semizo'ti. Tabiatning shifobaxsh ne'matlaridan biri bo'lgan semizo'ti yurakni himoya qilish xususiyati bilan ham ajralib turadi. Semizo'tidagi Omega-3 ni muntazam iste'mol qilish qondagi xolesterinni normal darajada ushlab turadi va yurak xuruji xavfini sezilarli darajada kamaytiradi. Shuningdek, u qonni suyultiradi va qon ivishini oldini oladi. Bu juda past kaloriyali sabzavot turi hisoblanadi. Uning tarkibida B6 vitamini, folik kislotasi, vitamin C, keratin va turli tolalar mavjud. 1 piyola qaynatilgan qushqo'nmas organizmning kunlik B vitaminiga bo'lgan ehtiyojini to'liq qondiradi. Bundan tashqari, zararli yog' hujayralarini olib tashlash va tanadagi xolesterinni kamaytirish uchun yurak uchun foydalidir.

Bundan tashqari, karam, bamyra, qora karam, rokka, kashnich, lavlagi, rayxon, kunjut ham yurakka foydali mahsulotlar qatoriga kiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ahmedov. N.K.,Atlas. odam anatomiyasi 2005.
- 2.M.Tilovov.Ovqatlanish gigiyenasi Toshkent 2009.
- 3.M.Tilovov.Ovqat hazm qilish va ovqatlanish fiziologiyasi Toshkent 2011.
- 4.Большая семейная энциклопедия народной медицины Москва 2006.

TA'LIMDA INTERFAOL USULLARIDAN
FOYDALANISH – VAQT TALABI

Karimova Adolat Ibragimovna

TDIU “Ozbek va rus tillari” kafedrası katta o‘qituvchisi

Email adolatkarimova000@gmail.com

Izoh. Maqolada mamlakatimizdagi umumta'lim maktablari va oliy o'quv yurtlarida tahsil olayotgan bugungi yoshlar bilan nafaqat an'anaviy, balki zamonaviy, innovatsion texnologiyalardan foydalangan holda ishlash zarurligi haqida so'z boradi. Ana shunday texnologiyalardan biri o'qitishning interfaol usullaridir.

Kalit so'zlar: dunyoqarash, uyg'onish davri kelajagi, veb-dizaynerlar, testerlar, tizim ma'murlari, KIBERone, BigData mutaxassisi, IT mutaxassislari va robototexnika.

Annotation. The article says about the need to work with today's youth studying in secondary schools and universities in our country, using not only traditional, but also modern, innovative technologies. One such technology is interactive teaching methods.

Keywords: Outlook, the future of the Renaissance, web designers, testers, system administrators, KIBERone, Big Data specialist, IT specialists and roboticists.

Аннотация. В статье говорится, о необходимости работы с нынешней молодёжью, обучающихся в общеобразовательных школах и вузах нашей страны, с использованием не только традиционных, но и современных, инновационных технологий. Одной из таких технологий являются интерактивные методы обучения.

Ключевые слова: мировоззрение, будущее Ренессанса, веб-дизайнеры, тестировщики, системные администраторы, KIBERone, специалист по работе с BigData, IT-специалисты и робототехники.

«Maktab o'qituvchilari, professor-o'qituvchilari, ilmiy va ijodiy ziyolilar, biz yangi Uyg'onish davri shakllanishidagi eng muhim to'rtta ustunni ko'rib chiqamiz»

Sh.M. Mirziyoyev

Kirish. Davlatimiz rahbari Shavkat Miromonovich Mirziyoyev o'z intervyularidan birida “Bugun ta'lim va tarbiya sohasida, farzandlarimiz hayotida yangi davr kirib kelmoqda. Zamonamizda universitetning har bir o'qituvchisi, pedagogi, o'qituvchisi chuqur bilim va keng dunyoqarashga ega bo'lishi, ilm-fan, ta'limning eng so'nggi yutuqlarini faol o'zlashtirishi va ularni o'quv jarayoniga joriy etishi, bir so'z bilan aytganda, mamlakatimizning yetakchi vakili bo'lishi shart. vaqt

va jamiyat. Maktabgacha ta'lim, maktab, oliy va o'rta maxsus ta'lim, fan va madaniyat muassasalari tizimlari kelajak Uyg'onish davrining to'rtta o'zaro bog'langan bo'g'inidir. Biz bog'cha tarbiyachilari, maktab o'qituvchilari, professor-o'qituvchilari, ilmiy-ijodiy ziyolilarni yangi Uyg'onish davri shakllanishining to'rtta muhim ustuni deb bilamiz". [1.1].

Adabiyot tahlili va metodikasi. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, O'zbekistonda 30 yoshgacha bo'lgan yoshlar aholining 60 foizini tashkil qiladi. Ular bir necha yildan so'ng O'zbekistonning eng yirik ishchi kuchiga aylanadi va mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotning yangi bosqichiga olib chiqish uchun noyob imkoniyat yaratadi.

Bugun yurtimiz yoshlarining bilim olishga bo'lgan e'tibori va intilishi sezilarli darajada oshdi. Hozirda har bir yosh o'z kelajagi o'ziga, bilim darajasiga bog'liqligini tushunib yetmoqda. Shu bois nafaqat yirik shaharlarda, balki viloyatlar shahar va qishloqlarida ham yoshlarimiz internet tarmog'idan foydalangan holda qo'shimcha ravishda o'z-o'zini tarbiyalash, turli o'quv markazlarida bilimni mustahkamlashga intilmoqda.

Munozara. Aksariyat yoshlarimiz ingliz va boshqa xorijiy tillarni mukammal biladi, texnologiyani yaxshi biladi, kompyuterda mukammal ishlash qobiliyatiga ega.

Mobil ilovalarni ishlab chiquvchilar sifatida yangi kasblar paydo bo'ladi; bulutli arxitektorlar; tizim tahlilchilari; sun'iy intellekt sohasidagi mutaxassislar; veb-dizaynerlar; sinovchilar; tizim ma'murlari; Big Data mutaxassisi, IT-mutaxassislari va robototexnika.

6 yoshdan boshlab ota-onalar o'z farzandlarini KIBERone bolalar uchun turli dasturlash maktablariga, robototexnika, turli o'quv markazlariga yuboradilar, ularda til, dasturlash va hokazolarni o'rgatishadi.

O'z va kelajagimizni boshqaradigan munosib vorislarni tarbiyalash, shunday rivojlangan yutuqlarga erishish va ular bilan birga turish uchun

AQSh, Xitoy, Yaponiya, Germaniya va Buyuk Britaniya kabi mamlakatlarda har bir o'qituvchi quyidagi vazifalarni qo'yishi va amalga oshirishi kerak:

- pedagogik mahoratingizni oshirish;
- darsda yangi bilimlarni taqdim etishga ko'proq e'tibor berish;
- o'quvchilarning yangi fan bo'yicha bilimlarini aniqlash, fanga xos dastlabki ma'lumotlar berish;
- o'quvning texnik vositalari, elektron darsliklar va boshqa materiallardan samarali foydalanish;
- to'g'ri ish usullarini tanlash;
- olingan nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llay olish;
- ilmiy-tadqiqot ishlarini rivojlantirish, ularning natijalarini o'quv jarayoniga joriy etishni jadallashtirish;

-ushbu faoliyat turlarini shakllantirish va ulardan amaliyotda foydalanish bo'yicha treninglar o'tkazish;

- fan va texnikaning eng yangi yutuqlaridan foydalanish

Hozirgi vaqtda o'quv jarayonida zamonaviy, innovatsion texnologiyalardan keng foydalanilmoqda.

Ana shunday texnologiyalardan biri o'qitishning interfaol usullaridir.

"Interaktiv" so'zi lotincha "inter" - o'rtasida, "harakat qilish", bog'lanish, yaqinlikdan olingan. Interfaol usullardan foydalanishdan maqsad darsni qiziqarli, mazmunli, eng muhimi samarali o'tkazishdan iborat. Interfaol usullardan foydalanganda o'quvchilarning bilim saviyasi, fanga qiziqishi ortadi, shaxsiyat shakllanadi, o'quv jarayoniga mas'uliyati ortadi.

Shuni ham ta'kidlash kerakki, universitetlarda interfaol usullar amaliy mashg'ulotlar davomida ma'ruza bilimlarini chuqurlashtirish, kengaytirish, aniqlashtirish, mustahkamlash va rivojlantirish uchun mo'ljallangan.

Ma'lumki, bilimlarni yaxshi o'zlashtirish uchun eski usul etarli emas: faqat o'qish, tinglash va yozish uchun siz ushbu material ustida faol ishlashingiz, o'ylashingiz, muhokama qilishingiz va yordamchi vazifalarni bajarishingiz kerak.

Hozirda biz o'qituvchilar oldidagi asosiy vazifalardan biri o'quvchida mustaqil ishlash qobiliyatini shakllantirishdan iborat. Interfaol usullardan foydalanganda o'quvchilarning idrok, ong, diqqat, xotira, sezgi, aql, tasavvur, tafakkurning barcha psixik jarayonlari ishtirok etadi. Yuqoridagi barcha aqliy qobiliyatlar faollashadi va muammoni hal qilish uchun o'z fikrlarini izlash, qat'iyat va rivojlantirishga qaratilgan. Bunda materialning intensivligi, tushunishga moyilligi kuchayadi va natija samaraliroq bo'ladi.

Maqolada umumta'lim maktablari o'qituvchilari va oliy o'quv yurtlari o'qituvchilari o'z pedagogik faoliyatlarida foydalanishlari mumkin bo'lgan eng yangi pedagogik texnologiyalardan ba'zilarini keltirilgan. Demak, "Gap a'zolari" yoki "Gap bo'laklari" mavzularini belgilashda o'qituvchi jadval yordamida vazifa:

№1. "Ajratishni o'rganish".

Talabalar birinchi ustunga gap bo'laklarini, ikkinchisiga esa gap a'zolarini yozishlari kerakmi? Jadvalning pastki qismida maslahat berilgan: gap bo'laklari va jumla a'zolarining nomlari. Ushbu usul tufayli o'quvchilar nutqning qaysi qismlari va gap a'zolari ekanligini yaxshi eslab qolishadi, bu ularni chalkashtirmaslik imkonini beradi.

111111Таблица

(Bo'lak, qo'shimcha, ot, bosh gap, kesim, predmet, sifat, kesim, ta'rif, fe'l, modal so'zlar, holat turkumidagi so'zlar, bog'lovchi, holat, son, onomatopoy so'zlar, gerund, predikat, olmosh, ergash gap).

№2. "Jadvalni to'ldiring."

Bu topshiriq “Mustaqil va xizmatchi gap bo‘laklari” mavzusini o‘rganib chiqqandan so‘ng talabalarning mustaqil ishi uchun berilishi mumkin, buning natijasida o‘qituvchi talabalar tomonidan yangi mavzuni o‘zlashtirish darajasini bilib oladi. Va shuni ta’kidlash kerakki, bu vazifa biroz vaqt talab etadi.

№ 3. "Tinglang va yozing!"

O‘quvchilar va talabalarning e’tiborini va xotirasini rivojlantirish uchun rus yoki chet el adabiyoti darslarida siz "Tingla va yoz!" usulidan foydalanishingiz mumkin.

Ushbu usuldan foydalanganda talabalar she’rning audio yozuvini yoki biron bir qisqa matnni diqqat bilan tinglaydilar, so’ngra o’zlari tinglagan she’rning bosma nusxasini to’ldiradilar, bu erda talabalar etishmayotgan so’zlarni to’ldirishlari kerak. Ushbu usul yordamida talabalar u yoki bu she’riy asar bilan tanishganlarida, uni 30 foizga yodlashadi, bu esa uni yodlashni osonlashtiradi.

Masalan:

А.С. Пушкин.

Во глубине сибирских руд...

Во глубине сибирских ...

Храните гордое терпенье,
Не пропадет ваш скорбный труд
И дум высокое ... .

Несчастью верная сестра,

Надежда в мрачном ... ,

Разбудит бодрость и веселье,

Придет ... пора:

Любовь и дружество до вас

Дойдут сквозь мрачные ... ,

Как в ваши ... норы,

Доходит мой свободный глас.

... тяжкие падут,

Темницы рухнут — и свобода

Вас примет радостно у входа,

И братья ... вам отдадут.

Eslatma: Bu erda siz zamonaviy nutqda kamdan-kam qo'llaniladigan yoki umuman ishlatilmaydigan so'zlarni o'tkazib yuborishingiz kerak, so'ngra tushuntirish lug'atlarida ushbu so'zlarning leksik ma'nosini qidirishingiz kerak. Ushbu texnikadan foydalanganda talabalar izohli lug'atlar bilan tanishadilar va ular bilan ishlashni o'rganadilar.

№ 4. "Raqamlar gapirganda"

Bu usul guruhlarda ishlashda foydalidir. Bu tur, oldingi berilgan usullar singari, o'quvchilarning diqqatini va xotirasini o'rgatadi.

Guruhlarda mustaqil o'qish uchun o'quvchilarga yozuvchi yoki shoirning hayoti va ijodiga oid asosiy faktlar, ya'ni tug'ilishi, kelib chiqishi, ta'limi, xizmati, mehnati, oilaviy munosabatlari kabilarni o'z ichiga olgan tarjimai holi matni beriladi.

Matnni (o'rganilayotgan shoir yoki yozuvchining tarjimai holi) o'qib chiqqandan so'ng, ishtirokchilar o'qituvchi tomonidan tayyorlangan qog'ozga sanalar ko'rsatilgan holda eslab qolishlari va ilgari o'qilgan matndan ushbu shaxsning hayotida sodir bo'lgan voqealarni yozishlari kerak. jadvalda ko'rsatilgan sana bo'yicha yozuvchi.

Pushkin Aleksandr Sergeevich (1799 - 1837)

Hayot va ijodning asosiy sanalari

1799 yil 26-may (6-iyun) - Moskvada iste'fodagi mayor Sergey Lvovich Pushkin va uning rafiqasi Nadejda Osipovna (niki Gannibal) oilasida tug'ilgan.

1811-1817 - Tsarskoye Selo litseyida o'qish.

1814 yil - birinchi nashr. "Evropa xabarnomasi" jurnalining 13-sonida "Shoir do'stiga" she'ri.

1817-1820 yillar - Peterburg davri. Tsarskoye Selo litseyini tamomlagan, tashqi ishlar kollegiyasida xizmat qilgan.

1824-1826 yillar - Mixaylovskoyeda surgun.

1825 yil - K *** she'ri yozilgan ("Men ajoyib bir lahzani eslayman ...")

7 noyabr - "Boris Godunov" fojiasi tugadi.

1831 yil - Natalya Nikolaevna Goncharova bilan to'y.

1837 yil, 27 yanvar - Qora daryoda Dantes bilan duel. U Sankt-Peterburgda vafot etgan va Pskov viloyatidagi Svyatogorsk monastirida dafn etilgan.

1837

1831

1824

1811–1817

1814

27 yanvar

1799

1825

1824-1826

1817-

1820

26 may

(6 iyun)

№ 5. "Davra suhbatii".

Ushbu usul ko'pincha qo'llaniladi, masalan, o'tilgan mavzuni takrorlashda guruhlariga "Nutq qismlari" yozuvi bo'lgan varaqlar beriladi. O'quvchilar qog'ozga gapning bir bo'lagini, qanday savolga javob berishini, gapda nima bo'lishi mumkinligini yozib, shu bo'lak bilan gap tuzishlari kerak. Oxirida javoblar tekshiriladi, noto'g'ri javoblar chiziladi va butun jamoaga ball beriladi.

Usul raqami 6. "Qora quti".

Talabalar har xil murakkablikdagi vazifalari bo'lgan kartalarni tanlaydilar va savollarga mustaqil javob beradilar.

Masalan, nolingvistik universitetlarda "Predmet-predikat munosabatlarining ifodasi. Shaxsning malakaviy xususiyatlarini ifodalash (ob'ekt, hodisa). Vazifa bilan alohida varaqlarda: "Ushbu so'zlar bilan jummalarni mavzu sifatida tuzing va yozing." Guruh a'zolarining har biri o'zi tuzgan gapni o'qib, berilgan so'z gapda sub'ekt vazifasini bajarishini isbotlashi kerak.

Natija. Rus tili darslarida interfaol usullardan foydalanish o'qitishga kompetensiyaga asoslangan yondashuvning asosiy tamoyillariga javob beradi. Ushbu usul sizga rejalashtirish va mulohaza yuritishni tashkil etish, o'quv va kognitiv faoliyatingizni o'z-o'zini baholash, savollar berish va hodisalarning sabablarini izlash, xulosalar shakllantirish, og'zaki va yozma nutq so'zlash qobiliyati kabi ta'lim va kognitiv kompetensiyalarni faol shakllantirishga imkon beradi. Sizning ishingiz natijalari, texnologiyadan foydalangan holda loyiha (taqdimotlar) va o'quvchilarning muvaffaqiyatli o'zini o'zi anglashi, individual intellektual qobiliyatlarini rivojlantirish uchun sinfda sharoit yaratishga imkon beradi.

Xulosa. Hozirgi vaqtda har bir talaba mustaqil ravishda yangi bilimlarni egallashi, ularni vazifalarni hal qilishda amaliyotda qo'llashi; turli ma'lumotlar bilan ishlash, tahlil qilish, umumlashtirish; muammolarni hal qilishning oqilona usullarini tanqidiy izlay olish. Talabalarning fikrlashni faollashtirishga qaratilgan, yuqori darajadagi interaktivlik, motivatsiya va o'quv jarayonini idrok etish bilan tavsiflangan usullar va yordam:

- talabalarning bilim faolligini faollashtirish;
- talabalarning ijodiy faolligini rivojlantirish;
- o'quv jarayoni samaradorligini oshirish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoev Sh.M. Erkin, demokratik va obod O'zbekiston davlatini mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlis

palatalarining qo‘shma majlisidagi lavozimiga kirishish marosimidagi nutqi.
12/15/2016.

2. Axmedova L.T.Lagay E.A. Rus tili va adabiyotini o‘qitishning zamonaviy texnologiyalari. - T.: "Fan va texnologiyasi". 2016 yil.

3. Konysheva A.V. Zamonaviy o‘qitish usullari. - Minsk, 2007 yil.

4. Lvov M.R. Lug‘at - rus tilining metodologiyasi bo‘yicha qo‘llanma M., 1997 yil.

5. Nizom - Jizzax davlat pedagogika ...<https://jdpu.uz> › Universitet.

INTERNET RESURSLARI

6. <http://kak-bog.ru/texnologiya-razvitiya-kriticheskogo-mishleniya>

7. <http://www.hi-edu>.

8. <https://uza.uz/ru/posts/vystuplenie-prezidenta-respubliki-uzbekistan-shavkata-mirziye-30-09-2020>.

SANOATI RIVOJLANGAN VA RIVOJLANAYOTGAN MAMLAKATLARDA INNOVATSION RIVOJLANISH LOYIXALARINI BOSHQARISH

Urolboyev Shaxzod Shuxrat o'g'li

Bank-moliya akademiyasi Loyiha boshqaruvi yonalishi magistranti

Annotatsiya: Bugungi tez o'zgarib borayotgan global iqtisodiyotda innovatsion rivojlanish strategiyalarini boshqarish sanoatlashgan va rivojlanayotgan mamlakatlar uchun juda muhimdir. Innovatsiya zamonaviy dunyoda iqtisodiy o'sish, raqobatbardoshlik va barqarorlikning asosiy omili hisoblanadi. Shunday qilib, dunyo mamlakatlari doimo innovatsiyalarni rivojlantirish va uni targ'ib qilish uchun samarali strategiyalarni amalga oshirish yo'llarini izlamoqdalar. Rivojlangan infratuzilmasi, malakali ishchi kuchi va kapitalga ega bo'lgan sanoati rivojlangan mamlakatlar ko'pincha innovatsiyalarning yetakchisidir. Ushbu mamlakatlarda yaxshi tashkil etilgan tadqiqot va ishlanmalar (ilmiy-tadqiqot) institutlari, kuchli intellektual mulkni himoya qilish va ijodkorlik va tadbirkorlikni qadrlaydigan madaniyat mavjud. Natijada, ular innovatsiyalar va texnologiyalarga katta mablag ' sarflab, iqtisodiy o'sishni ta'minlaydigan va ish o'rinlari yaratadigan zamonaviy mahsulotlar va xizmatlarning rivojlanishiga olib keladi. Ushbu maqola rivojlanayotgan mamlakatlarni zamonaviy rivojlanish loyixalarini tahlil qiladi.

Kalit so'zlar: innovatsion loyihalar, sanoatlashgan mamlakatlar, samarali strategiyalar, raqobatdoshlik, tadqiqot markazlari

Kirish: So'nggi yillarda innovatsiya mavzusiga va uning rivojlanish kontekstidagi ahamiyatiga qiziqish ortib bormoqda. Global siyosiy va iqtisodiy tizimlarda katta o'zgarishlarga guvoh bo'ldi, ular innovatsiyalar uchun imkoniyatlarning oshishi ham osonlashdi. Sovuq urushning tugashi va "erkin bozor" kapitalistik modelining iqtisodiy tashkilotning yagona hayotiy usuli sifatida muvaffaqiyati bozor iqtisodiyotining ilgari kapitalistik bo'lmagan tizimlarga sodiq bo'lgan mamlakatlarga tarqalishiga olib keldi va barcha iqtisodiy faoliyatning samaradorligiga e'tiborni oshirdi.

Shu bilan birga, texnologik o'zgarishlar sur'ati tezlashmoqda, sanoat, mahsulot va jarayonlar doimiy ravishda yangi va "takomillashtirilgan" jarayonlar bilan almashtirilmoqda. Globallashuvning ortib borayotgan sur'ati bu o'zgarishlar G'arbdagi rivojlangan mamlakatlar bilan chegaralanib qolmasligini anglatadi. Rivojlanayotgan iqtisodiyotlar tobora ko'proq xalqaro bozorda raqobatbardosh bo'lishga majbur bo'lmoqdalar va shu bilan o'z iqtisodiyotlarining tuzilishi va faoliyatida tub o'zgarishlarni amalga oshirishga intilmoqda. Shunday qilib, innovatsiya mavzusi

hozirgi rivojlanish bosqichidan qat'i nazar, barcha mamlakatlar uchun dolzarbdir. Faqat so'nggi yillarda innovatsion jarayonning murakkabligi va uning iqtisodiyot va jamiyat farovonligi uchun tizimli ta'siri tushunila boshlandi. Aynan shu nuqtai nazardan innovatsion rivojlanish strategiyalari mavzusi paydo bo'ldi. Innovatsiya nazariyasi va namunasi atrofida qurilgan modellarda bir nechta yangilik turlari borligi aytiladi. Har bir mamlakatda turlicha, tashabbusga qarab yaxshi va yomon innovatsiyalar ishlab chiqarilishi mumkin. Tushunchalar, texnologiyalar va mahsulotlar va xizmatlar innovatsion shakl deb nomlanadi.

Ba'zi mamlakatlarda barqaror rivojlanish uchun mahsulotni o'zgartirishning faqat bir shakli yetarli, ammo ilg'or va bilim jamiyatlarida yangi texnologiyalarni rivojlantirish mamlakat taraqqiyotiga yordam beradi. Ko'pgina rivojlanmagan mamlakatlar boshqa mamlakatlar tomonidan ishlab chiqilgan innovatsiyalarga taqlid qilish va qabul qilish strategiyasini olishadi. Bu taqlid qiluvchi mamlakat iqtisodiyotiga ham ijobiy, ham salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ushbu strategiyalarning diqqatga sazovorlardan biri bu taxmin qilingan texnologik nou-xaularni import qilishdir. Bu kompaniya yangi texnologiya yoki uskunalari olib kelganda amalga oshiriladi. Bu kompaniya uchun kamchilik bo'lishi mumkin, ammo texnologiyani takrorlash yoki hatto yanada takomillashtirish uchun foydalanishni o'rganish uchun ko'proq innovatsiyalar uchun imkoniyat yaratadi (Dodgson, Gann va Salter, 2004).

Innovatsiya yangi yoki o'zgartirilgan mahsulotlar, xizmatlar, jarayonlar, tizimlar va tashkiliy usullarni loyihalash, ixtiro qilish, ishlab chiqish yoki amalga oshirish sifatida tavsiflanadi. Biznes va menejment nuqtai nazaridan innovatsion rivojlanish strategiyasi yangi, muammolarni hal qilish g'oyalarini foydalanishga jalb qilish jarayoni sifatida tavsiflanadi. Bu boshlang'ich g'oyadan foyda olish va uni biznes maqsadlariga erishishda samaradorlikni oshiradigan funktsional biznes amaliyotiga aylantirishni o'z ichiga oladi. Asosan barqaror raqobatbardosh yaxshilanishlarga va yangi g'oyalar potentsialining oshishiga olib keladi. Innovatsion rivojlanishni boshqarishdagi qiyinchiliklar va imkoniyatlarga ishlab chiqarishning muayyan sohasidagi ilmiy va texnologik rivojlanish holati ta'sir qiladi.

Ko'pincha kam rivojlangan mamlakatlar boshqa joylarda amalga oshirilayotgan innovatsion faoliyatning yakuniy mahsuloti bo'lgan past texnologiyali tovarlarni ishlab chiqarishda raqobatlashadi. Ular buni boshqa mamlakatlarning yangiliklariga taqlid qilish va moslashtirish orqali amalga oshirishga harakat qilishadi. Ushbu jarayon, ya'ni import o'rnini bosish, cheklangan muvaffaqiyatga erishdi va ko'pincha texnologiyani cheklashga olib keldi va kelajakdagi innovatsion rivojlanish imkoniyatlarini cheklab qo'ydi. Kam rivojlangan mamlakatlar uchun muqobil strategiya mavjud texnologik imkoniyatlarga asoslangan mahsulotlarni aniqlashdir.

Ushbu mahsulotlar muayyan mahalliy ehtiyojlarni qondirish uchun resurslardan eng yaxshi foydalanish orqali ishlab chiqariladigan mahsulotlardir. Bunday

mahsulotlarni ishlab chiqarish imkoniyati chegarasini kengaytirish va yangi imkoniyatlarga ega bo'lish uchun muvaffaqiyatli strategiya bo'lishi mumkin, ammo ishlab chiqarishning barcha sohalarida global raqobatning kuchayishi tufayli bu qiyinlashdi. Innovatsion rivojlanishni boshqarish nuqtai nazaridan ushbu strategiyalar o'rtasida tanlov rag'batlantirilishi kerak bo'lgan yangilik turlarini ko'rib chiqishni va ushbu yangilik bilan shug'ullanadigan firmalar uchun tegishli muhitni yaratishni o'z ichiga oladi.

Ko'pgina rivojlanayotgan mamlakatlar uchun asosiy muammo aniq innovatsion strategiyaning yo'qligi. Shunga qaramay, innovatsion strategiyaning mavjudligi firmalarning texnologik va texnologik bo'lmagan sa'y-harakatlari innovatsiyalar sur'atlarining oshishiga, keyinchalik esa raqobatbardoshlik va iqtisodiy ko'rsatkichlarning yaxshilanishiga aylanishini ta'minlamaydi. Innovatsion strategiyalar mavjud bo'lgan mamlakatlar uchun ularni amalga oshirish samaradorligi ham muhimdir. Tarkibiy muammolar, shu jumladan korruptsiya, institutsional to'siqlar va umuman raqobatga qarshi xatti-harakatlar rivojlanayotgan mamlakatlarda innovatsion strategiyalarni muvaffaqiyatli amalga oshirishga to'sqinlik qilishga yordam beradi. Mamlakat ichkarisida ilhomlantirilgan siyosat tanlovi uchun imkoniyatlar endi paydo bo'la boshladi, chunki ko'proq mamlakatlar o'zlarini katta qarz majburiyatlaridan ozod qilishdi.

Hozirgi moliyaviy yuqumli kasallik odatda xalqaro talabni susaytiradi va muvaffaqiyatsiz korxonalarni qutqarish bo'yicha hukumat aralashuvi so'nggi paytlarda erishilgan ijobiy yutuqlarni bekor qilishi mumkin. Rivojlanayotgan mamlakatlarga ta'siri hozirgi retsessiyadan so'ng (Jahon banki, 2008) chuqur depressiyalarning global prognozlarida hali ham paydo bo'lmoqda. Strukturaviy tuzatishdan keyingi davr (1999 yildan keyin) innovatsiyalarni rag'batlantirishi mumkin bo'lgan rag'batlantirish va qoidalar bilan tajriba o'tkazish uchun yaxshilangan sharoitlarga ega. Rivojlanayotgan mamlakatlarda innovatsion siyosatni yanada keng qamrovli rivojlanish strategiyalariga muvofiq shakllantirish imkoniyatlari mavjud. Muvaffaqiyat ehtimolini oshirish uchun innovatsion strategiyalar kengroq ijtimoiy-iqtisodiy maqsadlarni hisobga olishi va ilgari surishi va mikro, mezo va makro darajadagi siyosatni xabardor qilishi kerak.

Shunday qilib, har qanday yangilikni amalga oshirishning asosiy maqsadi ijobiy va samarali natijaga erishishdir. Natijada, innovatsiya investitsiyalar bilan uzviy bog'liqligi aniq. Mamlakat milliy iqtisodiyotini rivojlantirishda innovatsiya va investitsiya faoliyatining ustuvor yo'nalishlari quyidagilardan iborat:

- mamlakatimizda faoliyat yuritayotgan korxonalarni modernizatsiya qilish, texnik va texnologik qayta jihozlashni yanada jadallashtirish, zamonaviy, tejamkor va moslashuvchan texnologiyalarni keng joriy etish;

- iqtisodiyotning asosiy tashqi faoliyati bo'lgan eksportga yo'naltirilgan korxonalar va eksport qiluvchi korxonalarining raqobatbardoshligini qo'llab - quvvatlash bo'yicha aniq chora-tadbirlarni amalga oshirish, shuningdek eksportni ilgari surish uchun qo'shimcha va samarali shart-sharoitlarni yaratish;

- Ishlab chiqarish xarajatlari xarajatlarini kamaytirishni rag'batlantirish va sanoat korxonalarining raqobatbardoshligini bosqichma-bosqich oshirish;

- elektr energiyasini yanada modernizatsiya qilish, elektr energiyasini iste'mol qilishni kamaytirish va energiya tejashning maqbul tizimlarini joriy etish tizimini yaratish;

- mahalliy bozorda talabni rag'batlantirish orqali mahalliy ishlab chiqaruvchilarni yanada qo'llab-quvvatlash.

Milliy iqtisodiyotni barcha sohalarda modernizatsiya qilish, uning raqobatbardoshligini mustahkamlashda innovatsiya va innovatsion faoliyatning o'rni beqiyosdir. Biroq, mamlakat iqtisodiyotida innovatsion faoliyatni tashkil etish va rivojlantirish, shuningdek, muhim natijalarga erishish quyidagi shartlarning mavjudligi va bajarilishini talab qiladi:

- Davlatning joriy innovatsion siyosati-O'zbekiston Respublikasi Davlat hokimiyati organlari va innovatsion rivojlanish vazirligi tomonidan mamlakatning innovatsion strategiyasi maqsadlari va ustuvor innovatsion dastur va loyihalarni qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini ishlab chiqish va o'rnatish;

- investitsiya salohiyati-davlat, sanoat, korxonalar va tashkilotning turli xil resurslari yig'indisi (shu jumladan moddiy, moliyaviy, intellektual, ilmiy-texnik, iqtisodiy va boshqalar.);

- Innovatsiya-innovatsion mahsulotlar (ishlar, xizmatlar) ishlab chiqaruvchilari va iste'molchilarining faoliyat yo'nalishlari, shu jumladan innovatsiyalarni yaratish va tarqatish;

- Innovatsion infratuzilma-innovatsion faoliyatni amalga oshirishga imkon beradigan va ta'sir ko'rsatadigan turli institutlar;

- Innovatsion dastur (korxonalar, sanoat, mintaqalar, davlat, mintaqalar, davlatlararo) - innovatsion loyihalarning resurslari, ijrochilari va muddatlari to'g'risida kelishilgan va innovatsion loyihalar va faoliyatning yangi turdagi mahsulot komplekslarini ishlab chiqish va joylashtirish bo'yicha vazifalarni samarali hal etilishini ta'minlash.

Innovatsiyalarni loyihalarni moliyalashtirishning bir necha turlari mavjud. Moliyalashtirish loyihaning o'zi, uning ishtirokchilari, ularning qobiliyatiga asoslanadi.

Moliyalashtirishning uchinchi turini qarzni to'lash manbai bo'lgan investitsiyalarni moliyalashtirish deb hisoblash mumkin. Moliyalashtirishning uchinchi turi loyiha tomonidan ishlab chiqarilgan pul oqimlari ham, korxonalar aktivlari ham kredit uchun garov bo'lib xizmat qiladigan hisoblanadi.

Loyihani moliyalashtirishning to'rtinchi turi korxonaning iqtisodiy va texnik hayotiyli uchun kredit berish bo'ladi.

Biz bilamizki, samarali innovatsion loyihalarni amalga oshirish iqtisodiyotning turli sohalarida mahsulot tannarxini pasaytirish, mehnat unumdorligini oshirish, mahsulot sifatini oshirish va umuman iqtisodiyotning raqobatbardoshligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

Jahon amaliyotida loyihani moliyalashtirish ko'pincha loyihani sotishdan tushgan mablag' qarzni to'lashning yagona manbai bo'lgan moliyalashtirishning bir turini anglatadi. Biroq, "loyihalarni moliyalashtirish" atamasi turli mamlakatlarda turlicha talqin etiladi. Masalan, Qo'shma Shtatlarda investitsiya loyihalarining aksariyati ta'sischi o'z mablag'lari hisobidan moliyalashtirilishi va loyihani sotishdan tushgan tushum qarz majburiyatlarini to'lashning yagona manbai bo'lishi tushuniladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, innovatsion rivojlanish strategiyalarini boshqarish rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlar uchun zamonaviy iqtisodiyotda rivojlanish uchun juda muhimdir. Ta'lim, infratuzilma va ilmiy-tadqiqot ishlariga sarmoya kiritish, innovatsiyalar uchun qulay muhit yaratish va hamkorlik va bilim almashishni rivojlantirish orqali mamlakatlar o'zlarining barcha imkoniyatlarini ochib berishlari va iqtisodiy o'sish va farovonlikka erishishlari mumkin. Faqatgina innovatsiyalarni qabul qilish va o'zgarishlarni qabul qilish orqali mamlakatlar XXI asr muammolariga moslasha oladilar va o'z fuqarolari uchun yaxshi kelajak yaratadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Kurpayanidi, K. I. (2021). Innovatsion rivojlanish asosida tadbirkorlikning tashqi iqtisodiy faoliyatini rag'batlantirish. Nazariy va amaliy fanlar, (1), 8-13.
2. Ivanovich, K. K. Davlat qarzi va uning O'zbekiston Respublikasining makroiqtisodiy siyosatidagi o'ri. EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR), 15, 157.
3. Sanina, L. V. (2014). Biznes muhitini baholash reytinglari: xalqaro tajriba. Baykal tadqiqot jurnali, (5).
4. Kurpayanidi, K. I. (2020). Hududlarda tadbirkorlikni rivojlantirish masalalariga: O'zbekiston nazariyasi va amaliyoti (Andijon viloyati materiallari bo'yicha). ISJ Nazariy va amaliy fanlar, 6(86), 1-10.
5. Kurpayanidi, K. I. (2020). O'zbekiston iqtisodiyotini makroiqtisodiy tahlil va prognozlashning ayrim masalalari. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar. Ilmiy elektron jurnali, 2, 100-108.
6. Rasulev, A. F. (2017). O'zbekiston: innovatsion rivojlanish sharoitida moliya tizimining yangi vazifalari. Iqtisodiyot: strategiya va amaliyot, (2), 52-67.

TABLE OF CONTENTS / ОГЛАВЛЕНИЯ / MUNDARIJA

№	The subject of the article / Тема статьи / Maqola mavzusi	Page / Страница / Sahifa
1	SELF-CONTROL WHEN EXERCISING KICKBOXING SPORTS	3
2	GEMORAGIK ISITMALAR	7
3	BODRING YETISHTIRISH, UNING ZARARLI VA FOYDALI XUSUSIYATLARI	17
4	MAKTAB O'QUVCHILARIDA TADQIQOTCHILIK KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHNING USTUVOR JIHLTLARI	22
5	MA'LUMOTLARNI MASHINAGA O'QITISHDAGI FOYDALANILADIGAN TEXNOLOGIYALAR	28
6	GLOBAL IQLIM O'ZGARISHI SHAROITIDA CHUCHUK SUV TANQISLIGI MUAMMOSI VA UNING OLDINI OLIH CHORA TADBIRLARI	34
7	О НЕКОТОРЫХ ОСОБЕННОСТЯХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИДЕЙ ЯНУША КОРЧАКА	38
8	BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING ONA TILIDA YO'Q QO'YADIGAN XATOLIKLARI VA UNI BARTARAF ETISH YO'LLARI	43
9	ТЕНДЕНЦИИ СОВРЕМЕННОГО ПРОГРАММИРОВАНИЯ В СОЗДАНИИ ЦИФРОВЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ИНСТРУМЕНТОВ	46
10	REZERV VA ZAXIRADAGI OFITSERLARNI TAYYORLASHDA TEXNOLOGIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH	50
11	THE STATE, PROBLEMS AND PROMISING AREAS OF SCIENTIFIC RESEARCH IN VOLLEYBALL	56
12	FEATURES OF VOLLEYBALL LESSONS IN PHYSICAL EDUCATION	60
13	SEMANTIC CHARACTERISTICS OF DIFFERENT TYPES OF FORMULAIC EXPRESSIONS	64
14	HARBIY KADRLARNI TAYYORLASHDA VATANPARVARLIK TARBIYASINING DOLZARBLIGI (Chirchiq oliy tank qo'mondonlik - muhandislik bilim yurti misolida)	71
15	O'TKIR HOSHIMOVNING SHAXSIY HAYOTI VA FAOLIYATI	82
16	TARJIMON TUSHUNCHALARI VA ONLAYN IJTIMOYIY TARMOQLARDA TARJIMA: KONSTRUKTIV VA KONTESTATSIYA	87
17	BOSHLANG'ICH SINFLARDA TA'LIM-TARBIYA JARAYONIDA O'QUVCHILAR JAMOASINI SHAKLLANTIRISH BOSQICHLARI	104
18	TA'LIM MUASSASALARIDA MATEMATIKA FANLARINI ZAMONAVIY AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANIB O'QITISHDA UCHRAYOTGAN MUAMMOLAR VA ULARNING YECHIMLARI HAQIDA	108
19	МЕСТО В.Г. БЕЛИНСКОГО В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ	114
20	INTERAKTIV VEB ILOVA ISHLAB CHIQUH TEXNOLOGIYASI	118
21	M-LEARNING TEXNOLOGIYASINING QO'LLANILISHI	122

22	O‘QUV JARAYONIDA MOBIL TEXNOLOGIYALARDAN SAMARALI FOYDALANISH	127
23	O‘QITUVCHINING KASBIY SHAKLLANISHI JARAYONIDA INNOVATSION FAOLIYATI (Kommunal va mehnat gigiyenasini o‘qitish misolida)	132
24	ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ИССЛЕДОВАНИЯ ЯЗЫКОВЫХ ЕДИНИЦ	136
25	INCREASE IN THE PHYSICAL FITNESS OF EMPLOYEES OF INTERNAL AFFAIRS BODIES IN THE ELIMINATION OF TRAFFIC ACCIDENTS ASSOCIATED WITH THE TRANSPORT OF STRONG-ACTING TOXIC SUBSTANCES	141
26	UNDULATING CHANGES IN TRAINING LOADS IN PHYSICAL EDUCATION LESSONS	144
27	POSSIBILITIES IN EDUCATION SCIENCE TEACHING IN GENERAL EDUCATION SCHOOLS (UMUMTA’LIM MAKTABLARIDA TARBIYA FANINI O‘QITISHDAGI IMKONIYATLAR)	147
28	OMMAVIY KOMMUNIKATSIYA SOTSIAL INSTITUT SIFATIDA	151
29	KOMPYUTER INJINIRINGI, KOMPYUTER INJINIRINGI AT-SERVIS YO‘NALISHLARI TALABALARI UCHUN DASTURLASH FANIDAN MUSTAQIL TA’LIM TOPSHIRIQLAR TOPLAMI	154
30	THE USE OF AUDIO-LINGUAL METHOD IN TEACHING ENGLISH	169
31	СРЕДСТВА И МЕТОДЫ БОРЬБЫ С ПЕСКОПРОЯВЛЕНИЕМ СКВАЖИН	172
32	ВРЕМЕННЫЕ ИНТЕРВАЛЫ МОМЕНТАЛЬНОЙ ПРИБЫЛИ И ВОЛАТИЛЬНОСТИ РЫНКА	180
33	TRANSPORT LOGISTIKASI VA UNING KELAJAKDAGI ISTIQBOLLARI	190
34	LOYIHALARNI BOSHQARISHDA INVESTITSION STRATEGIYALARNING ROLI VA AHAMIYATI	194
35	DAVLAT XUSUSIY SHERIKLIK LOYIHALARIDA LOYIHA BOSHQARUVI PLANINI ISHLAB CHIQUISH	197
36	CROSSFIT AS AN INNOVATIVE SYSTEM OF PHYSICAL EDUCATION OF CADETS OF THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF THE ACADEMY OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN	200
37	THE USE OF CROSSFIT IN THE PHYSICAL TRAINING OF LAW ENFORCEMENT OFFICERS	205
38	YURAK QON TOMIR TIZIMIGA TA’SIR ETUVCHI ZARARLI VA FOYDALI MAXSULOTLAR	208
39	TA’LIMDA INTERFAOL USULLARIDAN FOYDALANISH – VAQT TALABI	211
40	SANOATI RIVOJLANGAN VA RIVOJLANAYOTGAN MAMLAKATLARDA INNOVATSION RIVOJLANISH LOYIXALARINI BOSHQARISH	218

Note!—Pedagogs || articles and numbers in the legal, medical, social, scientific journal, information in classes, information rights and the correct authorities are responsible for the accuracy of the authorities.

Editor in chief
Saidova Mohinur Jonpo'latovna

Executive Secretary
Abdurahmonov Boburjon

Preparing for publishing
Xoliqov Toxirjon Shavkatjon o'g'li